Se dedică părintelui
Daniil Sâsoev (1974-2009),
noul sfințit mucenic din Moscova

Coperta: Radu Georgescu
Imaginea copertei: Mozaic din pardoseala bisericii,
Mănăstirea Iviron (Muntele Athos)

Comenzile pot fi trimise pe adresa editurii:
Editura Lucman
Bucureşti, Str. Miron Costin, nr. 19, Sector 1
Telefon/fax: 021.222.53.17

e-mail: comenzi@lucman.ro
www.lucman.ro

ISBN: 978-973-723-344-8

Oana Iftime **Alexandru Iftime**

HOMEOPATIA

- o abordare ştiinţifică şi spirituală -

Editura Lucman
Bucureşti, 2012

CUVÂNTUL EDITORULUI

Indiferent de conținutul acestei cărți, ea va fi citită de trei categorii de cititori: de oameni care sunt fani ai homeopatiei - şi care caută argumente care să justifice această formă de medicină „complementară”, de oameni care sunt adversari ai homeopatiei - şi care caută argumente în plus care să le întărească ideea că homeopatia e şarlatanie (dacă nu chiar vrăjitorie), şi de oameni care vor să se lămurească în privința acestui domeniu de graniță - şi care nu au un punct de vedere bine conturat.

Cartea aceasta îi va dezamăgi pe cei care caută să demonstreze că homeopatia este doar şarlatanie - căci nu este. În acelaşi timp, îi va dezamăgi şi pe cei care caută să o prezinte ca pe o ramură a medicinei care are o bază teoretică ştiințifică de necontestat – căci îi va arăta minusurile. În schimb, celor care caută să se lămurească în privința homeopatiei, nefiind părtinitori, cartea le oferă o mulțime de informații de mare importanță. Este trist faptul că, indiferent de subiect, de multe ori omul contemporan caută argumente care să îi întărească punctul de vedere, să îi hrănească bănuielile, şi nu adevărul – care l-ar putea determina să renunțe la ideile sale greşite.

De multe ori, în dezbaterile publice sau în disputele dintre diverse persoane, punctul de vedere este apărat doar în virtutea faptului că ne aparține – şi nu pentru că ar fi conform cu adevărul. Într-un proces din perioada interbelică, marele avocat Istrate Micescu a susținut o pledoarie foarte bine argumentată în fața Înaltei Curți de Casație. În timpul acesteia, asistentul său tot încerca să îi spună ceva. Dar, fiind preocupat cu prezentarea ideilor sale, avocatul nu l-a

băgat în seamă decât atunci când şi-a terminat expunerea; atunci, asistentul i-a atras atenția că, de fapt, el era clientul părții adverse. După o scurtă pauză de reculegere, Istrate Micescu şi-a continuat pledoaria, răsturnând ideile pe care tocmai le enunțase - şi aceasta, spre încântarea celor de la Curtea de Casație, care asistau la o inedită lecție de retorică. Din păcate, această raportare la adevăr este specifică unui segment destul de larg al publicului contemporan. Fiecare îşi apără punctul de vedere, sursele, tabăra, şi chiar infailibilitatea. Cineva spunea că, în timp ce ortodocşii le reproşează catolicilor faptul că îl cred pe papă infailibil, în realitate şi în Biserica Ortodoxă există unii ierarhi care au aceeaşi pretenție a infailibilității, chiar dacă *valabilă* doar la un nivel local. Dar niciun om nu este infailibil. Şi, aşa cum au existat sfinți care au susținut - cel puțin o vreme - unele învățături îndoielnice, tot aşa există oameni de ştiință renumiți, care totuşi susțin idei dubioase - idei care gravitează între stupiditate şi ocultism. (Nu este nevoie să precizăm faptul că nici autorii acestei cărți, chiar dacă sunt ortodocşi, nu sunt infailibili. Nici faptul că sunt sinceri în demersul lor nu este, neapărat, un avantaj. Există şi în secolul XXI şamani care se închină idolilor, fiind convinşi că slujesc Adevărului - dar sinceritatea lor nu îi situează de partea acestuia.)

În ceea ce priveşte homeopatia, există o mulțime de studii care îi sunt favorabile. Există o mulțime de alte studii care o incriminează. Există meta-analize care îi sunt favorabile. Există meta-analize care o contestă. Depinde de cine le face şi în ce scop. Fiecare tabără îşi prezintă propriile rezultate, ignorând sau contestând pozițiile adversarilor. Exact ca într-o campanie electorală, în care fiecare partid vrea să convingă alegătorii că ar fi mai puternic decât este în realitate. Astfel, putem citi cărți despre homeopatie care să ne convingă că avem de-a face cu un domeniu medical de mare valoare. Dar putem şi citi cărți care să ne convingă contrariul.

Ce face cartea de faţă? În primul rând, încearcă să prezinte, cât mai obiectiv, din perspectivă ştiinţifică, analizele şi meta-analizele făcute de ambele tabere, arătând punctele slabe ale acestora. Lectura unei asemenea cărţi presupune un efort deosebit. Poate că unii dintre cititori - cei care, datorită dresajului mediatic la care au fost supuşi ani de-a rândul, şi-au pierdut capacitatea de a urmări argumentele unei polemici - vor renunţa să o citească până la sfârşit. Autorii nu au intenţionat să scrie o carte uşor *digerabilă* (deşi au în plan şi scrierea unei broşuri de popularizare, scurte şi clare, care să prezinte aceleaşi idei - dar într-un mod care facilitează receptarea informaţiilor). Totuşi, cartea nu este adresată exclusiv specialiştilor. Este accesibilă tuturor celor care înţeleg că, pentru a se lămuri asupra unei probleme importante, trebuie să depună efort. Cercetarea adevărului presupune un soi de asceză intelectuală, în care roadele sunt pe măsura efortului depus.

Dacă în prima parte a cărţii autorii au căutat să folosească un număr impresionant de surse pro şi contra homeopatiei, în partea a doua, *Homeopatia şi Ortodoxia*, au ales un demers diferit. În loc să încrucişeze o grămadă de opinii ale diferiţilor sfinţi, cuvioşi, părinţi şi teologi contemporani, care s-au situat de o parte sau alta a baricadei, au preferat să prezinte care este baza religioasă a homeopatiei - aşa cum reiese din scrierile *părintelui* homeopatiei, Samuel Hahnemann. (Unii au atacat sau au lăudat homeopatia fără să îi cunoască ideile fundamentale - şi nu au avut o perspectivă obiectivă.)

Dacă autorii acestei cărţi au dreptate, semnalul de alarmă tras de ei trebuie luat în seamă. Dacă se înşală, atunci e de datoria homeopaţilor să vină cu argumente solide, care să elimine orice urmă de îndoială în privinţa practicii lor. Pentru că, până acum, de la Hahnemann încoace, motivele de îndoială s-au tot înmulţit, fiind puse pe tavă chiar

de homeopați. Şi nu doar de către cei *păgâni*, ci şi de cei care vor să „încreştineze”, cu orice preț, homeopatia.

Iar în cazul în care homeopatia ar fi un subiect în privința căruia s-au înşelat homeopații înşişi, de la Hahnemann încoace, şi pe care l-au prezentat într-un mod eronat (observându-i efectele, dar înşelându-se în privința explicațiilor), atunci autorii cărții de față au făcut un serviciu enorm homeopatiei - deoarece, arătând cu degetul erorile de prezentare a homeopatiei, au dat posibilitatea susținătorilor ei de a-şi reconsidera ideile, pentru a promova un nou domeniu medical care să nu aibă nimic de-a face cu superstiția, cu păgânismul sau şarlatania. (Şi, dacă prin homeopatie s-ar înțelege, totuşi, şi în viitor, practica medicală new-age-istă prezentată de Hahnemann, noul domeniu ar trebui să poarte un cu totul alt nume. Pur şi simplu, pentru a delimita lucrurile şi a elimina confuzia.)

Sunt voci care spun: „Da, Hahnemann era ocultist, dar homeopatia funcționează, chiar dacă el şi urmaşii săi i-au dat o argumentare eronată. Ne putem trata cu homeopatie fără să credem în bazaconiile expuse în *Organonul medicinei*. Poate că, deşi prin prisma ştiinței contemporane nu se poate explica homeopatia, în viitor situația se vor schimba. Şi se va demonstra că molecula care rămâne dintr-o substanță ultradiluată are efecte ştiințifice care scapă cercetătorilor de astăzi” etc.

Ce se va întâmpla în viitor, nu ştim. Ştim ce s-a întâmplat în trecut şi ce se întâmplă în prezent. De aceea, este necesară pornirea unor dezbateri serioase pe tema homeopatiei, la care să participe medici, chimişti, fizicieni, biologi, teologi şi chiar preoți.

Informațiile puse la dispoziție în această carte oferă posibilitatea limpezirii multor aspecte legate de problema homeopatiei. Autorii consideră că au studiat acest subiect destul de mult pentru a da un verdict. Rămâne de văzut în ce măsură au sau nu dreptate...

INTRODUCERE

Homeopatia, întemeiată de către Samuel Christian Friedrich Hahnemann (1755-1843), medic german, este clasificată, la ora actuală, printre ramurile *medicinei alternative* sau *complementare*, care grupează alte metode de promovare şi restaurare a stării de sănătate decât cele aparţinând medicinei „clasice" (hipocratice, alopate).

Principiile de bază ale homeopatiei, aşa cum le-a enunţat fondatorul său, şi cum s-au propagat până în ziua de astăzi, contrazic o importantă serie de elemente din medicina „clasică", nehomeopată, precum şi din ştiinţă, în general, motiv pentru care homeopatia, deşi din ce în ce mai agreată de către marele public, rămâne, la nivelul comunităţilor ştiinţifice, un domeniu controversat, controversă care tinde să se extindă şi în domeniul teologic.

În acest context şi în căutarea unor explicaţii plauzibile şi a unor fundamente solide ale practicii lor, unii homeopaţi se îndreaptă către dezvoltări recente din domeniul ştiinţific, alţii către tradiţii spirituale, sau chiar către o îmbinare între posibile explicaţii materialiste, respectiv idealiste. Lucrarea de faţă analizează teoria şi practica homeopată atât din perspectivă ştiinţifică, cât şi din perspectivă spirituală, această din urmă analiză realizându-se prin prisma revelaţiei, a teologiei ortodoxe.

Sperăm că cititorii vor găsi în această carte un instrument util pentru înţelegerea homeopatiei, aşa cum se prezintă ea în viaţa societăţii contemporane şi a fiecărui pacient actual sau potenţial în parte, un instrument care să îi asiste în formularea propriilor opţiuni vizavi de sistemul de gândire homeopat şi de recursul la aplicaţiile sale practice.

Autorii

CAPITOLUL 1.
CONCEPTELE FUNDAMENTALE ALE HOMEOPATIEI

A. Forța vitală
B. Miasmele
C. Forța medicinală
D. Principiul similitudinii
E. Sucusionarea (dinamizarea, potențarea)
F. *Proving*-urile
G. Vindecarea holistă
Rezumatul capitolului întâi

A. Forța vitală

Samuel Hahnemann prezintă, în lucrarea sa fundamentală, *Organonul medicinei*[I], drept bază a abordării homeopate credința în existența unei *forțe vitale*, de natură spirituală, forță care menține trupul în viață şi sănătos şi a cărei perturbare determină apariția semnelor de boală:

Când un om se îmbolnăveşte, inițial forța vitală (principiul vital) spirit-like[II] *autoîntreținută prezentă oriunde în*

[I] Dezamăgit, ca tânăr medic, de metodele de tratament ale epocii sale, uneori extrem de ineficiente şi de invazive, Hahnemann a pornit în căutarea unei abordări alternative, elaborând, în cele din urmă, principiile homeopatiei. Prima ediție a *Organonului Medicinei* a apărut în 1810, la Köthen.
[II] În originalul german al *Organonului*: *geistartige* - „de felul spiritului" [*geist* - spirit, *art* – specie, fel, soi]. Vom păstra, pe mai departe, ter-

organism, este perturbată de influența dinamică (a[1]) a agenților morbizi ostili. Forța vitală astfel perturbată este cea care produce în organism senzațiile neplăcute şi funcțiile anormale pe care le numim boală[2].

B. Miasmele

Hahnemann considera că există două categorii de maladii umane - boli acute, respectiv „boli cronice miasmatice”:

Bolile omului sunt acute sau cronice. Cele pe care le numim acute sunt procese morbide rapide ale principiului vital anormal perturbat. Tipic pentru ele este că îşi urmează cursul şi ajung la un sfârşit într-un timp mai lung sau mai scurt.

Celelalte, insignifiante şi adesea neobservate la început, perturbă dinamic organismul viu, fiecare într-un mod particular, şi-l îndepărtează treptat de la starea de sănătate în aşa fel încât energia vitală automată (forța vitală, principiul vital) care are ca scop menținerea sănătății, nu poate oferi decât o rezistență imperfectă, inadecvată, ineficace, atât la început, cât şi pe parcursul lor; ea nu le poate elimina niciodată de una singură, prin propria ei putere, astfel că este nevoită să le permită să se dezvolte pe măsură ce ea este tot mai perturbată până când, în final, organismul este distrus. Pe acestea le numim boli cronice; ele apar în urma contaminării dinamice cu o miasmă cronică[3].

---

menul „spirit-like”, preluat ca atare din engleză de către Radu M., traducătorul în limba română al *Organonului*, în ediția citată în prezenta lucrare.

Bolile cronice miasmatice sunt *sifilisul*, *sicoza* şi *psora*[III]:

Adevăratele boli cronice naturale sunt cele care apar dintr-o miasmă cronică şi care, lăsate să evolueze, fără să fie tratate cu remediul lor specific, se agravează continuu şi chinuie pacientul care suferă tot mai mult, până la sfârşitul zilelor sale, în ciuda celor mai bune diete alimentare şi de viață[4]*.*

Până acum, doar sifilisul a fost recunoscut, oarecum, ca o boală cronică miasmatică, boală care, netratată, dispare doar prin moartea individului.

Sicoza (condilomatoza), de asemenea de neînlăturat de forța vitală în lipsa unui tratament corect, nu a fost recunoscută ca o boală cronică miasmatică particulară, deşi este, cu siguranță; se consideră că este vindecată odată cu distrugerea excrescențelor cutanate în ciuda declinului lent al pacientului[5]*.*

Mult mai răspândită şi în consecință mult mai importantă decât acestea două este miasma cronică a psorei[6]*.*

Aceste boli, tratate necorespunzător (adică, din perspectiva lui Hahnemann, împărtăşită până la ora actuală de către homeopați, tratate cu mijloacele medicinei „alopate"), nu s-ar vindeca, ci s-ar „internaliza", perturbând forța vitală pe termen lung (şi chiar definitiv, în absența tratamentului homeopat):

[III] Menționăm că termenii se referă la maladiile binecunoscute medicinei „alopate" („clasice", nehomeopate), dimpreună cu agenții lor cauzatori - sifilisul, produs de către microorganismul *Treponema pallidum* (o bacterie), condilomatoza (negii genitali), produsă de către papilomavirusul uman (HPV), în timp ce psora corespunde, după cum se va vedea mai jos, scabiei (râiei), produsă de către un parazit (un acarian, *Sarcoptes scabiei*), care sapă galerii în piele.

Fiecare dintre aceste miasme a ocupat deja întregul organism şi a invadat toate părțile sale înainte de apariția simptomelor primare locale înlocuitoare (erupția de scabie în psora, şancrul[IV] *sau adenopatia*[V] *inghinală în sifilis şi condiloamele*[VI] *în sicoză) care împiedică manifestarea lor deplină.*

Dacă aceste miasme sunt, prin mijloace externe, lipsite de simptomele locale înlocuitoare care alină boala internă generală, mai devreme sau mai târziu, bolile caracteristice pe care Creatorul naturii le-a stabilit pentru fiecare dintre ele se dezvoltă inevitabil şi se manifestă pe deplin, răspândind astfel toată suferința fără nume, incredibila multitudine de boli cronice care au chinuit rasa umană timp de sute şi mii de ani.

Niciuna dintre ele nu s-ar fi manifestat atât de des, dacă medicii s-ar fi străduit cu înțelepciune să vindece aceste trei miasme fundamentale şi să le elimine din organism exclusiv prin folosirea internă a medicamentelor homeopatice potrivite fiecăreia în parte, fără să perturbe simptomele lor externe prin tratamente locale (…)[7].

Bolile miasmatice cronice astfel instalate ar reprezenta, cu unele mici excepții, rădăcina tuturor maladiilor umane[VII]:

[IV] Leziune a pielii, specifică pentru sifilis.

[V] Inflamație a ganglionilor limfatici (formațiuni cu rol în imunitate, în apărarea organismului), determinată, în acest caz, la fel ca şi şancrul, de către microorganismul cauzator al sifilisului.

[VI] Negii, produşi, în acest caz, sub influența virusului HPV, care perturbă înmulțirea celulelor pielii. Aceşti negi sunt, în fapt, tumorete (mici tumori), cel mai adesea benigne, dar cu potențial de malignizare (transformare în cancer).

[VII] Între timp, s-a propus completarea sau detalierea sistemului hahnemannian cu alte miasme (vezi, d. ex., Teleianu I., *Note de curs, Tu-*

În afară de toate afecțiunile, tulburările şi bolile cronice ce apar dintr-un mod de viață nesănătos prelungit şi de numeroasele boli cronice medicamentoase care apar prin tratamentul nechibzuit, persistent, violent şi periculos pe care medicii din vechea şcoală îl folosesc adesea chiar pentru probleme minore, cele mai multe boli cronice se dezvoltă din aceste trei miasme cronice: sifilisul intern, sicoza internă dar mai ales, şi într-o măsură disproporționată, psora internă[8]*.*

Iată care sunt, spre exemplu, după Hahnemann, maladiile generate de către psora („bolile psorice"):

Psora este adevărata cauză subiacentă şi creatorul celor mai multe dintre nenumăratele forme de boală care nu se datorează sifilisului şi sicozei.

Este vorba despre neurastenie[VIII]*, isterie*[IX]*, ipohondrie*[X]*, manie*[XI]*, melancolie, idioție, nebunie, epilepsie şi toate formele de convulsii, demineralizări osoase (rahitism), scrofuloză*[XII]*, scolioză şi cifoză*[XIII]*, carii osoase, cancer, fungus hematodes*[XIV]*, gută*[XV]*, hemoroizi, icter şi cianoză*[XVI]*, hidropizie*[XVII]*,*

---

berculinismul, disponibil la http://www.homeopatia.ro/Curs_ 04.htm, accesat la 18.06.2012).

[VIII] Stare de oboseală şi de slăbiciune cronică, generalizată, a organismului.

[IX] Tulburare caracterizată prin izbucniri emoționale necontrolate (mai ales râs sau plâns) şi alte simptome.

[X] Teamă patologică de boală. Ipohondrii manifestă, în ciuda tuturor evidențelor contrare, convingerea că sunt bolnavi sau că se vor îmbolnăvi iminent.

[XI] Tulburare acompaniată de iritabilitate şi/sau stări emoționale exagerate (veselie, d.ex.) labilitate în gândire, tulburări ale somnului ş.a.

[XII] Infecție (tuberculoasă) a ganglionilor limfatici de la nivelul gâtului.

[XIII] Deformări ale coloanei.

[XIV] Tip de tumoră.

amenoree[XVIII]*, hemoragie gastrică, nazală, pulmonară, vezicală şi uterină, astm şi supurații pulmonare, impotență şi infertilitate, migrene, surditate, cataractă*[XIX] *şi amauroză*[XX]*, litiază renală*[XXI]*, paralizii, deficiențe senzoriale*[XXII]*, dureri de tot felul etc., toate menționate în cărțile de patologie ca boli individuale*[9]*.*

Miasmele (bolile cronice miasmatice), numite şi *diateze* sau *predispoziții miasmatice* s-ar transmite ereditar (de la părinți la copii şi chiar din generație în generație, pe termen îndelungat).

C. Forța medicinală

Homeopatia ar avea, în acest context, rolul de a reface echilibrul perturbat al forței vitale, tratând substratul miasmatic al maladiilor:

Medicul homeopat nu tratează niciodată oricare dintre aceste simptome primare ale miasmelor cronice sau oricare dintre cele secundare care apar în timpul dezvoltării lor prin mijloace locale (nici prin unele externe cu acțiune dinamică, nici prin altele mecanice). În schimb, el vindecă

[XV] Boală determinată de excesul de acid uric în sânge, caracterizată prin inflamarea dureroasă a articulațiilor, chiar deformarea acestora, probleme renale ş.a.

[XVI] Îngălbenirea, respectiv învinețirea pielii. Poate avea diverse cauze.

[XVII] Acumulare de lichid într-o cavitate a corpului.

[XVIII] Absența menstruației (ciclului feminin).

[XIX] Modificarea (opacizarea) cristalinului („lentila” din ochi, cu rol esențial în vedere).

[XX] Pierderea (bruscă a) vederii.

[XXI] Pietre la rinichi.

[XXII] Deficiențe ale simțurilor.

doar marea miasmă subiacentă, motiv pentru care simptomele ei primare (cu excepția unor cazuri vechi de sicoză) şi secundare dispar spontan[10].

În concepția lui Hahnemann, preparatele homeopate (numite *remedii*) nu acționează în mod fizic, material, asupra corpului, ci, printr-o acțiune nematerială, *spirit-like*, influențează forța vitală, contrând lucrarea agenților perturbatori ai acesteia:

Substanțele naturale care au fost descoperite ca fiind medicinale sunt astfel numai datorită puterii lor (specifice fiecăreia dintre ele) de a acționa asupra organismului uman printr-un efect dinamic, spirit-like (transmis prin intermediul țesuturilor vii sensibile) asupra principiului vital care guvernează viața[11].

D. Principiul similitudinii

Perspectiva homeopată este una holistă, de vindecare a persoanei ca întreg material şi spiritual, vindecarea presupunând înlăturarea simptomelor odată cu înlăturarea modificărilor „forței vitale". Vindecarea s-ar realiza pe baza **principiului similitudinii**, conform căruia remediile induc, la nivelul forței vitale, o „perturbare dinamică" similară celei induse de „agenții malefici" care au provocat dezechilibrarea ei (boala), astfel încât forța vitală, astfel „indusă în eroare" nu mai „simte" dezechilibrul cu pricina:

Dacă principiul vital este forțat să nu mai perceapă acțiunea acestui agent ostil care se străduieşte să producă şi să întrețină tulburarea*, adică dacă medicul acționează asupra pacientului cu un agent morbid artificial (medicament homeopatic) care poate să inducă o stare patologică*

de dizarmonie asupra forței vitale în modul cel mai similar posibil şi care, chiar într-o doză foarte mică, este întotdeauna mai puternic decât boala naturală similară, atunci, în timpul acțiunii acestei boli artificiale similare mai puternice, ***forța vitală nu mai percepe acea tulburare produsă de agentul morbid inițial; începând din acel moment, problema practic nu mai există pentru ea, fiind anihilată[12].***

E. Sucusionarea (dinamizarea, potențarea)

Pentru a dobândi capacitatea, de natură spirituală, de interacțiune cu forța vitală, substanțele folosite de către homeopat, numite generic *materia medica*, trebuie diluate şi „dinamizate", rezultând *remediile* homeopate.

Pentru obiectivul ei specific şi prin metoda particulară de lucru, niciodată încercată înaintea mea, homeopatia dezvoltă puterile medicinale interne, spirit-like, ale substanțelor brute până la un grad până acum nebănuit şi le face extrem de penetrante, active şi eficiente, aproape de nemăsurat, chiar şi pe acelea care în stare naturală nu au nici cel mai mic efect medicinal asupra organismului uman.

Această transformare remarcabilă a proprietăților corpurilor naturale prin acțiunea mecanică a triturării[XXIII] şi sucusionării asupra particulelor cele mai fine (în timp ce aceste particule sunt amestecate într-o substanță inertă solidă sau lichidă) dezvoltă puterile latente dinamice, imperceptibile înainte, prezente, dar nemanifestate. Aceste puteri afectează electiv principiul vital al vieții animale. Acest

---

[XXIII] Fărâmițării, măcinării fine, cu ajutorul mojarului (vas de piatră, porțelan sau sticlă folosit în laboratoarele de chimie şi în practica farmaceutică) şi pistilului (instrument cu ajutorul căruia substanțele se macină fin în mojar, prin frecare de pereții vasului).

proces este numit dinamizare sau potențare (dezvoltarea puterii medicinale) şi creează ceea ce numim dinamizări sau potențe de diferite grade[13].

Dinamizarea (numită şi „sucusionare” sau „potența-re”) se realizează prin agitarea şi lovirea flaconului cu substanță diluată „contra unui obiect dur, dar elastic”[14]. În cursul preparării remediului, substanța din care se prepară acesta se diluează şi dinamizează în mod repetat. Diluțiile se repetă în asemenea grad încât, de la un punct încolo, remediul nu mai conține nici măcar o moleculă din substanța supusă proceselor de diluare şi dinamizare, ci numai lichidul în care s-au efectuat diluțiile (respectiv, apă sau alcool).

Scara la care se fac diluțiile este, de regulă, *decimală* (1:10, adică se adaugă o parte din ceea ce trebuie diluat la nouă părți de lichid diluant, se notează cu „D” sau cu „X”) sau *centesimală* (hahnemanniană, 1:100, se adaugă o parte din ceea ce trebuie diluat la 99 de părți de lichid diluant, notată cu „C”[XXIV])[XXV].

Treptele de diluție (numărul de repetări succesive ale procesului de diluare, se notează cu cifre arabe - de ex. 12C, 60X, D8 etc.) pot fi atât de numeroase, încât substanța de la care s-a pornit în prepararea remediului să nu mai fie reprezentată deloc în acesta. Diluția D6, spre exemplu (echivalentă cu 3C) este de 1:1.000.000, corespunde unei părți de substanță la un milion de părți de amestec. Un remediu notat cu „30C” a fost obținut în urma efectuării a treizeci de

---

[XXIV] În notație poate interveni şi o a doua literă (C**H**, C**K**), indicând metoda de preparare utilizată - hahnemanniană sau korsakoviană. Hahnemann prelua o parte de lichid, o transfera în alt vas şi adăuga 99 de părți diluant. Korsakov (homeopat rus contemporan cu Hahnemann) prepara diluțiile într-unul şi acelaşi recipient, eliminând din conținut şi adăugând lichidul diluant peste partea rămasă în vas.

[XXV] Hahnemann folosea şi scara *cvintamilezimală* (1:50.000, notată cu „Q” sau „LM”).

diluții hahnemanniene - adică substanța inițială a fost diluată de câte o sută de ori la fiecare din cele treizeci de trepte (operațiuni) de diluție parcurse. La această diluție, nu doar că nu mai există nicio moleculă de *materia medica* în remediu, dar acesta este cel mai probabil că nu mai conține nici măcar molecule de apă care să fi venit în contact cu *materia medica*[XXVI].

Prin diluare şi dinamizare, materia utilizată (numită *materia medica*) „se spiritualizează”, devenind remediu:

Dacă acest proces mecanic se realizează corect în concordanță cu aceste instrucțiuni, ***substanța medicinală care în stare brută pare să fie doar materie****, uneori chiar materie nemedicinală,* ***este în final transformată complet şi rafinată prin aceste dinamizări progresive, devenind o forță medicinală spirit-like. Această forță spirit-like nu mai este perceptibilă simțurilor prin ea însăşi, dar globulele impregnate acționează ca un transportor al ei*** *şi îşi demonstrează puterea curativă în organismul bolnav chiar folosite în stare uscată, însă mult mai mult când sunt dizolvate în apă*[15].

Hahnemann explică proprietățile curative ale remediilor pe baza presupusei spiritualizări a materiei diluate şi sucusionate, care devine astfel, capabilă să interacționeze cu forța vitală, similară ca natură cu forța dobândită de către remediu:

Această afirmație [conform căreia materia devine „forță spirit-like”] *nu va apărea de necrezut dacă se ia în considerare faptul că în această metodă de dinamizare (ale cărei produse le-am găsit după multe experimente amănun-*

[XXVI] În practica homeopată se folosesc şi diluții cu mult mai mari decât aceasta.

ţite şi contraexperimente a fi cele mai puternice şi în acelaşi timp cele mai blânde, adică cele mai bune) ***cantitatea materială a medicamentului este redusă de 50.000 de ori cu fiecare grad de dinamizare şi totuşi puterea sa creşte incredibil.*** *Dacă multiplicăm folosind numărul de bază 50.000 cu fiecare dinamizare progresivă, substanţa materială este deja redusă de 125 x 1018 ori la potenţa a treia (trituraţia a treia centesimală iniţială este de 1:1.000.000 multiplicată cu 50.0003).* ***Rezultă de aici că al treizecilea grad de dinamizare reprezintă o fracţiune care cu greu mai poate fi scrisă.***

Este foarte probabil ca în timpul unei astfel de dinamizări (dezvoltarea adevăratei sale naturi medicinale interioare) substanţa materială eventual se dizolvă complet în esenţa ei individuală spirit-like *şi că starea sa brută poate fi înţeleasă ca reprezentând doar această esenţă spirit-like încă nedezvoltată*[16]*.*

Pentru realizarea diluţiilor se folosesc apa şi alcoolul, adesea remediul fiind reprezentat de granule de lactoză[XXVII] pe care s-a depus lichid sucusionat. Alteori, remediul este reprezentat chiar de către lichidul sucusionat.

Materia utilizată pentru prepararea remediilor (*materia medica*) poate fi reprezentată de părţi din plante şi animale, secreţii ale acestora, plante şi animale întregi, minerale, sânge şi produse patologice recoltate de la bolnavi, folosindu-se şi *materia medica* „imponderabilă" precum razele X, razele soarelui, ale lunii[17] etc. În cazul utilizării materiei medica imponderabilă, apa este expusă la respectivele radiaţii şi apoi sucusionată.

[XXVII] Zahar izolat din lapte, folosit în farmacie ca excipient - suport pe care se vehiculează substanţele cu acţiune medicinală (fără a avea el însuşi proprietăţi medicinale).

F. *Proving*-urile

Remediile homeopate se testează, pentru a li se stabili calitățile terapeutice, pe persoane sănătoase, proces pentru care se foloseşte, actualmente, termenul englezesc *proving* (operațiune de probare, citit „pruving"), participanții fiind numiți *provers* (probanți sau prover-i, citit „pruveri"). Aceste persoane trebuie să raporteze practicianului homeopat orice manifestare apărută pe perioada administrării remediului, fizică sau psihică, incluzând sentimente, vise, dorințe etc., luându-se în considerare cu precădere „simptomele" care se repetă la mai mulți probanți, dar şi cele incidentale, însă neobişnuite, frapante. Un remediu va putea fi folosit pentru a trata presupusele perturbări ale forței vitale care dau, la bolnavi, simptome similare celor înregistrate la probanți în urma administrării respectivului remediu. Altfel spus, dacă simptomele pacienților relevă boala, cele ale probanților sănătoşi relevă tratamentul corespunzător acesteia.

Ansamblul acestor elemente defineşte *caracterul* remediului, simetric tipologiei persoanelor care pot fi tratate cu el.

Spre exemplu, remediul *natrium (natrum) muriaticum*, preparat din sare de bucătărie, indicat pentru probleme precum dureri de cap, tulburări de comportament, răceli, bronşite, herpes, acnee, eczeme, anemie, hipotensiune, palpitații, constipație, hemoroizi, funcționare defectuoasă a glandei tiroide, anumite boli de rinichi, „se potriveşte" persoanelor care se încadrează într-un portret de genul:

- Copil tăcut, politicos sau iritabil cu furii, labil afectiv

- Adolescent cu comportament reținut, nereuşite sentimentale cu suferință prelungită cu pierderea interesului pentru viață, preocupat de domenii spirituale

- Adult cu autocontrol în emoții, comportament, exprimare[18]

La care se adaugă o serie de detalii precum:

- dă importanță aparențelor, fleacurilor [...]
- neîncredere în el, sentiment de vinovăție, plânge în singurătate [...]
- pesimist, trist singur, noaptea, la griji, dezamăgiri în dragoste, la foame, post coit, după masturbare, sentiment de abandon, maturizare prematură [...]
- anxietate de anticipație, disperare pentru viitor, frică pentru viața părinților
- vulnerabil emoțional, frica de a fi rănit, de moarte, hoți, păsări, insecte [...]
- poziția în somn: încovrigat sau pe abdomen
- visează hoți, că îi este sete[19]

Starea acestor persoane se agravează la căldură, în mediu salin, şi/sau între orele 10:00 şi 11:00. Prezintă simptome dintr-o lungă listă, de la „păr unsuros" şi alte probleme ale pielii, probleme ale căilor respiratorii, tulburări digestive, dureri de cap şi amețeli survenite în anumite circumstanțe, specifice (d. ex. „durere de cap agravată dimineața, la mişcare, la aer rece, la furie, la efort intelectual, ameliorată în linişte, culcat, după transpirație") şi până la „transpirația feței mâncând"[20].

G. Vindecarea holistă

După cum s-a menționat şi mai sus, prin acțiunea remediilor atent alese asupra forței vitale, homeopatul vindecă pacientul la nivel spiritual şi material:

Agenții malefici externi care afectează organismul sănătos şi tulbură ritmul armonios al vieții pot influența şi afecta forța vitală spirit-like numai într-un mod dinamic, spirit-like.

Medicul poate înlătura aceste modificări patologice (boli) numai acționând asupra forței vitale spirit-like percepute de întregul sistem nervos al organismului.

Deci, remediile pot restaura sănătatea şi armonia vieții numai prin acțiunea dinamică asupra forței vitale, aceasta după ce schimbările perceptibile ale stării de sănătate (totalitatea simptomelor) au dezvăluit boala medicului, observator atent, suficient de mult pentru a fi vindecată[21]*.*

Rezumatul capitolului întâi

S. Hahnemann a văzut în homeopatie o alternativă la o medicină adesea ineficientă şi excesiv de invazivă.

Dacă medicina clasică este întemeiată pe *principiul contrariilor*, tratamentul urmărind contracararea acțiunii factorului care a condus la îmbolnăvire, **homeopatia se întemeiază pe *principiul similitudinii*, conform căruia simptomele vor fi combătute de către perturbări de acelaşi sens ca şi cele care generează simptomele de boală.**

În privința bolii, Hahnemann avea o concepție vitalistă[XXVIII], în care maladiile (în fapt, colecțiile de simptome) sunt expresii ale dezechilibrului *forței vitale*, forță de natură spirituală care animă şi menține organismul în bună stare. Unele boli se datorează perturbării transmise ereditar a forței vitale (*bolile cronice miasmatice*).

După Hahnemann, odată supusă unui dezechilibru indus în mod deliberat, cu ajutorul tratamentului homeo-

[XXVIII] Conforme cu filosofia vitalistă, care consideră că organismele vii sunt puse în mişcare de forțe de natură spirituală.

pat, dezechilibru asemănător cu cel care a indus suferința, forța vitală se poate reechilibra, restabilind starea de sănătate.

Tratamentul homeopat se efectuează cu ajutorul *remediilor*, preparate din diverse materii supuse diluării şi sucusionării (o agitare mecanică) **succesive. După Hahnemann, metoda homeopată de preparare a remediilor ar spiritualiza materia, eliberând *forța medicinală* a acesteia**, capabilă să interacționeze cu forța vitală a organismelor.

Proprietățile curative ale remediilor se identifică în baza *proving*-urilor, adică a probării lor pe persoane sănătoase (probanți), care raportează orice schimbare (simptom) pe care au experimentat-o la nivel biologic sau mintal, odată cu consumul remediului probat. Elementele astfel descoperite determină *caracterul remediului*. Un remediu va fi potrivit pentru pacienții care prezintă acelaşi tip de simptome ca şi cele apărute la probanți pe parcursul testării respectivului remediu.

Homeopatia hahnemanniană susține că vindecă omul ca întreg material şi spiritual.

CAPITOLUL 2.
HOMEOPATIA ŞI ŞTIINȚA

Bieții copii trebuie să fie foarte confuzi. Astăzi învață că pe cât de mare este doza pe atât de mare va fi efectul, mâine că pe cât de mică este doza pe atât de mare va fi efectul.[XXIX]

A. Baza abordării hahnemanniene este filosofico-religioasă şi nu ştiințifică

B. Concepția lui Hahnemann asupra forței (de natură spirituală a) remediilor

C. Pretențiile homeopaților față în față cu proprietățile materiei

D. Alte observații (logice) privind remediile

E. Homeopatia, eroarea şi falsul ştiințific şi epistemologic

F. Localismul şi non-localismul

G. Miasmele - „unul dintre cele mai întunecate şi de neînțeles concepte din homeopatie”

Rezumatul capitolului al doilea

[XXIX] David Colquhoun, despre universitățile în care homeopatia se predă alături de discipline medicale „clasice” (citat în Samarasekera U., 2007, *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, Lancet, 370, 1677-1678). Colquhoun este membru al unui grup de medici şi oameni de ştiință din Marea Britanie care, în mai 2007, au sesizat autoritățile asupra inadecvării susținerii din fonduri publice a homeopatiei, pe care au calificat-o drept „o formă de tratament implauzibilă”.

A. Baza abordării hahnemanniene este filosofico-religioasă şi nu ştiinţifică

Se istoriseşte cum Hahnemann şi-a conturat abordarea pornind de la observaţii empirice, şi anume de la cele asupra proprietăţii chininei de a determina simptome asemănătoare cu cele ale malariei (dar mai puţin intense), boală împotriva căreia era administrată[22].

A se nota, aici, faptul că „simptomele" apăreau după administrarea substanţei în doze „ponderale"[XXX], adică apreciabile, detectabile şi se administra ca atare, nicidecum (ultra)diluată şi sucusionată. **Constatarea privind efectele chininei nu ar fi trebuit, aşadar, să servească tezei homeopate.** De altfel, Hahnemann a desfăşurat o serie de experimente în cursul cărora a constatat că ceea ce observase legat de chinină (şi anume că substanţa produce simptome similare bolii împotriva căreia era administrată) nu era valabil şi pentru alte substanţe. **Cazul chininei a rămas singular, o simplă coincidenţă, un caz particular pe baza căruia, în mod logic şi ştiinţific, nu se putea trage o concluzie generală. Cu atât mai inexplicabile sunt curioasele „completări" referitoare la diluare şi sucusionare.** Hahnemann credea, însă, că nu pot exista boli incurabile, dat fiind că Dumnezeu este bun[XXXI]. El considera blasfemică ideea de boală incurabilă şi afirma că „ar renega orice sistem medical care permite o atare blasfemie"[23]. Urmările acestei premize sunt:

1) pentru orice stare de boală trebuie să existe un tratament;

[XXX] Ca un medicament „alopat", şi nu în doze de la infinitezimale (foarte, foarte mici) până la zero, precum în homeopatie.

[XXXI] Pentru concepţia ortodoxă privind bolile (a căror existenţă în lume este perfect coerentă cu faptul că Dumnezeu este bun) vezi secţiunea „Homeopatia şi Ortodoxia".

2) dat fiind că adesea nu pot fi identificate nici cauzele bolii şi nici medicamentele care trebuie administrate, aceste elemente (cauzele şi medicamentele) nu sunt absolut necesare pentru a trata pacientul.

Aşadar, trebuia să fie posibil să se alcătuiască un tratament exclusiv pe baza a ceea ce poate fi perceput - simptomele pacienților, respectiv cele ale probanților sănătoşi, boala trebuind să se releve celor capabili de a observa simptomele pacientului, după cum şi tratamentul se va releva din simptomele probanților[24]. Altfel spus:

În acord cu această logică, principiul similarității apare, într-adevăr, ca unicul principiu rațional posibil şi de încredere pe care să se bazeze vindecarea. Principala preocupare a lui Hahnemann fusese satisfăcută, detaliile care urmau devenind minore[25].

Sesizând, probabil, potențialul impact negativ asupra credibilității homeopatiei pe care l-ar putea avea admiterea unor astfel de fapte, autorul se grăbeşte să adauge că:

Aceasta nu înseamnă că homeopatia lui Hahnemann nu este decât un construct lipsit de speranță, al unui estet de modă veche, nici că ştiința medicală modernă accesează realitatea adevărată. Ambele abordări, atât cea homeopată cât şi cea ştiințifică, reprezintă preocupările unor medici onorabili, mânați de cele mai nobile intenții. Niciuna dintre cele două nu este întru totul corectă, niciuna dintre cele două nu este întrutotul eronată. Niciuna nu este susținută sau practicată numai de oameni buni sau numai de oameni răi. Diferențele constau mai degrabă într-un detaliu minor, care are consecințe majore. Ierarhizarea motivațiilor a fost cea care a condus la constituirea fiecăruia dintre sisteme, cu specificul său[26].

Comentariile lui Schmidt sunt, după cum se poate observa, pur enunțiative, retorice, lipsite de valoare de argument. Onorabilitatea propunătorilor şi/sau bunele lor intenții nu reprezintă o bază pentru validarea ştiințifică a unui sistem medical sau pretins medical, or mărul discordiei în disputa dintre alopați şi homeopați îl reprezintă tocmai caracterul neştiințific al homeopatiei.

B. Concepția lui Hahnemann asupra forței (de natură spirituală) a remediilor

Revenim asupra faptului că **„forța vitală" despre care vorbeşte homeopatia este de natură pur spirituală**. **Conceptul de forță vitală este, aşadar, prin definiție non-ştiințific, ştiința ocupându-se cu studiul sistematic al lumii materiale**.

Hahnemann insistă asupra faptului că **interacțiunile homeopate nu implică niciun fel de particulă materială şi le reproşează eventualilor contestatari ai acestei idei concepțiile lor materialiste**. Cu forța vitală, pur spirituală, interacționează, conform concepțiilor homeopate, forța medicinală, de asemenea nematerială, a remediilor. Aceste presupuse procese se plasează, aşadar, încă o dată, de drept, în afara sferei de competență a ştiințelor.

Forța medicinală specifică invizibilă a acestor remedii înalt potențate nu depinde de atomii lor materiali sau de proprietățile lor fizice - idei care sunt rezultatul teoriilor nefolositoare şi încă materialiste despre puterea mare a remediilor potențate. *Dimpotrivă, ceea ce se găseşte în măruntele globule impregnate sau în soluții este doar energia invizibilă a substanței brute eliberată şi amplificată la maximum. Prin contact cu țesutul viu,* ***forța medicinală***

acționează dinamic asupra întregului organism într-un mod specific, fără a-i transmite nici cea mai mică particulă materială, oricât de subtilă*; lucru ce se realizează din ce în ce mai puternic pe măsură ce devine tot mai liberă şi mai puțin materială, prin procesul de dinamizare progresivă*[27]*.*

Părintele homeopatiei americane, J. T. Kent, considerat unul dintre cei mai mari exegeți ai operei lui Hahnemann, insista, la rândul său, în comentariile la *Organon*, asupra naturii non-materiale a forței remediilor:

*(...) cuvintele „mai puternică" trebuie înțelese literal, dar mai ales ca spirit şi în sensul lor profund. Este vorba aici de un alt mod de gândire (****domeniu non-material****) unde forța, intensitatea, puterea, sunt expresii cu sens mai intim, mai profund, mai ascuns (subtil). [...] Cuvântul „puternic" se extinde de asemenea şi în sensul profunzimii şi tocmai de aceea medicamentele sunt dinamizate, diluate şi supuse unor sucusiuni din ce în ce mai viguroase, pentru a se atinge miezul (focarul) în care rezidă energia. Pe un plan pur material, un remediu se subțiază în cursul dinamizării. Pare paradoxal să concepi că un remediu devine din ce în ce mai puternic atunci când el este atenuat (diluat), când substanța sa materială este rarefiată ; şi, totuşi, exact aşa se întâmplă*[28]*.*

În mod aparent paradoxal, în aceeaşi notă a (coresp. notei 7 din original) la paragraful 11 din *Organonul Medicinei*, citată mai sus, Hahnemann răspunde la întrebarea *Ce înseamnă influență dinamică, forță dinamică?* cu diferite exemple de interacțiuni cât se poate de materiale, precum gravitația, magnetismul sau transmiterea unor boli infecțioase.

Prima ediție a *Organonului* a fost publicată în 1810, cea de-a cincea, ultima antumă, în 1833, iar cea de-a şasea a fost publicată postum, în 1842. Or, Sir Isaac Newton şi-a publicat lucrarea *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*[29], în care vorbeşte despre forța de atracție universală (gravitație) în 1686, iar experimentul lui Cavendish, prin care s-a măsurat constanta gravitațională, a avut loc în 1797-1798. Şi în înțelegerea ştiințifică a magnetismului se făcuseră progrese importante la vremea lui Hahnemann - deja se examina electromagnetismul, iar primele teorii privind electricitatea şi magnetismul ca fenomene complementare, asociate proprietăților unor particule, se scriseseră la jumătatea secolului precedent (Franz Ulrich Theodor Aepinus, *Tentamen Theoria Electricitatis et Magnetismi*[30], 1759).

Probabil că relativ la aceste elemente de fizică Hahnemann era, pur şi simplu, ignorant. Domeniul medicinei ar fi trebuit, însă, să-i fie familiar. Este drept că experimentul prin care Pasteur avea să demonstreze în mod incontestabil faptul că microorganismele sunt prezente pretutindeni în jurul nostru va avea loc în 1859, iar evidențierea pentru prima oară a unui virus în 1898 (Martinus Beijerinck, descoperind virusul mozaicului tutunului). Vaccinul împotriva variolei (boală despre care Hahnemann susține că se transmite prin influențe dinamice şi nu prin vreun element material) a fost descoperit, însă, în 1796 (de către Jenner), la vremea lui Hahnemann existând, deja, şi încă de ceva vreme, programe de vaccinare în masă care au salvat vieți în Europa, coloniile spaniole şi britanice, precum şi în Statele Unite. Inocularea împotriva variolei[XXXII] se practica în China

---

[XXXII] Prin inhalarea sau introducerea în piele de material provenit din crustele bolnavilor, în care se concentrează virusul. În urma inoculării, organismul persoanei inoculate, astfel venit în contact cu virusul, producea anticorpi, imunizându-se, astfel, față de boală. Inocularea presupunea o doză de risc, dat fiind că la unele persoane contactul cu

încă din secolul al X-lea, precum şi în India, procedura ajungând, în secolul al XIII-lea, din sud-estul Asiei în Anatolia, de unde a pătruns şi în Anglia în jurul anului 1718, pentru ca pe parcursul secolului al XVIII-lea să se răspândească în Europa continentală[31].

Iar inocularea şi vaccinarea ar fi trebuit să-i ridice nişte probleme lui Hahnemann. Faptul că în urma inoculării/vaccinării subiecții dezvoltau o reacție similară cu o formă foarte uşoară a bolii, după care se vindecau şi deveneau imuni la variolă ar fi putut părea că susține principiul similitudinii. La o examinare mai atentă, însă, contradicțiile dintre realitatea inoculării/vaccinării şi filosofia homeopată devin evidente:

Inocularea/vaccinarea combăteau, efectiv, o boală pe care Hahnemann o pune pe seama influențelor dinamice. Dar, **dacă boala este produsă de influențe dinamice şi nu poate fi combătută decât prin influențe dinamice, și neapărat în baza principiului homeopat al similitudinii, unde se regăsesc toate acestea, în procedeul inoculării/vaccinării?** Prin *inoculare* se introducea în organismul subiecților materie „brută” provenind de la bolnavi, nediluată şi nedinamizată după principiile homeopatiei. Prin *vaccinare* se introducea în organismul subiecților materie provenită de la o

---

virusul conducea la îmbolnăvirea de variolă. Vaccinul împotriva variolei s-a preparat pornind de la un virus care dădea, la vaci, o boală asemănătoare cu variola, boală numită *vaccină*. Vaccinul prezintă, la rândul său, riscul (concretizat la un număr mic de persoane) manifestării unor efecte secundare. Aceasta nu scade, însă, valoarea de adevăr a afirmației că, de-a lungul timpului, inocularea şi, ulterior, vaccinarea, au salvat milioane de vieți, mortalitatea variolei fiind foarte ridicată, mai ales la copii. Actualmente, variola se consideră a fi eradicată, vaccinul fiind recomandat în principal persoanelor expuse la virus într-un context profesional (încă mai există colecții de virusuri depozitate în SUA şi Rusia, păstrarea acestora, sub pretexte legate de securitatea națională, făcând obiectul unor intense controverse).

specie animală care manifesta o boală asemănătoare cu cea umană. O materie care ar fi putut fi, aşadar, considerată materie brută pentru prepararea unui remediu, conform principiului similitudinii. Doar că nici aceasta nu era nici diluată, nici dinamizată conform principiilor homeopate. Aşadar, „forța medicinală” nefiind eliberată, materia folosită la inoculare/vaccinare nu constituia un remediu. Or, în ciuda acestui fapt, marea majoritate a subiecților dezvoltau, în urma inoculării/vaccinării o reacție similară cu o formă uşoară a bolii (variola umană, respectiv vaccina de la vaci), după care nu mai contractau boala. **„Se validează”, deci, principiul similarității, dar „pică” teoria referitoare la diluții şi dinamizări. Altfel spus, integritatea sistemului homeopat dispare.**

A se nota faptul că, spre deosebire de mulți dintre confrații săi contemporani, Hahnemann nu a respins vaccinarea, ci a recomandat combinarea ei cu administrarea remediilor, adăugând remediul în schema de tratament din pricina credinței sale în psora, ca stare patologică de fond a organismului, care ar împiedica vindecarea anumitor boli:

Ca să facem rost de vaccina de protecție pentru micuțul şi dragul Patty, planul cel mai sigur ar fi să obținem limfa direct de la vacă; dar, dacă asta nu se poate (copiii devin şi mai bolnavi cu ea decât cu cea obținută de la oameni), v-aş sfătui să inoculați altui copil vaccina de protecție şi, de îndată ce roşeața uşoară a înțepăturilor arată că s-a prins, aş administra imediat două zile la rând Sulphur 1-30 şi aş inocula copilului dumneavoastră din pustula pe care a produs-o. Din câte am putut să constat, un copil nu poate transmite psora cât se află sub acțiunea Sulphur-ului[32]*.*

C. Pretențiile homeopaților față în față cu proprietățile materiei

Există şi homeopați pozitivişti, care nu aderă la filosofia hahnemanniană. Un reprezentant proeminent al acestui curent a fost H. C. Allen (1836-1909), care, realizând pericolul acuzațiilor de nonştiințificitate la care se expunea homeopatia din pricina concepțiilor vitaliste încorporate, s-a dezis de aceste concepții:

Ca oameni de ştiință, considerăm Materia şi Energia drept [realități] *ultime şi pe baza lor construim, atunci când este necesar, teorii valide, la care aderăm până când demonstrațiile îşi spun ultimul cuvânt. Nu avem nevoie să ieşim din cadrul legilor care guvernează materia şi energia pentru a înțelege viața şi boala, natura medicamentelor şi modul în care se vindecă bolile. Nimic nu ne poate ajuta cu mai multă certitudine decât chimia şi fizica, dacă sunt aplicate corespunzător. Pe acestea, homeopatia se poate întemeia fără teama de cădere. Respingem asumpția despre* [existența unui] *„principiu vital", în primul rând fiindcă este o teorie neştiințifică şi în al doilea rând pentru că nu este necesară pentru a observa fenomenele vieții, sănătății, sau bolii*[33]*.*

O minoritate dintre cei care împărtăşesc, probabil, oroarea lui H. C. Allen față riscul de a fi considerați practicanți ai unor metode neştiințifice insistă asupra faptului că în homeopatie se prescriu şi tincturi-mamă[XXXIII], precum şi diluții joase[XXXIV], domeniu în care „distincția dintre homeo-

---

[XXXIII] Adică *materia medica* încă nediluată, amestecată, doar, deocamdată, cu lichidul în care se vor efectua diluțiile.
[XXXIV] Prime trepte de diluție, în care materia diluată este încă prezentă.

patie şi medicina herbală este neclară”[34]. Totuşi, curentul general de opinie din domeniul homeopat este îndreptat către sprijinirea acelui principiu fundamental, hahnemannian, al homeopatiei, conform căruia remediile înalt diluate, din care materia prezentă inițial în diluție ajunge să lipsească, acționează, fiind, chiar, mai „puternice” decât cele mai puțin diluate. În apărarea acestei teze se emit diverse considerații teoretice asupra posibilelor mecanisme de acțiune a remediilor şi se proiectează experimente care ar trebui să evidențieze particularități ale materiei dinamizate.

În acest context trebuie examinată una dintre replicile preferate ale susținătorilor utilizării diferitor forme de energie şi energizări, şi anume că este vorba despre un tip de energie de natură materială, dar încă neevidențiată după metoda ştiințifică, în absența unui instrument adecvat pentru detectarea şi măsurarea ei, a cărei existență va fi, însă, atestată ştiințific, în viitor[35].

Nu pretindem să se cunoască temeiul fizic al forței medicinale, după cum nu se cunoaşte până în ziua de astăzi baza precisă a gravitației. **Atragem, însă, atenția asupra faptului că, pus în lumina ideii că forța (mai precis, energia[xxxv]) medicinală este de natură materială, sistemul homeopat devine inconsistent.**

Sucusionarea este o simplă agitare mecanică[36]. **Atunci, de ce energia medicinală se eliberează numai prin sucusionarea homeopată şi nu prin orice fel de agitare?** Din punct de vedere fizic, efectele unui proces de agitare sunt aceleaşi, indiferent că agitarea se face circular, sau pe o direcție oarecare, cu o forță constantă sau variabilă etc. Dacă orice fel de agitare influențează energia medicinală,

---

[xxxv] Noțiunea de forță se referă la mărimea care tinde să modifice impulsul (starea de mişcare sau de repaus a) unui corp. Energia defineşte capacitatea unui corp de a efectua lucru mecanic (de a acționa către exterior).

atunci, pe de o parte, totul, pe lume, este dinamizat, pe de alta remediile nu-şi pot păstra proprietățile, care vor fi afectate la orice scuturare a flaconului (d. ex. la transport). Iar în contextul unei dinamizări universale, continue, datorată mişcării diverselor corpuri, dinamizarea „globală" a remediului nu poate fi controlată de către om, nici pe parcursul preparării acestuia, nici ulterior[XXXVI]. De asemenea, dacă totul este dinamizat permanent (într-un mod haotic), remediile nu au cum să funcționeze - acțiunea lor ar fi înecată în dinamizarea generală.

Merită examinate şi încercările unor homeopați de a explicita acțiunea remediilor prin intermediul cauzelor materiale cunoscute, deja, de către ştiință.

Mai ales pentru a ieși din dilema provocată de faptul că, de la un prag de diluție încolo, remediile nu mai conțin nicio moleculă de materia medica, a fost emisă o teorie privind „memoria apei". Aceasta susține că, în urma potențării, s-ar produce o structurare a apei într-un fel de „cristale lichide", rețele moleculare stabile a căror prezență le-ar conferi remediilor proprietățile specifice[XXXVII]. Însă:

[XXXVI] Relativ la influențele exterioare asupra remediului, reamintim că homeopații prepară remedii şi din materia medica imponderabile, precum razele soarelui, ale lunii etc. Dar, pe parcursul preparării, orice remediu este expus fie la lumina zilei (solară), fie la o sursă de lumină artificială. După teoria homeopată, ar trebui să rezulte un remediu mixt, sol-materia medica sucusionată, sau „lumină artificială" - materia medica sucusionată.

[XXXVII] Vezi, spre exemplu, Rao M. L. și colab., 2007, *The defining role of structure (including epitaxy) in the plausibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 175-182, unde se face o paralelă complet gratuită între aplicațiile *epitaxiei* în obținerea unor componente electronice şi prepararea remediilor. Fenomenul de epitaxie (creştere epitaxială) priveşte dezvoltarea organizată a unor cristale pe suprafața altor cristale: „Având în vedere că industria electronică are nevoie de cristale de mare calitate pentru a intensifica performanțele dispozitivelor fabricate, cele mai bune cristale realizate spontan sunt în general utilizate

Apa formează în mod natural rețele moleculare (asocieri spațiale de molecule, ordonate pe baza legăturilor de hidrogen, legături fizice realizate între moleculele de apă). Acestea sunt, însă, în continuă rearanjare, apa fiind considerată un *lichid asociat* (în care rotirea unei molecule este urmată de rotirea moleculelor din jur, din cauza legăturilor de hidrogen) sau un *gel tranzient* (care, pe de o parte, prezintă o coeziune destul de mare, datorată arhitecturii moleculelor, cu legăturile de hidrogen pe care le pot forma, pe de alta curge ca orice lichid, legăturile din cadrul rețelelor moleculare formate fiind efemere)[37]. Durata de viață a asocierilor de molecule de apă este de ordinul a 50 de femtosecunde (o femtosecundă egal 10^{-15} secunde, adică o milionime de miliardime de secundă)[38].

Aşadar, specific pentru apă, ca decurgând din structura moleculei, este să *nu* formeze rețele stabile pe termen lung. Reamintim, a sucusiona înseamnă, practic, a agita remediul într-un vas. Prin urmare, a pretinde că sucusionarea determină apa să se comporte contrar specificului său natural de a nu forma rețele moleculare

---

ca germeni pentru creşterea ulterioară şi/sau îmbunătățirea calității. În acest scop, se utilizează o tehnică de creştere prin copiere, numită epitaxie (de la cuvântul grec „epi = pe” şi „taxis = în mod ordonat”) care necesită reactanți şi un germene”, http://www.mansic.eu/html/Mansic_for_all_ro.htm, site-ul unui proiect european din domeniul ingineriei materialelor, *Promoting and structuring a multidisciplinary academic-industrial network through the heteropolytype growth, characterisation and applications of 3C-SiC on hexagonal substrates* (accesat la 4.05.2012). Creşterea epitaxială este de interes şi pentru medicină, caracterizând, spre exemplu, formarea calculilor urinari și biliari (pietrele la vezica urinară, respectiv pietrele la vezicula biliară). După cum comentăm mai jos, însă, apa **nu** formează, în mod natural, rețele moleculare („cristale lichide”) stabile, iar, dacă se pune pe seama sucusionării formarea unor astfel de rețele, se ridică o întreagă serie de întrebări.

stabile înseamnă, de fapt, a pretinde că agitarea schimbă proprietățile apei...

Dacă, totuşi, am accepta, prin reducere la absurd, ideea că apa formează rețele moleculare stabile („cristale lichide”), sub influența sucusionării, apar mai multe probleme:

Remediile sunt adesea depuse pe granule de lactoză[XXXVIII], iar apa se evaporă. Aşadar, s-a zis cu „rețelele”[39]. Ar trebui, aşadar, să acceptăm că există şi o „memorie a lactozei”, substrat în mod evident cu mult mai dificil de „inscripționat”, având în vedere că este compus din molecule cu masă de nouăsprezece ori mai mare decât a moleculei de apă, cu mult mai mari decât aceasta şi care interacționează puternic unele cu altele, astfel încât lactoza este solidă, spre deosebire de apă.

Dacă remediile ar conține o energie fizică oarecare suficient de mare încât să mişte moleculele de lactoză unele în raport cu altele, energie care să se mai şi poată transmite din substrat în substrat, la simplul contact, precum cel realizat între apă şi lactoză la pregătirea remediului, atunci organismul nostru ar fi în serios pericol. Ce ar împiedica o astfel de energie să restructureze în stânga şi în dreapta celule şi țesuturi, astfel încât, în loc să se vindece, pacientul tratat cu remedii homeopate să se... lichefieze? Să se metamorfozeze?

De altfel, lactoza şi apa-remediu nu se sucusionează împreună, pur şi simplu se picură lichidul sucusionat peste lactoză, aşadar cum se transmite „informația” de la apă către lactoză, dacă sucusionarea era, conform teoriei homeopate, procesul prin care se petrecea o astfel de „informare” a substratului?

[XXXVIII] Numite „mărgeluțe” de către (unii dintre) consumatorii autohtoni de remedii.

Menționăm, în acest joc al reducerii la absurd, şi faptul că lactoza, odată ajunsă în organism, nu se absoarbe ca atare, ci sub formă de glucoză şi galactoză, în urma hidrolizării (descompunerii) ei de către o enzimă (lactaza), în aceste două zaharuri cu molecule mai mici. Glucoza şi galactoza formate prin hidroliza lactozei se absorb „la bucată”[40] (una câte una, adică în niciun caz în vreo configurație complexă, care să cuprindă mai multe molecule şi să poată fi considerată a alcătui vreun model purtător de informație) în celulele intestinului, iar de aici, în cele din urmă, ajung în sânge. **Aşadar, chiar şi presupunând că există o „energie medicinală” de natură materială, care structurează apa, şi care se transferă, nu se ştie cum, lactozei (fără a fi, însă, transferabilă în acelaşi mod, direct, prin contact, celulelor şi țesuturilor, fiindcă, dacă s-ar transmite acestora, este rezonabil să presupunem că le-ar putea dezorganiza), mesajul „înscris” în lactoză nu are cum supraviețui digestiei.**

Mai sus a apărut în discuție conceptul de informație. Presupunând (iarăşi, prin reducere la absurd) că prin sucusionare intervine în sistemul reprezentat de remediu o energie naturală oarecare, capabilă să „constrângă” apa să formeze rețele stabile pe termen lung, această energie ar fi „oarbă”, ca toate energiile naturale. Ea ar produce, din moleculele de apă, doar nişte structuri întâmplătoare, nepurtătoare de informație, lipsite de semnificație. Un proces care ar ordona moleculele de apă în diverse modele distincte, cu semnificație, după cum ar fi necesar pentru a explica distincțiile între remedii (fiecare astfel de model corespunzând unui remediu) **implică, în mod necesar, informație**. Acest fapt este admis de către unii homeopați, care, însă, jonglează cu noțiunea de informație şi cu cea de energie, după necesitățile proprii:

Cu cât mai diluat, cu atât mai puternic? Poate părea paradoxal. De fapt, ani de zile nimeni nu a ştiut cum lucrează remediile. Dar cercetările recente au ajutat la explicarea acestui fapt. Când se dizolvă ceva în apă şi mai apoi se potenţează, moleculele de apă formează clustere[XXXIX]*. Tipul clusterului este specific pentru fiecare substanţă. Pe mai departe, aceste clustere pot purta şi comunica altor molecule de apă informaţie complexă. Modelul energetic al substanţei originare afectează apa, iar acest efect se transmite de la diluţie la diluţie.*

Remediile homeopate vindecă prezentând organismului un model energetic ce mimează modelul energetic al bolii. Aceasta declanşează în mod precis reacţia corectă de vindecare.

Remediul nu vă aduce chimicale în corp. Mai degrabă conţine informaţia despre cum să se vindece. Este asemănător unei dischete din calculatorul dumneavoastră. [...] Remediul dă corpului instrucţiuni despre vindecare, după cum discheta informează hardul[41]*.*

Ca observaţie logică: organismul a făcut, deja, cunoştinţă cu „modelul energetic" al bolii, din moment ce maladia s-a instalat. Atunci, pentru ce mai este necesară prezentarea unui al doilea model energetic (al remediului) care imită acest prim model energetic (al bolii)? Dacă vindecarea se declanşează în urma prezentării unui astfel de model energetic, înseamnă că boala a declanşat, deja, vindecarea, iar remediul devine superfluu. Să revenim, însă, la problema informaţiei:

Înainte de diluare şi sucusionare, soluţiile homeopate nu au capacitatea de supraordonare, ea ar trebui să apară, aşadar, în urma aplicării procedeului de preparare a remediului, ceea ce, de altfel, susţin

[XXXIX] Grupări.

homeopații. De unde ar căpăta, însă, remediul, o atare capacitate, **de unde ar putea ajunge în sistem informația care ordonează?** Să vedem ce intră în sistem:

apă + materie (vegetală, minerală sau animală) + agitare mecanică

Şi ce ar ieşi, în cele din urmă, din sistem, conform teoriilor homeopate despre cristalele lichide purtătoare de sens care ar exista în remedii:

apă structurată (apă + informație suplimentară) ± materie (depinde de diluție)

Homeopații vor susține că informația pe care o poartă apa structurată „s-a eliberat" din materia sucusionată. **Agitarea mecanică (fie ea şi numită sucusionare...) nu poate, însă, elibera informația[XL] intrinsecă materiei[XLI]. Dacă**

[XL] Menționăm că, pe lângă homeopați, alchimiştii sunt cei care consideră că eliberarea informației proprii materiei este posibilă (vezi secțiunea *Homeopatia şi alchimia*).

[XLI] Ca o curiozitate, în 1998 organizația Improbable Research a acordat premiul Ig Nobel pentru chimie (un fel de anti-Nobel) lui Jacques Benveniste din Franța pentru descoperirea sa homeopată cum că apa nu doar că are memorie, dar şi că informația poate fi transmisă prin linie telefonică şi prin internet [NOTĂ: Benveniste a primit, de asemenea, şi în 1991, premiul Ig Nobel pentru chimie]. *["Transatlantic Transfer of Digitized Antigen Signal by Telephone Link", J. Benveniste, P. Jurgens, W. Hsueh and J. Aissa, "Journal of Allergy and Clinical Immunology - Program and abstracts of papers to be presented during scientific sessions AAAAI/AAI.CIS Joint Meeting February 21-26, 1997."]* (http://improbable.com/ig/miscellaneous/ ig-98.html, accesat la 23.06.2011, trad. cit. O. Iftime). După ce a susținut cele menționate, experimentele lui Beneviste nu au putut fi reproduse, nici măcar de către el însuşi.

s-ar întâmpla asta, proprietățile a orice se agită împreună s-ar „disloca” şi „contamina” reciproc.

Relativ la teoria memoriei apei, unii homeopați au sesizat anumite aspecte autocontradictorii, dar străfulgerarea logică este rapid înăbuşită de credința fermă în teoriile homeopate şi se ajunge la o rezolvare pe măsură. **Astfel, considerând că apa este „marcată” de „experiențele” parcurse, dar observând, probabil, că teza modificării proprietăților fizice ale materiei prin sucusionare nu are cum să se susțină şi, totodată, că, dacă apa acumulează informație, nu este clar când şi cum mai scapă de ea, unii homeopați vorbesc despre modificări „metafizice” ale apei (care nu mai intră, aşadar, în aria de investigație a ştiinței). De aici, sub aspect practic, ei propun sinteza apei din elemente, pentru a se obține o apă „pură” de orice informație străină:**

Apa este, în multe privințe, cea mai primitivă substanță. Acoperă mare parte din suprafața Pământului şi este mediul bazal în care viața îşi găseşte expresia şi existența. Una dintre cele mai importante proprietăți ale apei este că ea este cumva modificată, nu la nivelul proprietăților sale fizice observabile, ci într-o manieră metafizică, de procesele şi experiențele pe care le parcurge. Apa pare a avea memoria trecutului său. Aceasta a reprezentat o speranță pentru cei aflați în căutarea unei explicații pur fizice a imposibilității aparente reprezentate de remediile potențate, după cum s-a prezentat în cartea lui Benveniste „Memoria apei”. [...] *Aceste elemente indică faptul că orice probă de apă conține, la un anumit nivel, mai mult decât simplă apă. Pentru a efectua un proving al apei pure se poate folosi apă distilată, după cum s-a şi făcut, deja. Totuşi, nu putem fi absolut siguri că procesul de distilare îndepărtează complet memoria apei şi pentru a ne*

asigura am decis să utilizăm apă nou creată din oxigen şi hidrogen[XLII].

A se remarca maniera (deconcertantă) în care alternează metafizica şi fizica, în discursul homeopat… Metafizica (domeniu filosofic) ajunge să reprezinte o speranță pentru cei aflați în căutare de explicații pur fizice (homeopații materialişti)!

Observațiile aduse mai sus rămân valide şi în cazul altor teorii angajând formarea de cristale şi memoria apei, precum cele care susțin că remediile conțin silicați proveniți din pereții vaselor în care sunt preparate şi care se ordonează în structuri organizate pe modele oferite de diverse componente ale *materiei medica*[42].

D. Alte observații (logice) privind remediile[43]

Pentru medicina alopată, prezența impurităților în cantități infime în materia primă a medicamentelor nu reprezintă o problemă. **Pentru sistemul homeopat, în care „dinamizarea" eliberează „energie medicinală"(?)/informație(?) din cantități oricât de infime de materie, impuritățile ar trebui să pună cele mai mari probleme**:

[XLII] Fraser P.*, Introduction*, în *Aqua Nova. The homeopathic proving of newly formed water,* documentele provingului 774, disponibile la http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, sub titlul Aqua nova - The Homoeopathic Proving of Newly Formed Water, accesat la 7.07.2011 (trad. cit. O. Iftime). Sublinierile ne aparțin. A se nota contradicția flagrantă dintre ideea de modificare a apei „într-o manieră metafizică" de către „procesele şi experiențele prin care trece" şi cea conform căreia ideea de memorie a apei reprezintă o speranță pentru „cei aflați în căutarea unei explicații pur fizice" a acțiunii remediilor.

1) Nu există apă perfect pură (care să conțină exclusiv molecule de apă[XLIII]) şi nici alcool perfect pur (care să conțină exclusiv molecule de alcool). Aşadar, **la dinamizare vor participa şi impuritățile existente în apă/alcool**, eliberând „ceva” diferit ceea ce se doreşte. **Prin urmare, puritatea remediilor şi identitatea acestora cu ele însele nu are cum fi asigurată.** Practic, ar ieşi mereu altceva, pe post de remediu, în funcție de ce impurități s-au găsit în mediul în care s-au făcut diluția şi dinamizarea. Contribuția impurităților ar putea avea efecte imprevizibile asupra pacientului.

2) **Orice materie s-ar folosi pentru a prepara un remediu, aceasta nu va fi niciodată pură**, doar ea şi atât (plantă fără nicio urmă de sol, de exemplu), iar compoziția impurităților nu va fi nici ea mereu aceeaşi. **Iarăşi, remediile nu ar avea cum să iasă mereu la fel şi ar purta elemente străine de ceea ce se dorea a se obține.**

Mai mult, având în vedere că, din perspectiva homeopată, diluțiile mai înalte sunt mai puternice, efectul unei impurități aflate în cantitate mică în materia medica ar deveni mai pregnant decât al materia medica înseşi!

3) **Mojarul, pistilul[XLIV], flacoanele etc., folosite la prepararea remediilor nu au cum să fie perfect curate,**

[XLIII] Fapt sesizat, după cum s-a văzut mai sus, şi de către unii homeopați, care au ajuns să propună utilizarea apei de sinteză chimică, pentru a dispune de apă realmente pură. Se poate aduce şi aici observația că nici măcar apa de sinteză nu rămâne sută la sută pură, odată ce intră în contact diverse cu recipiente, instrumente etc. Practic, puritate chimică absolută a solventului pur şi simplu nu are cum să existe.

[XLIV] Reamintim, pistilul este obiectul care serveşte la triturarea (mărunțirea, fărâmițarea fină) a *materiei medica*, iar mojarul este recipientul în care se desfăşoară triturarea. Metoda hahnemanniană presupune triturarea materiilor medicinale solide împreună cu lactoza, apoi preluarea amestecului rezultat în lichid, pentru sucusionare.

lipsite de orice moleculă „străină”. Din nou, s-ar ajunge la impurificarea remediilor şi la lipsa de repetabilitate în prepararea lor. Într-un laborator homeopat, **remediile s-ar impurifica inclusiv între ele, prin utilizarea aceloraşi vase pentru prepararea succesivă a mai multor remedii.**

4) **Sucusionarea (dinamizarea) nu are cum fi „standardizată”, printre homeopaţi, sub raportul forţei aplicate la lovirea flaconului de substrat** - fiecare persoană va lovi altfel, la fel ca fiecare tip de dispozitiv utilizat în producţia industrială. **Cine obţine remedii şi cine nu, în aceste condiţii? Mai sunt remediile de acelaşi fel identice, de la producător la producător şi de la şarjă la şarjă?**

E. Homeopatia, eroarea şi falsul ştiinţific şi epistemologic

Un studiu a relevat că, pentru a se face acceptaţi social, homeopaţii adoptă (conştient sau nu, am adăuga) două strategii majore - „alinierea cu medicina” (d. ex. persoana insistă asupra faptului că este *medic* homeopat şi nu homeopat) şi „accentuarea credibilităţii homeopatiei”[44] (d. ex. persoana vine în întâmpinarea posibilei atitudini critice faţă de homeopatie a interlocutorului, povestind despre propria sa „convertire” la homeopatie). Cea de-a doua strategie este larg încorporată în publicaţiile homeopaţilor, care, indiferent ce problemă punctuală abordează, de fapt, lucrarea, simt, adesea, nevoia să scrie în introducerea acesteia că homeopatia este un domeniu controversat şi că remediile nu mai conţin nicio moleculă din *materia medica* (punct nevralgic major al sistemului). Uneori, studiile în favoarea eficienţei homeopatiei sunt criticate în chiar editorialul numărului de revistă de specialitate în care sunt publicate[45].

Sensu lato, strategiile îmbracă diverse forme de manifestare, incluzând încercări de aplicare a unor metode de validare utilizate în medicina alopată, respectiv căutarea unor dovezi experimentale, ştiinţifice, în favoarea homeopatiei. Iar uneori strategiile vizând acceptarea sunt aplicate cu orice preţ, chiar şi cu cel al includerii în „pledoarie" a unor elemente manipulate sau denaturate. Astfel:

Există o serie de publicaţii ale căror autori se străduie să ofere homeopatiei justificări „ştiinţifice", în care se amestecă, adesea, mai mult sau mai puţin subtil, elemente filosofice şi religioase. Este cu totul remarcabil şi modul în care unele publicaţii prezintă tendenţios sau falsifică, de-a dreptul, date şi concepte, pentru a-şi susţine cauza. Iar înaintea unui public nu doar necunoscător, dar, mai grav, resemnat cu propria lipsă de informare[XLV], astfel de trucuri

[XLV] S-a „întâmplat" să reiau lucrul la prezenta carte la ceva vreme după întâlnirea cu o persoană pe care o iubesc şi o stimez mult, dar care m-a întristat prin nonşalanţa cu care îşi proclama şi asuma ignoranţa atât în propriul domeniu de bază (medicina), cât şi în ştiinţă, în general, ca şi în teologie, afirmându-şi, însă, simultan, încrederea necondiţionată în homeopatie, percepută ca mijloc de „a face oamenii bine". M-am întrebat, pe moment, la ce bun să mai scrii ceva, dacă oamenii nu au interesul şi bunăvoinţa de a cerceta lucrurile în care se implică, pentru a vedea dacă nu cumva sunt goale de conţinut sub aspect raţional, şi, eventual, nedrepte înaintea lui Dumnezeu. Ce sens are să discuţi argumente ştiinţifice cu cineva care, deşi singur afirmă că nu-ţi înţelege argumentaţia, necunoscând noţiunile cu care se operează, îţi spune că argumentele tale nu sunt convingătoare? Sau care, iarăşi, singur afirmând că nu are cunoştinţe teologice, îţi spune că elementele teologice pe care le aduci în discuţie relativ la homeopatie nu sunt convingătoare. Mi-am continuat, însă, munca, în ideea că nu toţi oamenii reacţionează astfel, ba chiar şi interlocutorul meu îşi poate schimba atitudinea, în timp, cu ajutorul lui Dumnezeu. Această întâlnire a contribuit, chiar, în mod semnificativ la finalizarea cărţii, fiindcă am înţeles, mai acut decât se putea deduce din orice publicaţie, având un interlocutor în carne şi oase, că practicarea ho-

ignobile rămân nesancționate, iar fenomenele de acest gen nu doar că nu sunt anihilate, ba mai şi ajung la metastază. Un articol, odată publicat, este citat de către alți autori, ca dovadă indubitabilă a caracterului ştiințific al homeopatiei[XLVI]. Vom examina, în cele ce urmează, câteva exemple.

Reilly, 2001, afirmă că *Homeopatia utilizează microdoze ale unor toxine puternice pentru a provoca răspunsuri defensive şi autoreglatoare, față de abordarea ortodoxă [aici, cu sensul de clasică, alopată] de a bloca reacțiile corpului.*[46] Este sarea de bucătărie (din care se prepară remediul *natrium muriaticum*) o toxină? Este lumina solară (vezi remediul *sol*) o toxină? Etc. etc. etc. Majoritatea tipurilor de materia medica *nu* sunt toxine. Pe lângă flagranta inexactitate de conținut, Reilly face şi abuzuri conceptuale, vorbind despre *microdiluții ultramoleculare seriale vibrante*[47] (?!), terminologie lipsită de orice bază ştiințifică. Nu este clar la ce fel de vibrație s-ar putea referi acest termen, el fiind folosit, pur şi simplu, inadecvat.

Uneori, elementele manipulate sunt subtile. Guedes şi colab., 2004,[48] pretind a fi demonstrat că un remediu preparat din hormoni tiroidinei ar fi încetinit, pe termen lung,

---

meopatiei de către persoanele de bună credință, ca şi apelul la ea, se bazează, pur şi simplu, pe încredere oarbă. În aceste condiții, consider că munca a meritat să fie continuată, dat fiind că oamenii de bună credință implicați în homeopatie din necunoaştere vor găsi, în paginile acestei cărți, suficiente informații pentru a se lămuri asupra contradicției dintre homeopatie şi ştiință, pe de o parte, şi homeopatie şi creştinismul ortodox, pe de altă parte, factori care îi vor orienta, poate, către o schimbare de atitudine (nota Oanei Iftime).

[XLVI] Din curiozitatea de a vedea ce se afirmă, de fapt, în lucrări citate în alte lucrări ca şi conținând probe ştiințifice în favoarea homeopatiei am ajuns să citim articolele care constituie o parte dintre exemple, în analiza care urmează.

metamorfoza[XLVII] la broaşte (respectiv apariția picioarelor la mormoloci), ceea ce fundamentează teza homeopată conform căreia remediile au efect contrar substanței administrate în doze ponderale (hormonii tioridinei stimulând, în mod obişnuit, metamorfoza). Doar că, la o privirea mai atentă, se constată că:

1) Cifrele obținute (numărul de mormoloci care „au făcut picioare", în lotul care a primit remediul, respectiv în cel care a primit o soluție neutră) se prezintă pur şi simplu întâmplător, pe termen lung, precum trase din căciulă, cum spune poporul, fără a se putea evidenția o legătură clară între administrarea remediului şi numărul de mormoloci trecuți în următorul stadiu al metamorfozei;

2) Nu s-a studiat, în prealabil, ritmul metamorfozei pe un număr mare de animale netratate cu nimic (încât să se poată elimina posibilitatea ca datele din studiul cu remediul să fie pur şi simplu stocastice, adică să se înscrie în limitele naturale ale variației ritmului metamorfozei la broaşte). Este foarte posibil ca în mod natural, fără intervenții umane, uneori să facă picioare mai mulți mormoloci, alteori mai puțini, în condiții identice de mediu şi până nu se stabileşte cum stau lucrurile în această privință nu se poate spune nici unde se termină variabilitatea naturală în ritmul metamorfozei şi unde începe influența asupra acesteia a ceva adăugat de către om în mediul în care trăiesc mormolocii;

3) Temperatura apei din bazinele în care se țineau animalele tratate a fost inițial uşor mai caldă şi permanent mai bine reglată decât cea din bazinele-martor (altfel spus, animalele care au primit remediul au fost inițial ținute la „mai cald"). La o specie extrem de sensibilă la temperatură, precum *Rana catesbeiana*, specia folosită în acest experi-

---

[XLVII] Din ouăle de broască ies, inițial, mormoloci, care nu seamănă cu adulții şi care parcurg tot felul de transformări, până să devină pui asemănători cu părinții lor, proces care se numeşte *metamorfoză.*

ment[49], fie şi o variaţie minoră a acesteia poate influenţa metamorfoza, iar datele raportate (cu iniţial mai multe animale care avansează în metamorfoză, „făcând lăbuţe", în lotul care a primit remediul) pot corela cu acest „detaliu". Altfel spus, metamorfoza este mai plauzibil să se fi accelerat din cauza temperaturii apei, şi nu din cauza remediului adăugat în ea.

Seninătatea cu care autorii consemnează o atare diferenţă de condiţii de mediu (temperatură, respectiv) între loturile de animale este în sine frapantă, dat fiind că aşa ceva nu ar trebui să se întâmple, într-un experiment ştiinţific, în care totul se standardizează, tocmai pentru ca factorul testat (în acest caz remediul) să rămână unica variabilă, căreia să i se poată observa eventuala influenţă.

Din categoria exemplelor de-a dreptul răsunătoare de praf pseudoştiinţific azvârlit în ochii publicului neinformat face parte şi lucrarea recentă a unor autori care apelează, dintre noţiunile ştiinţifice în vogă la ora actuală, la cele legate de nanoparticule[XLVIII]. Interesant este faptul că respectivii reproşează teoriei memoriei apei, ca şi altor teorii vehiculate în domeniu, că sunt bazate pe presupuneri, în timp ce teoria lor ar fi, desigur, bazată pe dovezi experimentale. Autorii ar fi evidenţiat, utilizând microscopia electronică de transmisie, prezenţa în remedii înalt diluate a particulelor de substanţă prezente în soluţia-mamă[XLIX] a

---

[XLVIII] Chikramane P. S. şi colab., 2010, *Extreme homeopathic dilutions retain starting materials: A nanoparticulate perspective*, Homeopathy, 99, 231-242. Nanoparticulele (particulele ultrafine) sunt particule de diferite materiale (nanoparticule metalice, siliconice, polimerice etc.), având dimensiuni cuprinse între 100 şi 1 nm (un nanometru, nm, reprezintă a mia parte dintr-un milimetru). Studiul nanoparticulelor şi al aplicaţiilor lor tehnice actuale sau potenţiale reprezintă un domeniu în plină dezvoltare.

[XLIX] Soluţia iniţială, din care se prepară, ulterior, diluţii din ce în ce mai mari.

remediului. Aşadar, mingea se mută, iarăşi, în curtea celor care susțin că materia care rămâne în apă, în ciuda ultradiluțiilor, este răspunzătoare pentru proprietățile remediilor. Nu doar că ne întoarcem la absurdul ideii că o moleculă/nanoparticulă din ceva poate determina reacții vizibile la nivelul organismului (nici măcar cele mai puternice otrăvuri din lume nu omoară pe nimeni, în cantități infinitezimale, ultramoleculare), dar revine şi frauda ştiințifică. În ce mod?

Nanoparticulele cu pricina erau metalice - aur, cupru, zinc, staniu şi platină şi, în plus, s-a lucrat pe remedii reconcentrate (s-a luat un volum mare de lichid sucusionat, care a fost evaporat până la un volum mic). Toate aceste metale sunt insolubile în apă sau alcool, fiind imposibil de particulat, de fărâmițat prin sucusionare în apă sau alcool. Altfel spus, aşa cum au fost adăugate în soluția mamă, aşa se vor regăsi în diluții, doar că „împrăştiate” într-un volum mai mare de alcool sau apă. Undeva, în vreunul dintre flacoanele cu diluții se vor regăsi mereu, ca atare, fie şi în vreuna dintre diluțiile mari. Cu atât mai mult se vor regăsi în probe obținute în urma reconcentrării remediilor! Iar referitor la acele *materii medica* ce nu prezintă, prin natura lor, comportamentul metalelor „investigate” în acest articol, afirmațiile privitoare la formarea, în urma preparării remediului, de nanoparticule care se regăsesc chiar şi în remediul aflat în treptele înalte de diluție devin complet gratuite.

Iarăşi, extrem de frapant este exemplul reprezentat de o lucrare[50] ai cărei autori falsifică în mod grosolan metodologia de lucru, pentru ca realitatea să le urmeze afirmațiile nefondate. Astfel, ei prezintă ca argument în sprijinul ideii conform căreia apa din remedii ar avea proprietăți fizico - chimice aparte, căldura degajată la amestecarea remediului cu o soluție de hidroxid de sodiu.

Or, această căldură este de aşteptat să se degaje, amestecarea remediului cu soluția de hidroxid conducând, în fapt, la diluarea acesteia din urmă, proces care este exoterm (producător de căldură)[51]. Altfel spus, mai întâi a fost afirmația gratuită conform căreia trebuie să „se întâmple ceva” cu apa din remedii şi apoi s-a căutat o metodă ca acel ceva chiar să se întâmple, recurgându-se la un truc grosolan, bazat pe proprietatea hidroxidului de sodiu de a se dizolva şi dilua cu degajare de căldură.

Frapant este şi modul în care respectivii autori se contrazic singuri, pe parcursul articolului. Astfel, dacă în rezumatul lucrării ei proclamă că:

*Solventul apos prezintă modificări de amploare ale proprietăților fizico-chimice măsurabile, **în funcție de** istoricul său, **solutul**[L] **dizolvat anterior** şi timp.*

la câteva pagini mai încolo afirmă, în mod autocontradictoriu, că:

*Este important de subliniat aici faptul că, din studiile pe care le-am efectuat până acum, nu am putut obține reproductibilitate cantitativă şi deduce informații semnificative legate de influența treptei de diluție homeopată (CH) **sau a naturii principiului activ (solutului)** asupra magnitudinii variației parametrilor fizico - chimici: din acest motiv, datele raportate în figuri nu sunt caracterizate de CH sau indicarea principiului activ.*

Traducând, pentru cei nefamiliarizați cu limbajul publicațiilor (pseudo) ştiințifice, „a nu fi obținut reproductibilitate cantitativă” înseamnă a nu fi putut reproduce

---

[L] Adică, substanța care a fost dizolvată, inițial, respectiv *materia medica*.

propriile experimente, a-ți fi ieşit altceva, la reluarea experimentelor în aceleaşi condiții precum cele în care ele se desfăşuraseră anterior. Or, o caracteristică fundamentală a experimentului ştiințific valid este *reproductibilitatea*. Dacă un experiment relevă, realmente, o legitate, un model obiectiv de desfăşurare a lucrurilor în lume, influența reală a unui factor asupra a ceva etc, experimentul va avea aceleaşi rezultate de fiecare dată când va fi efectuat. Dacă lumina puternică mă face să închid ochii, voi închide ochii de fiecare dată când ochii mei sunt expuşi la lumină puternică. Dacă procedura homeopată de preparare a remediilor modifică proprietățile fizico-chimice ale apei din remediul preparat, aceste modificări ar trebui să se producă de fiecare dată şi în acelaşi mod, ori de câte ori se prepară remediul.

Halucinantă (cel puțin pentru cine nu are o formație ştiințifică) este şi adunarea deliberată de mere cu pere, practicată în acelaşi articol:

Termenul de „memorie a apei”, în acest sens, devine inteligibil şi acceptabil în cadrul reprezentat de paradigma Termodinamicii Proceselor Ireversibile, complet acceptată de comunitatea ştiințifică datorită premiantului Nobel în chimie (1977) Ilya Prigogine.

Iarăşi, este necesar să traducem, pentru cititorul bine intenționat, dar neinformat în anumite direcții. Aici lucrurile se complică, apelul făcut de către autori fiind, în fapt, nu la ştiință, ci la autoritatea de premiant Nobel şi mai ales la filosofia lui Prigogine, care, de altfel, a luat premiul Nobel pentru lucruri care nu se aflau nici în cea mai vagă legătură cu tezele homeopate.

Care era filosofia lui Prigogine şi în ce mod este aceasta exploatată de către unii homeopați?

Pe scurt, Prigogine (de formație chimist, specializat în chimie fizică) vorbea despre autoorganizarea întâmplătoare a materiei, pe care o considera calea pe care a apărut inclusiv viața. Dacă această inferență, în sine, este pe gustul oamenilor de ştiință supuşi (până şi în activitatea ştiințifică, teoretic independentă de concepțiile filosofice ale persoanei) materialismului şi ateismului militant, anumite dezvoltări ale lui Prigogine au stârnit opoziție în lumea ştiințifică[52]. Cosma Shalizi, spre exemplu, îi reproşează direct lui Prigogine faptul de a fi căutat să ataşeze, în mod artificial, muncii sale ştiințifice conotații metafizice, ceea ce l-a adus printre personalitățile ştiințifice-reper ale adepților curentului New-Age[LI].

Trebuie spus că evocarea lui Prigogine de către homeopați pare să îndreptățească acest gen de reproşuri. Resurgența homeopatiei a fost corelată cu mişcarea în favoarea unei perspective holiste asupra sănătății din America anilor ´70, precum şi cu mişcarea New Age a anilor ´80[53].

Relativ la exploatarea ideilor lui Prigogine de către autorii homeopați, aceştia fac aluzie la sistemele autoorganizante despre care vorbea Ilya Prigogine. Sistemele vii,

---

[LI] Mişcarea spirituală New Age, răspândită în Occidentul celei de-a doua jumătăți a secolului al douăzecilea şi difuzată în numeroase alte zone ale Globului, inclusiv în România, unde influența sa se observă din ce în ce mai pregnant, se caracterizează printr-un eclectism filosofico-religios debordant, acomodând concepții şi practici din numeroase tradiții occidentale şi orientale, eventual flagrant incompatibile (d. ex. creştinismul şi păgânismul sau ateismul şi credințele religioase). Diverse elemente ştiințifice, dar şi pseudoştiințifice, îşi găsesc şi ele locul în acest caleidoscop. Asupra omului, filosofia New Age are o perspectivă holistă, vorbind despre unitatea minte-trup-spirit. Scopul ultim al mişcării New-Age ar fi crearea unei spiritualități universale, lipsite de delimitări dogmatice. Prin elementele menționate şi prin multe altele, neenumerate aici, mişcarea New Age se află în totală contradicție cu creştinismul ortodox.

spre exemplu, sunt autoorganizante[LII]. În cazul lor, schimbul de materie şi energie cu exteriorul conduce la scăderea dezordinii interne, la menținerea structurilor tipice proprii. Până una, alta, remediile nu sunt sisteme vii, aşa că observațiile şi afirmațiile privind capacitatea de autoorganizare a sistemelor vii nu le privesc, de drept.

Diferind în mod fundamental de categoria anterioară, care cuprinde organismele vii, pentru autoorganizarea materiei există şi exemple consacrate din domeniul chimiei (cristale, micelii[LIII] etc.) şi biochimiei (proteine, ADN etc.). Autoorganizarea anumitor molecule decurge din proprietăți intrinseci ale acestora, din constrângeri fizico-chimice inerente structurii compuşilor implicați. Astfel de molecule se orientează în spațiu într-un anumit mod, repetitiv („ordonat", din perspectivă umană) şi sistemul atinge starea energetică de echilibru, odată realizată această ordonare. **Însă, remediile nu reprezintă sisteme în care elementele să se autoorganizeze pe bază de atare constrângeri.** Ele sunt soluții sau suspensii ale celor mai diverse substanțe şi combinații de substanțe. Dacă se consideră că aceste soluții sau suspensii se autoorganizează, apar câteva probleme:

1) **De ce autoorganizarea survine numai în contextul preparării soluțiilor/suspensiilor ca remedii şi nu în *orice* soluție a substanței/substanțelor dizolvate?** Nimeni nu pretinde că saramura este autoorganizată, în timp ce despre

---

[LII] Ateii şi susținătorii diverselor filosofii necreştine (printre care şi Prigogine) pun apariția sistemelor vii şi capacitatea lor de autoorganizare pe seama întâmplării operând cu proprietățile intrinseci ale materiei. Din perspectiva ortodoxă, autoorganizarea sistemelor vii nu decurge din potrivirea întâmplătoare a unor molecule (care sunt aceleaşi şi într-un organism mort pe cale de descompunere), ci este rezultatul lucrării dumnezeieşti, care mişcă ființele vii prin intermediul sufletului lor.

[LIII] Asocieri de molecule de tipul celor formate de către substanțele uleioase în apă.

remediul *natrium muriaticum*, care este o soluție a uneia şi aceleiaşi substanțe, clorura de sodiu (sarea de bucătărie) se afirmă că ar prezenta autoorganizare (ne referim, aici, la diluțiile joase, în care încă este prezentă substanță dizolvată).

Atenție, dacă se aduce „argumentul” conform căruia remediile sunt sucusionate, iar saramura nu, numai bine se ajunge la următorul punct:

2) **Dacă metoda homeopată determină autoorganizarea unor soluții care nu se autoorganizează atunci când sunt preparate în orice alt scop decât cel de a le utiliza ca remedii, se ajunge la concluzia că metoda homeopată nu este o simplă succesiune de agitări mecanice şi diluții, ci *altceva*, care implică forțe necunoscute, care organizează materia** (forțe care de natură fizică nu au cum fi, după cum s-a văzut mai sus).

Se poate observa şi că, dacă aspectul material al acțiunii este irelevant, rămâne scopul, să facă diferența între o soluție oarecare şi o soluție sucusionată a uneia şi aceleiaşi substanțe. Altfel spus, nu sucusionarea ci *scopul* ei face, de fapt, diferența între simple soluții şi remedii. Nu *modul agitării* adaugă *ceva* remediului (aceasta este clar că nu are cum să se petreacă, fizic), ci *scopul* ei. Or, dacă scopul acțiunii umane este elementul care face diferența, am intrat, deodată, pe teritoriul metafizicii şi se deschide perspectiva abordată în capitolul al patrulea al cărții de față, *Homeopatia şi Ortodoxia.*

În acelaşi spirit ca şi autorii homeopați citați mai sus „argumentează” şi alții, amestecând fenomenele, definițiile, ştiința cu filosofia şi cu religia şi denaturând elemente ale realității în încercarea de a susține edificiul homeopatiei, astfel încât rezultă lucrări care sunt adevărate colecții de pseudo-dovezi şi pseudo-argumente, remarcabile prin

caracterul neştiinţific, lipsă de logică şi eroare epistemologică[LIV]. Vom mai examina câteva exemple.

Diluţia infinitezimală: *o substanţă farmacologic activă este eficientă şi în diluţii infinitezimale; acum există numeroase dovezi farmacologice şi fiziologice (multe substanţe din organismul nostru circulă în diluţii mari: prostaglandine, hormoni, mediatori de sinapsă etc.)*

Pe de altă parte, bolile alergice sunt dovada fiziopatologică a efectului diluţiei infinitezimale (să nu uităm că un şoc anafilactic sau o criză de astm bronşic se pot declanşa la întâlnirea cu alergeni infinitezimali)[54].

La aceste afirmaţii se aduc următoarele obiecţii:

1) **Prin „diluţii infinitezimale" se înţeleg exclusiv diluţiile utilizate în homeopatie, diluţii care implică, de la un punct încolo, absenţa totală a materiei diluate.** Li s-a dat acest nume chiar de către homeopaţi, exact în ideea că diferă de diluţiile obişnuite (utilizate în chimie, practica farmaceutică etc.) prin faptul că materia diluată se găseşte în diluţie într-o cantitate infimă, pentru ca, de la o treaptă de diluţie încolo, să nu mai fie prezentă nici măcar printr-o singură moleculă. **Or, toate substanţele invocate (prostaglandine, hormoni, mediatori sinaptici) circulă, în organism, în cantităţi detectabile, fiind în mod cert prezente fizic[55]. Aşadar, pentru niciuna dintre aceste substanţe nu este adecvat conceptul de „diluţie infinitezimală".**

[LIV] Epistemologia studiază cunoaşterea şi limitele ei. Constituie o eroare epistemologică, spre exemplu, a examina o problemă de natură spirituală cu mijloace ştiinţifice şi reciproca, a avansa explicaţii de natură spirituală acolo unde potrivită ar fi investigaţia ştiinţifică. Una dintre erorile epistemologice majore de largă circulaţie în societatea actuală se referă la pretenţia unora de a demonstra existenţa/inexistenţa lui Dumnezeu prin metode ştiinţifice.

Totodată, pentru toate aceste categorii de substanțe, spre deosebire de remediile homeopate, se cunoaşte modul de acțiune, care este bazat, în mod cert, pe interacțiuni fizi-co-chimice detectabile. Se ştie cu ce structuri şi molecule interacționează în organism, ce efect fiziologic au etc.

2) Şocul anafilactic reprezintă o reacție alergică de mare amploare şi gravitate, potențial letală. **Declanşarea acestei reacții presupune contactul direct cu alergenul** (substanța pe care organismul nu o tolerează şi care declanşează anafilaxia, un gen de reacție extremă de apărare a acestuia), **presupune prezența sa fizică[56]. Iarăşi, nu este adecvată ideea de „diluție infinitezimală"**, care, de altfel, îşi are sensul (sau lipsa de sens) numai şi numai în cadrul homeopatiei, nepotrivindu-se cu nimic din fiziologia organismelor vii.

Principiul dinamizării *se aplică în tehnica farmaceutică homeopatică şi este foarte simplu: diluțiile pornind de la soluția-mamă se fac succesiv procentual (1% din soluția mamă, apoi 1% din 1%... etc.) până la diluția dorită. Tehnica cere ca la fiecare diluare să se aplice flaconului o sucusiune, o agitație,* ***pentru o mai bună dizolvare***[57]*.*

Ce rost are sucusiunea „pentru o mai bună dizolvare" a unor soluții (cele care corespund treptelor înalte de diluție folosite în homeopatie) în care nu mai are ce să se dizolve, lipsind cu desăvârşire materia de dizolvat? Şi, dacă se face pentru dizolvare, de ce se numeşte „dinamizare" sau „potențare", termeni care trimit la „energii"/puteri" şi nu pur şi simplu „dizolvare" sau „agitare"? **Am fi acceptat ideea că autorul textului comentat nu crede în ideea de eliberare de energie prin sucusiune, considerând, pur şi simplu, că sucusiunea se face pentru o mai bună dizolvare, dacă nu ar fi insistat el însuşi asupra ideii de „energie", încercând, în plus, să o „încreştineze":**

Dr. Pfeifer îşi începe descrierea homeopatiei la pagina 68 cu o altă afirmație nefondată: „potențarea" ne duce „în lumea energiilor cosmice şi a filosofiei orientale".

Dinamizarea, sucusiunea soluției nu are nimic de-a face cu lumea orientală; cu excepția Indiei (unde a fost dusă de englezi), homeopatia e aproape necunoscută şi nu se practică în Orient.

Pentru a ne convinge, autorul ne trimite la citate din Hahnemann care vorbesc de „energii dinamice" şi de „forța vitală cosmică". Aceste citate nu sunt câtuşi de puțin relevante din cel puțin două motive:

- homeopatia este practicată de atei, creştini, musulmani, păgâni, iudei, indiferenți religios, care nu se raportează la nicio energie sau se raportează fiecare la ce energie vrea;

- creştinii cunosc bine noțiunea de ***energie creată***[58] *despre care literatura patristică vorbeşte din abundență şi care acționează în universul material*[59].

Trecând peste aserțiunea nedemonstrată şi agresivă conținută în această frază despre ce cunosc „creştinii" (recurs la autoritatea anonimă, metodă consacrată de manipulare), aşadar ignoranții contestatari ai homeopatiei ar trebui să tacă, umiliți, precum şi peste ecourile nefericite ale terminologiei[LV], rămâne neclar la ce anume se referă autorul. Energiile care țin să fie toate cele care există sunt **ne**create, lucrarea Celui necreat asupra creației, iar formele de ener-

---

[LV] Catolicismul substituie noțiunea ortodoxă de har, energie dumnezeiască necreată, cu cea de „grație divină", care ar fi o „energie creată" care acționează asupra lumii, creația fiind „incapabilă", din acest punct de vedere eretic, să primească energiile dumnezeieşti necreate. Se ajunge, de aici, la o serie de alte erezii, inclusiv la a contesta posibilitatea îndumnezeirii omului, prin har.

gie în sensul ştiinţific al termenului (termică, chimică, electrică, nucleară, luminoasă etc.) nu au făcut obiectul scrierilor patristice. Oricum, presupunând că prof. Chirilă se referă la o formă de energie prezentă în lumea materială, precum energia termică, luminoasă etc., s-a văzut, mai sus, în ce măsură rezistă supoziţia existenţei unei energii non-spirituale a remediilor.

În mod curios, autorul oferă, ca suport pentru legitimitatea „dinamizării", nişte aşa-zise exemple de dinamizare, în fapt de mişcări prezente în natură, şi care nu au nimic de-a face, ca mod de desfăşurare şi rezultat, cu „dinamizarea" homeopată:

Soluţiile „potenţate" sau „dinamizate" se găsesc peste tot, încă de la creaţie, în organismul, în fiziologia noastră şi în universul material şi biologic în care trăim, şi nu au nicio legătură cu vreo filosofie orientală: valurile mărilor, lacurilor „dinamizează" apa, vânturile „dinamizează" aerul, inima „dinamizează" o viaţă întreagă masa de sânge, plămânul „dinamizează" aerul pentru a face schimbul de gaze la nivel alveolar, stomacul şi intestinul „dinamizează" conţinutul intestinal etc.[LVI]

Argumentaţia autorului devine complet confuză. **Nu doar că nu se explică nicăieri ce înseamnă, de fapt, dinamizare, dar se atribuie o acţiune de „dinamizare" diverselor**

[LVI] Chirilă P., *op. cit*, p. 162. Vezi şi alte exemple, ale aceluiaşi autor, la fel de criptice şi de irelevante ca argumente în favoarea raţionalităţii şi caracterului creştin al homeopatiei: „curgerea izvoarelor peste obstacolele de stâncă, mişcările aerului generate de vânturi, ploaia care străbate atmosfera, vegetaţia care se mişcă în funcţie de ritmul circadian sau vânturi, seva care ascensionează prin arbori, plante etc" (Chirilă P, Valică M., *Spitalul creştin,* Ed. Christiana, Bucureşti, 2009, p. 156). Rămâne, în continuare, neclar pentru cititor ce înseamnă, de fapt, dinamizare.

elemente din creație, de la cele neînsuflețite la cele însuflețite, fără a fi, iarăşi, clar, care este legătura dintre numita dinamizare şi acțiunile descrise pentru fiecare element în parte.

Dacă sucusionarea (dinamizarea) se face, după cum susține autorul, anterior, „pentru o mai bună dizolvare”, ce anume „dizolvă mai bine” „valurile mărilor, lacurilor”, şi în ce scop? Sau, plămânii „dizolvă mai bine”... oxigenul în aer, pentru realizarea schimbului de gaze? **Şi, cum rămâne cu „energia creată” pe care autorul o leagă, anterior, de sucusionare (dinamizare)?** Eliberează valurile, în apa mărilor şi lacurilor, o „energie creată” similară cu cea eliberată în remedii? Sau inima în sânge, plămânul în... aerul inspirat, intestinul în... conținutul intestinal? Oceanul planetar este un nesecat remediu? Sângele nostru este un remediu? **Dacă dinamizarea este atât de răspândită în natură, se pune întrebarea de ce se mai practică ea în homeopatie, fiindcă totul, pe lume, ar trebui să fie gata „dinamizat”** (vezi şi discuția de mai sus, despre dinamizarea „globală” a remediilor). La ce bun să mai dinamizezi materia folosită la prepararea unui remediu dintr-o plantă, din moment ce planta era gata dinamizată, în calitatea ei de „vegetație care se mişcă în funcție de ritmul circadian sau vânturi”, şi care a fost străbătută toată viața ei de plantă de „seva care ascensionează prin arbori, plante”? Ba, şi omul ar trebui să fie dinamizat, prin bătăile inimii, ventilația pulmonară şi nu se mai ştie ce, încât se pune întrebarea cum de se mai îmbolnăveşte şi la ce îi mai trebuie remediile homeopate.

Pe scurt, ce sens are paragraful citat, unde este coerența sa cu restul afirmațiilor din text şi unde îi este legătura cu concretul, ştiințific şi/sau teologic? În absența coerenței şi a legăturii cu concretul, textul reuşeşte, însă, să transmită impresia că autorul evită să spună, clar, ce este

aceea dinamizare. Stilul „formelor fără fond” pare a fi, de altfel, tipic pentru apologeții homeopatiei:

Iar faptul că homeopatia se situează, prin abordul ei, cel mai aproape de globalitatea tumultului ancestral, divin, este în avantajul şi nu în detrimentul ei, aşa cum o arată şi rezultatele concrete[60].

Revenim la lucrarea Prof. Chirilă:

În primul rând, trebuie să menționăm că principiul ***similia*** *este menționat prima dată de Hipocrat, cu 5 secole înainte de Hristos.*

În al doilea rând nu reiese de nicăieri că remediul homeopat funcționează conform convingerilor filosofice ale lui Hahnemann. Este ca şi cum am spune că penicilina acționează în baza filosofiei personale a lui Fleming.

La pagina 76 autorul încearcă să ne îndepărteze de homeopatie, revenind obsesiv la „sursa energiei”, citând un medic care la rândul lui citează un alt medic şi care ar susține că remediile homeopate vindecă prin „energia cosmică”. Dar în lume există zeci de mii de medici homeopați care prescriu remediile lor pe baza simptomelor şi semnelor clinice şi care nu se raportează la nicio energie.

Pe de altă parte, noi, creştinii, credem cu tărie că în remediile naturale lucrează ***energii create*** *puse de Domnul la Creație. Aşa ne învață Sfânta Scriptură, aşa ne învață dogma Bisericii noastre*[61].

1) **Faptul că principiul similia a fost enunțat şi de către altcineva, înainte de Hahnemann, nu reprezintă un argument asupra corectitudinii sau ştiințificității acestuia.**

2) **Dacă homeopații puteau demonstra că acțiunea remediilor se bazează pe un factor la fel de material precum penicilina lui Fleming, argumentul Prof. Chirilă ar fi**

rezistat. În absența (şi imposibilitatea) unei atare demonstrații, în afară de faptul că adună mere cu pere, comentariul despre Hahnemann şi Fleming nu conține nimic relevant pentru întemeierea abordării homeopate.

3) **Despre care anume energii create este vorba? Care sunt aceste energii care lucrează tocmai în „remediile naturale"? Ce loc din Scriptură învață despre aceste energii, unde în învățătura Bisericii se vorbeşte în mod specific despre nişte „energii create care lucrează în remediile naturale"? Şi, ce este un remediu natural?** „Naturale" sunt, spre exemplu, ceaiurile, sau consumul de plante crude, care conțin substanțe (principii active) ale căror molecule nu sunt absente, precum în cazul remediilor homeopate, şi care acționează asupra organismului în mod non-spiritual. Remediile homeopate suferă, însă, prelucrări care le conferă proprietăți a căror bază materială rămâne inexplicabilă. Revenim asupra observației că postularea existenței unei energii fizice a remediilor conduce la tot soiul de absurdități (vezi argumentația de mai sus).

I. Mămulaş, Maria Chirilă, P. Chirilă au cercetat efectele spectroscopice ale dinamizării. Au adus la D_{12} (diluția decimală 12, adică 10^{-12}) Pulmonaria officinalis, soluții dinamizate şi nedinamizate. Pe spectrele de infraroşu nu se remarcă diferențe semnificative, ceea ce se poate explica prin faptul că dinamizarea nu influențează mişcările de vibrații-rotații ale moleculelor de solvit. În regiunea vizibilă a spectrului se constată diferențe semnificative între spectrele celor două tipuri de soluție. În spectrul UV s-a pus în evidență o diferență semnificativă ($p>0, 05$) între cele două soluții; absorbția în UV a soluției dinamizate este mai mare (cu circa 25%).

Diferențe semnificative au fost puse în evidență şi prin măsurători de conductibilitate electrică.

Autorii presupun că aceste diferențe se datorează influenței dinamizării asupra păturilor optice ale distribuției electronilor din jurul atomilor (moleculelor) constituenți ai solvitului[62].

Acesta este doar unul dintre experimentele prezentate în lucrarea citată drept aşa-zise argumente ştiințifice pro-homeopatie şi dintre care s-au ales, spre a fi comentate aici, doar câteva mostre reprezentative. Limbajul (pseudo-ştiințific), impresionant, poate, pentru persoanele fără cunoştințe ştiințifice, ascunde o serie întreagă de non-sensuri şi erori. Autorii fac parte dintre homeopații care caută (şi) explicații ştiințifice în favoarea homeopatiei, aşadar vom examina acordul afirmațiilor lor cu ştiința.

Exemplul suferă serios de lipsa rigorii în descrierea condițiilor experimentale şi raportarea rezultatelor. Nu se precizează concentrația inițială a extractului de *Pulmonaria*, aşa că nu este clar ce înseamnă diluția 10^{-12}, câtă substanță provenită din plantă ar mai putea aceasta conține. Cel mai probabil, însă, că, indiferent de la ce fel de materie s-a pornit, la această diluție se trece dincolo de limitele de detecție ale metodelor utilizate (spectroscopie IR şi UV). Nu se spune nici pentru care anume diluții (10^{-12}, mai puțin de atât) s-au înregistrat rezultatele invocate - poate că privesc diluțiile mici, unde variațiile consemnate țin de prezența într-o cantitate relativ mare a substanțelor provenite din plantă. Nu se spune nici care a fost martorul, în cadrul experimentului, cu ce anume s-a comparat comportamentul probei dinamizate. Din formulare reiese că s-au pregătit probe paralele, dinamizate şi nedinamizate. Dacă se studia efectul dinamizării, logica şi rigoarea ştiințifică cereau să fie analizată aceeaşi probă, înainte şi după dinamizare. Totodată, independent de toți aceşti factori rămân valide o serie de observații fundamentale:

1) Spectroscopia în UV (ultraviolet) se utilizează pentru detecția substanțelor care absorb radiație ultravioletă. **Capacitatea substanțelor de a absorbi (sau nu) radiația UV ține de structura intimă a moleculei[63] şi nu este influențată de agitare.** Metoda se foloseşte mai ales pentru analize cantitative, pe baza corelației directe dintre cantitatea de radiație absorbită şi concentrația probei. Dacă agitarea ar fi influențat absorbanța, nu mai folosea nimeni această metodă pentru a determina cantitatea dintr-o anumită substanță în diverse probe, fiindcă rezultatele ar fi fost întâmplătoare şi eronate.

Dacă s-a analizat proba înainte şi după agitare şi au apărut diferențe în absorbanță, se poate afirma că este vorba despre un artefact, adică despre un fals rezultat determinat de condițiile de lucru. Faptul este perfect posibil, dată fiind cantitatea infimă, dacă nu inexistentă de substanță din probă. În aceste condiții, poate apărea un artefact, ca urmare a unui semnal emis de către aparat în absența unei probe citibile, fenomen binecunoscut în spectrometria UV ca având potențialul de a vicia rezultatele analizelor.

Relativ la diluțiile mari, în care substanța diluată (solvitul) nu mai este detectabil(ă) prin spectroscopie UV, înseamnă că se analizează solventul, apa sau alcoolul. Apa nu absoarbe în UV, iar alcoolul este şi el aproape complet transparent pentru radiația UV. **Dacă se pretinde, cumva, că sucusionarea face să crească absorbanța apei sau a alcoolului în UV revenim la discuția despre absurditatea pretențiilor de schimbare a proprietăților materiei în urma unei simple agitări mecanice.**

2) *Pe spectrele de infraroşu nu se remarcă diferențe semnificative, ceea ce se poate explica prin faptul că dinamizarea nu influențează mişcările de vibrații-rotații ale moleculelor de solvit.*

Spectroscopia în infraroşu (IR) se bazează pe capacitatea moleculelor de a absorbi radiație cu frecvență corespunzătoare frecvenței de vibrație a legăturilor chimice sau radicalilor care oscilează, în cadrul moleculelor[64]. **Capacitatea unei substanțe de a absorbi în IR depinde, aşadar, tot de structura ei şi, iarăşi, nu poate fi influențată de o agitare mecanică (dinamizare).**

„Solvit” este substanța dizolvată. Pentru cauza homeopată, care susține că remediile înalt diluate sunt eficiente, în ciuda absenței totale a substanței din soluție ar fi util de examinat ce se întâmplă cu moleculele de *solvent* (apa), nu cu cele de solvit. Or, după cum am menționat, în urma unei simple agitări mecanice capacitatea solventului de a absorbi în IR nu are cum să se modifice.

3) Diferențele de conductibilitate înregistrate pot fi explicate prin efectul agitării mecanice asupra sărurilor şi altor molecule existente în plantă. Dacă acestea se dizolvă, sub agitare, conductibilitatea soluției obținute creşte. Conductibilitatea electrică (capacitatea de a permite trecerea curentului electric) depinde de concentrația purtătorilor de sarcină din soluție. Apa distilată nu conduce aproape deloc curentul electric, din lipsă de purtători de sarcină (ioni, molecule cu sarcină electrică) în timp ce soluțiile care conțin astfel de purtători conduc curentul electric. În aceste condiții, este clar că acelaşi efect de creştere a conductibilității în urma dizolvării sărurilor din plantă l-ar produce orice agitare, fie ea numită dinamizare, sau nu. Aşadar, nimic special, aici, în favoarea metodei homeopate.

4) Relativ la ipoteza ***influenței dinamizării asupra păturilor optice ale distribuției electronilor din jurul atomilor (moleculelor) constituenți ai solvitului***, pe lângă faptul că, dacă este luată în serios, ar face parte din galeria teoriilor conform cărora sucusionarea modifică „ceva” din proprietățile materiei, **trebuie menționat că fraza conține concepții şi termeni inexistenți în ştiință.** Electronii nu sunt

distribuiți în jurul atomilor şi moleculelor, ci în jurul nucleelor atomilor. Există şi electroni mobili, care se schimbă între atomi şi molecule, în condiții de reactivitate chimică (interacțiuni între substanțe), dar aceştia nu formează niciun fel de „pături”, ci se leagă la atomii/moleculele care i-au primit. Noțiunea de „pături optice”, care ar cuprinde electroni distribuiți „în jurul moleculelor şi atomilor solvitului” este pur şi simplu inexistentă, în ştiință.

Iată încă un exemplu, la fel de „informativ”:

Judd Lewis a obținut spectrograma tincturii mamă şi a diluțiilor homeopate de Lycopodium, atât chimic, cât şi spectroscopic, evidențiindu-se prezența de cupru, fier, aluminiu, mangan, calciu, magneziu, sodiu, potasiu, siliciu, bor; cenuşa conține o cantitate mai mare de acid fosforic. Acelaşi autor a analizat spectrografic următoarele remedii homeopate: Belladona, Colchicum, Thuya, Sepia, China, Nux vomica[65].

Exprimarea „a obținut spectrograma… atât chimic, cât şi spectroscopic” este un non-sens. O spectrogramă nu se obține „chimic”. O spectrogramă este rezultatul în formă grafică al aplicării unei metode spectroscopice de analiză. Ce fel de spectrogramă? Spectrograme se obțin prin varii metode spectroscopice. Cenuşa conține o cantitate de acid fosforic mai mare decât… ce anume, cu ce se compară? Una peste alta, paragraful este lipsit de informație utilă. Probabil s-a dorit a se spune că elementele identificate erau prezente în diluțiile homeopate. Dacă aceasta era ideea, prezența lor nu este de mirare, până la anumite trepte de diluție.

Relativ la studiile care au căutat să găsească diferențe fizice între soluții ultradiluate homeopatice şi solventul pur, Becker-Witt şi colab. au publicat o meta-analiză[66] care supune astfel de studii unui scor de calitate privind corectitudinea, relevanța şi reproductibilitatea experimentelor,

ajungând la concluzia că imensa majoritate a acestor studii, care privesc diverse aspecte (rezistența [rigiditatea] dielectrică, efecte galvanice, absorbția luminii, RMN, spectroscopie Raman şi chiar experimente cu aparate „cu design nedescris”) nu sunt corecte/relevante. Dintr-un total de patruzeci şi patru de lucrări, referindu-se la treizeci şi patru sau treizeci şi şase de experimente, doar şase lucrări (referindu-se la trei experimente) sunt de bună calitate, iar dintre acestea numai cinci (aparținând a doi autori şi referindu-se la două experimente) ar raporta, la prima vedere, rezultate pozitive, indicând diferențe între diluția homeopată şi solventul pur. În cele din urmă, însă, reiese că şi relevanța acestor cinci studii este nulă, din pricina a diferite vicii (în speță, rezultatele unuia dintre autori nu au putut fi reproduse decât parțial[LVII], iar celălalt autor raportează un experiment realizat cu un aparat de tip „cutie neagră”, cu design nedescris, aşadar un experiment ireproductibil şi neştiințific).

Următorul exemplu se referă la utilizarea (în plus, eronată a) unor concepte marginale din biomedicină:

În ultimii ani, s-a emis conceptul ARUD, care postulează că celulele endocrine derivă dintr-o foiță comună neuroectodermică, creasta neurală de la embrion. Pearse a modificat conceptul original ARUD şi l-a amplificat. Acum se postulează că toate peptidele-hormoni produse de celule sunt derivate din ectodermul neural specializat, ca şi toți neuronii; de aceea aceste linii celulare derivate din ectoblast sunt programate pentru funcția neuroendocrină. Concluzia acestui concept este că țesuturile şi celulele care secretă peptide

[LVII] Există, în plus, suspiciuni legate de metodă, rezonanța magnetică nucleară, despre care Becker-Witt şi colab. informează că se cunoaşte că poate fi afectată de artefacte, diferențele înregistrate între remedii şi solventul pur putându-se datora contaminării cu borosilicați (substanțe provenind din pereții vaselor în care are loc sucusionarea).

par să aparțină în mare parte sistemului nervos, ca de exemplu medulara glandei suprarenale, neurohipofiza[67]*.*

Este vorba despre celule A**P**UD[LVIII], **nu** A**R**UD, iar conceptul s-a emis nu în ultimii ani, ci acum mai bine de cincizeci de ani[68]. Originea lor exclusiv neuroectodermală (diferențierea lor doar dintr-o anumită componentă a embrionului, pe parcursul dezvoltării acestuia) a fost invalidată încă din anii şaptezeci-optzeci[69]. Conceptul APUD originar se referea exclusiv la unele celule de la nivelul tubului digestiv, despre care Pearse credea că formează un *sistem neuroendocrin difuz… a treia ramură a sistemului nervos acționând împreună cu cea de-adoua, sistemul nervos autonom, în controlul tuturor organelor intestinale*[70]*.* Ulterior, conceptul APUD a fost extins, înglobând zeci de tipuri de celule secretoare de substanțe de tipul peptidelor reglatoare (hormoni şi neuromediatori, substanțe care modulează, reglează fin activitatea diverselor organe), astfel încât s-a ajuns la ideea că celulele APUD sunt parte din aşa-numitul *sistem neuroendocrin difuz*. Acesta ar fi format din anumite celule situate în diferite organe (intestin, pancreas, tractul urogenital, epiteliul căilor respiratorii, glanda pineală, tiroidă, suprarenale, hipofiză şi hipotalamus, piele, ganglionii simpatici, timus, placentă şi altele)[71].

Hormonii peptidici (numiți în text, în chip stângaci, peptide-hormoni) **nu sunt derivați din ectoderm** (parte a embrionului), ci din ectoderm apar, pe parcursul dezvoltării organismului uman, unele dintre tipurile de celule producătoare de astfel de hormoni[72]. Alte tipuri de celule producă-

---

[LVIII] **A**mine (amine)- **P**recursor **U**ptake (preluare de precursori)- **D**ecarboxylase (decarboxilaze) - celule bogate în substanțe numite amine, pe care le preiau din mediu ca precursori (substanțe din care se sintetizează alte substanțe, în acest caz aminele), care sunt transformați în amine sub acțiunea decarboxilazelor.

toare de hormoni peptidici au alte origini, din alte componente ale embrionului.

Pearse propune conceptul conform căruia sistemul nervos este compus din trei diviziuni (nu numai două, aşa cum s-a considerat până la acest autor): somatic, autonomic şi endocrin. Astfel privite, celulele seriilor ARUD constituie a treia diviziune a sistemului nervos, funcționând ca a treia linie de efectori cu activități mai lente şi de durată mai lungă decât ale liniei a doua de efectori ai sistemului autonom. Acestea, la rândul lor, sunt mai lente ca acțiune şi de durată mai lungă decât prima linie de efectori ai sistemului nervos[73]*.*

Ipoteza lui Pearse, după cum spune literatura de specialitate, deşi „monumentală”, „nu a rezistat rigorii testării experimentale utilizând metode moderne ale biologiei celulare şi a dezvoltării”[74]. Ştiința a stabilit că celulele APUD **nu** constituie o a treia ramură a sistemului nervos. Totodată, **în niciun caz sistemul neuroendocrin difuz nu este acelaşi lucru cu sistemul endocrin** (totalitatea glandelor endocrine - organe producătoare de hormoni care se varsă direct în sânge - la care se adaugă, în sens larg, diversele celule care produc hormoni la nivelul altor organe decât glandele endocrine). Se intersectează, dar nu se suprapun (d. ex. sistemul neuroendocrin difuz include şi celule producătoare de peptide care nu sunt hormoni). Sistemul endocrin este „ceva-ul” mai mare care include, din punct de vedere funcțional, şi o parte din sistemul neuroendocrin difuz.

A se observa faptul că, de la Pearse şi celulele APUD, s-a ajuns, printr-un curios proces de *mutantis mutandi*, la ideea că tratamentul homeopat acționează asupra produselor sistemului endocrin, confundat, deliberat sau nu, cu sistemul endocrin difuz. Procesul continuă, în cele ce

urmează. Mai întâi se spune că „s-a emis ipoteza conform căreia…”, pentru ca următorul paragraf să transforme ipoteza în ceva gata demonstrat, sau într-un postulat: *Tratamentul homeopat acționează asupra acestor neuropeptide, acolo unde există ele în organism.* Dovezi, argumente, nu se aduc, dacă nu cumva paragraful suficient de inexact şi incoerent despre „ARUD” trebuia să constituie argumentația. Esențialul acestui paragraf se identifică, de fapt, în ultima frază, în care se afirmă ritos ceva nesusținut cu niciun fel de argumente:

Conceptul este simplu, dar pare să aibă implicații diverse, explicând, uneori, atitudini clinice, cum ar fi prescrierea constituțională a remediilor în homeopatie.

S-a emis ipoteza potrivit căreia neuropeptidele celei de-a treia subdiviziuni a sistemului nervos, „mai lente ca funcție şi cu activitate de mai lungă durată”, sunt de fapt cele care, în primul rând, sunt puse în joc de tratamentul homeopat.

Tratamentul homeopat acționează asupra acestor neuropeptide, acolo unde există ele în organism[75].

Din astfel de „investigații ştiințifice” se poate reține cel mult mimetismul de care dau dovadă homeopații, încercând să se agațe de subiecte cât mai „moderne” (şi, eventual, cât mai absconse pentru public şi/sau care se pretează cel mai bine la a nu putea fi probate)[76]. Doar că o astfel de abordare s-ar putea mai mult să le prejudicieze cauza, după cum atrăgea atenția şi doctorul Ives, membru al Comitetului european de homeopatie, în prelegerea sa „Homeopatie *vs.* ortodoxie”[77] (aici, termenul ortodoxie este folosit cu sensul de „opinie sănătoasă”, întemeiată), în care le explică homeopaților că, pentru a nu da apă la moară opoziției, trebuie să

se ferească de „cercetătorii” care abuzează de conceptele ştiinţifice:

Alte indicii pot fi găsite în conţinutul ideilor sau scrierilor unei persoane. Primul este utilizarea improprie a conceptelor ştiinţifice. Doi termeni de care se abuzează în mod curent sunt „energie” şi „lungime de undă”. Nu că aş dori să sugerez că ştiinţa are drepturi absolute asupra sensului cuvintelor; pur şi simplu, atunci când ştiinţa utilizează un cuvânt, tinde să facă aceasta într-un mod precis, deliberat golit de sensuri colocviale. [...] Aşadar, dacă auziţi pe cineva vorbind despre „energia potenţei”, sau spunând că „homeopatia este medicină energetică”, puteţi fi siguri că este angajat în altceva decât ştiinţa, deşi cuvintele sale pot avea un oarecare sens, metaforic. În mod similar, „lungime de undă” (şi conceptul adiacent, „frecvenţă”) au înţelesuri precise în ştiinţă, şi afirmaţii precum „lungimea de undă a diluţiei homeopate se află în opoziţie de fază cu lungimea de undă a maladiei persoanei” trebuie identificate drept jargon pseudoştiinţific incomprehensibil[78]*.*

precum şi de cei „fascinaţi de concepte avansate”:

Alte indicii de conţinut care să îndemne la precauţie devin vizibile atunci când autorul pare fascinat de concepte avansate din fizică, precum mecanica cuantică şi relativitatea generală (şi, mai recent, de teoria haosului). Toate aceste domenii sunt dificil de înţeles, necesitând pregătire specială şi cunoştinţe avansate de matematică pentru a fi utilizate în mod competent. Dar însuşi aerul lor abstract îi atrage pe cei care au pierdut limitele conceptelor şi au, în general, foarte puţine cunoştinţe în domeniile care îi fascinează. Aşadar, când veţi întâlni persoane care vorbesc despre homeopatie şi mecanica cuantică şi teoriile relativi-

tății şi haosului probabil că a sosit vremea să fiți extrem de precauți[LIX]*!*

Aici merită notat modul în care un articol, comparând homeopatia cu fiica sa bună, actualmente oarecum renegată, terapia florală Bach, defineşte calea de vindecare, pentru ambele metode, drept „energetică” şi vorbeşte despre „magnetizare” „cu putere” ş. a.[79]. În paranteză fie spus, terapia florală Bach întrece, pe undeva, homeopatia, în absurdul pretențiilor, remediile florale Bach fiind obținute prin expunerea la soare a unui amestec de apă „de izvor” şi părți de plante (!), sau prin fierberea acestui amestec, în cursul operațiunilor având loc, se presupune, „energizarea” remediului, apa preluând proprietățile vindecătoare ale plantelor: „Practicienii din domeniul terapiei florale Bach cred că prin ambele metode apa captează ‚esența′ (numită şi ‚amprentă vibratorie′ sau ‚semnătură/schiță energetică′) a florii şi ‚potențează′ puterea sa vindecătoare înnăscută. Într-o lucrare din 1940, asistentul lui Bach descria apa de izvor ca devenind ‚magnetizată cu putere′”[80]. Ulterior expunerii la soare/fierberii, produsul obținut se diluează şi se administrează oral, ca spray, în creme, sub formă de comprese etc. Terapia florală Bach urmăreşte echilibrarea emoțională şi mentală a pacienților („Practicienii din domeniul terapiei florale Bach cred că remediile florale exercită un efect pozitiv asupra câmpului energetic uman, astfel corectând dezechilibrele emoționale”[81]), având drept rezul-

---

[LIX] “To load both barrels”, în original, expresie colocvială care are sensul de a lua toate măsurile, într-o situație. Ives vorbeşte şi despre cum un experiment de laborator privind permitivitatea relativă a remediilor, datând din 1953, nu a putut fi reprodus cu echipament contemporan, cu mult mai sensibil decât cel folosit inițial, la fel întâmplându-se cu un alt experiment, din anii nouăzeci, de măsurare a conductanței remediilor. Ives a fost implicat direct în ambele încercări.

tat implicit corectarea dezechilibrelor (bolilor) induse la nivel fizic, în organism, de către problemele emoționale.

Alte exemple de atitudine neştiințifică şi confuzie epistemologică se întâlnesc la acei autori care asimilează forța vitală, concept prin excelență filosofico-religios, cu anumite substanțe chimice, precum ATP[82] (molecula depozitară a energiei necesare pentru desfăşurarea proceselor biochimice din organismele vii) sau oxigenul[83], sau caută să justifice concepții hahnemanniene cu ajutorul unor date biomedicale moderne rău interpretate - vezi, spre exemplu, încercarea lui Montfort-Cabello[84] de a corela cele trei miasme (sau tipologii de „boli cronice”) descrise de către Hahnemann (psora, sifilisul şi sicoza) cu disfuncții ale mecanismelor moleculare descrise de către ştiința contemporană.

Uneori (şi nu rareori), discuțiile despre homepatie se poartă de-a dreptul pe teritoriul filosofic, elementele (pseudo)ştiințifice rămânând să condimenteze, eventual, salata filosofică, în cea mai bună tradiție New-Age. În cadrul discuțiilor privind homeopatia, pozitivismul[LX], blamat, este plasat într-o curioasă opoziție cu postmodernismul[LXI].

[LX] Filosofie a cărei teză fundamentală este cea conform căreia singura cale de a dobândi cunoaşterea veritabilă este cea ştiințifică: *(…) cuvântul e menit să sune ca un avertisment împotriva încercărilor teologiei şi ale metafizicii de a trece dincolo de lumea ce se oferă observației, în căutarea unor cauze sau scopuri ultime. […] Toate întrebările la care nu se poate găsi răspuns prin metode ştiințifice trebuie lăsate pentru totdeauna fără răspuns* (Flew A., coord., *Dicționar de filosofie şi logică*, trad. D. Stoianovici, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2006, pp. 322-323). În mod bizar, Auguste Comte, exponent de seamă al curentului, a încercat, la un moment dat, să transforme pozitivismul într-o religie în care cultul lui Dumnezeu era înlocuit cu cel al Umanității.

[LXI] Curent complex, cu largă penetranță în cultura şi societatea actuală, a cărui teză fundamentală este negarea posibilității de percepere a realității obiective şi negarea existenței adevărului unic, absolut (vezi, pentru detalii, *Postmodernism*, în *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, disponibil la http://plato.stanford.edu/entries/ post-

Spre exemplu, în polemica sa cu criticii, Milgrom, susținător al teoriilor non-localiste privind acțiunea remediilor[LXII], ajunge, în strădania de a demonstra că există „interpretări moderne ale teoriei cuantice” care sprijină perspectiva sa, până la invocarea teleportării, aspect al teoriei considerat, de către fizicieni, de domeniul filmelor SF (care au şi constituit, probabil, o sursă majoră de inspirație a celor care vorbesc despre astfel de lucruri). Rămâne întrebarea de ce autorul, supărat pe presupusul pozitivism al oponenților săi, caută o fundamentare la fel de pozitivistă a homeopatiei, invocând un domeniu ştiințific, şi anume mecanica cuantică (în mod paradoxal „postmodernizată”) şi nu enunță explicațiile tradiționale homeopate, idealiste, de la Hahnemann citire. Aceasta ar fi, mai degrabă, o opoziție reală de perspectivă, cea între pozitivism şi vitalismul lui Hahnemann, şi nu cea între postmodernism şi pozitivism.

Alți susținători ai homeopatiei prezintă problema suficient de confuz încât în explicațiile lor să se regăsească atât materialiştii, cât şi idealiştii:

Forța vitală este forța animată care pătrunde în corp în momentul concepției, ghidează toate funcțiile vitale şi părăseşte corpul la moarte. Păstrează individul în armonie [*tuned*, în original, cu sensul de *reglat*] *şi integrează ansamblul. Are de-a face cu sistemul imunitar, homeostazia şi mecanismele de vindecare proprii organismului. Conectează planurile mental/emoțional/fizic şi caută să le mențină în*

---

modernism/; Hutcheon L., *The Politics of Postmodernism*, 2nd ed., Routledge, London, 2002, disponibil la http://www.questia.com/-read/ 107450059/the-politics-of-postmodernism, accesate la 14.09.2012).

[LXII] Teorii la care aderă unii homeopați, conform cărora cauza acțiunii remediilor nu ține exclusiv de acestea, ci de contextul general în care se desfăşoară actul terapeutic (vezi secțiunea F a prezentului capitol).

echilibru. Este invizibilă şi intangibilă (şi, prin urmare, controversată), aşadar trebuie să-i studiem efectele şi să o recunoaştem după acţiunile sale, după cum procedăm cu magnetismul sau electricitatea[85].

În spiritul spuselor doctorului Ives, citat anterior, vom încheia secţiunea cu un comentariu al unor autori homeopaţi, despre întemeierea ştiinţifică nesatisfăcătoare a domeniului lor (şi a medicinei complementare şi alternative, în general). Acest comentariu se înscrie în cea de-a doua strategie adaptativă a homeopaţilor (ieşirea în întâmpinarea potenţialelor obiecţii ale interlocutorului real sau virtual), ceea ce nu îi scade, însă, cu nimic valoarea de adevăr:

Deşi dovezile privind eficienţa majorităţii acestor practici sunt palide şi discutabile, fiind adevărat că nu s-a ajuns încă la niciun acord decisiv asupra problemei eficienţei şi nici a problemei posibilelor mecanisme de acţiune, recursul la medicina complementară şi alternativă este în creştere în lume, după cum informează Organizaţia Mondială a Sănătăţii şi alte organizaţii[86].

F. Localismul şi non-localismul

Având la îndemână şi elementele prezentate mai sus, putem examina cadrul general al teoriilor homeopate privind acţiunea remediilor. Acestea se încadrează în două categorii - *teorii localiste* şi *teorii non-localiste*.

Teoriile *localiste* prezumă că, din moment ce acţiunea remediilor nu poate fi mediată de molecule ale materiei sucusionate (inexistente în diluţiile înalte), trebuie să existe „altceva”, ataşat remediului sau fixat în acesta, dar nedetectabil, din lipsa unor instrumente suficient de sensibile, a unei baze teoretice de studiu sau a ambelor. O critică

a localismului a fost prezentată mai sus, reieşind că o energie fizică a remediilor nu doar că nu a fost evidenţiată, dar şi că proprietăţile pe care i le atribuie homeopaţii sunt autocontradictorii. Un alt punct slab fundamental al acestei perspective a fost sesizat şi de către homeopaţi:

Dacă vreuna dintre aceste ipoteze ar fi confirmată empiric, ar rămâne neclar cum ar putea aceasta explica efectele clinice[87]*.*

Teoriile non-localiste susţin că efectul remediilor ţine de contextul general al desfăşurării interacţiunii dintre remediu şi pacient, implicând consultaţia şi pe practicianul homeopat.

Non-localismul este o bună ilustrare a mentalităţii sancţionate de către doctorul Ives, teoriile non-localiste extrapolând în mod gratuit asupra homeopatiei elemente din alte domenii, de preferinţă cât mai noi şi mai complexe, precum fizica cuantică. La mare modă este, spre exemplu, noţiunea de **legătură cuantică** (sau **inseparabilitate cuantică), a cărei utilizare proprie şi precisă se găseşte în ceea ce se numeşte paradoxul Einstein-Rosen-Podolsky (paradoxul ERP)**, dezvoltat pornind de la convingerea lui Einstein privind faptul că o interacţiune dintre două particule poate avea efecte asupra proprietăţilor particulelor respective la un moment ulterior interacţiunii dintre acestea[LXIII] şi unde

[LXIII] Paradoxul se înscrie în critica lui Einstein la „interpretarea Copenhaga” a teoriei cuantice, în aspectul ei de incompletitudine, legat de faptul că nu ar explica proprietăţi fizice existente în mod obiectiv în natură. Dacă în interpretarea Copenhaga se ajunge, de la ideea că nu se pot determina simultan, în mod precis, atribute precum poziţia şi momentul unei particule (principiul indeterminismului, al lui Heisenberg) până la afirmaţia că particulele nu ar avea simultan proprietăţi precum momentul şi poziţia, acestea existând în mod real numai independent una de alta şi doar în momentul efectuării măsurătorii,

termenul de *legătură cuantică* se referă la o situație în care proprietățile unor entități fizice nu pot fi descrise în mod separat unele de altele[88]. Vom urmări, în cele de mai jos, un exemplu în care autorul a mai multe lucrări pe tema „inseparabilității cuantice” homeopate ajunge, cu timpul, să absolutizeze ceea ce el însuşi proclamase, inițial, ca fiind un simplu şir de metafore şi paralele ideatice:

În 2004, L. R. Milgrom discuta, într-un articol teoretic pe această temă[89], despre presupusele legături cuantice dintre moleculele solvitului şi cele ale solventului, dintre remediu şi pacient, dintre pacient şi practician, pentru a ajunge, în cele din urmă, la „legătura cuantică PPR” (practician-pacient-remediu), care ar descrie cel mai bine procesul terapeutic homeopat. Milgrom asuma, în respectiva lucrare (**ca metaforă**, după cum însuşi spune, şi nu ca descriptor riguros, vezi p. 38 a lucrării citate) o „funcție de undă” care defineşte această presupusă legătură cuantică. El teoretiza, în acest context, despre legătura dintre simptome şi remediu, dintre remediu şi pacientul care răspunde sau nu etc., după nişte grafice şi formule (aparent) complexe, în fapt simple „mimări” de modelare matematică a unor concepte esențialmente filosofice, făcând, totodată, paralele spirituale/teologice (cu o oarecare aprehensiune a faptului că acestea ar putea fi privite ca blasfemice de către persoanele religioase).

Asumarea, mărturisită chiar de către autor drept „metaforică” a formulelor din fizică, amestecate cu diverse alte elemente (d. ex. cu sincronicitatea jungiană[LXIV]) nu

Einstein insistă asupra faptului că în lumea reală particulele au aceste proprietăți, aşadar teoria cuantică este incompletă.

[LXIV] Concept al lui Jung privind anumite evenimente cu aspect de coincidență, asociabile pe bază de conținut semiotic (simbolic) - d. ex. o pacientă în a cărei terapie Jung întâmpina probleme a visat o ileană (insectă cu elitre verzi-aurii, care trăieşte şi în România), iar a doua zi, la şedința de psihanaliză, o astfel de insectă s-a izbit în geam - fapt

conduce, desigur, în niciun caz, la explicitarea ştiinţifică a acţiunii remediilor prin intermediul unor interacţiuni cuantice. Autorul însuşi se mărginea la a „spera", în această fază, că asemuirile şi asumările metaforice ale modelului cuantic slab în homeopatie vor deveni verificabile experimental şi că „nu vor deschide o cutie a Pandorei cu pseudo-ştiinţă New-Age" (p. 35).

Un an mai târziu, acelaşi autor afirmă că „prepararea de remedii codifică informaţie în substrat prin legătura cuantică între moleculele legate electromagnetic ale substratului fizic al remediului"[90]. Se discută, apoi, despre vindecarea „retroactivă" (*backwards-in-time*, idee propusă de către un alt autor homeopat, Fisher, şi „rafinată" de către Milgrom), explicată (şi) prin aceea că remediul „şterge" „memoria" afecţiunilor anterioare din organism, apoi despre ce se întâmplă când cineva îşi prescrie singur remedii, concluzionând că şi atunci respectivul este influenţat de către nişte practicieni homeopaţi, aşa încât „legătura cuantică" dintre pacient, practician şi remediu („legătura cuantică PPR) nu se reduce la doi termeni (deci nu este anulată, prin eliminarea unuia dintre actori, respectiv a practicianului).

Toate acestea rămân enunţuri retorice, pentru care autorul nu aduce niciun fel de probe sau argumente, utilizând în limbajul său în mod evident speculativ o sumedenie de termeni ştiinţifici fără legătură cu contextul.

Milgrom şi-a „rafinat" şi mai mult, în timp, teoriile [91], ajungând să susţină că, pentru a explica acţiunea remediilor, este necesar a lua în considerare atât aspecte legate de

banal, legat de care, însă, terapeutului i-a venit o nouă idee de abordare a cazului dificil cu care se confrunta. Conceptul, pentru unii mai straniu şi mai „misterios" decât îl vedea autorul său, a făcut carieră în esoterism, ocultism, parapsihologie, fapt notat cu regret de către admiratorii lui Carl Jung (vezi, spre exemplu, http://www.carl-jung.info/ sincronicitate.html, accesat la 3.05.2012).

„memoria apei”, cât şi aspecte legate de legătura cuantică între pacient, practician şi remediu. Relativ la memoria apei, autorul consideră că apa din sistemele biologice se găseşte într-o stare „critică” metastabilă, departe de echilibrul termodinamic[LXV], stare în care „memoria apei” (bazată pe rețele efemere) ar putea funcționa (fără a spune, însă, cum persistă rețelele efemere dincolo de durata de viață de 10^{-12} secunde observată experimental pentru rețelele formate de moleculele de apă).

Trecând peste gratuitatea afirmației conform căreia apa din sistemele biologice se găseşte într-o stare care îi permite să aibă o presupusă (şi nedemonstrată) memorie, ideile lui Milgrom nu susțin cauza homeopată şi din alte pricini, faptice şi logice. Remediile (care trebuie să poarte „memoria” substanțelor dizolvate) nu sunt sisteme vii şi nici nu interacționează cu sistemele biologice, în timpul preparării lor, şi nici imediat după, fiind, totodată, cel mai adesea, depozitate pentru un timp înainte de a fi administrate. Aşadar starea remediilor (respectiv a apei conținute de acestea) este alta decât acea ipotetică stare metastabilă care ar fi proprie apei din organismele vii şi despre care Milgrom susține că ar permite memorarea de informație de către apă. El citează o serie de autori care *prezic* faptul că apa ar putea forma structuri oligomerice sau „domenii coerente” (cu memorie, se subînțelege) la temperatura camerei, dar nu reiese de nicăieri că predicția lor ar fi fost validată în vreun fel - excepție, se susține, de către Elia şi Niccoli (2004)[92].

[LXV] Adică, o stare în care moleculele apei se comportă diferit de tendința naturală a sistemelor nevii de creştere a entropiei (scăderea energiei sistemului, având drept consecință adoptarea unor configurații „dezordonate” ale elementelor sale, configurații caracterizate prin starea energetică cea mai joasă - un fel de „liniştire” la nivel molecular, realizată cu prețul creşterii dezordinii interne a sistemului, pierderii structurilor ordonate).

Însă, Elia, Napoli şi Germano (2007)[93], însumând cercetările anterioare, inclusiv experimentele din 2004, afirmă că:

Este important de subliniat că din studiile întreprinse până în prezent nu am putut obține o reproductibilitate cantitativă şi deduce informații semnificative privind influența diferitelor trepte de diluție homeopate (CH) sau a naturii principiului activ asupra variațiilor de magnitudine ale parametrilor fizico-chimici măsurați: din acest motiv, datele experimentale raportate în figuri nu sunt caracteristici de diluție sau principiu activ.

Altfel spus, Elia şi colaboratorii nu au putut arăta că procedura homeopată de diluare şi sucusionare este cea care influențează caracteristicile fizico-chimice ale soluțiilor (remediilor) studiate. De asemenea, ei nu au putut stabili o legătură între natura substanțelor dizolvate (a *materiei medica* de la care s-a pornit) şi caracteristicile fizico-chimice măsurabile ale diluțiilor sucusionate ale respectivelor substanțe. Modul de prelucrare homeopat nu a fost demonstrat, aşadar, a influența proprietățile soluțiilor ultradiluate studiate. Totodată, secțiunea „materiale şi metode” a lucrării lor este mai mult decât deficitară[94], ceea ce nu contribuie la o bună impresie despre rigurozitatea persoanelor implicate în cercetări desfăşurate în domeniul fundamentării ştiințifice a homeopatiei.

În acelaşi an, Milgrom a publicat un studiu teoretic[95] despre „forța vitală” asupra căreia acționează remediile, pe care o compară cu *prana* şi *qi*[LXVI] şi în acelaşi timp cu funcția de undă a unui sistem cuantic (!). În baza ideii că ambele nu ar putea fi percepute direct, ci doar prin intermediul efec-

---

[LXVI] Termeni care desemnează forța vitală, în sistemele filosofico-religioase indian, respectiv chinez.

telor, se ajunge din nou la ideea de inseparabilitate cuantică între remediu, pacient şi practician, şi la ideea că „forța vitală” este o entitate „emergentă” de tipul funcției de undă, căreia i se atribuie o „frecvență a oscilației”, influențabilă de către remedii. Autorul admite, totuşi, că această corespondență între ipotetica forță vitală şi funcția de undă nu este dovedită riguros, matematic (p. 766), aşa încât toată discuția rămâne un exercițiu teoretic fără dovezi ancorate în realitate, aşteptând o confirmare riguroasă ulterioară (care nu este clar de unde şi cum ar putea să vină).

Dincolo de aspectele privind presupusa şi nedemonstrata memorie a apei, o critică făcută lui Milgrom de către Ph. Leick[96] îşi intră în drepturi, ea referindu-se la aspectele de fizică - dar şi de logică[97]. Leick observă că Milgrom, „aplicând” în homeopatie aşa-numita teorie cuantică slabă nu realizează că autorii teoriei, atunci când vorbesc despre aplicabilitatea ei în alte domenii decât fizica, se referă la aplicabilitatea în alte domenii a **modelului matematic** pe care l-au elaborat şi **nu** la „transplantarea” discuției despre proprietățile fizice tipice domeniului cuantic în cine ştie ce altă arie decât fizica cuantică, fie acestea homeopatia sau orice altceva (vezi Leick, p. 50).

Critica lui Leick are meritul de a nu putea fi atacată cu ajutorul ideii, adesea invocate de către susținătorii „medicinei energetice”, că „există forțe încă nedecelate” care acționează asupra organismelor vii, deoarece el analizează exact modul în care homeopații fac referire la domenii şi teorii ştiințifice caracterizate de axiome şi modele matematice precise, unele deținând şi o putere remarcabilă de predicție ştiințifică, la care, însă, ceea ce propun homeopații nu se leagă în niciun fel. Astfel, Leick analizează ipotezele care încearcă să explice acțiunea remediilor prin recurs la fizica cuantică şi demonstrează că aplicarea termenului de legătură cuantică în homeopatie şi în general referirile ho-

meopaților la fizica cuantică sunt pseudo-ştiințifice şi pur retorice.

În ciuda faptului de a fi fost dovedit a aduna mere cu pere, Milgrom îşi expediază cu emfază criticii, amestecând, iarăşi, filosofia, în discuție. Aceasta se întâmpla la (numai) patru ani după ce scrisese despre asumarea unor elemente din fizică drept simplă metaforă pentru ceea ce *ar putea să* se petreacă în cursul procesului terapeutic homeopat:

Am adoptat, inerent, o perspectivă postmodernă. Aceasta admite că nu există o realitate obiectivă care nu are decât să fie dezvăluită şi care există indiferent dacă o observăm sau nu şi indiferent de metoda prin care o abordăm. Leick şi colab. adoptă în mod explicit ceva ce, după părerea mea, este un model pozitivist depăşit al realității şi ştiinței. Acesta constituie o aproximare rezonabilă aproape a tot ce cunoaştem şi de ajuns pentru structuri precum maşinile de spălat sau avioanele. Totuşi, nu este nici corect şi nici suficient pentru probleme mai complexe, precum procesul terapeutic[98]*.*

Un an mai târziu, Milgrom revine cu un gen de eseu[99], esențialmente de natură filosofică, în care poposesc, de asemenea, erori (clasice) de înțelegere a teoriei cuantice (d. ex. că indeterminismul cuantic înseamnă a nu putea măsura **deloc** parametrii supuşi principiului lui Heisenberg, idee greşită pe care Milgrom o extinde, la fel de greşit, la nivel macroscopic), invocate drept argumente în sprijinul explicitării acțiunii remediilor prin intermediul fizicii cuantice. Articolul conține o lungă discuție despre relația materialism-idealism, ştiință-homeopatie, teoria fractalilor[LXVII] - „vechea tradiție ermetică"[LXVIII]. „Există teorii care

---

[LXVII] În matematică, termenul de fractal se referă la o figură fragmentată în părți (aproape) identice cu întregul. Fulgii de zăpadă, alte

vorbesc despre o structură fractală a Universului şi Milgrom are şi el una, conform căreia există mai multe realităţi care se conţin unele pe altele precum matrioştile (păpuşile tradiţionale ruseşti), context în care observaţiile homeopaţilor se referă la „o gamă multidimensională de simptome din câteva nivele de completitudine [*wholeness*, în original]" în timp ce biomedicina „alopată" deţine observaţii „provenind exclusiv dintr-un nivel fizic al realităţii" şi privind simptome distincte unele de altele[LXIX]. Şi aici Milgrom explică cititorului că „modelul fractal prezintă similarităţi fascinante

---

cristale sau frunzele ferigilor sunt exemple de obiecte din natură care au o structură fractală, autosimilară, părţile fiind copii miniaturale ale întregului. Modele de acest tip apar şi în arta tradiţională a popoarelor. Generarea lor computerizată conduce la obţinerea de opere vizuale sau muzicale din categoria aparte a artei fractale (vezi, spre exemplu, galeriile on-line de la http://www.fractart.ro/ sau http://infinitezoom.com/index.htm, muzica fractală de la http://www.youtube.com/watch?v=j9kCNabqyGg&feature=related, http://www.youtube.com/watch?v=3RvwjgW3FfY&feature=related, accesate la 4.05.2012).

LXVIII Tradiţie filosofico-religioasă antică, păgână, reînviată în Europa secolului al XV-lea de către un nobil italian care a căutat şi tradus vechile texte ermetice. Alchimia (căutarea pietrei filosofale, care ar fi avut capacitatea de a transforma metale comune în aur, dar care nu se mărgineşte la acest aspect vulgar, ci reprezintă o călătorie spirituală în adâncul misterelor universului), astrologia (investigarea influenţei astrelor asupra destinului uman, binecunoscută, de altfel, publicului contemporan) şi teurgia (magia „albă", în care vrăjitorul cooperează cu îngeri, zei şi alte entităţi benevolente - în fapt, cu demonii, la fel ca în orice formă de vrăjitorie) reprezintă, pentru adepţii ermetismului, cele trei căi ale înţelepciunii.

LXIX Aici aducem (iarăşi) observaţia că, dacă metoda homeopată este una ştiinţifică, *ipso facto* nu ar putea şi nu ar avea căderea de a obţine şi manevra observaţii din alte laturi ale existenţei decât cea fizică.

cu vechea înțelepciune ermetică, încapsulată în expresia *Precum sus, aşa şi jos*”[LXX].

Se vorbeşte, în acest articol, şi despre cuantificarea (!!!) entelechiei (forței vitale), (desigur) fără a se prezenta vreun suport empiric. În cele din urmă, se ajunge la enunțarea ideii (oricum devenită demult evidentă, în urma observării unor repere la care recurge autorul, precum ermetismul, nivele de realitate cu organizare de tip matrioşka şi cuantificarea forței vitale...) că homeopatia iese în afara investigabilului ştiințific (moment în care Milgrom poate fi întrebat ce rost mai au speculațiile privind fizica cuantică), biomedicina făcând bine să-şi vadă, în acest context, lungul nasului:

Dacă homeopatia nu poate fi explicată în mod satisfăcător în cadrul îngust reprezentat de definiția unică, materialist-reducționistă a ştiinței adoptată la ora actuală de către biomedicină, atunci aceasta din urmă ar trebui să-şi conştientizeze limitările şi să urmeze sfatul lui Wittgenstein (anume, „Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă”)[100].

Fără alte comentarii.

Speculațiile privind non-localismul sunt utilizate de către homeopați ca bază pentru contestarea aplicării în studiile (testele) clinice asupra remediilor a metodologiei consacrate în studiul eficienței medicamentelor „alopate”. În astfel de studii există un lot de pacienți care primeşte remediu şi un lot de pacienți care primeşte o substanță

[LXX] Expresia pe care o citează Milgrom, celebră printre ocultişti, provine din *Tabla de smarald* a lui Hermes Trismegistul, semilegendarul întemeietor al ermetismului.

neutră (*placebo*[LXXI]). În studiile „în orb” pacienții nu ştiu din ce grup fac parte (dacă primesc remediu sau placebo). În studiile „în dublu orb”, nici pacienții, nici practicienii nu ştiu cine primeşte remediu şi cine primeşte substanța neutră. Se colectează datele privind reacțiile pacienților şi se determină dacă remediul are sau nu efecte. Este evident că o astfel de abordare este contrară pricipiului după care ar funcționa homeopatia, conform teoriilor non-localiste. Dacă, însă, protocoalele de studiu tipice pentru testările de medicamente alopate disrup contextul homeopat caracteristic (al interacțiunii presupus „cuantice” pacient-practician-remediu), distrugând eficiența tratamentului homeopat, atunci cum se face că unele dintre aceste studii consemnează efecte pozitive ale remediilor asupra pacienților? Homeopații răspund şi la această întrebare:

Presupunând că starea de inseparabilitate cuantică PPR [pacient-practician-remediu] *este o condiție necesară pentru interacțiunea terapeutică, sunt imediat necesare alternative la studiile clinice randomizate, alternative care să ia în considerare posibilele efecte specifice inseparabilității şi*

[LXXI] Se numeşte *placebo* o substanță neutră (fără acțiune medicamentoasă) administrată subiecților din *grupul de control* (*lotul martor*) în cadrul unui experiment destinat evaluării acțiunii unui medicament. Se compară reacțiile subiecților care au primit medicamentul cu cele ale subiecților care au primit placebo, pentru a se determina specificul şi eficiența acțiunii substanței medicamentoase testate (numită, prin opoziție cu placebo, *verum*). Trebuie menționat că uneori subiecții „tratați” cu placebo raportează o îmbunătățire a stării de sănătate (ca percepție subiectivă, adică numai au impresia că sunt mai bine) sau chiar prezintă o astfel de ameliorare a condiției lor, detectabilă cu mijloace de investigație medicală. Acest fenomen, încă neexplicat, poartă denumirea de *efect placebo* şi este pus pe seama influenței ideii de tratament asupra psihicului persoanei - având încredere că tratamentul îi va face bine, resursele organismului său se mobilizează şi luptă împotriva bolii.

pe cele non-specifice, pe parcursul studiilor clinice homeopate. ***Faptul că studile clinice randomizate dau, uneori, rezultate pozitive privind utilizarea remediilor homeopate poate fi determinat de legătura cuantică reziduală provenind din manufacturarea remediului homeopat***[101]*.*

Ciudățenia argumentației homeopaților adepți ai „inseparabilității cuantice homeopate” merge încă şi mai departe. H. Walach afirmă (în contradicție cu Milgrom, care publica în acelaşi an propriile reflecții asupra subiectului, vorbind în mod precis despre codificarea de informație în cadrul „legăturii cuantice homeopate”) că, dat fiind că în fizica cuantică se demonstrează că legătura cuantică nu poate transmite informație, acelaşi lucru este valabil şi pentru [presupusa] legătura cuantică dintre pacient, practicianul homeopat şi remediu, ceea ce face inutile încercările de a valida eficiența remediului prin teste clinice[102]. Argumentul este cel puțin bizar, deoarece observarea efectelor vindecătoare ale presupusei legături cuantice PPR nu ar trebui să depindă de ceea ce se poate sau nu transmite prin intermediul ei. Dacă legătura are efect, acesta se va observa, indiferent pe ce anume se bazează acest efect.

O remarcabilă incursiune în spiritualitatea păgână, prezentată, însă, sub umbrela fizicii cuantice, este cea a lui M. E. Hyland[103], încheiată cu concluzia că, având în vedere legătura cuantică PPR şi dat fiind că remediile alese de către pacienți sunt produse de către practicieni homeopați (în cadrul unor companii etc.) devine mai importantă opțiunea pacientului pentru o anumită firmă producătoare decât pentru remediul însuşi, vizând menținerea practicianului în cadrul presupusei „legături cuantice homeopate”. Un „argument” în sprijinul acestei afirmații provine, după cum indică Hyland (care comentează şi că „deşi esențele florale şi homeopatia funcționează după rațiuni diferite, similaritățile

dintre ele vor deveni imediat evidente”), din corespondența sa cu secretara Asociației britanice a producătorilor de esențe florale, pe care o citează:

În ceea ce priveşte esențele, a fost constatat chiar şi de către distribuitorii care le depozitează că acestea par a avea o legătură cu producătorii. Dacă producătorul este bolnav, distribuitorul detectează, adesea, o modificare la nivelul energiilor esențelor produse de către acesta şi ele îşi pot pierde din popularitate, până ce producătorul se face bine[104]*.*

Departe de ştiință şi în miezul gândirii de factură New Age, Hyland emite o serie de „predicții derivate din teoria legăturii cuantice”, dintre care cităm:

3. Homeopatia poate fi interpretată ca o activitate spirituală, iar homeopații buni este mai probabil să prezinte un mai mare grad de conştiență spirituală, deşi asupra a ce anume se înțelege prin conştiență spirituală mai trebuie lucrat; 4. Eficiența remediilor variază de la producător la producător, iar gradul de conştiență spirituală al producătorului constituie factor predictiv al eficienței; 5. În cazul remediilor autoprescrise alegerea remediului este mai puțin importantă decât alegerea producătorului; 6. Un placebo preparat manual, în acelaşi mod[LXXII] *ca şi un verum şi cu aceeaşi intenție terapeutică va fi la fel de eficient ca şi un verum*[105]*.*

Eventualilor contestatari, Hyland le reaminteşte, citându-l pe Hahnemann, despre natura spirituală a fenomenului vieții şi cauzele dinamice de natură spirituală ale bolilor şi de faptul că homeopatia a fost concepută ca o

---

[LXXII] „Preparat în acelaşi mod” în sensul de „prin aceeaşi metodă”.

terapie spirituală, nu „mecanică” (aici, cu sensul de „cu acțiune la nivel material”), motiv pentru care:

Este necesar să luăm în considerare posibilitatea ca homeopatia să funcționeze nu doar din motive psihologice, nici fiindcă există un nivel de memorie locală conținută în remediu, care furnizează o informație corectivă a unor probleme mecanice, ci mai degrabă fiindcă homeopatia este un ritual care amplifică abilitatea naturală a persoanei de a deveni legată cuantic, undeva unde legătura cuantică este terapeutică[106].

O altă teorie non-localistă susține acțiunea remediilor prin intermediul unui mecanism de „biofeedback vindecător” [107], pe care, însă, autorii nu-l demonstrează, ci doar îl postulează, remediile fiind considerate „solvenți polari reorganizați ce generează un câmp electromagnetic” prin intermediul căruia influențează sistemul neuroendocrin. Teoria nu doar că nu este sprijinită de vreo dovadă (autorii, Guajardo şi Wilson, citează lucrări care arată doar că aplicarea de stimuli electrici ajută la repararea unor leziuni, la diverse animale de experiment, dar de aici şi până la a susține că un presupus câmp electromagnetic al remediilor ar putea avea vreun efect asupra organismelor apare un salt conceptual nesusținut de date), dar intră în conflict cu pretențiile altor homeopați, care ar fi observat efecte ale remediilor asupra unor culturi de celule[LXXIII], aşadar în

[LXXIII] Dacă li se pun la dispoziție substanțe hrănitoare şi o serie de alte condiții, celulele vegetale, animale şi umane pot fi cultivate în laborator (păstrate, cel puțin pentru o vreme, în recipiente, vii şi capabile de a se divide, adică de a se înmulți). Desigur, în acest context ele nu formează organe şi cu atât mai puțin organisme cu sisteme şi aparate, precum sistemul neuroendocrin (centrul de control biologic al funcțiilor organismului).

contexte unde nu există un sistem neuroendocrin de influențat.

Guajardo şi Wilson se remarcă, de altfel, ca nişte campioni ai stabilirii de corespondențe complet gratuite între concepte din homeopatie şi din diferite discipline ştiințifice, lucrarea lor conținând un tabel intitulat „Schimbări la nivelul fundamentelor teoretice ale homeopatiei" (tabelul 1, p. 45) în cadrul căruia, spre exemplu, concepțiile hahnemanniane privind „dinamizarea, soluțiile dinamizate, soluțiile agitate, diluțiile homeopate, fizica electricității şi magnetismului [în homeopatie]" sunt prezentate drept având ca şi corespondent/fundament teoretic actual chimia fizică a solvenților polari, domeniu cât se poate de ştiințific şi de diferit, la nivel conceptual şi aplicativ, de orice priveşte homeopatia. „Dinamismul organic şi instinctiv" hahnemannian şi-a găsit corespondențe (postulate, afirmate ca atare şi nu susținute prin expunerea vreununui argument şi, de altfel, nesustenabile, toate domeniile ştiințifice enumerate neavând nimic de adus în sprijinul teoriei şi practicii homeopate, ba dimpotrivă) în „electrodinamica cuantică, biofizică, biochimie, biodinamica moleculară" iar „reacția curativă vitală" în „biocibernetică, sistemul curativ central" (!!!), „miasmele" fiind explicitate prin/de către „bolile poligenice, genetica medicală". Autorii tuturor acestor considerații dovedesc, de altfel, faptul că nu stăpânesc noțiuni ştiințifice elementare, precum cea de cod genetic, utilizată în mod impropriu de câteva ori, în respectiva lucrare[LXXIV].

Un alt autor, Tiller[108], de asemenea prezentând un amestec de noțiuni ştiințifice impropriu utilizate cu filosofie şi elemente religioase de factură păgână, începe prin a

---

[LXXIV] Confundând codul genetic, adică „limbajul" în care este „scrisă" informația din materialul ereditar (care depozitează, în orice celulă, instrucțiunile necesare pentru desfăşurarea proceselor biologice ale acesteia, respectiv ale organismului din care celula face, eventual, parte) cu genele, care sunt „frazele" scrise în acest limbaj.

susține că lumina emisă de către argintul coloidal[LXXV] ucide bacteriile la fel de bine ca argintul coloidal însuşi, din cauza unui fenomen de inseparabilitate cuantică, de aici rezultând că se poate practica ceea ce el numeşte „medicină electromagnetică”. Susține, de asemenea, că se poate, prin „meditație profundă”, engrama (codifica, imprima) o „intenție” într-un aparat electronic folosit apoi pentru a „condiționa” un spațiu controlat unde se urmăresc efectele acestei „condiționări”, principiu după care ajunge la „medicina informațională”, efectul remediilor ultradiluate explicându-se şi prin aceea că soluția poate stoca informație.

Se ajunge la o ecuație materie ↔ energie ↔ informație ↔ conştiință şi la afirmarea existenței unui „cadru dublu de referință”, conținând două niveluri de realitate fizică: cel direct (D) şi cel reciproc. Autorul menționează că în ecuația materie ↔ energie ↔ informație ↔ conştiință „fiecare termen este considerat interconvertibil cu ceilalți, deşi echivalența lor cantitativă cu energia nu este cunoscută”. Totodată, „conştiință” înseamnă, aici, „ceva” inedit, fără a fi, însă, clar ce anume, neclaritate care nu este rezolvată, ci expediată: „Poate că în loc de a ne întreba ce înseamnă conştiință ar trebui să ne întrebăm ce face conştiința”. Şi aici Tiller explică, pe mai departe, ce anume face conştiința aceasta, care poate deveni (nu este clar în ce condiții) materie sau energie: „manipulează informație cel puțin sub formă de numere, litere, generic - simboluri”. Nivelul R este, după cum reiese, cel al „conştiinței” („magnetic ca natură, există în vacuum fizic şi se deplasează mai repede decât lumina electromagnetică”). Se postulează, în acest context (adică, iarăşi se afirmă ca atare, fără niciun fel de demonstrație), interacțiunea acestui nivel cu cel fizic, prin intermediul unor particule ipotetice (cu existență de

---

[LXXV] Suspensia de argint, amestecul reprezentat de particule de argint şi apă.

asemenea postulată) denumite „deltroni”. Remediile ar acționa prin intermediul „conştiinței informaționale” şi al „spațiului”(„nivelului”) R. Autorul admite că nu poate încorpora matematic sucusionarea în ecuațiile funcționării remediilor, „dar înțelege că ea va fi prezentă” O expresie care merită, de asemenea, reținută, din lucrarea lui Tiller, este „procedura de diluare/sucusionare cu intenție arhetipală”…

Dezamăgit, în mod declarat, de teoria proprie privind electromagnetismul ca bază a acțiunii remediilor, pentru care nu a putut găsi dovezi experimentale şi admițând, totodată, că „atunci când vorbim despre ingredientul activ din diluțiile ultramoleculare aşa cum sunt ele utilizate în homeopatie, ne referim la o calitate non-materială a cărei legătură cu o substanță poate fi trasată, în acord cu principiile homeopatiei”, calitate pe care „mulți o numesc *informație*”, un autor pe nume Weingärtner enunță un raționament care mută (iarăşi) în domeniul spiritual dezbaterea privind homeopatia:

În fizică, prezența câmpurilor este inevitabil legată de interacțiuni între parteneri materiali, prin intermediul unor particule materiale. Fotonii, spre exemplu, sunt particulele de interacțiune ale câmpurilor electromagnetice. Aşadar, potențarea, precum şi tratamentul cu potențe-proceduri care în mod implicit nu depind de interacțiuni materie-materie, nu sunt bazate în principal pe câmpuri de natură fizică. Ambele proceduri sugerează, însă, corelații minte-materie şi materie-minte.

1. Nu se cunoaşte nicio substanță chimică şi nicio proprietate fizică anumită a substanței originare care să fie transferată pe parcursul preparării potențelor, deşi prezența tincturilor mamă, care, evident, conțin multe molecule din substanța originară este, desigur, obligatorie pentru iniție-

rea procedurii. Potențarea pare să reprezinte o procedură care leagă materia de minte.

2. Nu se cunoaşte niciun mecanism general donor-acceptor care să fie responsabil pentru efectele potențelor. Tratamentul pare să reprezinte o procedură care leagă „mintea materiei” de „mintea bolii”. Cea de-a doua se găseşte, desigur, ea înseşi în strânsă conexiune cu materia biologică şi [aceasta] *este adesea privită drept o relație de natură psihosomatică*[109]*.*

Poate fi recunoscut de departe discursul de factură New Age. Ulterior, discuția se mută în domeniul ştiințific, dar numai aparent, non-localismul din fizică fiind răstălmăcit, ideea (în fond, de bun simț, a autorilor paradoxului ERP) că un comportament actual al unor particule poate fi explicat prin istoricul lor comun fiind transformată într-o serie de concepții de tip SF, astfel încât să satisfacă (cel puțin aparent) necesitățile homeopatiei.

G. Miasmele - „unul dintre cele mai întunecate şi de neînțeles concepte din homeopatie”[LXXVI]

După cum comenta autorul homeopat Montfort-Cabello:

Bolile cronice, miasmele sau modurile reactive[LXXVII] *rămân unul dintre cele mai întunecate concepte din homeo-*

[LXXVI] Aceasta este, subliniem, poziția exprimată de către un autor homeopat: „Miasmele, cunoscute şi drept boli cronice sau moduri reactive cronice, rămân unul dintre cele mai întunecate şi de neînțeles concepte din homeopatie.” (Montfort-Cabello H., 2004, *Chronic diseases: what are they? How are they inherited?* Homeopathy, 93, 88-93, trad. cit. O. Iftime).

patie. Se presupune că se moştenesc şi că originează din supresia altor boli. În afara de asta, nu se cunoaşte nimic despre modul în care ar putea produce marele număr de boli menționate în cărțile de homeopatie. Au fost descrise într-o varietate de termeni, de la concepția spirituală sau metafizică a lui Kent şi Gathak, [până la] *cea bioalergică a lui Paschero şi punctul de vedere materialist-nutriționist al lui Robert. Flores Bejar şi colaboratorii au prezentat o abordare a bolilor cronice dintr-un punct de vedere celular şi bioenergetic*[110]*.*

A se remarca faptul că teoriile privind aceste concepte, ele însele concurente şi dând, succesiv, sensuri total diferite unora şi aceloraşi termeni[111], dar utilizate în homeopatie pentru a desemna una şi aceeaşi realitate sau „entitate" (!!!) sunt contradictorii şi neştiințifice de drept (vezi referirea la „concepția spirituală sau metafizică") sau de fapt (ceea ce se va detalia mai jos, cu ajutorul exemplului oferit de teoria lui Montfort-Cabello). Nimic surpinzător. Periodic, homeopații au încercat să explice aceste noțiuni misterioase, sesizate drept puncte (încă şi mai) slabe (decât altele) ale sistemului, costumându-le, în mod artificial, în hainele cunoştințelor ştiințifice ale vremii, rezultatul acestor tentative fiind un şir de teorii pseudoştiințifice, în plus contradictorii. Altfel spus, teoriile localiste şi non-localiste privind acțiunea remediilor îşi au un companion pe măsură în

---

[LXXVII] În original "reactional modes". Termen introdus de către Montfort-Cabello, ca sinonim pentru „miasmă", în ideea de a adapta conceptul la modernitate: „Termeni precum «predispoziție», «diateză», «mod reactiv» sunt mai bine adaptați la stadiul de cunoaştere şi limbajul actual." (idem). Într-adevăr, aceşti termeni, la fel de goi de sens precum cel de „miasmă", se potrivesc perfect „stadiului actual de cunoaştere", în care homeopații se străduiesc cu aceeaşi lipsă de succes ca şi înaintaşii lor să coreleze aceste vorbe goale cu elemente din lumea reală, din biologicul şi patologicul uman.

teoriile privind miasmele (*alias* bolile cronice, *alias* modurile reactive cronice).

După cum s-a precizat anterior, Hahnemann considera că există două categorii de boli - boli acute, respectiv boli cronice miasmatice (*psora*, *sifilisul* şi *sicoza*). Bolile cronice miasmatice (*miasmele*) ar fi rezultatul „supresării", eventual de către medicația alopată, a unor boli acute infecțioase, un fel de „internalizare" a acestora, cu consecințe pe termen lung, pentru organism, prin afectarea puterii curative a forței vitale. Psora, spre exemplu, ar fi cea mai veche şi mai răspândită miasmă, rezultând din supresia simptomelor scabiei (râiei), manifestările ei cuprinzând maladii precum „durerile de tot felul", cataracta, scolioza şi cifoza, icterul, paraliziile, sterilitatea, amenoreea, hemoragiile pulmonare, astma, epilepsia, impotența, pietrele la rinichi sau imbecilitatea[112].

Printre explicațiile spiritualiste (prin definiție neştiințifice) privind psora se numără trasarea originii acesteia până la păcatul strămoşesc (Kent) sau separarea voii omului de voința divină (Gathak), homeopații materialişti prezentând-o drept „un deranjament morbid" generalizat al organismului, imprimat în genom[LXXVIII], exprimarea sa fiind mediată de către sistemul nervos vegetativ, în acelaşi timp „psora nedeosebindu-se de o alergie decât prin expresia clinică" (!!!) (Paschero), o perturbare a funcțiilor celulare (prin absența acestora - Sanchez-Ortega, sau prin incapacitatea de a asimila nutrienții - Roberts), o manifestare provenind din perturbarea răspunsului imun (Julian şi Haffen, care redenumesc psora drept „disimunoză"; Flores-Bejar şi colab.) sau dintr-o „deficiență în mecanismele reparatorii moleculare" (Montfort-Cabello)[113]. Niciuna dintre aceste teorii nu beneficiază de probe ştiințifice, sau măcar de consistență teore-

---

[LXXVIII] Genomul reprezintă totalitatea materialului ereditar al unui organism.

tică, ceea ce l-a determinat pe Montfort-Cabello însuşi, ca alcătuitor al sintezei istorice privind miasmele, să conchidă că:

După parcurgerea tuturor acestor opinii nu se poate trage sau înțelege nicio concluzie logică, în termenii cunoaşterii medicale moderne[114]*.*

Acest comentariu sănătos este rapid urmat de enunțarea credinței homeopate în existența „miasmelor”:

Totuşi, modurile reactive sunt entități pe care orice practician şi observator atent le întâlneşte în practica curentă[115]*.*

Montfort-Cabello exprimă şi în alt loc atitudinea care a condus la generarea tuturor acestor teorii pseudoştiințifice, atitudine bazată nu pe concepția ştiințifică (cuprinzând investigarea unor ipoteze, pentru confirmarea sau, din contră, infirmarea lor), ci pe credința oarbă în homeopatie, promovând „acoperirea” cu orice preț a conceptelor homeopate cu „explicații” din ştiința contemporană:

Dacă credem că modurile reactive cronice sunt entități reale şi nu doar nişte ciudățenii din lumea homeopatiei ***trebuie să le facem să se potrivească*** *înțelegerii actuale a patologiei*[116].

O asemenea atitudine nu are cum să ducă decât la elaborarea unor false raționamente, în care merele continuă să fie adunate cu pere, teoriile astfel emise nereuşind să expliciteze ştiințific conceptele homeopate, ci făcând, numai, uz de un anumit stoc de concepte şi termeni biomedicali, într-o manieră total artificială, teoria proprie a lui Montfort-Cabello fiind ilustrativă pentru incoerența şi

inconsistența teoriilor homeopate „ştiințifice” privind miasmele. Astfel, el vorbeşte despre „mecanisme reparatorii celulare primare”, cuprinzând „repararea moleculară, apoptoza şi proliferarea celulară” şi care ar avea drept scop „evitarea necrozei sau a morții celulare”, ceea ce homeopatia numeşte miasme fiind rezultatul unor deficiențe de funcționare a acestor mecanisme. Lipsită de orice date empirice/experimentale, teoria lui se bazează pe corelații complet artificiale între simptomele listate de către Hahnemann ca şi corespunzând miasmelor şi presupuneri ale autorului privind efectele unor disfuncții la nivel molecular, ajungându-se la concluzia că psora ar corespunde modului reactiv „dismolecular”, rezultând dintr-o „deficiență în mecanismele reparatorii moleculare[LXXIX]”, sifilisul modului reactiv „disapoptotic”, originând dintr-o „deficiență în controlul apoptozei”[LXXX], iar sicoza modului reactiv „disproliferativ”, care decurge dintr-o „deficiență a [controlului] proliferării celulare[LXXXI]”. Pe lângă faptul că amestecă noțiuni metafizice (forța vitală) cu cele ştiințifice, autorul nu pare să cunoască ce înseamnă cu adevărat mecanismele moleculare la care se face referire, astfel încât erorile ştiințifice conținute sunt grosiere.

Cele mai grave (potențial periculoase) afirmații sunt, poate, cele privind miasmele şi sindromul imunodeficienței

---

[LXXIX] Mecanismele reparatorii intervin în menținerea configurației materialului ereditar, la nivelul căruia sunt înscrise instrucțiunile utilizate pentru fabricarea de către celule a numeroase molecule (proteine şi acizi nucleici) necesare pentru desfăşurarea proceselor biologice caracteristice organismului şi exprimării corespunzătoare a trăsăturilor acestuia.

[LXXX] Apopotoza (moartea celulară programată) este esențială pentru existența organismelor vii, eliminând celulele îmbătrânite sau afectate de diferite deficiențe. Acestea intră într-un proces de autodistrugere, după care resturile lor sunt eliminate.

[LXXXI] Înmulțirii celulelor.

umane dobândite. Astfel, autorul susține că prăbuşirea sistemului imunitar în SIDA ar fi, la unii pacienți, rezultatul disfuncției mecanismelor reparatorii moleculare (corespunzând psorei), continuând apoi cu alte corelații la fel de fanteziste între ceea ce se întâmplă în SIDA şi modurile reactive corespunzătoare sifilisului, respectiv sicozei. Or, este dovedit ştiințific faptul că în SIDA sistemul imunitar nu se prăbuşeşte din cauza unei disfuncții a mecanismelor reparatorii celulare, ci din pricina infecției cu retrovirusul HIV, care atacă şi distruge, efectiv, celule ale acestui sistem, precum limfocitele T şi macrofagele[117].

Mielopatia vacuolară, polineuropatia demielinizantă şi ulcerele aftoase prezente la pacienții cu SIDA ar fi tipice pentru modul reactiv „dizapoptotic" (sifilitic). În fapt, mielopatia şi polineuropatia[LXXXII] sunt consecințe fie ale infecției cu HIV, fie ale infecției cu alte virusuri, care se pot instala din pricina imunodepresiei cauzate de HIV, virusurile invadând sistemul nervos central, unde produc distrugeri având drept consecințe diverse deficiențe neurologice şi psihice[118]. Tot virală, sau microbiană, este şi cauza ulcerului aftos[LXXXIII], la pacienții imunocompromişi[119].

Apariția sarcomului Kaposi[LXXXIV] la bolnavii de SIDA s-ar datora, după Montfort-Cabello, modului reactiv sicotic („disproliferativ"). În fapt, etiologia (cauzele, modul de apariție al) sarcomului Kaposi este cunoscută medicinei, fiind vorba despre o formă de cancer indusă de un agent mutagen viral, respectiv herpesvirusul 8, transmisibil prin salivă (dar şi prin sânge sau țesuturi şi organe transplantate)[120]. Odată pătruns în organism, virusul persistă pentru toată viața persoanei, iar atunci când aceasta suferă de o imunosupresie (adică de o slăbire a mecanismelor de

---

[LXXXII] Afecțiuni cronice ale măduvei spinării, respectiv ale nervilor.
[LXXXIII] Leziuni dureroase la nivelul mucoasei gurii.
[LXXXIV] Tip de tumoră.

apărare ale organismului, precum în cazul SIDA) el scapă de sub control, perturbând multiplicarea celulelor, cu apariția de tumori.

Rezumatul capitolului al doilea

Abordarea homeopată are drept bază credința lui Hahnemann în forța vitală a organismului, respectiv în forța medicinală a remediilor, ambele de natură spirituală şi capabile să interacționeze, pentru vindecarea organismului ca întreg material şi spiritual, **aşadar convingeri de natură filosofico-religioasă** şi nu nişte elemente dovedite (şi nici dovedibile) ştiințific.

Dacă se presupune că Hahnemann a considerat, în mod eronat, a fi de natură spirituală o energie medicinală de natură materială a remediilor, se pune problema inconsistenței presupusului comportament al acestei energii. Dacă este eliberată prin sucusionare (agitare mecanică), înseamnă că orice agitare o eliberează/influențează. Pe de o parte, totul, pe lume, ar fi dinamizat, pe de alta remediile nu ar avea cum să-şi păstreze identitatea, vulnerabilă la orice mişcare a flaconului.

Puşi în fața problemei persistenței în diluțiile înalte doar a moleculelor de solvent (respectiv, de apă), unii homeopați susțin că proprietățile remediilor s-ar datora structurării moleculelor de apă în „cristale lichide”, agregări de molecule stabile pe termen lung. Dar, ca şi consecință a arhitecturii lor, moleculele de apă nu formează astfel de agregări, ci numai rețele instabile, cu durată de viață foarte scurtă (de ordinul unor câtimi de secundă). **A pretinde că sucusionarea determină apa să formeze rețele stabile pe termen lung înseamnă a susține, de fapt, că o simplă agitare schimbă proprietățile materiei.**

Totodată, pretenția homeopaților privind structurarea moleculelor de apă în modele purtătoare de sens (tipice pentru fiecare remediu) **aduce în discuție necesitatea pătrunderii de informație în sistem**, informație care nu are de unde proveni, neputând fi extrasă din materie(?)/transmisă(?) printr-o agitare mecanică.

Se pune, de asemenea, problema transmiterii proprietăților lichidului sucusionat către lactoză, vehiculul obişnuit al remediilor homeopate. Cum preia lactoza presupusele proprietăți curative ale lichidului dinamizat, din moment ce acesta se evaporă, odată adăugat peste lactoză, sub formă de picături? Şi, cum mai percepe organismul aceste proprietăți curative, din moment ce lactoza nu se absoarbe ca atare în intestin, ci descompusă în două zaharuri cu molecule mai mici?

În încercarea de edificare a unei baze ştiințifice a homeopatiei, unii autori ajung, din nefericire, să prezinte, în lucrările lor, date eronate, falsificate sau relocate, în mod inadecvat, din domeniul ştiințific în cel filosofic, şi reciproc. Pe aceeaşi linie, adepții homeopatiei recurg la anumite strategii adaptative, încercând, spre exemplu, să introducă în explicațiile lor privind mecanismul (neelucidat) de acțiune al remediilor elemente din domenii ştiințifice cât mai dificil accesibile publicului larg (precum fizica cuantică sau biologia moleculară), deturnate ca sens, transformate în termeni filosofici, sau în simple etichete goale de conținut.

CAPITOLUL 3.
HOMEOPATIA, CERCETAREA
ŞI PRACTICA MEDICALĂ

A. Studii şi meta-analize privind homeopatia

Homeopații se apără de pretențiile de măsurare a succeselor lor cu mijloacele proprii evaluărilor din domeniul medicinei „alopate", susținând că homeopatia nu se pretează prin definiție experimentelor clinice. Testările de medicamente „alopate" implică un număr mare de persoane, pentru a se vedea dacă, într-adevăr, „funcționează", dând reacții similare la mai mulți pacienți. Prin contrast, în homeopatie fiecărei persoane i se prescrie un tratament individualizat, adecvat pentru sine şi condiția sa *şi atât* - şi atunci cum se mai pot obține date prelucrabile statistic? Accentul ar trebui, aşadar, pus pe studiile observaționale, adică pe înregistrarea rezultatelor obținute în situații individuale, în practica homeopată de zi de zi[121]. La aceasta se poate opune observația că există remedii homeopate care se produc industrial şi se prescriu „la liber", atât de către homeopați, cât şi de către „alopați", având un statut similar celui al medicamentelor „clasice" - remediul este

considerat bun pentru cutare simptom şi se administrează tuturor celor care manifestă acel simptom. Desigur, homeopații ar putea şi ei răspunde că remediile „fără rețetă (homeopată)” pot fi utile, într-o anume măsură, dar ar fi de preferat ca persoanele care iau astfel de remedii să meargă la un consult homeopat şi să urmeze un tratament individualizat, situație în care şi rezultatele ar fi pe măsură (cu mult mai bune).

Se invocă, deasemenea, faptul că homeopatia acționează în timp, unii homeopați[122] vorbind despre aşa-numita „regulă a lui doisprezece”, conform căreia, în bolile cronice sunt necesare tot atâtea luni de tratament homeopat câți ani a durat boala. Aici se poate opune faptul că homeopații tratează şi boli acute, care ar putea servi, prin natura lor, drept modele de studiu pe termen scurt.

Alte obiecții aduse la evaluarea homeopatiei în sistemul tipic pentru testarea eficienței medicamentelor alopate se referă la faptul că uneori remediul ales poate fi, în fapt, nepotrivit, aşa că, dacă nu a dat rezultate pe parcursul unui studiu, nu înseamnă că homeopatia nu este eficientă, ci că este necesară o revizuire a abordării utilizate[123].

Iată o „cuprinzătoare” critică homeopată la adresa experimentelor menite să evalueze eficiența homeopatiei:

Critica mea generală la adresa trialurilor[LXXXV] *homeopate se referă la faptul că nu există un control al calității. Placebo poate fi potențat prin apropiere* [de un remediu] *sau prin contact*. [Iar] *dacă remediul este pus într-un dulap metalic sau într-un fişet care ecranează câmpul magnetic al Pământului, el va fi neutralizat (adică, va deveni placebo)*[124].

[LXXXV] Studiile clinice mai sunt numite şi trialuri (barbarism de origine engleză).

Nu este clar care este legătura dintre câmpul magnetic al Pământului şi menținerea caracteristicilor remediului. Cât despre „potențarea” prin contact şi/sau influență, nu este o idee nouă. Ea a fost consemnată încă de acum mai bine de o sută de ani. Un anume dr. Reyburn citează, în încheierea unui articol[125] în care trecea în revistă, cu un umor blând, incredibilele pentru el surse[LXXXVI] ale remediilor homeopate listate în catalogul unui homeopat new-yorkez recomandarea respectivului homeopat de a „altoi”[LXXXVII] (potența prin contact/influență) cu remediu granule „neutre"[LXXXVIII]:

„Dacă într-un flacon cu granule neutre se introduce un altoi şi se astupă flaconul, întregul conținut va fi potențat într-o jumătate de oră. Atunci când un flacon cu remediu aproape că s-a golit, umpleți-l cu granule neutre şi astfel nu veți mai avea nevoie să cumpărați iarăşi remediul”.

Dacă astfel de afirmații sunt adevărate, se ridică următoarele întrebări:

[LXXXVI] Păduchi de corp, cu o notă specială pentru un stoc din Boston (despre care dr. Reyburn se întreba ce-i face mai speciali decât alți păduchi - „Sunt păduchii din Boston mai vorace sau mai mari decât cei din alte oraşe? Care este cauza superiorității lor?”), razele lunii, „o rază galbenă”, puroi dintr-un abces rectal, os necrozat ş.a. Reyburn redă şi o notă explicativă a practicianului homeopat, privind originea ideii remediului *Fel gryllus Americana*, obținut dintr-o specie de greiere, notă purtând parfumul acelor vremuri, în care homeopații erau mai puțin atenți la imaginea lor de oameni de ştiință: „un băiat care avea frisoane şi febră a înghițit un greiere viu şi de atunci n-a mai avut niciodată frisoane”...

[LXXXVII] S-a tradus prin „altoi” termenul englezesc “graft” (altoi, transplant, grefă).

[LXXXVIII] Granule de lactoză, vehiculul obişnuit al remediilor homeopate (sau cel puțin materia peste care se adaugă, în scopul preparării de remedii, lichidul sucusionat, care, inevitabil, se va evapora...).

1) Până la urmă este sau nu validă teza fundamentală homeopată conform căreia potențarea se face obligatoriu prin sucusionare? Dacă potențarea se face şi prin contact sau prin influență, cum de aceste metode alternative nu sunt listate printre fundamentele homeopatiei? De ce îşi mai pierd homeopații vremea cu sucusionarea şi nu potențează medii neutre prin influență sau prin contactul cu remedii preparate anterior?

3) Cum se menține individualitatea remediilor în cabinetele homeopaților/ fabricile de produse homeopate, dacă ele se pot influența reciproc? Cum de se mai menține neutralitatea a orice, în această lume plină de produse homeopate şi cum de nu devine totul, apa, pământul, aerul, un mare remediu universal, care să fi cules toate potențele posibile ale remediilor individuale?

Nu în ultimul rând, şantajul sentimental lucrează atât asupra pacienților, cât şi asupra practicienilor:

Vrei să-i spui pacientului: „Aşteaptă până ce boala ta atinge o stare stabilă, de maladie recognoscibilă ca atare, când voi putea folosi un remediu care a putut fi testat cu succes într-un experiment în dublu orb"? Sau, ca alternativă, poate că doreşti să-i spui „Aş putea folosi pe loc un remediu homeopat probat [în sensul de „supus proving-urilor", n. trad.] *sau altă metodă a medicinei complementare şi alternative, pentru a te ajuta să-ți recuperezi din haos starea de sănătate, înainte de a se stabiliza starea de boală"?*[126]

Astfel fiind pusă problema, niciuna dintre cele două categorii nu-şi mai bate capul cu detalii precum inconsistența afirmațiilor nedovedite ştiințific şi în fapt nedovedibile ştiințific, dată fiind natura lor filosofico-religioasă (tributară, după cum se analizează pe parcursul acestui material, unei întregi galerii de concepții păgâne) referitoare la boală ca stare de haos, dizarmonie, dezechilibru energetic ş.a.m.d.

Discuția poate continua mult aşa, cu mingea când într-o jumătate a terenului, când în cealaltă. În continuarea acestui moment retoric, vom încerca să croim o potecuță prin hățişul literaturii din domeniul biomedical care pretinde a trata subiectul homeopatiei cu mijloace analitice obiective şi care, cel puțin după opinia noastră, este departe de a clarifica problema, ba, mai degrabă sporeşte confuzia. **Există literatură care arată că homeopatia funcționează, literatură care arată că homeopatia nu funcționează şi literatură dedicată criticării publicațiilor care susțin una dintre aceste poziții.**

Din prima categorie fac parte articole care susțin rolul benefic al homeopatiei în fibromialgie (sindrom de durere cronică, pentru care sunt tipice durerea şi sensibilitatea în muşchi, tendoane, ligamente)[127], în tratamentul vertijului (amețelilor)[128], al rinitei alergice (inflamație de natură alergică a mucoasei nazale, pacientul strănută şi îi curge nasul)[129], al diareei acute la copii[130], al insuficienței cardiace moderate[131], al osteoartritei (boală a cartilajelor care protejează suprafețele pe care se articulează oasele)[132], unde nu se poate exclude o ameliorare spontană, simptomele acestei afecțiuni apărând şi dispărând periodic, ca terapie adjuvantă (metodă suplimentară, care se aplică alături de alte metode, pentru a le completa/susține/amplifica acțiunea) în sindromul septic (tip de afectare a organismului în răspuns generalizat la o infecție)[133], în ameliorarea simptomelor de menopauză apărute la supraviețuitoarele cancerului de sân[134] (autorii admițând, însă, că au lucrat pe un număr mic de subiecți, ceea ce prejudiciază puterea statistică a experimentului, la care adăugăm obiecția că ar fi putut fi vorba şi despre o ameliorare spontană a condiției pacientelor), în ameliorarea stării persoanelor cu dizabilități mentale[135], în reducerea secreției traheale la pacienții intubați[136], în prevenirea îmbolnăvirii tractului respirator superior la

copii[137], în alergii[138], în prevenirea echimozelor (vânătăilor) în chirurgia facială[139], în artrita reumatoidă[140] (cu rezerva că în preparatul homeopat respectiv erau prezente atare cantități din materia inițială încât nu poate fi eliminată posibilitatea unui efect farmacologic „clasic”, şi nu homeopat), într-un caz de vasculopatie livedoidă[141] (o boală foarte rară, caracterizată, în principal, prin apariția de ulcerații dureroase, recurente, la nivelul membrelor inferioare), în tratamentul ulcerului aftos (boală a mucoasei din interiorul gurii)[142], al lichenului plan (o boală inflamatorie a pielii)[143], al tulburărilor menstruale[144], al diabetului zaharat[145] (autorii admițând că numărul mic de pacienți implicați în studiu nu-i conferă putere statistică, precum şi că îmbunătățirea stării pacienților tratați homeopat a fost doar uşoară; tot ei consideră că perioada de un an de zile, pe care s-a desfăşurat studiul, nu ar fi suficientă pentru o evaluare a efectului homeopatiei asupra bolnavilor de diabet, punct de vedere contestabil), al disfoniei spasmodice[146] (o boală rară, care determină pierderea bruscă a vocii, în timp ce persoana vorbeşte), al insomniei[147].

O analiză a rezultatelor obținute în general de către homeopați din Marea Britanie arată că în majoritatea cazurilor (75, 9%) starea pacienților s-a îmbunătățit[148], fapt valabil şi pentru homeopatia veterinară (într-un procent de 79, 8%)[149].

Unele articole privesc experimente de laborator desfăşurate pe material biologic uman. Astfel, un studiu[150] care urmăreşte efectul *in vitro* (în laborator, asupra unor culturi de celule) al remediului *Canova* asupra leucocitelor preluate din lichid ascitic[LXXXIX] de la canceroşi a consemnat o

[LXXXIX] Lichid acumulat în abdomen, în anumite boli.

activare sporită a macrofagelor[XC] în probele tratate cu *Canova* față de control, respectiv o proliferare sporită a limfocitelor[XCI]. Se concluzionează că remediul *Canova* (conținând 11dH *Aconitum napellus*, 18dH *Bryonia alba* şi *Lachesis muta*, 19dH *Thuja occidentalis* şi As_2O_3 - dar şi 1% etanol în soluție) are efect imunostimulent. Rezultatele par lipsite de echivoc, numai că este posibil ca ele să se datoreze prezenței fizice în remediu a unor compuşi activi, toate diluțiile utilizate fiind (mult) peste pragul de 26dH/13C la care se consideră că nu mai există deloc molecule de substanță activă în soluție. Ipoteza este plauzibilă, dat fiind că s-a observat stimularea macrofagelor de către cantități extrem de mici de extracte din diverse plante[151], fiind, chiar, posibil ca stimularea să se datoreze (şi) unor componente bacteriene prezente în aceste extracte, deşi în cantități infime (componentele bacteriene în cauză având efect activator în cantități de ordinul fracțiunilor de nanogram).

Şi alte studii menite să arate că remediile acționează intrigă, la rândul lor, prin anumite detalii. După un titlu precum *O abordare homeopată clasică în tratamentul [îmbolnăvirilor produse de] Staphylococcus aureus rezistent la meticilină*[152] din articol reiese că pacientul (unic, fiind vorba despre un studiu de caz) putea, de fapt, să aibă o infecție cu orice altceva decât bacteria rezistentă la antibioticul meticilină. Se relatează că pacientul a avut la un deget o infecție cu o astfel de bacterie, infecție care a fost, însă, tratată cu succes, cu alte medicamente („alopate”) decât meticilina, fiind avertizat de către medici că este posibil ca infecția să revină. După o vreme, a făcut iarăşi o infecție a pielii şi, dat fiind că nu-şi permitea consultul şi tratamentul alopat,

---

[XC] Celule ale sistemului imun care pot fagocita („consuma”) substanțe străine de organism, microbi, dar şi resturi celulare şi celule canceroase proprii, pentru apărarea organismului de toate acestea.
[XCI] Alte celule ale sistemului imun.

neavând asigurare, a ajuns la homeopat. A fost tratat şi infecția a dispărut, iar rana s-a închis, lent, dar s-a închis. Doar că, în absența analizelor de laborator, nu se poate susține că stafilococul meticilin-rezistent a fost, într-adevăr, responsabil pentru a doua îmbolnăvire; în plus, au trecut trei săptămâni până la vindecare, aşadar putea fi spontană.

Un alt studiu care ridică dubii priveşte tratamentul homeopat al nevralgiei trigeminale[153] (maladie caracterizată prin dureri severe recurente la nivelul feței). Autorii mărturisesc faptul că studiul lor nu poate demonstra eficacitatea homeopatiei în tratamentul acestei boli, dat fiind că nu au avut un lot martor, „din considerente etice”, dat fiind că bolnavii au dureri mari, aşa că ar fi fost inuman să li se prescrie placebo. La aceasta adăugăm observația că în această boală atacurile dureroase pot dura luni, dar pot la fel de bine să dispară de la sine în câteva zile, aşa încât nimeni nu poate garanta faptul că ameliorarea simptomelor la intervalele mari de timp raportate în articol (în prima lună, a doua lună, a treia lună, a patra lună de tratament) chiar se datorează remediilor. Tot o rezolvare spontană, naturală, a situației se poate suspecta şi într-un caz raportat drept inducere a travaliului (naşterii) cu ajutorul homeopatiei[154] - autorii înşişi notează faptul că 80-85% dintre pacientele care se găsesc în condiția în care s-a prezentat gravida căreia i s-a administrat tratamentul homeopat (şi care prezenta ruptura membranelor) intră spontan (fără niciun fel de tratament) în travaliu în următoarele 24 de ore.

Erori metodologice grave se întâlnesc şi într-un studiu despre efectul remediilor asupra stresului oxidativ[XCII] în osteoartrită şi care afirmă că homeopatia ar fi avut oarecare eficiență în reducerea acestuia[155]. În acest studiu s-a com-

---

[XCII] Stare de dezechilibru între producerea de oxigen reactiv (respectiv, de anumiți compuşi ai oxigenului) în organism şi capacitatea celulelor de a neutraliza efectele dăunătoare ale acestuia.

parat un grup suferind de osteoartrită, tratată homeopat, cu un grup de control format din persoane sănătoase. Conform metodologiei obişnuite pentru astfel de studii, la rândul ei supusă logicii ştiinţifice şi celei comune, evaluarea efectelor tratamentului s-ar fi putut face, însă, numai comparându-se grupul tratat homeopat cu un grup de control compus din persoane suferind de aceeaşi afecţiune, dar netratate (pentru a se evalua eficienţa remediilor, excluzîndu-se impactul ameliorării spontane a condiţiei pacienţilor) sau tratate alopat (pentru a se evalua comparativ eficienţa tratamentului homeopat faţă de cea a tratementului alopat). Totodată, nu se raportează desfăşurat, cu date numerice, rezultatele experimentale şi se spune că 46% dintre subiecţii înrolaţi în studiu s-au retras fără explicaţii, înainte de finalizare (ceea ce a scăzut drastic numărul participanţilor, de la iniţialul de 81 de persoane, afectând serios relevanţa statistică a experimentului). De aceeaşi slabă calitate metodologică sunt şi alte articole, unii autori enumerând ei înşişi diversele scăderi ale propriei abordări, eventual sub inexacta etichetă de „limitări ale studiului”[156].

În categoria literaturii care arată că homeopatia nu funcţionează intră lucrări arătând ineficienţa remediilor în controlul febrei musculare[157], tratamentul cancerului de sân (studiul arătând că recursul la homeopatie, în locul abordării medicale „alopate”, conduce la creşterea şanselor de recurenţă a bolii şi de deces)[158], stimularea regenerării osoase[159] (experiment pe animale proiectat în ideea că respectivul remediu se administrează copiilor cu deficienţe în consolidarea sistemului osos), controlul stărilor de vomă la pacienţi supuşi chimioterapiei[160], reducerea consumului de analgezice (medicamente împotriva durerii) în chirurgia genunchiului[161] (autorii comentând, însă, faptul că este dificil de

realizat un studiu în dublu orb[XCIII] în homeopatie, dat fiind că, în mod obişnuit, tratamentul homeopat este strict individualizat), profilaxia durerii şi inflamației în chirurgia mâinii[162], ameliorarea simptomelor artritei reumatoide[163]. Există şi articole care contestă... înseşi calitatea de remediu a remediului utilizat, autorii considerând (cu o serie de rezerve legate de propria metodologie) că, în condițiile studiului, simptomele de proving obținute la probanții sănătoşi nu au fost mai semnificative în cazul remediului decât pentru placebo[164].

Una dintre uneltele mult-râvnitei obiectivități în ştiință este meta-analiza, efort care urmăreşte integrarea rezultatelor publicate de-a lungul timpului, relativ la un anumit subiect şi desprinderea unei concluzii generale, pe baza datelor acumulate. **S-au scris lucrări dedicate meta-analizării şi chiar meta-analizării meta-analizelor legate de homeopatie, meta-analizele împărțindu-se şi ele în meta-analize care afirmă că homeopatia funcționează, meta-analize care afirmă contrariul şi meta-analize care critică ambele categorii enunțate.** Nimic surprinzător, meta-analizele sunt şi ele vulnerabile la critică şi, da, meta-analize privind unul şi acelaşi subiect pot diferi la nivelul concluziilor, trecând prin întreg spectrul de opinie (negativă, neutră, pozitivă). Factorii incriminați pentru aceste discrepanțe sunt diverşi, de la aplicarea, de către autori diferiți, a unor criterii diferite în selectarea publicațiilor supuse meta-analizei şi până la elemente psihologice, precum tendința autorilor de a-şi impune propriile prejudecăți pe post de concluzii, atunci când analiza sistematică a datelor din literatură a dat rezultate neconcludente[165].

[XCIII] Adică, reamintim, un studiu în care nici pacientul, nici experimentatorul nu ştiu dacă pacientul a primit verum sau placebo, ceea ce se dezvăluie doar în final, după ce s-au înregistrat rezultatele.

Meta-analizele se ocupă de homeopatie pornind chiar de la proving-uri. A fost contestat[166], în urma analizării datelor publicate pe parcursul a cincizeci de ani (între 1945 şi 1995), modul de proiectare al proving-urilor analizate, reproşându-li-se autorilor lor lucruri precum deficiențe legate de alegerea subiecților şi informarea acestora despre remediu, sau absența unui control al experimentelor prin administrarea de placebo unui grup martor. S-a exprimat, în acest context, ipoteza că incidență ridicată a simptomelor apărute la voluntarii care au participat la provinguri s-ar putea datora deficiențelor de proiectare a experimentelor. Provingurile mai bine proiectate ar fi condus la apariția a mai puține simptome (fără a se afirma, însă, că nu ar mai fi apărut *deloc* simptome; de altfel, este evident că, din moment ce este vorba despre proving-uri raportate, nişte simptome s-au obținut, în urma administrării remediilor testate, altminteri, dacă nu se întâmpla nimic, homeopații nu mai scriau despre respectivele proving-uri). Un important factor amintit ca potențial modificator al rezultatelor obținute în cursul proving-urilor a fost acela că adesea participanții erau elevi la şcoli de homeopatie, ceea ce le-ar fi putut influența obiectivitatea. Un alt factor adus în discuție este rasa voluntarilor, în ideea că, spre exemplu, la persoanele de culoare sensibilitatea la sare (reacția promptă a organismului, exprimată prin creşterea tensiunii arteriale imediat după ce s-a consumat sare) este mai pronunțată[XCIV].

[XCIV] Considerăm argumentul invalid, neputând fi invocat în cazul unor remedii preparate din sare, în care, însă, nu se mai găseşte nici urmă de sare. Sensibilitatea constatată medical a anumitor pacienți la sare se manifestă, totuşi, față de substanța prezentă fizic. Remediul *natrium muriaticum*, preparat din sare, dă, de altfel, o mulțime de simptome care nu au absolut nimic în comun cu manifestările clinice ale excesului de sare.

Acelaşi articol relatează, însă, că în 58% dintre proving-urile examinate în cursul meta-analizei s-a administrat şi placebo, criticând, pe mai departe, modul de administrare, dar nu pentru toate proving-urile evaluate. Se mai spune şi că există dovezi clare că homeopatia ar fi avut încă de la început baze experimentale, rezultatele obţinute în acest mod răspândindu-se printre homeopaţi şi fiind aplicate pe mai departe, dar şi că, dacă pentru unii homeopaţi proving-urile hahnemanniene sunt un fundament al homeopatiei, alţii le consideră de importanţă secundară[XCV], „dat fiind că o mare parte din *materia medica* se alcătuieşte pe baza datelor toxicologice[XCVI] şi a rezultatelor clinice colectate din practică”. Ce fel de „date toxicologice”? La ce se referă, ale cui proprietăţi toxicologice sunt invocate, ale substanţei ca atare, sau ale remediului? Dacă este vorba despre efectele „alopate” ale substanţelor ca atare, nediluate şi nedinamizate, atunci discutăm despre date nesusţinând cauza şi specificul homeopatiei, iar dacă sunt date despre remedii, atunci sunt obţinute pe baza administrării acestora pe baza principiului similarităţii, similaritate care nu poate fi detectată, conform filosofiei homeopate, *decât* pe baza proving-urilor şi nu a testelor toxicologice „clasice”.

[XCV] Poziţie criticată de către reprezentanţii homeopatiei tradiţionale, vezi Vithoulkas G., 2008, *British media attacks on homeopathy: Are they justified?*, Homeopathy, 97, 103-106. Signorini (Signorini A., 2007, *Finally, some light on the ‘Pillar of Homeopathy’*, Homeopathy, 96, 1-2) critică, la rândul său, metodologia aplicată de către unii organizatori de provinguri care se abat de la metoda hahnemanniană, expunând probanţii la remedii nu prin ingurgitarea acestora, ci aşezându-le sub pernă. Astfel de provinguri ar trebui descalificate, după opinia acestui autor.

[XCVI] Toxicologia studiază efectele adverse (negative) ale substanţelor asupra organismelor.

De altfel, şi autorii menționează, într-un final, că aceasta era, de fapt, problema - a arăta că remediile homeopate înalt diluate au efect, iar concluzia lor este că „la întrebarea principală, dacă remediile homeopate înalt diluate pot produce efecte asupra voluntarilor sănătoşi nu s-a răspuns, încă, definitiv, date fiind deficiențele metodologice ale rapoartelor”. În pofida acestui comentariu, impresia generală lăsată de către articol rămâne una de confuzie şi de incapacitate de a contesta în mod decisiv faptul că remediile ar avea efecte asupra subiecților umani sănătoşi (probanților).

Ca principiu general, un articol de tip meta-analitic, la fel ca şi unul experimental, nu trebuie, desigur, să conțină inadvertențe (neconcordanțe, elemente autocontradictorii). Spre exemplu, să nu se proclame, în rezumatul lucrării[167], că datele analizate arată că „nicio condiție [patologică] nu a răspuns în mod convingător mai favorabil la tratamentul homeopat decât la placebo sau alte metode de control” şi că „niciun remediu homeopat nu a indus efecte clinice în mod convingător diferite de placebo”, pentru ca în articol să apară fraza: *„în afară de* ileusul[XCVII] postoperator şi gripă, homeopatia nu este în mod convingător eficientă pentru *nicio altă* condiție [patologică]”. Poate că nu există alte condiții patologice care să răspundă la homeopatie mai intens decât la placebo, dar deja există, iată, două maladii față de care autorul admite că homeopatia ar fi eficientă, or doi este diferit de zeroul proclamat ritos în rezumatul lucrării. Totodată, autorul relatează că un anumit remediu homeopat a dat rezultate mai bune decât placebo, dar că efectul constatat a fost de amploare mică (statistic vorbind), astfel încât este discutabil.

[XCVII] Absența motilității, a mişcărilor care propulsează conținutul intestinal.

O meta-analiză de la începutul anilor nouăzeci sugera, timid, că datele colectate în literatura de specialitate ar fi susținut, întrucâtva, eficiența homeopatiei, astfel încât continuarea cercetărilor asupra acestui subiect se justifica, dar că erau necesare mai multe experimente bine proiectate, calitatea celor analizate în respectivul studiu fiind, în general, slabă[168].

Pe baze meta-analitice se consideră, de către unii autori, nedemonstrată eficiența homeopatiei în tratamentul echimozelor[169] (contestându-se, pe baza preponderenței rezultatelor negative în articolele luate în studiu la acea dată, eficiența remediului *Arnica*, concluzie infirmată de unele studii ulterioare şi confirmată de altele, după cum s-a exemplificat şi mai sus), ca terapie adjuvantă în cancer[170] (autorii listând efectele benefice ale remediilor asupra pacienților, aşa cum au fost ele raportate în studiile luate în considerare, dar reproşându-le acestora slaba calitate metodologică, în general, şi irelevanța statistică, în particular), în tratamentul depresiei[171], respectiv al anxietății[172] (remarcându-se consemnarea unor reacții tipice în homeopatie, precum agravările, dar şi slaba calitate metodologică a studiilor analizate), în profilaxia[173] şi tratamentul durerilor de cap[174] (autorii consemnând că unul dintre studiile luate în considerare arăta superioritatea remediului față de placebo, altele egalitatea în eficiență a acestora şi niciunul inferioritatea remediului față de placebo), în profilaxia şi tratamentul gripei şi condițiilor asemănătoare acesteia[175], în tratarea mai multor condiții specifice copilăriei şi adolescenței[176] (respectiv polipi, astm, deficit de atenție/hiperactivitate, otită medie acută, conjunctivită, infecții ale tractului respirator superior, agitație şi dureri postoperatorii), al fibromialgiei („reumatismului” muscular)[177].

Asupra tratamentului depresiei există date contradictorii, autorii unui alt articol de sinteză (privind utilizarea metodelor complementare şi alternative în

depresie) concluzionând că analiza datelor din literatură privind eficiența homeopatiei în această problemă nu a condus la un rezultat decisiv[178]. Trebuie, însă, menționat că această analiză a cuprins un singur articol despre tratamentul homeopat al depresiei[179], articol despre care se precizează că raportează ameliorarea stării pacienților care au luat remediu, comparativ cu cei care au primit placebo, doar că numărul pacienților incluşi în studiu a fost mic (67 de persoane), aceasta fiind baza pe care autorii sintezei l-au considerat irelevant.

Almeida (2003) priveşte ansamblul şi, analizând o serie de meta-analize, conchide că cercetările ştiințifice de până la acea dată colectaseră dovezi ample cum că homeopatia nu este susținută ştiințific[180].

O meta-analiză care a stârnit mari controverse, din cauza concluziei conform căreia remediile nu sunt mai eficiente decât placebo, a fost cea a lui Shang şi colab. (2005)[181]. Pe baza ei, şi având în vedere şi prestigiul revistei-gazdă în lumea medicală, diverse persoane şi organisme au proclamat „sfârşitul homeopatiei". La rândul lor, homeopații au criticat metodologia aplicată de către autorii acestei lucrări, Asociația elvețiană a medicilor homeopați publicând, chiar, o luare de poziție sub formă de scrisoare deschisă apărută într-o altă revistă[182], după ce *The Lancet* le refuzase dreptul la replică. În această luare de poziție se susține (iarăşi) că studiile clinice pe model alopat nu au absolut nicio relevanță pentru domeniul homeopatiei, aşa că o meta-analiză a unor astfel de studii nu ar avea, la rândul său, nicio relevanță asupra eficienței homeopatiei.

Alți autori au reanalizat datele utilizate de către Shang şi colab. şi au ajuns la concluzii complet opuse cu ale acestora, şi anume că remediile sunt mai eficiente decât placebo şi chiar că studiile clinice privind remediile sunt mai bine proiectate decât cele privind medicația alopată[183]. O

altă lucrare[184] care reanalizează datele interpretate de către Shang şi colab. reaminteşte că rezultatele meta-analizelor depind de modul de alegere a anumitor parametri statistici, de către persoana/persoanele care efectuează evaluarea, şi afirmă că datele luate în considerare se pretau şi la alte moduri de prelucrare, care nu ar fi condus la concluzia că homeopatia nu este mai eficientă decât administrarea de placebo.

Vicierea rezultatelor din pricina unor erori de interpretare, precum şi intervenția altor erori metodologice pe parcursul efectuării analizei publicate în *The Lancet* (dar şi posibilitatea părtinirii cauzei alopate în publicațiile de specialitate biomedicală) sunt expuse şi de către alți autori[185], alături de observația simplă că articolul lui Shang și colaboratorii nu permite cititorului să urmărească raționamentul în urma căruia au fost elaborate concluziile, lucrarea având goluri metodologice nepermise, pentru o publicație ştiințifică. O altă observație, simplă, dar pertinentă, care s-a adus relativ la abordarea lui Shang şi colab. a fost că au inclus în analiză doar opt studii homeopate, comparate cu şase studii alopate privind aceleaşi condiții medicale, din inițialul disponibil de 220 (110 homeopate şi 110 alopate)[186] - Shang şi colab. restrângând investigația finală, după se cum se menționează în meta-analiza lor, la studiile ample şi de calitate înaltă.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că una şi aceeaşi revistă publicase, cu doisprezece ani în urmă, o altă meta-analiză[187] (bazată pe 89 de studii realizate conform metodologiei acceptate pentru studiile clinice alopate) ale cărei rezultate erau în favoarea homeopatiei, şi aceasta urmată de contestări[188] şi de contestări la contestări[189]. Contestările la contestări, ar arăta, totuşi, că meta-analiza lui Linde și colab. ar fi fost corect realizată, în timp ce contestatarii ei (care s-au bazat, de altfel, pentru a trage propria concluzie, contradictorie cu a lui Linde şi colab., pe

analiza unui mic număr de studii, patru, respectiv opt) nu ar fi procedat corect metodologic, în lucrările lor. Trebuie notat că ulterior Linde a revenit cu o meta-analiză efectuată pe un număr de 207 studii, care concluziona că experimentele clinice din domeniul medicinei complementare (în speță, al homeopatiei, acupuncturii, respectiv herbalismului) sunt, în general, slabe, sub aspect metodologic[190].

Printre meta-analizele care admit existența unor date (fără mare putere statistică) în favoarea homeopatiei se numără și un (alt) articol despre studiile clinice asupra remediilor pentru gripă[191].

Inconsistența datelor obținute în cursul studiilor clinice a fost pusă, de către unii autori, pe seama absenței standardizării în prepararea remediilor[192], însă doar la modul enunțiativ, fără exemple relevante, care să arate că într-adevăr aşa este (fără date provenind din experimente în care să se fi administrat un anumit remediu, preparat, însă, sub forma a mai multe „mostre”, pornind de la cantități de *materia medica* diferite şi care să fi dat rezultate diferite, posibil a fi puse pe seama variațiilor în tehnica de preparare). În plus, o astfel de standardizare îşi pierde relevanța la diluții înalte, cînd deja nu mai contează de la ce s-a pornit, dat fiind că în remediu nu mai există nici măcar o singură moleculă din substanța inițială - aici, deja, reapar problemele clasice - cum acționează remediile, dacă nu prin intermediul moleculelor de substanță? Iar dacă este vorba despre o acțiune bazată pe informație „extrasă” din materie, prin sucusionare, cu atât mai mult nu mai contează de la ce cantitate de *materia medica* se porneşte, informația ar trebui să fie aceeaşi, devenind cel mult repetitivă, redundantă, dacă se extrage din mai multă materie de acelaşi fel.

După cum se poate observa, literatura conține un amestec de date contradictorii. Rezultatele pozitive raportate sunt întemeiate pe observații făcute într-un mic

număr de cazuri, una dintre principalele probleme ale studiilor homeopate fiind slaba relevanță statistică. S-a comentat, chiar, că tendința cercetătorilor de a nu publica rezultatele negative ar înclina în mod artificial balanța în favoarea homeopatiei, ajungând să fie prezentate cu predilecție datele care susțin eficiența acesteia, s-a reproşat şi autorilor de meta-analize că omit date a căror includere în studiu ar putea conduce la modificarea concluziilor[193]. În orice caz, dincolo de orice alte considerații, tabloul de ansamblu rămâne unul confuz, fapt admis şi de către unii homeopați[194].

Reprezentative pentru confuzia în care pluteşte homeopatia sunt şi inadvertențele din documentele Organizației Mondiale a Sănătății, for internațional de la care publicul aşteaptă, probabil, mai mult, în materie de claritate şi calitate ştiințifică. Astfel, dacă definiția OMS a medicinei herbale exclude *de jure* homeopatia[195], într-un alt document al aceleiaşi organizații homeopatia este încadrată la medicină herbală[196], iar documentul în cauză înscris în repertoriul publicațiilor OMS, în categoriile „medicină herbală” şi „medicină tradițională”[197].

Organizația Mondială a Sănătății, resemnată, pare-se, cu apetitul publicului pentru homeopatie (apreciat în funcție de sumele cheltuite în diverse regiuni ale Globului pe remedii homeopate) se spală, de altfel, pe mâini, în privința examinării homeopatiei sub aspect ştiințific şi acceptă starea de fapt, sugerând, însă, standardizarea producerii remediilor[198]. Documentul care conține toate acestea se remarcă, efectiv, prin ilogicitate, de la premize şi până la detalii, cerând standardizare într-un domeniu despre care admite, explicit, că este controversat[199] şi invocând diluțiile înalte ca şi garanție a securității utilizării unor produse despre care atât producătorii, cât şi consumatorii lor susțin că sunt cu atât mai „puternice” cu cât sunt mai diluate. Discuția aceasta şi-ar găsi, poate, un paralelism doar cu vreun episod

virtual dintr-un serial comic despre întâmplări şi moravuri din armată, în care vreun deştept ar susține că faptul că inamicul deține cine ştie ce explozibil extrem de puternic nu prezintă îngrijorare, dat fiind că a fost văzut manipulându-l numai în nişte porții mici, mici:

Din moment ce medicamentele homeopate sunt, de regulă, administrate la diluții foarte mari, în produsul finit ingredientele putând, chiar, să nu fie detectabile sau cuantificabile, se consideră adesea că medicamentele homeopate nu ridică probleme majore de siguranță[200].

Aşadar, dacă „medicamentul” este apă chioară, înseamnă că-l poți ingurgita liniştit! Faptul că s-ar putea ca administrarea de apă chioară, în locul unui tratament efectiv, să nu fie deloc benefică pentru sănătatea pacientului nu pare să îngrijoreze forul internațional. Pe mai departe, se explică faptul că pot apărea, totuşi, motive de îngrijorare, dat fiind că nu toate medicamentele homeopate sunt administrate la diluții înalte şi că se prepară dintr-o varietate de surse, de diverse origini, printre care unele care ar putea fi periculoase chiar şi la diluții înalte. Este vorba despre unele şi aceleaşi diluții înalte, despre care acelaşi document menționa că este extrem de improbabil să mai conțină ceva din materia primă diluată inițial.

Aşadar, remediile ba sunt sigure, fiindcă siguranța/periculozitatea se leagă de prezența materiei dizolvate, iar remediile sunt, în general, înalt diluate, adică nu mai conțin materie primă, ba *nu* sunt sigure fiindcă *unele* materii pot fi periculoase chiar şi la diluții înalte (adică în absența propriilor molecule, ceea ce conduce la întrebarea logică atunci de ce se leagă, de fapt, periculozitatea?). Or, dacă asumăm perspectiva ştiinței „convenționale”, care spune că o substanță inexistentă nu are cum exercita efecte asupra

unui organism, nici cea mai puternică otravă din lume nu mai poate acționa la diluții înalte, în care nu mai este prezentă fizic. Dacă afirmăm, însă, că diluțiile înalte pot acționa, în absența moleculelor de materie dizolvată inițial, atunci toate remediile ar putea prezenta riscuri, fiindcă se cheamă că riscurile nu se leagă de prezența materiei diluate, ci de *altceva*. Iar dacă homeopatia este domeniul unui *altceva* care depăşeşte cunoştințele ştiinței, atunci nu are ce căuta să devină subiect al reglementărilor unor foruri ale căror decizii ar trebui să se întemeieze pe date ştiințifice[XCVIII]...

O astfel de lipsă de consecvență în gândire nu apare, de altfel, doar în documentele OMS. Tot cu două măsuri se judecă, uneori şi în instanță, atunci când este vorba despre practici pe care publicul larg le agrează, în sfidarea reglementărilor privind profesia medicală. În 1976, o homeopată din California a fost arestată pentru practicarea ilegală a profesiei de medic. Nu s-a ajuns la proces, ci s-a încheiat o înțelegere conform căreia putea continua să prescrie remedii, cu condiția să nu se recomande drept medic, să-şi trimită pacienții la medic pentru diagnostic şi tratament şi să încheie cu pacienții un contract în care se sublinia distincția dintre îngrijirile pe care le acorda ea şi îngrijirile medicale. După cum ea însăşi admite:

[XCVIII] Sau, dacă, mai nou, orice practică proprie unei culturi şi care este orientată spre păstrarea sau redobândirea sănătății omului îşi găseşte locul printre preocupările OMS, atunci acest for ar putea să recomande statelor membre botezul ortodox şi celelalte Sfinte Taine ale Bisericii, pentru vindecarea sufletească şi trupească a cetățenilor lor. Ortodocşii pot argumenta că acestea, spre deosebire de homeopatie, deşi la rândul lor neştiințifice, sunt întemeiate pe Adevăr şi conduc la viața veşnică.

În esență, curtea i-a permis lui Ullman să prescrie medicamente homeopate bolnavilor, dar nu pentru bolile specifice pe care aceştia le-ar fi avut[201].

Altfel spus, visul homeopaților, care nu tratează boli, ci „simptome". În acelaşi spirit a fost soluționat, cu douăzeci de ani mai târziu, un al doilea caz din S.U.A. (Minnesota *vs.* Helen Healy, 1996), sub presiunea opiniei publice şi a mass-media[202]. Până în 1999, după cum remarca Ullman, în Statele Unite au existat doar trei cazuri (cele două menționate plus încă unul, în care un homeopat din Atlanta a primit un ordin judecătoresc de încetare a activității, ordin care nu a fost, însă, niciodată pus în aplicare) de astfel de „atacuri împotriva homeopaților pentru practicarea medicinii fără licență" (*sic*!), cum le numeşte autoarea, în lucrarea citată.

Ca principiu general, „împăcarea" autorităților cu homeopatia poate avea consecințe negative prin distragerea interesului medicilor şi pacienților dinspre medicamentele cu eficiență dovedită[203] către remedii, cât şi al producătorilor, dinspre cercetare şi inovație în domeniul medicamentului (activități costisitoare) către un domeniu prezentând mai puține riscuri (cu observația că remediile au fost, uneori, suspectate de a fi produs chiar şi reacții adverse serioase, ieşind din spectrul „agravărilor"[XCIX] homeopate[204]) şi aducător de profituri sigure[205].

[XCIX] Se numeşte *agravare (homeopatică)* înrăutățirea temporară a stării pacientului, odată început tratamentul homeopat. Agravarea este un semn al reacției organismului la un tratament corect.

B. Efectul placebo şi homeopatia

Nu vom discuta, aici, despre efectul placebo în sine, ci despre legătura dintre acesta şi homeopatie.

Unii autori, printre care şi M. E. Dean[206], consideră că bazele experimentului medical controlat de placebo au fost puse chiar de către homeopați, utilizarea placebo făcând parte integrantă din abordarea homeopată încă de la începuturile acesteia, şi nu apărând ulterior, în încercarea de-a face față criticilor care reclamau probarea ştiințifică a eficienței remediilor. Astfel, administrarea de placebo ar fi fost definită, de către Hahnemann, ca parte integrantă a tratamentului homeopat, pentru „dezintoxicarea" pacienților tratați alopat înainte de a începe medicația homeopată, pentru a identifica pacienții care reacționau la placebo, dar şi ca parte din unele tratamente homeopate pe termen lung, pentru corecția situațiilor în care pacientul prezenta false reacții psiho-somatice la remediu. Primul exemplu de experiment clinic homeopat controlat de placebo ar fi cel desfăşurat în Rusia anilor 1830 - pacienții din lotul martor primeau şi ei nişte false „tratamente", astfel încât să nu se simtă defavorizați[C]. Teoria lui M. E. Dean despre acest subiect este discutabilă. A fost, de altfel, criticată, în sensul revendicării priorității utilizării placebo pentru un alt tip de

---

[C] Dean M. E., 2006, *'An innocent deception': placebo controls in the St Petersburg homeopathy trial, 1829-1830*, J R Soc Med, 99, 375-376. Interesant este faptul că, în urma acestui experiment, cel mai bine s-au simțit nu persoanele tratate alopat, nici cele tratate homeopat, ci pacienții din lotul „martor", care „beneficiau de băi, ceaiuri, alimentație bună şi odihnă" ceea ce spune multe, atât despre medicina alopată a vremii, cât şi despre homeopatie. În orice caz, drept rezultat final, homeopatia (dar nu şi medicina alopată, după cum comentează şi Dean) a fost interzisă, pentru o vreme, în Rusia.

experimente (demascarea mesmerismului[CI], în secolul al XVIII-lea), dar şi al contestării faptului că utilizarea placebo în homeopatie nu a provenit din cercetarea eficienței remediilor[207]. Ce se observă aici este că atât Dean, cât şi criticii săi adună mere cu pere. Chiar dacă Hahnemann a recomandat administrarea de placebo (şi aici are dreptate Dean, în privința faptului că placebo s-a folosit în homeopatie de la începuturi), el a recomandat-o ca *parte integrantă* din tratamentul homeopat, în care credea cu dedicație, *şi nu* ca mijloc de investigare experimentală. Această din urmă funcție proprie utilizării placebo a fost, judecând, spre exemplu, după modul în care a fost proiectat experimentul din Rusia, aplicată, într-adevăr, în scopul examinării eficienței homeopatiei (şi aici au dreptate criticii lui Dean). Aşadar, va fi fiind administrarea de placebo proprie homeopatiei (Dean), dar în accepția sa de mijloc investigativ al eficienței unei terapii a fost aplicată în homeopatie în încercarea de a demonstra eficiența tratamentelor homeopate (criticii lui Dean). Dean şi criticii săi vorbesc, de fapt, despre lucruri diferite, respectiv Dean despre placebo, iar criticii săi despre *experimentul clinic controlat de placebo*. Altfel spus, ceea ce escamotează, voit sau nu, Dean este faptul că homeopații utilizatori de placebo *ca parte din abordarea lor* terapeutică au proiectat, în cele din urmă, *experimente clinice controlate de placebo*, cu scopul de a demonstra unor alopați critici că homeopatia funcționează.

[CI] Teorie şi practică întemeiate de către F. A. Mesmer, în sec. al XVII-lea şi bazate pe presupusa existență a *magnetismului animal*, un gen de principiu vital universal, particularizat astfel la nivelul organismelor animale şi care poate fi manipulat în scopuri curative (vezi şi A. Mesmer, 1779, *Propositions Concerning Animal Magnetism*, disponibil la http://web.archive.org/web/20040710162753/-http://www.unbf.ca/psychology/likely/readings/mesmer.htm, accesat la 14.09.2012).

S-a afirmat, fie pe baze teoretice (privind imposibilitatea fizică a altui tip de interacțiune cu organismul, în absența moleculelor de materie medica din remediile înalt diluate), fie pe baze experimentale, că remediile ar exercita asupra pacienților un efect placebo şi nimic mai mult. În acest context, unii avocați ai homeopatiei susțin că şi dacă remediile acționează prin intermediul efectului placebo, ceea ce contează este rezultatul, şi anume îmbunătățirea stării pacientului. În privința lipsei de etică a administrării de placebo ca tratament s-au exprimat, însă, opinii categorice[208]. Declarația de la Helsinki (inclusiv în ultima sa formă amendată, adoptată la Seul în 2008), document prin care Asociația Medicală Internațională reglementează desfăşurarea experimentelor medicale realizate pe subiecți umani prevede că placebo poate fi administrat numai experimental şi doar atunci când nu există un tratament sau când administrarea de placebo este necesară pentru a se determina eficiența unui tratament propus (cu condiția ca administrarea de placebo să nu expună pacientul la riscuri, inclusiv la cel de agravare a stării de sănătate, iar pacientul să-şi fi exprimat consimțământul informat)[209], principii reiterate şi în alte documente internaționale[210].

Cea mai relevantă obiecție etică împotriva promovării administrării de remedii în ideea că fac bine pacientului, fie şi ca placebo, se leagă de faptul că unii pacienți refuză tratamente alopate demonstrate a avea eficacitate în boala lor pentru a urma tratamentele homeopate, în speranța unui efect care poate apărea sau nu, ceea ce ar putea fi extrem de riscant, până la mortal, în cazul bolilor grave, care pun în pericol viața persoanei.

Substituirea metodelor alopate cu efect demonstrat şi garantat este, de altfel, una dintre obiecțiile fundamentale față de homeopatie şi față de promovarea şi susținerea ei de către stat. Astfel, memorandumul depus de către Prof. John C McLachlan în 2009 la Comitetul pentru ştiință şi

tehnologie al Camerei Comunelor, „în replică la consultările asupra politicii guvernamentale privind licențierea produselor homeopate, politica guvernului privind susținerea homeopatiei în cadrul sistemului național de sănătate şi dovezile existente relativ la produsele şi serviciile homeopate”, în care autorul conchide că statul nu ar trebui să încurajeze terapii „cu eficiență egală cu zero” şi care implică „riscul de eroare în diagnosticare şi renunțare la tratament”[211] citează cazurile câtorva copii care au murit ca urmare a faptului că părinții lor au refuzat îngrijirile medicale convenționale, disponibile şi dovedite ca eficiente, din pricina încrederii lor în terapiile alternative. Este vorba de Nahkira Harris (8 ani), bolnavă de diabet, pe care părinții au refuzat să o ducă la spital, căutând, în schimb, ajutorul unui homeopat, de Cameron Ayres (6 luni), care a murit din pricina unei maladii rare pe care părinții săi au refuzat să o trateze „convențional”, şi de Gloria Thomas (9 luni), decedată din pricina unei eczeme tratate homeopat. Alături de cazurile acestor copii, profesorul citează şi cazul unei anonime, „domnişoara A.”, care ar fi murit în urma impunerii de către medicul său a homeopatiei ca unică abordare a condiției de care suferea.

Cu toate acestea, cel puțin în unele state, în numele autonomiei pacientului, opțiunea sa pentru o terapie alternativă poate fi exprimată şi chiar protejată prin lege, inclusiv în cazul minorilor[212].

O altă obiecție fundamentală este cea conform căreia absența sau imprecizia reglementărilor legale specifice pentru medicina complementară şi alternativă permit ca terapiile în cauză să fie practicate de către persoane calificate necorespunzător şi imorale în sensul încălcării principiilor etice admise, de altfel, prin codurile etice ale asociațiilor profesioniştilor din domeniul terapiilor complementare şi alternative, principii a căror urmare se cere şi

profesiei medicale (d. ex. respectarea confidențialității, pregătirea profesională continuă, non-discriminarea pacienților, limitarea practicii la scopul profesiei şi la nivelul propriu de competență, onestitatea, evitarea relațiilor sexuale cu pacienții, păstrarea unor evidențe complete ale cazurilor)[213].

Cert este că, ciuda tuturor avertismentelor, terapiile complementare/alternative şi-au găsit locul în specialități medicale extrem de complexe şi delicate, precum chirurgia cardiacă, fiind citate în acest sens inclusiv metode înalt controversate, precum atingerile vindecătoare[CII]. De asemenea, homeopații susțin că pot preveni şi trata boli infecțioase şi/sau epidemice grave, unul dintre argumentele comune în favoarea homeopatiei fiind rata redusă a mortalității înregistrată în spitalele homeopate, comparativ cu cele alopate, în timpul epidemiei de holeră din 1854, din SUA, argument contestabil pe baza unor observații elementare, precum cea conform căreia succesul homeopaților s-ar fi putut datora evitării, în spitalele homeopate, a purgațiilor violente[214], care, la vremea aceea, constituiau o metodă de tratament larg răspândită în medicina convențională.

În 2006, o asociație non-profit din Marea Britanie numită *Sense About Science* a desfăşurat o anchetă sub acoperire în urma căreia a rezultat că primele zece clinici şi farmacii homeopate găsite pe internet şi contactate de către

---

[CII] Atingerea vindecătoare este o metodă „energetică”. *Practicienii îşi mişcă palmele peste pacienți fără a reliza un contact fizic, pentru a efectua modificări ale chakrelor sau meridianelor lor energetice. Cu ajutorul a nimic mai mult decât intenția totală de a vindeca, practicienii încearcă să modifice meridianele energetice ale persoanei, permițând energiei corpului să curgă în mod echilibrat, atingându-se starea de sănătate (*Oz M. C., 1998, *Complementary Medicine in the Surgical Wards*, JAMA, 279, 710-711, trad. cit. O. Iftime). A se remarca prezența, aici, a unor concepte non-ştiințifice, legitime în anumite filosofii şi religii orientale.

investigatori se ofereau să pună la dispoziția clientului remedii protectoare împotriva malariei, febrei tifoide şi febrei Dengue, boli epidemice grave, potențial letale şi pentru care există tratament „alopat”. Or:

A emite pretenții nefondate în privința tratării răcelilor este una, dar cu totul altceva este să faci afirmații nefondate în privința tratamentului malariei.[215]

Şi unii homeopați se opun administrării de remedii pentru autotratamentul sau profilaxia bolilor infecțioase, admițând că acestea necesită teste diagnostice de laborator şi expertiza unui medic specialist şi că nu există suficiente date care să ateste eficiența remediilor în astfel de maladii[216]. Nu toți, însă, şi s-a constatat că unele dintre familiile care apelează la terapiile complementare și alternative nu-şi vaccinează copiii, căutând la practicanții metodelor non-convenționale sfaturi în privința acceptării vacinurilor şi/sau alternative la acestea[217]. Atitudinea, de la rezervată până la explicit negativă a homeopaților față de vaccinarea împotriva bolilor copilăriei a fost, de altfel, documentată[218]. În acest context s-a pus inclusiv problema atitudinii populației față de vaccinare în caz de pandemie şi din sondajele efectuate a rezultat că printre pacienții practicienilor din domeniul medicinei complementare şi alternative (homeopatia fiind inclusă) există tendința de a căuta alternative la vaccinare și sfatul terapeutului lor privind vaccinarea[219].

Revenind la subiectul placebo, o obiecție logică interesantă față de utilizarea de placebo ca tratament este cea conform căreia „pentru a obține efect placebo nu avem nevoie de placebo [...]. Dacă vom prescrie un tratament eficient într-o manieră plină de atenție şi empatie vom genera inevitabil un efect placebo, pe lângă efectul specific al tratamentului”[220]. Obiecția rezistă, desigur, până la acele

cazuri sau maladii pentru care nu există un tratament alopat eficient, situație în care cel puțin unii dintre pacienți s-ar îndrepta către orice, numai să li se uşureze suferința sau să capete speranțe de viață, fie şi false.

S-a afirmat că efectul placebo este responsabil inclusiv pentru simptomele apărute pe parcursul proving-urilor, unii homeopați opunându-se activ acestei ipoteze[221], obținând rezultate care le susțin poziția, dar cu o putere statistică insuficientă, datorată participării la studii a unui număr mic de persoane (fapt, de altfel, deloc neobişnuit pentru proving-uri).

Relativ la examinarea efectului placebo în homeopatie s-a pus la îndoială, de către unii homeopați, înseşi posibilitatea întocmirii unei astfel de evaluări, dat fiind că astfel de studii nu par a fi atrăgătoare pentru pacienți[222]. Se invocă, în acest sens, aversiunea pacienților față de studiile „în orb" (însemnând a nu şti dacă au primit placebo sau verum, adică remediu) aversiune „detectată" în mod indirect, din aceea că aproape o treime dintre persoanele invitate să participe la studiu nu au răspuns invitației. Explicația este, în mod evident, speculativă, în absența exprimării de către persoanele în cauză a motivelor pentru care nu au dorit să participe la experiment (şi care puteau consta în orice, de la lipsă de timp până la... neîncredere în homeopatie). De asemenea, în domeniul medical se desfăşoară permanent o sumedenie de studii „în orb", la care se găseşte cine să participe. Autorii susțin, totodată, că este probabil ca participanții care nu au observat o îmbunătățire a stării lor de sănătate să se fi retras, ceilalți continuând să furnizeze date, ceea ce conduce la un efect pozitiv aparent al placebo, datorat, de fapt, desfăşurării „în orb". Faptul nu ar fi trebuit, însă, să afecteze comparația între verum şi placebo, dat fiind că ambele s-au administrat „în orb" şi din ambele loturi s-au retras pacienți pe parcursul studiului, elemente care pot fi luate în calcul (dacă sunt, desigur, disponibile suficiente date

încât să permită prelucrarea statistică, ceea ce nu a fost cazul).

Unii autori susțin că nu doar remediile, ci şi consultația homeopată ar putea avea un efect[223], fiind personalizată şi încărcată cu multă atenție față de pacient şi de problemele sale. Consultația homeopată pare să se apropie mai degrabă de idealul pacienților, prin abordarea persoanei ca întreg şi atenția investită, decât consultația medicală obişnuită[224]. Or, placebo poate fi, prin natura sa, farmacologic (o substanță), fizic (o procedură) sau psihologic (o conversație, spre exemplu)[225]. Legat de acest subiect, o sinteză publicată de către Nuhn şi colab. (2010)[226] sporeşte confuzia, arătând că în unele studii clinice efectul placebo însoțitor al experimentelor implicând remedii (în cursul cărora subiecții trecuseră, aşadar, prin consultația homeopată) este mai mare decât cel înregistrat pentru experimente implicând medicamente alopate, în timp ce în alte cazuri în experimentele homeopate apare un efect placebo mai scăzut decât în experimentele alopate cu care au fost comparate. Concluzia trasă de către Nuhn şi colab., cum că „Efectele placebo înregistrate în studiile clinice de homeopatie clasică nu au rezultat a fi mai mari decât efectele placebo din medicina convențională” aminteşte de anecdota aceea despre statisticianul care, stând cu capul în cuptor şi cu picioarele în frigider, va spune că „în medie” se simte bine.

Alți autori susțin că au înregistrat, experimental, o prevalență indubitabilă a efectelor remediilor față de placebo, fără a discuta deloc sau doar amintind vag posibilul rol al consultației homeopate. Astfel, remediile ar fi dat rezultate mai bune decât placebo ca adjuvante în tratamentul antialgic şi/sau antiinflamator post-operator (împotriva durerii de după operația de îndepărtare a amigdalelor[227], împotriva inflamației apărute după o operație la ge-

nunchi[228]), xerostomiei[229] („uscăciunii gurii", datorată unor deficiențe ale salivației), sau sinuzitei maxilare (infecție a sinusurilor maxilare, cavități din oasele feței)[230].

O sinteză a datelor din literatură (publicate până în anul 2010) referitoare la studiile homeopate comparative, cu administrare de remediu *vs.* placebo se găseşte la Halberstein şi colab.[231]. Astfel, ei prezintă surse afirmând eficiența homeopatiei, prin comparație cu placebo, în ADHD[232], diareea infantilă acută[233], dermatita seboreică (boală a pielii)[234], fibromialgie[235], rinita alergică[236], dar și surse consemnând lipsa unui efect semnificativ al remediilor, comparativ cu placebo, în tratamentul alunițelor la copii[237], al anxietății (fricii patologice) generalizate[238], în tratamentul adjuvant al astmei la copii[239], prevenirea infecțiilor tractului respirator superior la copii[240], diareea infantilă acută[241] şi febra Dengue[242].

Uneori, datele referitoare la una şi aceeaşi condiție candidată pentru tratamentul homeopat sunt contradictorii (vezi şi comentariile din notelele prezentului capitol). Un studiu referitor la abordarea homeopată a sindromului deficitului de atenție (ADHD) a relevat apariția unui efect nespecific (presupus al consultației) semnificativ la copiii care primiseră placebo[243], efect mai puternic decât cel al remediului (conform observațiilor părinților copiiilor, pe scala CGI[CIII]). Aceste rezultate intră, însă, în contradicție cu cele obținute de către alte echipe, care au evidențiat un efect diferit de placebo (specific) al remediilor, în tratamentul aceleiaşi tulburări[244]. Se susține, de asemenea, că dificultățile întâmpinate de homeopatie în tratarea ADHD se

[CIII] Scala CGI (Conners Global Index) apreciază simptomele cele mai frecvente în ADHD (izbucniri temperamentale, excitabilitate, impulsivitate, plâns, deranjarea deliberată a altor persoane, frustrare, incapacitatea de a finaliza acțiuni, schimbări rapide ale dispoziției), în funcție de frecvență: 0 = niciodată, 1 = ocazional, 2 = adesea, 3 = foarte des (Jacobs şi colab., 2005).

datorează, în principal, impreciziei raportării simptomelor de către părinți, precum şi problemelor de familie şi presiunii sociale la care sunt supuşi copiii cu ADHD şi aparținătorii lor, aşteptările legate de tratament nepotrivindu-se cu ameliorarea lentă tipică pentru tratamentele homeopate[245]. În acest sens, rafinarea procedurii homeopate de diagnosticare a ADHD, incluzând obținerea unei mai bune cooperări din partea părinților, ar fi condus la obținerea de rezultate semnificativ mai bune în tratamentul acestei afecțiuni[246]. Trebuie adusă, aici, observația generală că aceste contradicții devin explicabile în sistemul homeopat, pe baza conceptului de individualizare strictă a tratamentului şi a influenței majore pe care ar avea-o experiența homeopatului cu simptomele şi remediile asupra succesului abordării sale[CIV].

Dincolo de considerațiile etice privind administrarea de placebo, şi chiar şi de dovezile nu tocmai convingătoare, dar nici cu totul contestabile citate aici, împotriva ideii că acțiunea remediilor homeopate se bazează (doar) pe efectul placebo ar putea sta faptul că la ora actuală sunt tratate homeopat animale şi chiar şi plante. În acest context, se poate, desigur, pune şi întrebarea logică în ce mod se poate stabili un tratament homeopat, prin excelență individualizat în urma comunicării cu pacientul (element esențial, invocat de către homeopați, după cum s-a văzut, pentru a eluda aplicarea metodelor statistice în evaluarea rezultatelor lor) atunci când pacientul rage, latră, miaună sau stă în ghiveci fără să spună nimic? Sau, cum se pot efectua proving-uri pe animale sau plante?

[CIV] Practicienii homeopați pun un deosebit accent pe experiență - cu cât este mai largă paletă de simptome, tipuri constituționale (tipologii umane), remedii, reacții ale pacienților și combinații ale acestora cu care se întâlnește un homeopat, cu atât capacitatea sa de a pătrunde cauzele situațiilor de îmbolnăvire, respectiv de a trata, se rafinează.

Homeopații au ajuns, totuşi, să elaboreze scheme de tratament şi pentru alte ființe decât omul, pe baza observației directe, dar şi a informațiilor oferite de către stăpânii animalelor (ceea ce aduce în discuție posibilitatea ca „simptomele” animalelor să fie, uneori, produsul interpretării subiective a omului). Se scriu cărți întregi despre asta, există o mulțime de recomandări on-line în acest sens. În afară de cazul în care avem de-a face cu o escrocherie de proporții mondiale (situație care nu ar fi nici ea de natură să favorizeze homeopatia...), aici se întâmplă *ceva*. Dacă de la subiecții umani se poate aştepta o reacție psiho-somatică de tipul efectului placebo, odată ce se cred tratați cu un medicament real, nu se poate pretinde acelaşi lucru de la necuvântătoare, mai ales atunci când medicamentul homeopat se administrează fără ca animalul să poată observa că oamenii îl tratează.

Argumentul inexistenței efectului placebo la animale a fost contestat, totuşi, de către unii homeopați, care găsesc atrăgătoare ideea de remediu ca placebo, în ciuda considerațiilor etice, ba chiar şi a propriului sistem, sau cel puțin a „taberei” homeopate care pledează pentru existența unei acțiuni specifice a remediilor. Unii autori[247] susțin că şi la animale se poate manifesta un gen de efect placebo, datorită legăturii lor afective cu omul, potențial generatoare de efecte nespecifice ale produselor pe care le primesc de la acesta. Experiența personală de zoologi şi proprietari de animale de companie ne-a demonstrat nu existența unor astfel de elemente nespecifice, ci faptul clar că animalele pot percepe ca atare ajutorul omului, coopera cu omul, pe parcursul tratamentului, ba chiar veni, efectiv, în întâmpinarea intervenției umane, în contexte în care, conform cu reacțiile uzuale ale speciei, ar trebui să fugă de om[248]. Nu putem desconsidera, în baza acestor observații, posibilitatea apariției unui efect placebo la animalele care ar putea observa că omul le tratează. În cazul introducerii în hrană a

medicamentului homeopat, fără ca animalul să fi observat, efectul placebo devine, însă, exclus. Or, există literatură homeopată care recomandă administrarea remediului în hrană, sau prin stropire „în față” în cazul animalelor care nu cooperează la tratament, precum şi administrarea remediului ca soluție apoasă picurată printre buze, dacă animalul este inconştient[249].

În literatură se întâlnesc date asupra eficienței homeopatiei în tratarea parazitozelor[250] la ovine (în cadrul unui experiment care a inclus şi animale care au primit medicamente alopate, rezultatele obținute prin homeopatie fiind mai bune), în prevenirea diareei la suine[251] (prin administrarea remediului sub formă de spray aplicat scroafelor gestante, la nivelul vulvei, după care s-a urmărit incidența şi gravitatea diareei la purceii fătați de către acestea), în tratamentul complexului granulomului eozinofilic (boală de piele) la pisici[252], al pseudosarcinii la canide[253], în artită și epilepsie la câini, respectiv (cu un succes mai moderat) în dermatite, gingivite și hipertiroidism la pisici[254].

Există (desigur) şi studii care infirmă eficiența remediilor în homeopatia veterinară[255], precum şi articole despre homeopatia veterinară care frapează prin inconsistența metodologică[256] pe care, în plus, autorii o admit cu seninătate: „Nişte concluzii definitive ar fi premature, datorită numărului limitat de observații şi absenței unui lot martor”, la care se adaugă un alt element esențial, prezentat cu aceeaşi seninătate şi anume că nu s-au efectuat nişte teste de laborator care ar fi fost definitorii pentru evaluarea rezultatelor obținute, în funcție de tipul îmbolnăvirii.

Alte articole descriu experimente realizate pe animale de laborator, care arată, într-un mod mai mult sau mai puțin convingător, că remediile au diferite efecte asupra organismului acestora.

Studii efectuate pe şoareci au arătat că remediile ar putea modela răspunsul imun, în peritonita[CV] experimentală[257], respectiv ar avea o anume influență asupra reacțiilor organismului în infecția experimentală cu *Trypanosoma cruzi*[258], determinând şi o reducere a mortalității la animalele infectate.

Un alt studiu[259] urmăreşte acțiunea a diferite remedii (*Arsenicum album*, *Myrica*, *Sylicea*) de reducere a efectului nociv al unor tratamente (cu acrilamidă etc.) aplicate şoarecilor, autorul susținând că ar fi obținut rezultate pozitive statistic valide. Se afirmă, apoi, că remediile acționează asupra organismului prin „memoria apei" şi că există un efect al acestora asupra reglării expresiei genelor (utilizării, în celule, a instrucțiunilor înscrise în materialul ereditar), fără a prezenta niciun fel de date empirice în acest sens şi niciun model teoretic complet.

Cât priveşte referințele citate, Khuda-Bukhsh, 2003, părea cea mai promițătoare, prin titlu (*Paşi în înțelegerea mecanismelor moleculare de acțiune a medicamentelor homeopate - o sinteză*)[260], însă nu conține decât tot o enunțare simplă a faptului că remediile ar acționa prin intermediul sistemelor reglatorii, precum și comentariul cum că ar fi dificil, la acest moment, să se sugereze maniera precisă în care medicamentele homeopate influențează genele și proteinele. Autorul nu prezintă nicidecum „posibile căi şi situri de acțiune", după cum se spune despre respectiva referință în textul articolului care citează această referință. Alt articol[261], cu acelaşi prim autor, arată că tratamentul homeopat ar acționa ca protector în cazul şoarecilor cu cancer al pielii indus chimic, însă tot nu reiese în ce mod influențează remediul reglajul genelor. În articol se discută, prezentându-se şi date experimentale,

[CV] Inflamație a „foiței" care acoperă organele din abdomen şi căptuşeşte peretele abdominal.

modularea producerii anumitor proteine semnal (proteine cu rol în informarea celulelor despre diverse evenimente la care trebuie să reacționeze, pentru buna desfăşurare a funcțiilor organismului) la animalele intoxicate, sub influența substanțelor cancerigene administrate, animalele tratate cu preparatul homeopat prezentând reacții mai slabe la carcinogeni, fără a se fi pus, însă, în evidență, o interacțiune specifică între remediu şi proteinele semnal. În acest context, fără a nega faptul că remediul a influențat, *cumva,* organismul şoarecilor intoxicați, trebuie, totuşi, notat că ipoteza conform căreia remediile ar acționa asupra mecanismelor de reglaj al expresiei genelor rămâne de demonstrat.

Un articol de sinteză[262] prezintă date culese din câteva zeci de publicații despre efectul remediilor asupra plantelor sănătoase. Rezultatele prezentate se înscriu într-o paletă largă, de la cele care arată efecte ale remediilor asupra creşterii plantelor[263], germinării semințelor[264], sau efecte ale hormonilor vegetali transformați în remedii prin diluare şi sucusionare[265] şi până la cele autocontradictorii, conform cărora mediul de diluție simplu (fără vreo materie adăugată pentru a se prepara un remediu), dar sucusionat, ba influențează[266], ba nu influențează[267] plantele. Alți autori susțin că diluțiile nesucusionate ale uneia şi aceleiaşi substanțe nu au influențat plantele de experiment, în timp ce diluțiile sucusionate le-au influențat[268], sau că efectul diluțiilor sucusionate a fost mai pronunțat decât al celor nesucusionate[269].

Un alt articol de sinteză[270], revizuind publicațiile disponibile privind homeopatia aplicată la organisme vegetale, citează lucrări consemnând eficiența homeopatiei în combaterea la plante a infecțiilor fungice[271], bacteriene[272], virale[273] şi a atacurilor de dăunători[274] (nematode - nişte viermi). O serie de lucrări citate în acelaşi articol de sinteză

consemnează efectele inhibitorii ale remediilor asupra agentului fitopatogen (cauzator al îmbolnăvirii la plante) *in vitro* (în condiții de laborator). Altele prezintă efecte benefice ale homeopatiei asupra supraviețuirii în câmp[275] sau creşterii[276] plantelor tratate. Betti şi colab. (2009) informează şi asupra diverselor strategii adoptate de către diverşii autori homeopați în alegerea remediilor. Astfel, remediile au fost produse şi administrate pe baza principiului similarității, adaptând la plante datele din Materia Medica[CVI] relative la simptomele subiecților umani, prin testarea de remedii cunoscute ca inductori ai rezistenței sistemice (generale a organismului) la boală, pe baza nosodelor (extractelor de țesut vegetal infectat), prin testarea a diferite metale, datorită rolului lor important în nutriția plantelor şi rezistența lor la boli, respectiv pe baza efectului toxic față de nematode al substanței utilizate în cantitate ponderală.

Dacă datele din literatură comentate mai sus nu sunt pur şi simplu inventate, atunci efectul remediilor este altceva şi mai mult decât placebo.

C. Percepția publică asupra homeopatiei şi statutul ei în lume

Publicul larg susține medicina complementară şi alternativă, nefiind împiedicat în această atitudine de propria ignoranță în privința rădăcinilor, bazelor sau caracteristicilor diferitelor metode ale acesteia. În Marea Britanie, 82% dintre participanții la un studiu (consultanți pe lângă spitale din Marea Britanie) au declarat că nu au niciun fel de cunoştințe, sau o cunoaşterea minimală a homeopa-

---

[CVI] Aici, cu sensul de repertoar homeopat, tratat conținând date despre remedii şi aplicațiile lor.

tiei, dar un sfert dintre ei luaseră remedii şi aproape jumătate dintre ei ar fi recurs la homeopatie pentru sine sau pentru familie[277]. Totodată, intervievați în privința homeopatiei, unii dintre participanții la un sondaj de opinie au fost puternic de acord (6, 13 puncte din 8, scorul 8 exprimând acordul absolut) cu o afirmație gratuită din chestionar, şi anume că „Homeopatia îşi are rădăcinile în medicina tradițională, aşa că ar trebui să o luăm în serios”[278]. Oare ce înseamnă, pentru aceşti oameni, „medicina tradițională” şi de unde vor fi tras concluzia că homeopatia provine din aşa ceva? Invenția neştiințifică a lui Hahnemann este, totuşi, un incident bine delimitat în istoria medicinei.

Pe scurt, oamenii nu ştiu cum funcționează homeopatia, dar o apreciază:

Global, aceste rezultate indică faptul că publicul (britanic) este mai degrabă binevoitor, deşi în mod evident ignorant față de homeopatie. În ansamblu, pare să le fie mai degrabă neclar care este principiul fundamental în baza căruia funcționează şi împotriva căror maladii este cea mai adecvată. Homeopatia este bine reprezentată în Marea Britanie şi de aceea este deosebit de suprinzător că se cunoaşte atât de puțin despre ea[279].

A fost înregistrat faptul că inclusiv unii pacienți care nu au avut o experiență pozitivă cu metodele complementare persistă în opțiunea lor pentru acestea:

Majoritatea celor care au utilizat MCA[280] *au observat slaba sa eficacitate, dar, dacă ar avea de ales, mulți dintre ei ar prefera medicina herbală compuşilor farmaceutici*[281].

Apetitul pentru medicina complementară şi/sau alternativă (MCA), (re)descoperit în forță în societatea occiden-

tală în anii şaizeci-şaptezeci creşte decadă de decadă în rândurile publicului larg[282], care apelează la metodele sale inclusiv în cazul unor maladii considerate grave (adesea suplimentând, astfel, tratamentele medicale „convenționale”, dar şi substituindu-le, uneori), consumatorii de MCA fiind, cel puțin în țările dezvoltate, mai ales persoanele de vârstă medie, cu venituri şi pregătire şcolară superioare şi (fapt atestat de unele sondaje de opinie, infirmat de altele) de sex feminin. Şi minoritățile etnice şi rasiale recurg la MCA, deşi mai degrabă din alte motive decât majoritatea (culturale, fiind vorba despre tradiții moştenite[CVII], respectiv economice, nepermițându-şi îngrijiri medicale „convenționale”)[283].

Unii dintre viitorii medici, care, desigur, nu cresc în pom, ci provin dintr-una şi aceeaşi societate ca şi pacienții lor, ajung să aibă atitudini incompatibile cu probitatea profesională cerută unui medic şi unei persoane de formație ştiințifică, considerând acceptabile terapiile „complementare” **deşi nu ştiu în ce constau, de fapt, aceste terapii**. Studiile au arătat, spre exemplu, că „medicina alternativă este populară printre studenții la medicină şi proaspeții absolvenți ai Universității din Graz, Austria, în ciuda faptului că studenții nu ştiu prea multe despre bazele teoretice ale medicinei alternative”, iar încercarea de a determina dacă studenții disting între diferite tipuri de terapii complementare (în speță, între acupunctură, herbalism, homeopatie, hipnoză şi osteopatie) a condus la concluzia că „studenții la medicină au o atitudine pozitivă față de medicina complementară, dar disting într-o mică măsură între aceste metode

[CVII] Cu amendamentul că aculturalizarea îşi spune cuvântul, interesul pentru MCA în rândul minorităților menținându-se, dar reorientându-se, eventual, către practicile MCA dominante în cultura majorității (Lee J. H. și colab., 2010, *How Does Acculturation Affect the Use of Complementary and Alternative Medicine Providers Among Mexican and Asian-Americans?* J Immigrant Minority Health, 12, 302-309).

terapeutice, foarte diferite una de alta”; totodată, cercetări întreprinse printre medici practicieni din țări precum Olanda, Marea Britanie, Statele Unite, au consemnat că mulți dintre aceştia (procentul variind de la puțin peste jumătate până la 92% dintre cei intervievați) cred în utilitatea terapiilor complementare[284].

Acestea sunt paradoxurile unei lumi care, pe de o parte, asumă un imaginar conflict între ştiință şi religie, prima fiind marca rațiunii umane triumfătoare, cea de-a doua semnul înapoierii, pe de altă parte se deschide larg către iraționalitate, înfrântă fiind exact de cantonarea în lumea aceasta, în materie şi materialism. Într-o societate pe care curentul New Age a alimentat-o cu un larg spectru de abordări neştiințifice ale sănătății şi binelui general al persoanei, s-a ajuns la situația în care unele cadre practicante ale medicinii ştiințifice îndeamnă la înțelegere față de pacienții care recurg la metode terapeutice „alternative”, de la homeopatie şi acupunctură şi până la apelul la mediumi, vindecători şi terapia florală Bach[285], statul, considerat depăşit de evenimente (respectiv de dorința publicului de a beneficia de terapiile complementare şi alternative)[286] fiind, chiar, sfătuit să reglementeze regimul profesional al vindecătorilor, integrîndu-le abordările în sectorul de sănătate[287], ceea ce în unele țări s-a şi realizat.

„Necesitatea” de a răspunde pretențiilor publicului de a beneficia de un acces cât mai facil la terapiile complementare constituie, deja, un laitmotiv. Sondajele au atestat încă din anii optzeci existența unui procent, uneori ridicat (în anumite țări sau privind anumite metode complementare) de medici şi alte cadre medicale care practică medicina complementară sau îşi trimit pacienții la practicanți ai acesteia, curent de opinie persistent[288], motivațiile lor fiind reprezentate de faptul că pacienții nu au răspuns la tratamentul convențional, de absența efectelor secundare,

de faptul că pacienții au insistat să fie tratați prin metode complementare/alternative, de convingerea că remediile ar avea efect placebo şi, la distanță mai mare de aceste motive, de convingerea că aceste metode funcționează.

În acest context, s-a adus observația că limita dintre medicina „convențională” şi cea „neconvențională” tinde să se estompeze, odată ce medicii şi studenții medicinişti manifestă un astfel de interes față de terapiile complementare şi alternative[289]. A apărut, de altfel, termenul de „medicină integrativă”, desemnând melanjul între medicină şi variile practici vindecătoare, sistem ai cărui adepți, medici, odată ce au stabilit diagnosticul pe cale „convențională”, pot „să abordeze cauzele corporal-mental-emoționale şi spirituale ale bolilor”[290]. Trebuie notat că homeopatia nu se găsea, totuşi, în topul preferințelor medicilor, poziție care a reieşit şi din studii mai recente[291]. Nu că metodele care au întrunit majoritatea sufragiilor ar fi mai ştiințifice decât homeopatia şi/sau mai bine susținute cu probe, dar, dintr-un motiv sau altul, aceasta nu se numără printre terapiile agreate de către alopații dispuşi să acorde încredere MCA.

Rezumând, s-a ajuns, oare, la situația ca medicul să încerce orice[292], doar-doar iese „bine”, şi/sau acceptă orice i se cere de către pacient (client)? Până una, alta, „omul civilizat” actual, pe cât de avansat tehnologic, pe atât de înapoiat, adesea, din punct de vedere spiritual, încearcă să forțeze, efectiv, acceptarea terapiilor alternative/complementare asupra cadrelor medicale şi chiar şi asupra autorităților de stat. *Orice*, ştiințific sau nu, numai „să-i fie bine”. Tendința de adaptare a deciziilor puterii politice la gusturile cetățenilor, în privințe în care judecățile ar trebui să se bazeze pe obiectivitatea unor date ştiințifice, „ridică o întrebare interesantă: susținem nişte metode de tratament din pricina popularității, sau a eficacității lor?”[293].

După cum atrăgea atenția un autor:

Atitudinile pacienților şi furnizorilor care încurajează dezvoltarea comportamentelor de căutare a terapiilor alternative sunt cele care constituie o amenințare mai mare pentru îngrijirile medicale convenționale - şi binele pacienților - decât pseudoargumentele privind presupusele beneficii ale unor diluții absurde[294].

Argumentul (discutat şi mai sus) conform căruia încrederea în MCA poate sabota în mod indirect starea de sănătate a pacienților, datorită refuzului unor proceduri „alopate" eficace, apare şi la alți autori, alături de alte argumente contra susținerii sub o formă sau alta a cauzei homeopate, din banii publici[295], anume că aceştia ar trebui cheltuiți pe metode a căror eficiență a fost demonstrată, eventuala ineficiență a homeopatiei putând conduce la dublarea cheltuielilor pentru pacienții nevoiți să apeleze la tratament alopat, odată ce abordarea homeopată nu a funcționat, că administrarea de remedii ar echivala cu păcălirea pacienților, dacă remediile nu sunt, până la urmă, decât placebo, că o astfel de abordare din partea statului ar putea submina încrederea cetățenilor în autorități, medicină şi ştiință, dacă ajung să fie finanțate metode a căror eficacitate nu este probată ştiințific, că susținerea în mod special a homeopatiei ar pune în umbră alte metode complementare/alternative care ar putea fi eficace.

La extrema atitudinii tolerante față de MCA, în India, considerată „capitala mondială a homeopatiei"[CVIII], homeo-

---

[CVIII] Cf. Jütte, R., 1996, *Eine spate homöoopathische GroBmacht: Indien* in Wekgeschichte der Homöopathie. Lander, Schulen, Heilkundige, ed. M. Dinges, G. H. Beck, München, *apud* Frank R., Ecks S., 2004, *Towards An Ethnography Of Indian Homeopathy*, Anthropol Med, 11, 307-326, fenomen pentru care s-au căutat diverse explicații, de la aceea conform căreia homeopatia, adusă în India în jur de 1830, de către europeni care nu erau britanici, a fost receptată ca modernă şi în acelaşi timp independentă de puterea colonială britanică, poziția

patia este unul dintre cele şapte sisteme medicale recunoscute de către stat, alături de medicina convențională şi diverse practici tradiționale, întemeiate fie pe elemente pseudoştiințifice, precum *unani* (bazată pe teoria antică a celor patru umori), fie pe credințe păgâne (ayurveda, yoga, siddha)[CIX]. Integrarea în sistemul de sănătate este, de asemenea, valabilă, în China, Coreea de Sud şi de Nord şi Japonia, pentru medicina tradițională chineză (bazată pe practici vizând reechilibrarea *qi* - forța vitală, aşadar pe o concepție păgână şi nu pe elemente ştiințifice[CX]). Totodată,

---

sa fiind consolidată prin exemplul oferit de către pacienții proveniți din castele superioare, care recurgeau la metodele ei, precum şi de faptul că remediile erau ieftine, şi până la aceea conform căreia indienii au recunoscut în gândirea lui Hahnemann elemente familiare, proprii religiei lor, precum cel de forță vitală (similar cu *prana*) sau cel de miasmă (asimilat cu *karma*), similarități contestate de către unii autori (între care Frank şi Ecks, 2004).

[CIX] Prasad R., 2007, *Homoeopathy booming in India*, Lancet, 370, 1679-1680. Ayurveda - (*știința de a trăi*, sau *știința longevității*), medicină holistică tradițională indiană, pe care Dhanvantari, medicul zeilor, ar fi învățat-o direct de la zeul Brahma (pentru detalii vezi, spre exemplu, http://www.artofliving.org/ayurveda, sau articolul despre ayurveda din Enciclopedia britanică on-line, disponibil la http://www.britannica.com/EBchecked/topic/46631/Ayurveda). Yoga - filosofie păgână (provenind din hinduism, a generat numeroase școli și curente), însoțită de practici pe măsură (vezi, spre exemplu, articolul despre yoga din Enciclopedia britanică on-line, disponibil la http://www.britannica.com/EBchecked/topic/653408/Yoga, dicționarul de yoga disponibil la http://www.orientalia.org/dic1.html). Siddha - practică holistă întemeiată, conform tradiției, de către Agasthya (*siddhar* din vechime, înțelept ajuns la iluminare), care o primise, la rândul său, de la zei (http://www.siddhainstitute.com/about-siddha). Toate paginile web au fost accesate la 12.09.2012.

[CX] *Medicina tradițională chineză (MTC) îşi are originile în străvechiul sistem filosofic taoist, care priveşte persoana ca pe un sistem energetic în care corpul, mintea şi spiritul sunt una, atunci când se găsesc în armonie, armonie disruptă de către boală. MTC tratează pacientul ca întreg, nu parte cu parte, şi insistă asupra unei abordări holistice al*

în unele state europene, precum Italia (în regiunea Toscana), se desfăşoară inclusiv campanii publice de informare, susținute de către stat, asupra medicinei complementare, iar acupunctura, herbalismul, homeopatia şi medicina manuală fiind proclamate, de către unii, drept „tipuri de medicină non-convențională susținute de suficiente dovezi ştiințifice pentru a permite definirea lor drept forme de medicină complementară”[296].

În numele interesului pacienților pentru MCA, publicații de specialitate din domeniul medical îndeamnă la explorarea, de către studenții medicinişti[297] şi de către cadrele sanitare, împreună cu pacienții lor, a domeniului medicinei complementare (şi)/alternative, eventual în vederea elaborării unui model integrat al îngrijirii sănătății[298], şi la a se acorda atenție MCA de către factorii implicați în gestionarea sănătății populației[299]. Unii autori promovează ideea de educare a studenților în privința MCA pentru ca aceştia să devină capabili de a-şi sfătui pacienții în privința terapiilor complementare/alternative, astfel încât să facă alegeri informate şi care să nu-i pună în pericol, recurgând la acele metode a căror eficiență şi siguranță au fost documentate în mod ştiințific[300]. Pentru recunoaşterea potențialului MCA şi integrarea lor în sistemele naționale de sănătate se pledează şi în publicații cu profil sociologic[301], motivul reducerii costurilor de sănătate revenind în mod constant.

---

cărei scop este armonizarea minții, corpului şi spiritului. Practicile MTC includ medicina herbală, acupunctura, dietoterapia, Tui na şi masajul Shiatsu. [...] Formulele herbale chinezeşti caută să echilibreze corpul dinspre interior spre exterior. Formulele tipice includ minerale, plante şi materii de origine animală care ajută la fortifierea energiei vitale („Qi”), a sângelui şi a fluidelor [organismului].- Tang Y., Garg H., Geng Y.-J., Bryan N. S., 2009, *Nitric oxide bioactivity of traditional Chinese medicines used for cardiovascular indications*, Free Rad Biol Med, 47, 835-840, trad. cit. O. Iftime.

În SUA, medicina *complementară* desemnează pur şi simplu metodele non-convenționale utilizate **împreună** cu cele ale medicinii „clasice”, iar medicina *alternativă* desemnează unele şi aceleaşi metode non-convenționale, atunci când sunt aplicate **ca alternativă** la medicina clasică. Relativ la metode, conform clasificării Centrului național pentru medicină complementară şi alternativă (NCCAM, organ guvernamental), medicina complementară şi alternativă cuprinde utilizarea produselor naturiste (remedii herbale, vitamine, minerale, probiotice), a medicinei adresate minții şi trupului („Mind and Body Medicine”, cuprinzând diverse tehnici de meditație, yoga, acupunctura[CXI], hipnoterapia, terapia prin respirație, relaxarea progresivă, meditația prin ghidarea imaginației, qi gong, tai chi[CXII]), a metodelor manipulative fizice (manipularea chiropractică[CXIII], masajul, naturopatia[CXIV]), a terapiei prin mişcare (metodele Feldenkrais şi Alexander, Pilates, integrarea psihofizică

[CXI] Cunoscută publicului autohton drept metodă medicală, acupunctura este, în fapt, o practică tradițională chineză bazată pe concepțiile păgâne privind principiile universale *yin* și *yang*, al căror dezechilibru afectează forța vitală *qi*, reechilibrarea putându-se obține prin stimularea punctelor energetice de la nivelul organismului, cu ajutorul unor ace confecționate din diferite metale (vezi, d.ex., http://www.britannica.com/EBchecked/topic/4736/acupuncture, accesat la 12.09.2012).

[CXII] Practici „energetice” chineze.

[CXIII] Practică bazată pe manipularea articulațiilor şi oaselor, pentru o mai bună aliniere, în ideea că bolile s-ar datora proastei funcționări a nervilor.

[CXIV] „Medicina naturală”, vitalistă, recurge la varii metode (hidroterapie, electroterapie, diete, masaj, medicină herbală, homeopatie ş.a.) cu scopul de a stimula forța vitală, respectiv capacitatea naturală a organismului de regenerare şi vindecare.

Trager[CXV], integrarea structurală Rolfing[CXVI]), recursul la vindecătorii tradiționali, la medicina tradițională chineză sau indiană (ayurvedică), homeopatia.

Mai mult, NCCAM precizează că:

Unele practici MCA implică manipularea a diferite câmpuri energetice, țintind starea de sănătate. ***Aceste câmpuri pot fi definite ca autentice*** [veritable, în original, n. trad.] ***(măsurabile) sau presupuse (care încă nu au fost măsurate).*** *[...] Practicile bazate pe câmpuri energetice presupuse (numite şi biocâmpuri) reflectă la modul general concepția conform căreia ființele umane sunt infuzate de forme subtile de energie. Qi gong, terapia Reiki, în care practicanții caută să transmită persoanei o energie universală, fie de la distanță, fie poziționându-şi palmele pe ea sau în vecinătatea ei, intenția fiind de a vindeca spiritul şi, prin urmare, trupul şi metoda atingerii vindecătoare sunt exemple de astfel de practici.*[302]

După cum se vede, se discută, aici, fără rezerve, despre influențarea spiritului (concept prin excelență filosofico-religios, referitor la ceva a cărui investigare nu are cum face obiectul ştiinței) cu ajutorul unor energii „presupuse”, care încă nu au fost măsurate - altfel spus, nişte energii a căror existență nu a fost dovedită ştiințific, ci doar prezumată în cadrul unor sisteme filosofico-religioase.

S-a spus, de altfel, că pretenția de a stabili pentru terapiile complementare şi alternative nişte reglementări

---

[CXV] Metode holiste de educare a corpului şi minții, bazate pe antrenarea şi rafinarea capacității de mişcare şi explorarea legăturii dintre minte şi corp.

[CXVI] Metodă terapeutică holistă bazată pe poziționarea adecvată, prin manipulare, a țesuturilor moi ale corpului omenesc în câmpul gravitațional.

de tipul celor existente pentru medicina „convenţională”, într-un sistem în cadrul căruia dovezile ştiinţifice să fie esenţiale, nu este compatibilă cu natura holistă a acestor practici, context în care ar fi mai potrivită elaborarea unor recomandări bazate pe opiniile şi consensul experţilor[303]. **Nici că se putea enunţa un mai mare adevăr - natura holistă a acestor practici transcede, într-adevăr, ştiinţa, fiind de domeniul cunoaşterii religioase.** Se pune, însă, întrebarea pe ce anume s-ar baza, în astfel de situaţii, opiniile şi consensul experţilor (pe elemente ştiinţifice fiind evident că nu este cazul)? Pe opţiunile religioase ale experţilor, consensul întrunindu-se atunci când toţi experţii consultaţi se întâmplă că aderă la unele şi aceleaşi credinţe păgâne?

La începutul anilor 2000, Organizaţia Mondială a Sănătăţii a finalizat, în premieră, un studiu la nivel mondial privind statutul legal al formelor de medicină tradiţională şi alternativă. Acesta a relevat că homeopatia beneficia (din anii optzeci, nouăzeci, în unele cazuri de mai demult) de o formă sau alta de recunoaştere de către stat:

- în Africa de Sud (unde, după închiderea, în anii şaizeci, a tuturor colegiilor de medicină alternativă, medicii alopaţi şi-au păstrat dreptul de a practica homeopatia)
- în Ghana, Mauritius (împărţind statutul de „medicină tradiţională” cu ayurveda şi medicina chineză)
- în Nigeria, în Swaziland (unde homeopaţii intră în categoria „practicanţilor de terapii naturiste”, alături de chiropracticieni, naturopaţi şi electroterapeuţi)
- în Argentina (unde homeopatia poate fi practicată numai de către medicii alopaţi)
- în Brazilia (homeopatia a fost recunoscută ca specialitate medicală în 1980 şi inclusă în sistemul naţional de sănătate în 1988)

- în Canada (remediile sunt considerate produse naturiste şi de sănătate şi intră sub legislația referitoare la alimente şi medicamente)

- în Chile (homeopatia şi farmacopeea[CXVII] homeopată sunt recunoscute de către stat, remediile sunt acreditate de Institutul național de sănătate publică)

- în Columbia (homeopatia a fost recunoscută oficial ca sistem medical încă din 1905; numai medicii pot practica homeopatia; remediile sunt acreditate de Institutul pentru medicamente şi alimente)

- în Costa Rica (recunoscută ca sistem medical în 1994, homeopatia poate fi practicată doar de către medici şi beneficiază de aceleaşi reglementări ca şi medicina alopată)

- în Cuba (recunoscută de către stat în 1992)

- în Ecuador (recunoscută ca practică medicală în 1983, respectiv ca specialitate medicală în 1988)

- în Mexic (susținută de către autorități încă din secolul al nouăsprezecelea, a fost recunoscută drept specialitate medicală în 1996 şi face parte din sistemul național de sănătate)

- în Statele Unite (unde poate fi practicată doar de către medici, homeopații fără pregătire medicală fiind pasibili de a fi urmăriți de către stat pentru practicarea fără licență a medicinei; în Arizona, Nevada şi Connecticut statul acordă licențe pentru practicarea homeopatiei)

- în Venezuela (unde numai medicii alopați pot practica homeopatia)

- în Pakistan (unde se găseşte integrată în sistemul național de sănătate, alături de unani şi ayurveda)

- în Belgia (unde, fiind foarte populară printre pacienți şi medicii alopați, poate fi practicată numai dacă practicianul

---

[CXVII] Culegere de informații şi norme privind prepararea şi utilizarea medicamentelor.

are licență şi numai dacă pacientul a beneficiat de consult şi diagnostic din partea unui medic alopat)

- în Franța (unde medicii alopați, practicanți ai MCA - singurii care pot practica, de altfel, fără a se expune rigorilor legii pentru practicarea fără autorizație a medicinei - sunt înregistrați ca şi „medici cu practică specială")

- în Ungaria (unde a fost recunoscută ca practică medicală în 1977; homeopatia şi alte terapii complementare/alternative sunt integrate în sistemul național de sănătate; homeopatia poate fi practicată doar de către persoanele calificate ca medici alopați)

- în Letonia (unde homeopatia şi acupunctura au acelaşi statut legal ca şi medicina alopată; homeopatia poate fi practicată numai de către medicii alopați recalificați corespunzător)

- în Olanda (unde este foarte populară, homeopatia putând fi practicată şi de către persoane fără calificare medicală alopată, având, în fața legii, un statut similar celui al paramedicilor alopați)

- în Suedia (unde remediile sunt legale, iar persoanele fără calificare medicală pot trata pacienții, cu excepția unor acte rezervate medicilor)

- în Elveția (unde este foarte populară, şi poate fi practicată atât de către medici, cât şi de către persoane fără pregătire medicală formală)

- în Ucraina (unde poate fi practicată de către medici alopați sau de către persoane aflate sub îndrumarea unui medic alopat; remediile homeopate beneficiază de reglementări de stat, la fel ca şi medicamentele convenționale)

- în Marea Britanie (unde oricine poate practica medicina, atâta vreme cât nu încalcă privilegiile medicilor, precum dreptul exclusiv de a trata cancerul, diabetul, epilepsia, glaucomul, tuberculoza şi bolile venerice, de a prescrie medicamentele care nu se pot elibera fără rețetă şi de a executa anumite proceduri, precum avortul)

- în India
- în Sri Lanka (unde a fost recunoscută ca sistem medical în 1970)
- în Noua Zeelandă
- în Rusia (unde homeopatia a fost recunoscută oficial de către guvern în 1995, permiţându-se prin lege utilizarea ei în unităţile sanitare)
- în Spania (unde este populară şi cu tradiţie, dar poate fi practicată numai de către alopaţi).

Totodată, în foarte multe state există învăţământ organizat de profil[304]. Situaţii oarecum particulare există în Austria (unde homeopatia nu este recunoscută de către guvern, dar medicii alopaţi o pot practica, existând forme de învăţământ ale căror calificări şi diplome sunt recunoscute de către Asociaţia medicală naţională), în Danemarca (unde homeopaţii fără studii medicale pot practica, fără a avea nevoie de autorizaţie, dar nu sunt recunoscuţi de către stat ca şi furnizori din domeniul sănătăţii, iar homeopatia nu este integrată în sistemul naţional de sănătate; totodată, există practici rezervate prin lege numai medicilor alopaţi, precum tratarea bolilor venerice sau altor boli infecţioase, actele chirurgicale, administrarea anesteziei locale şi generale, manevrele obstetrice, administrarea medicamentelor care se eliberează doar pe bază de prescripţie medicală, utilizarea razelor X şi a radioterapiei, tratamentele bazate pe acţiunea curentului electric), în Germania (unde nu există monopol pe practicarea medicinii, astfel încât homeopatia poate fi practicată de către medicii alopaţi, dar şi de către persoane fără vreo calificare medicală formală), în Italia (unde medicii alopaţi pot practica homeopatia - de altfel foarte populară - dacă îşi asumă răspunderea faţă de potenţialele consecinţe asupra pacientului), în Norvegia (unde medicina poate fi practicată fără licenţă, dar există acte medicale rezervate alopaţilor calificaţi ca atare)[305].

În Marea Britanie s-a desfăşurat şi se desfăşoară un adevărat război între alopați şi homeopați, cu luări de poziție şi replici la acestea, demonstrații şi contra-demonstrații, campanii şi contra-campanii. Totuşi, în ciuda a numeroase proteste ale medicilor şi oamenilor de ştiință împotriva homeopatiei ca domeniu pseudoştiințific, s-a permis, în 2006, licențierea remediilor, producătorii fiind obligați să comunice autorităților doar pentru ce anume sunt recomandate respectivele remedii şi să garanteze că prezintă siguranță. Aceasta se întâmplă în timp ce produsele farmaceutice („alopate”) pot fi comercializate doar după parcurgerea unui proces complex, incluzând probarea eficienței şi a siguranței în cadrul unor teste clinice. Se fac inclusiv presiuni pentru acoperirea de către asigurările de sănătate de stat a costurilor consultațiilor şi tratamentelor homeopate.

La argumentele homeopaților (d. ex. că homeopatia nu a fost dovedită ca fiind mai puțin sigură decât medicina convențională şi că are o abordare holistică, individualizată) RSPH[CXVIII] a răspuns, la rândul său, cu o serie de argumente, printre care şi cel conform căruia homeopatia nu va fi fiind periculoasă, în sine, dar a amâna, spre exemplu, o intervenție chirurgicală sau a refuza un tratament alopat cu eficacitate demonstrată, cum ar putea face pacienții, din pricina credinței lor în homeopatie, poate expune pacienții la riscuri. Aceasta fiind situația, RSPH consideră că numai medicii şi farmaciştii „alopați” pot orienta pacientul către ceea ce constituie cea mai bună opțiune terapeutică (fie ea clasică sau alternativă) pentru condiția sa, pe care doar aceste categorii profesionale au, realmente, competența de

---

[CXVIII] Royal Society for Public Health, organizație non-guvernamentală a profesioniştilor din domeniul sănătății publice din Marea Britanie, cu o tradiție mergând până în secolul al nouăsprezecelea, voce importantă în societatea britanică (vezi http://www.rsph.org.uk/, accesat la 23.02.2012).

a o evalua (la fel ca şi riscurile asociate diferitelor tipuri de tratament). Michael Baum, coleg cu David Colquhoun în grupul de inițiativă împotriva homeopatiei ca „formă de tratament implauzibilă” spunea, apropo de permiterea licențierii remediilor:

Nu ştiu ce presiuni din afara [agenției] *s-au făcut asupra lor pentru a adopta aceste noi reglementări. Când am discutat cu ei*[CXIX] *mi-au spus că se referă la condiții medicale autolimitante precum insomnia, constipația. Dar le-am spus că insomnia poate fi simptom al unei depresii acute, iar constipația poate fi semnul unui carcinom colorectal*[306].

În România (care a fost vizitată, cândva, de însuși Hahnemann - care ar fi fost, pentru o vreme, medicul personal al contelui de Bruckenthal), homeopatia a avut o scurtă perioadă de zbucium, după care raporturile sale cu statul au devenit amiabile. În secolul al nouăsprezecelea, Consiliul Superior Medical interzicea homeopatia în instituțiile publice, admițând practicarea ei doar în mediul privat. În 1970 se deschidea, la București, o farmacie homeopată. Practica și instruirea homeopată sunt reglementate de către stat începând cu 1980[307]. Pregătirea în domeniu constă în cursuri postuniversitare, adresate absolvenților de medicină care au terminat și rezidențiatul într-o specialitate medicală, precum și farmaciștilor, și se finalizează cu obținerea unui atestat în homeopatie, dreptul de practică fiind acordat de către Ministerul Sănătății, prin Centrul Național de Perfecționare în Domeniul Sanitar[308]. Cursurile sunt organizate de către Școala Națională de Sănătate Publică, Management și Perfecționare în Domeniul Sanitar București și Centrul Național

---

[CXIX] The Medicines and Health Regulatory Agency, agenția guvernamentală britanică responsabilă pentru reglementarea licențierii medicamentelor.

de Educație Continuă a Medicilor, Medicilor Dentiști și Farmaciștilor București, în colaborare cu Societatea Română de Homeopatie[309]. În materie de instruire în domeniul homeopatiei există, la noi în țară, și cursuri private, precum cel patronat de renumita firmă Boiron, prin Centrul European de Studii în Homeopatie.

D. Mărturii privind homeopatia

Un loc aparte printre referințele despre homeopatie îl ocupă mărturiile despre vindecările survenite în urma tratamentelor homeopate. Astfel de evenimente duc faima homeopatiei printre pacienți, şi chiar şi printre medicii alopați. În disputa cu medicii alopați, homeopații insistă asupra faptului că veridicitatea homeopatiei se întemeiază pe vindecările obținute caz cu caz, în practică, şi nu pe rezultatele studiilor clinice pe model alopat:

Pacienții sunt avocații noştri cei mai buni. Ei ne spun că i-am ajutat atunci când nimic altceva n-a putut-o face[310].

Doctorul Ives (2000)[311] relatează cazul unei cunoştințe care avea un abces mamar rezistent la abordările „clasice" şi care a fost vindecată, odată ce s-a adresat unui homeopat. Ives a fost cu deosebire impresionat de faptul că homeopatul i-a spus pacientei că abcesul va sparge în treizeci de ore, ceea ce s-a dovedit exact, şi a decis să studieze homeopatia.

Un alt autor spune:

Iubesc homeopatia - din pricina efectelor clinice pe care le-am observat la mine însumi, la copiii mei şi la alte persoane. Acestea sunt uneori atât de rapide şi de puternice, încât numai orbii şi intrasigenții le-ar putea atribui şansei,

efectului placebo, expectativei sau fraudei. Uneori, aceste efecte dau greş. Alte ori, sunt similare unei vindecări miraculoase. De aceea, sunt, totodată, intrigat de homeopatie, de multele [sale] *contradicții aparente şi paradoxuri*[312].

Unele persoane care au experiat efecte pozitive în urma recurgerii la serviciile unui practician homeopat se întreabă dacă efectul homeopatiei rezidă în sesiunile de consultație:

Nu am niciun dubiu asupra faptului că simptomele de alergie şi sindrom al colonului iritabil s-au diminuat şi sunt mai uşor de stăpânit. Nu sunt sigură, în sinea mea, dacă aceasta se datorează remediilor, faptului de a fi discutat sau amândorura. Înainte nu realizam cât de bine este să discuți[313].

S-au efectuat studii în cursul cărora li s-a cerut pacienților să aprecieze efectele homeopatiei (este vorba, uneori, strict despre mărturia pacienților, nefiind implicată şi o evaluare prin consultație a stării respectivelor persoane). Un studiu realizat în Italia, cu participarea a 1223 de subiecți, a arătat că majoritatea persoanelor care au apelat la homeopatie au simțit efectele acesteia şi o consideră eficientă sau foarte eficientă[314]; un alt studiu, realizat în Norvegia cu participarea completă a 654 de persoane arată că şapte din zece pacienți care au recurs la homeopatie au perceput o îmbunătățire în decurs de şase luni de la consultația inițială[315] (rezultate discutabile, având în vedere că unii dintre pacienți au urmat în acelaşi timp şi un tratament alopat); în Marea Britanie, majoritatea (78%) celor 237 de pacienți intervievați pe parcursul unui studiu au constatat efecte ale tratamentului homeopat, 31% dintre aceştia notând, chiar, o îmbunătățire majoră şi 14% afirmând că

s-au vindecat complet în urma tratamentului[316]; în Germania[317], un studiu implicând 933 de persoane a relevat existența cel puțin a unui beneficiu subiectiv (îmbunătățirea „calității vieții”) pentru pacienți, decurgând din recursul la homeopatie, majoritatea acestora simțindu-se „ceva mai bine” (38%) sau chiar „mai bine” (39%) după tratament, iar un alt studiu, privind utilizarea metodelor alternative (mai ales a homeopatiei) de către părinți, pentru „stabilizarea fizică, întărirea sistemului imun şi sporirea şanselor de vindecare” a copiilor bolnavi de cancer arată că utilizatorii sunt, în general, mulțumiți de rezultate şi că ar recomanda şi altora aceste metode[318].

O organizație numită *Homeopathy: Medicine for the 21st Century* a inițiat o campanie de colectare de semnături, sub sloganul „Homeopatia a funcționat în cazul meu” (*Homeopathy worked for me*), documentul rezultat fiind trimis, ulterior, parlamentului britanic[319].

Literatura de specialitate consemnează şi faptul că în Europa crescătorii optează pentru homeopatie în tratarea bolilor animalelor de fermă, datorită unei experiențe personale favorabile tratamentului homeopat:

În absența dovezilor științifice, producătorii europeni au precizat că au ales homeopatia în baza experienței personale, pe care pun mai multă bază decât pe dovezile ştiințifice sau pe acordul profesioniştilor din domeniul veterinar[320]*.*

În spiritul obiectivității ştiințifice, trebuie notat că unele rapoarte privind efectele benefice ale homeopatiei conțin precizări care vin în contradicție cu prezentarea favorabilă homeopatiei din rezumatul lucrării. Spre exemplu, un articol, redând rezultatele obținute într-un spital din Italia[321], unde 74% dintre pacienții care au recurs la homeopatie au raportat o îmbunătățire cel puțin moderată a stării

de sănătate menționează, în final, printre limitările studiului, faptul că 70% dintre pacienți au recurs şi la medicina alopată, fie anterior tratamentului homeopat, fie în paralel cu acesta, făcând, aşadar, imposibilă delimitarea (evidențierea strict a) efectelor tratamentului homeopat. În ciuda acestui aspect, concluziile enunțate pe prima pagină sunt net favorabile homeopatiei, prezentată ca fiind „asociată cu ameliorarea unor patologii cronice şi recurente".

Mărturiile în favoarea homeopatiei au fost puse la îndoială de către unii critici, nu sub aspectul onestității pacienților şi practicienilor, ci sub un alt aspect. Astfel, unii autori consideră că efectele pozitive declarate de către pacienți s-ar putea datora contextului în care aceştia au de-a face cu un sistem uşor de înțeles şi care pare sigur (nepericulos), în care beneficiază de serii de consultații lungi, care ar avea ele însele efecte terapeutice, în plus permițând, prin desfăşurarea în timp, ameliorarea spontană a bolii. Acest din urmă detaliu ar fi esențial, dat fiind că „multe dintre bolile tratate de către homeopați sunt fie tranziente şi dispar în mod spontan, fie sunt ciclice, constând într-o serie de atacuri urmate de remisii spontane. Dacă vizita la homeopat se întâmplă să fie urmată de o remisie sau de dispariția totală a bolii, creditele le va primi medicina homeopată" [322].

Rezumatul capitolului al treilea

În capitolul de față s-au trecut în revistă date din literatură privind studii clinice proiectate pe modelul recunoscut în lumea ştiințifică şi care arată că homeopatia funcționează, date care arată că ea nu funcționează şi, în sfârşit, mărturii ale unor persoane care afirmă că au experiat în mod direct, ca subiecți sau ca observatori, homeopatia în

acțiune. Aparența, pentru cititor, poate fi, în acest punct, una de incomensurabil şi impenetrabil haos.

Existența mărturiilor persoanelor care au beneficiat de pe urma homeopatiei (în ciuda lipsei unei fundamentări ştiințifice a acesteia şi a unor rezultate concludente ale studiilor clinice pe model alopat) **este o piatră de poticnire pentru critica ştiințifică a sistemului homeopat.** „Discrepanța dintre datele provenite din studii şi cele observaționale[CXX] continuă să fie intens dezbătută", spune E. Ernst, un cunoscut critic al homeopatiei, care consideră, însă, problema tranşată, atribuind eficiența homeopatiei efectelor nespecifice (placebo) generate de abordarea individualizată şi „întâlnirilor lungi şi empatice dintre pacient şi terapeut[323]". În peisajul haotic al datelor experimentale privind homeopatia aplicată la om se discern, totuşi, după cum s-a văzut mai sus, rezultate care infirmă ipoteza că homeopatia s-ar baza (numai) pe efecte placebo. **Aplicațiile din domeniul medicinei veterinare şi fitopatologiei[CXXI] pledează, de asemenea, pentru existența unor efecte diferite de placebo ale remediilor.**

Dacă o acțiune de natură fizică a remediilor este exclusă, pe baze ştiințifice şi logice, şi nu este vorba nici despre efecte placebo, atunci ce anume se întâmplă în homeopatie? Aici intervine opțiunea fiecăruia - cantonarea în inexplicabilul (ştiințific) al unor fenomene, sau asumarea situației de fapt – există unele efecte ale homeopatiei, a căror explicație scapă însă demersului ştiințific.

[CXX] Datele despre eficiența homeopatiei culese din experiența homeopaților şi a pacienților lor.
[CXXI] În bolile plantelor.

CAPITOLUL 4.
HOMEOPATIA ŞI ORTODOXIA

A. Dumnezeu, omul şi boala

a. „Nebuneasca” perspectivă asupra bunătății suferinței

b. Dobândirea răbdării în suferință

c. Vindecare şi vindecare

d. Apelul la „vindecătorii” contemporani

e. „Natural” nu înseamnă, neapărat, „benefic”

B. De ce homeopatia nu este compatibilă cu Ortodoxia

a. Boala ca urmare a „influențelor dinamice”

b. Credința într-o forță vitală

c. Perspectiva holistă păgână asupra vindecării

d. Homeopatia şi alchimia

e. Teologia rațiunilor şi homeopatia

C. Homeopatia şi vrăjitoria

a. Homeopatia ca magie simpatică

b. Simptome „ciudate”

D. Homeopații ortodocşi

a. Posibilitatea înşelării

b. Falsul teologic şi blasfemia ca „argumente” pentru homeopatie

Rezumatul capitolului al patrulea

A. Dumnezeu, omul şi boala

a. „Nebuneasca” perspectivă asupra bunătăţii suferinţei

Scriptura şi Tradiţia arată că, de regulă, suferinţele ne sunt lăsate pentru păcatele noastre[CXXII]. Boala ar trebui să ne arate că am greşit şi că trebuie să ne cerem iertare, căutând pe Unul Dumnezeu, spre mântuirea noastră, adică spre rămânerea alături de El în vecii vecilor. Suferinţa are, aşadar, scop mântuitor.

Această idee pare iraţională omului necredincios. Pentru cel care nu are înţelegerea creştină a existenţei, faptul de a suporta cu seninătate ceea ce (pare că) îţi face rău este resimţit ca anormal. Prin credinţă se trece, însă, dincolo de aparenţe şi se dobândeşte înţelegerea faptului că, pe lângă trupul chinuit de boală, omul are un suflet chinuit de păcate, din care i se trage şi suferinţa, chinul trecător al trupului, spre aducerea aminte de pocăinţă, fiind de preferat faţă de chinuirea pe veci a sufletului. Prin credinţă, omul poate înţelege rolul suferinţei, ca mijloc al mântuirii sale şi al dobândirii răbdării în necazuri.

Preceptele credinţei creştine (d. ex. a-ţi iubi vrăjmaşii, a-ţi pune viaţa pentru aproapele tău, a accepta suferinţa ca mijloc al mântuirii) par nebuneşti celor care nu cred[CXXIII] şi, astfel, pier (din pricina necredinţei lor, care îi ţine departe de Dumnezeu, „în latura şi-n umbra morţii”). Credincioşii ştiu, însă, că urmarea acestor precepte (care necesită ca omul să ia decizia de a-şi învinge egoismul şi de a se încredinţa înţelepciunii dumnezeieşti) atrage asupra lor harul,

---

[CXXII] După ce îl vindecă, Mântuitorul îi spune slăbănogului de la Vitezda: *Iată că te-ai făcut sănătos. De acum, să nu mai păcătuieşti, ca să nu-ţi fie ceva mai rău* (Ioan, 5, 14).

[CXXIII] *Căci cuvântul Crucii, pentru cei ce pier, este nebunie; iar pentru noi, cei ce ne mântuim, este puterea lui Dumnezeu* (I Corinteni, 1, 18).

puterea lui Dumnezeu, prin care orice poate fi învins, depăşit, părând derizoriu față de splendoarea mântuirii, la care suntem chemați. Acesta este sensul cuvintelor Mântuitorului:

Veniți la Mine toți cei osteniți şi împovărați şi Eu vă voi odihni pe voi. Luați jugul Meu asupra voastră şi învățați-vă de la Mine, că sunt blând şi smerit cu inima, şi veți găsi odihnă sufletelor voastre. Căci jugul Meu e bun şi povara Mea este uşoară (Matei, 11, 28-30[CXXIV]).

b. Dobândirea răbdării în suferință

Unii credincioşi, deşi acceptă ideea că boala este urmare a păcatului, spun că ei sunt neputincioşi, că nu pot răbda. Dar, cei care rabdă, prin ei, cu de la ei putere rabdă? Sau răbdarea le este dăruită de Sus, ca bogat răspuns la alegerea lor de a se alipi de Dumnezeu? Iată ce ne spune, în acest sens, Sfântul Ciprian al Cartaginei:

Adăugăm şi zicem: „Facă-se voia Ta în cer şi pe pământ”, nu pentru ca Dumnezeu să facă ce vrea El, ci pentru ca să putem noi face ce vrea Dumnezeu. Căci cine-L împiedică pe Dumnezeu să facă ce vrea? Dar, fiindcă suntem împiedicați de diavolul să ne supunem lui Dumnezeu cu tot sufletul şi cu toate faptele noastre, de aceea ne rugăm să se facă în noi voința lui Dumnezeu. Şi, ca să se facă aceasta în noi, este nevoie de voința lui Dumnezeu, adică de ajutorul şi

---

[CXXIV] Toate citatele au fost preluate după *Biblia sau Sfânta Scriptură,* Ed. IBMBOR, 1999.

*de ocrotirea Lui, **fiindcă nimeni nu este puternic prin forțele sale, ci prin voia şi mila lui Dumnezeu**[CXXV].*

Aşadar, omul primeşte răbdarea în suferință de la Dumnezeu, în urma alegerii şi acțiunii sale de a asculta de El, acceptându-I ca incontestabile şi indubitabile dragostea, mila şi înțelepciunea[CXXVI], încredințându-se cu totul în mâinile Lui, sau, mai bine zis, conştientizând şi proclamând cu fiecare atitudine faptul că suntem cu toții în mâinile Lui şi că singur El ştie ce este cel mai bine pentru fiecare dintre noi. Acestei alegeri, de a accepta voia Lui cea plină de iubire, Dumnezeu îi răspunde cu darul răbdării. Ca oameni, nu avem a aduce decât buna intenție, disponibilitatea acceptării celor de Dumnezeu îngăduite asupra noastră. Este ca şi cum am avea de trecut o linie, iar aceasta este linia îndoielii - îmi accept suferința cu încredere în Înțelepciunea care mi-a dat-o spre îndreptarea mea[CXXVII], sau nu o accept. Odată trecută linia, dincolo de ea ne aşteaptă darurile bunătății dumnezeieşti.

[CXXV] Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Despre rugăciunea domnească*, în PSB, 3, Apologeți de limbă latină, trad. N. Chițescu, E. Constantinescu, P. Papadopol, D. Popescu, Ed. IBMBOR, 1981, p. 471. Sublinierea ne aparține.

[CXXVI] Căci *Nu v-a cuprins ispită care să fi fost peste puterea omenească. Dar credincios este Dumnezeu; El nu va îngădui ca să fiți ispitiți mai mult decât puteți, ci odată cu ispita va aduce şi scăparea din ea, ca să puteți răbda* (I Corinteni, 10, 13).

[CXXVII] *Tot ce ți se va întâmpla, primeşte cu plăcere şi în necazurile tale fii îndelung-răbdător. Că în foc se lămureşte aurul, iar oamenii cei plăcuți Domnului, în cuptorul smereniei. Crede în El şi-ți va ajuta ție, îndreptează căile tale şi nădăjduieşte în El* (Ecclesiasticul, 2, 4-6). *Fericit este omul pe care Dumnezeu îl mustră! Şi să nu dispreţuieşti certarea Celui Atotputernic. Căci El răneşte şi El leagă rana, El loveşte şi mâinile Lui tămăduiesc* (Iov, 5, 17-18).

c. Vindecare şi vindecare

Spre deosebire de diverse curente eretice, Ortodoxia îl îndeamnă pe om, conform Scripturii, să apeleze la medici, arta medicală fiind tot un dar şi un semn al milostivirii Lui față de lucrurile mâinilor Sale:

Cinsteşte pe doctor cu cinstea ce i se cuvine, că şi pe el l-a făcut Domnul. Că de la Cel Preaînalt este leacul şi de la rege va lua dar. Ştiința doctorului va înălța capul lui şi înaintea celor mari va fi minunat. Domnul a zidit din pământ leacurile, şi omul înțelept nu se va scârbi de ele. Au nu din lemn s-a îndulcit apa, ca să se cunoască puterea Lui? Şi El a dat oamenilor ştiință, ca să Se mărească întru leacurile Sale cele minunate. Cu acestea tămăduieşte şi ridică durerea; Spițerul cu acestea va face alifiile. Nu este sfârşit lucrurilor Domnului şi pace de la El este peste fața pământului (Ecclesiasticul, 38, 1-8).

Diverse elemente din lumea creată pot alina, odată întrebuințate cu priceperea medicului, suferința determinată de boală. Dar, şi în alinarea trupului, dobândită prin mijloace medicale, bolnavul ar trebui să vadă tot semnul dragostei lui Dumnezeu, care îi dă uşurare, astfel încât să se poată întoarce către cele ale sufletului. Dacă îi este spre folosul sufletesc, spre viața de veci, se va vindeca, iar, dacă îi este util mai degrabă să sufere în continuare, spre pocăință (şi chiar spre sporirea răsplății în viața viitoare), nu se va vindeca.

Încăpățânarea în vindecare nu este, aşadar, o idee bună. Iar atunci când omul ajunge să facă orice pentru a nu suferi, apelând chiar şi la puteri necurate pentru a-şi uşura boala, aceasta devine, din prilej de pocăință, prilej de păcat de moarte. Pentru o alinare trecătoare, omul ajunge să-şi

deschidă larg calea către chinurile veşnice, căci demonii nu vindecă, Dumnezeu singur putând da vindecare. Vindecarea, în sens absolut, implică iertarea păcatelor, reîntregirea sufletului, ceea ce singur Dumnezeu poate lucra asupra omului:

Intrând în corabie, Iisus a trecut şi a venit în cetatea Sa. Şi iată, l-au adus un slăbănog zăcând pe pat. Şi Iisus, văzând credința lor, a zis slăbănogului: Îndrăzneşte, fiule! Iertate sunt păcatele tale! Dar unii dintre cărturari ziceau în sine: Acesta huleşte. Şi Iisus, ştiind gândurile lor, le-a zis: Pentru ce cugetați rele în inimile voastre? Căci, ce este mai lesne, a zice: Iertate sunt păcatele tale, sau a zice: Scoală-te şi umblă? Dar, ca să ştiți că putere are Fiul Omului pe pământ a ierta păcatele, a zis slăbănogului: Scoală-te, ia-ți patul şi mergi la casa ta. Şi, sculându-se, s-a dus la casa sa. (Matei, 9, 1-7[CXXVIII])

Hristos fiind Dumnezeu, prin iertarea de păcate dată slăbănogului l-a vindecat pe acesta de rănile sufletului său, vindecarea trupului bolnavului fiind dovada văzută a iertării păcatelor sale. Oricine ar fi putut spune, retoric, „iertate-ți sunt păcatele”, dar împlinirea iertării, aducând după sine vindecarea, nu le-ar fi putut înfăptui decât Dumnezeu. Faptul că bolnavul s-a însănătoşit sub ochii cărturarilor ar fi trebuit să-i încredințeze pe aceştia că Cel Care a spus „Iertate-ți sunt păcatele tale!” nu era un simplu om, vorbind cu emfază, ci Însuşi Dumnezeu, Care, zicând, s-a şi făcut ceea ce a zis El. Iar pe noi, cuvintele Evangheliei ar trebui să ne încredințeze că, pentru a ne vindeca, în sensul deplin, real, al cuvântului, trebuie să ne îndreptăm către Hristos.

Unii nu se încăpățânează atât în propria lor vindecare, cât în vindecarea cu orice preț a celor dragi, pentru care

[CXXVIII] Vezi şi Marcu, 2, 1-12, respectiv Luca, 5, 18-26.

apelează la orice mijloace, uitând că pe oricine am iubi trebuie să-l iubim în Hristos, iubind şi ascultând înainte de oricine pe Dumnezeu. Dacă punem dragostea față de un om, fie-ne el şi fiu, fiică, soț, soție, părinte, înainte de dragostea de Dumnezeu, cârtind împotriva înțelepciunii Lui, care a rânduit ca cineva drag nouă să fie bolnav şi apelând chiar şi la demoni pentru „vindecarea” aceluia, devenim idolatri şi lepădați din dragostea dumnezeiască. Nu mai slujim Unuia Dumnezeu, ci ne facem dumnezeu din persoana iubită, pentru al cărei „bine” (aparent, trupesc) ne împotrivim lui Hristos.

Desigur, pentru omul necredincios a vorbi despre diavol şi lucrarea sa este un non-sens la fel de mare precum a vorbi despre rolul mântuitor al suferinței. Credinciosul, însă, ar trebui să cunoască faptul că demonii sunt vrăjmaşii omenirii şi că orice părtăşie cu ei nu ne poate face decât un imens rău:

Aştepți, poate, să te tămăduiască demonii? [...] Te-au scos din rai, ți-au răpit cinstea pe care o aveai în ceruri şi vrei acum să-ți vindece trupul? Sunt lucruri de râs şi basme. Demonii ştiu să facă numai rău şi să aducă numai vătămare, nu şi să vindece[CXXIX]*.*

şi:

Vracii, cu meşteşugul lor, pe mulți i-au tămăduit de boli şi pe mulți ce erau bolnavi i-au făcut sănătoşi. Numai că

[CXXIX] Sfântul Ioan Hrisostom, fragment din *Împotriva iudeilor I,* PGB 34, 132-138, PG 48, 854-855, citat în *Diavolul şi magia,* Culegere de texte patristice şi traducerea lor în neogreacă de Ier. Benedict Aghioritul, Sinodia Spiridon Ieromonahul Nea Schiti, Sfântul Munte Athos, trad. Z. A. Luca, Ed. Panaghia, 2002, p. 110.

pentru aceasta trebuie să fii părtaş la necinstirea lui Dumnezeu.

Departe de noi un asemenea gând! Ascultă ce spune Moise iudeilor: ***„De se va ridica în mijlocul tău prooroc sau văzător de vise şi va face înaintea ta semn şi minune şi se va împlini semnul sau minunea aceea, de care ți-a grăit el, şi-ți va zice atunci: să mergem după alți dumnezei, pe care tu nu-i ştii şi să le slujim acelora, să nu asculți cuvintele proorocului aceluia sau ale acelui văzător de vise…”*** *(Deuteronom 13, 1-3).*

Aceasta înseamnă că, dacă vreun prooroc se va arăta, va face semne, va învia morți, va curăța leproşi sau va vindeca schilozi şi te va chema, arătându-ți aceste minuni, să nu mai crezi în Dumnezeul tău şi să te lepezi de El, să nu crezi în puterea lui. Domnul Dumnezeul tău te încearcă, ca să vadă dacă-L iubeşti din toată inima ta şi din tot sufletul tău.

Este limpede, dar, că demonii nu vindecă. Dacă, totuşi, Dumnezeu le îngăduie cândva să tămăduiască vreo boală, aşa cum fac oamenii, este ca să te încerce, şi nu pentru că Dumnezeu n-ar şti, ci ca să înveți să nu-i suferi pe demoni nici dacă tămăduiesc[CXXX]*.*

Există şi persoane care cred în Dumnezeu, dar existența diavolului nu o admit. Alții consideră că cine „face bine” altora nu are cum lucra cu necuratul, aşadar „vindecătorii” sunt „buni” şi neapărat „lucrează cu Dumnezeu”. Ambele categorii nu cunosc învățătura de credință sau o

---

[CXXX] Sfântul Ioan Hrisostom, din *Împotriva iudeilor I,* PGB 34, 132-138, PG 48, 854-855, citat în *Diavolul şi magia...*, p. 111). Sublinierile ne aparțin. Aici, sfântul foloseşte conceptul de tămăduire (vindecare) în două accepțiuni - vindecarea reală, care vine de la Dumnezeu (şi care implică iertarea păcatelor, reîntregirea sufletului suferind) şi vindecarea aparentă (alinarea trupului cu prețul pagubei sufleteşti), ca lucrare a puterilor întunericului, prin care acestea îi atrag pe oamenii necredincioşi sau slabi în credință.

resping deliberat, după propriile idei. Altminteri, prima categorie nu ar nega un fapt atestat în Scriptură şi Tradiție, nici cea de-a doua nu ar aborda superficial problema binelui, luând drept bine absolut lipsa suferinței trupeşti, fie ea şi câştigată cu paguba sufletului, fiindcă:

Numai firile lipsite de judecată cântăresc binele după senzația de durere sau de plăcere, întrucât, neavând minte şi înțelegere, nu-şi pot face o idee despre binele cel adevărat[CXXXI].

d. Apelul la „vindecătorii" contemporani

Asistăm, la ora actuală, la înflorirea unui mare număr de practici „vindecătoare", în răspuns la goana omului contemporan după alinarea suferinței. Nefiind dispus să accepte durerea şi boala, sau din inacceptarea unei condiții (uneori nu cu mult) diferite[CXXXII] de cea a semenilor săi (reflex al orgoliului, intens cultivat în societatea actuală), acesta aleargă către orice soluție, fără a se interesa (ba chiar fără a-l interesa) în ce raport se găsesc aceste soluții şi

---

[CXXXI] Sfântul Grigorie de Nyssa, Cap. 8, *Despre viață şi moarte*, în *Marele cuvânt catehetic*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, 1998, p. 304.

[CXXXII] O boală precum disfonia spasmodică, neavând alte manifestări decât pierderea bruscă a vocii în timp ce persoana vorbeşte, este calificată drept „o dezordine vocală extrem de serioasă, care poate determina schimbarea ocupației, probleme în familie, autoizolarea socială a individului, depresie şi gânduri sinucigaşe" (Aronson A. E., Lagerlund T.D., 1991, *Neuroimaging studies do not prove the existence of brain abnormalities in spastic (Spasmodic) dysphonia*, J Speech Hear Res, 34, 801-811, după An Xue S. și colab., 2009, *Treatment of spasmodic dysphonia with homeopathic medicine: a clinical case report*, Homeopathy, 98, 56-59, trad. cit. O. Iftime).

promotorii lor cu Hristos. Nu a fost deloc dificil pentru nişte practici care promit şi, uneori, chiar oferă „vindecări” pe care medicina „clasică” nu le poate realiza, să „cotropească” o societate al cărei progres tehnologic nu are cum suplini golul din suflete. Percepția publică a fost ajustată corespunzător, după un model de manifestare similar, spre exemplu, cu cel al „schimbărilor de atitudine” în privința homosexualității:

Probabil că cel mai bun indicator al acceptării crescânde a metodelor medicinei complementare atât de către comunitatea medicală ortodoxă[CXXXIII]*, cât şi de către publicul larg este terminologia variabilă utilizată de-a lungul timpului. Astfel, termenul de „medicină marginală” s-a transformat în „medicină alternativă”, apoi în „medicină neconvențională” şi, într-un final, în „medicină complementară”*[324]*.*

În mod (aparent) paradoxal, lumea occidentală contemporană, suficient de ostilă religiei organizate recunoscute ca atare, asimilează fără probleme o mulțime de idei păgâne, îngrijindu-se, chiar, adesea, să le confecționeze câte o susținere „ştiințifică”, încât atât escrocheriei simple, cât şi păgânismului prezentate drept „medicină alternativă”, „terapie complementară” etc., s-a ajuns să li se dea o aparență de ştiință. Or, adesea, contemporanul, fie el şi ortodox şi cu atât mai mult cel neortodox, se închină, de-a dreptul, la ştiință, nemiapunându-şi probleme duhovniceşti înaintea acestui idol al omului „emancipat”, îndoiala față de lucruri prezentate drept ştiințifice fiind semnul de ruşine al „înapoiaților”, al „fundamentaliştilor” şi „fanaticilor”.

[CXXXIII] Aici, cu sensul de „care practică medicina clasică, nu pe cea neconvențională/alternativă/complementară”.

Orice capătă o aparență ştiințifică este acceptat, considerat adevărat, contemporanul, uneori şi cel care se consideră credincios, tăgăduind, mai degrabă, Scripturile, decât tratatele ştiințifice[CXXXIV]. Nimic nu este nou, păcatele omenirii sunt aceleaşi, diferind circumstanțele, în detaliile lor aduse de mode, precum şi de îngemănarea anumitor greşeli, care ajung să se susțină una pe alta, împovărându-l îndoit pe cel care cade într-una din pricina alteia. Astfel, idolatrizarea ştiinței, alături de indisponibilitatea de a accepta suferința, îi face pe unii să recurgă la păgânismul prezentat drept ştiință.

În această atmosferă, succesul de public al unui simplu escroc sau chiar al unui vrăjitor care „consultă" într-un cabinet decorat modern şi având calculator şi secretară[CXXXV]

[CXXXIV] Tristul exemplu al evoluționismului teist (teorie hibridă conform căreia ființele vii au fost create, dar au şi evoluat, mai apoi) este ilustrativ în acest sens. Am întâlnit nu una, ci numeroase persoane care, din dorința de a nu părea „înapoiate", acceptau evoluția şi/sau alte lucruri care, dincolo de aparența de teorie ştiințifică sunt, în fapt, constructe filosofice lipsite de o bază reală, şi care se constituie în false credințe, opunându-se Revelației (vezi, pentru aspectul de erezie al evoluționismului, Iftime O., Iftime Al., *Evoluționismul şi Ortodoxia*, Ed. Egumenița, 2009).

[CXXXV] Vezi Niggemann şi Grüber (Niggemann B., Grüber C., 2006, *Does unconventional medicine work through conventional modes of action?*, J Allergy Clin Immunol, 118, 569-573) despre influența unui cabinet cu aparatură „sofisticată", a titlurilor şi diplomelor afişate la vedere şi a ideii de „institut de..." asupra pacienților, atât în domeniul medical, cât şi în cel al terapiilor alternative, elemente recenzate, în lucrarea lor, la categoriile *Efectul placebo* şi *Sugestia*, aceşti autori susținând, chiar, că aparențele sofisticate ale unui cabinet/terapeut pot induce efecte placebo; Nwusulor E. E., 2006, *Homeopathy: The Nigerian experience*, Homeopathy, 95, 105-107, care admite că un homeopat absolvent de studii superioare, cu calificare obținută în străinătate şi/sau care afişează (şi) cunoştințe din „alopatie", anatomie, fiziologie, biochimie ş.a.m.d. impresionează publicul cu nivel mediu de educație (pacienții lipsiți de educație formală fiind convinşi,

este asigurat. Dacă are diplomă în medicină, aceasta îi aduce „puncte în plus” în ochii publicului, iar dacă nu, se aplică judecata conform căreia respectivul este un „original”, un „pasionat” autodidact, eventual un „deschizător de drumuri”.

Dacă se mai şi prezintă drept un om credincios, această aparență va adormi şi ultimele zvâcniri ale conştiinței unor „pacienți” care nu trec, în credința lor, dincolo de analiza superficială conform căreia binele trupului este egal cu binele absolut. Nici acest detaliu nu este străin experienței patristice:

Partea cea mai înspăimântătoare a înşelăciunii este că, sfătuindu-te şi cerându-ți noi să te îndepărtezi de ele [de femeile vrăjitoare]*, crezând că te aperi, zici: „Femeia aceasta nu face decât să spună descântece şi este creştină, pentru că nu rosteşte altceva decât numele lui Dumnezeu”. Uite, pentru asta o urăsc în primul rând şi mă întorc cu scârbă de la ea, fiindcă se foloseşte de numele lui Dumnezeu, ca să-L hulească. Spunând că e creştină, face ce fac şi idolatrii.*

Dar demonii înşişi rosteau numele lui Dumnezeu, şi erau demoni; deşi spuneau despre Hristos: „Te ştim cine eşti: Sfântul lui Dumnezeu” (Marcu 1, 24), Domnul i-a certat şi i-a izgonit[CXXXVI]*.*

După cum am mai comentat, anterior, s-au întreprins analize asupra motivelor care determină pacienții să recurgă la homeopatie, evidențiindu-se diverse cauze, de la costul redus al procedurilor diagnostice şi remediilor homeopate,

---

mai degrabă, sub influența familiei, precum şi de faptul că persoane pe care le cunosc au fost tratate cu succes de către respectivul practician).

CXXXVI Sfântul Ioan Hrisostom, din *Cateheza I,* PGB 30, PG 570-576, citat în *Diavolul şi magia...*, p. 109.

față de cel al tratamentelor „convenționale”[325] şi până la abordarea holistă şi centrată pe pacient, utilizată în homeopatie[326], într-o lume în care actul medical tinde să fie mai degrabă depersonalizat. Alte motivații prezentate de către pacienți sunt lipsa/ineficiența unui tratament medical „convențional”[327], preocuparea pentru sănătate (utilizarea homeopatiei în scopuri profilactice sau de îmbunătățire a stării de sănătate), încrederea în tratamentele „naturale”[328], considerate a fi lipsite de efecte.

Pe lângă bolile trupeşti, se apelează la terapiile complementare şi alternative şi pentru boli ale sufletului, anxietatea, depresia, fobiile sau durerea pricinuită de evenimente tragice ale vieții numărându-se şi ele printre principalele suferințe pentru care oamenii recurg la astfel de practici, alături de durerea cronică (fizică)[329].

Cu ineficiența tratamentului convențional, respectiv persistența stării de boală, nu se resemnează nici medicii, un studiu privind practica medicinei integrative relevând că medicii ajung să recurgă la medicina „energetică” şi la terapii adresate cauzelor emoționale şi spirituale (într-un sens neortodox) ale bolii odată epuizate abordările „convenționale”, fundamentate de pregătirea lor ştiințifică, biomedicală[330]. Este şi acesta un caz tipic, în care omul care nu adună cu Hristos risipeşte, pornirea nobilă de a ajuta omul bolnav, cu atât mai necesară şi utilă pentru un medic, fiind deturnată către a-i face pacientului un rău duhovnicesc, în absența perspectivei autentic creştine asupra bolii şi suferinței, vieții şi scopului ei.

Printre motivele pentru care oamenii recurg la homeopatie au fost listate până şi elemente pe care unii le-ar considera perfect normale, în timp ce alții le-ar încadra la tendințe paranoide sau chiar la tendințe paranoide provenite din necredință, din gândire materialistă axată pe lumea

şi viaţa aceasta, tendinţe din păcate acutizate, actualmente, în multe societăţi[331].

Nu este exclusă nici suprapunerea diverselor categorii de motivaţii, în lumea contemporană materialismul şi păgânismul dându-şi adesea mâna, fără resentimente. Cert este că explozia terapiilor alternative[332], în contextul diseminării mentalităţii de tip New Age, oferă un ambient în care homeopatia, percepută, uneori, ca formă de „medicină energetică”, într-un sens spiritual al termenului şi privită, în orice caz, drept o abordare holistă, se încadrează perfect, substratul puternic filosofic/spiritual al opţiunii pentru MCA devenind, uneori, evident. Astfel, în urma unor sondaje de opinie, s-a consemnat faptul că pacienţii apelează la medicina alternativă şi deoarece (sau chiar mai degrabă fiindcă) aceasta corespunde propriilor „valori, credinţe şi concepţii filosofice despre sănătate şi viaţă”[333], precum şi predilecţia persoanelor care se consideră „spirituale, dar nu religioase” (adică, cei care „investighează surse diverse în căutarea unor perspective spirituale şi combină tipuri diferite de credinţe şi ritualuri în modalităţi de exprimare spirituală înalt personalizate”, altfel spus eclecticii neafiliaţi unei religii, care îşi au „propria credinţă”, întocmită după judecata proprie) de a apela la terapiile alternative. Persoanele „spirituale, dar nu religioase” agreează mult „terapiile „energetice”, precum Reiki sau atingerile vindecătoare (care sunt cel mai aspru criticate în State de către diverse grupări creştine, astfel încât persoanele „spirituale şi religioase” sau numai „religioase” apelează relativ rar la ele), fiind, totodată, şi cele mai înclinate către a apela la acupunctură şi homeopatie[334].

Prezentarea în mass media în cheia senzaţionalului a subiectelor legate de terapiile complementare şi alternative contribuie la popularitatea crescândă a acestor domenii[335], la fel ca şi promovarea lor pe diferite alte căi cu priză la public (d. ex. prin activitatea unor grupuri de iniţiativă care

se găsesc sub înalte patronaje, precum cel regal, în Marea Britanie)[336].

e. „Natural" nu înseamnă, neapărat, „benefic"

Anumite tendințe improprii unor persoane cu discernământ, precum blamarea din principiu a medicinei şi medicamentelor, contribuie şi ele la succesul metodelor „alternative". Medicina „alopată" (altfel spus, medicina pur şi simplu) este acuzată că recurge la produsele industriei farmaceutice, la „chimicale", orice „alternativă" fiind în mod implicit „bună". Or, naivitatea unei astfel de atitudini, dimpreună cu eroarea logică însoțitoare, nu şi-ar avea perechea decât într-o afirmație de genul „focul nu este periculos, fiindcă nu este puşcă".

Se spune, adesea, despre „medicina" „alternativă", că este „naturală". În prezentarea homeopatiei, se insistă asupra opoziției dintre remediile homeopate şi „medicamentele chimice" (vorbindu-se despre „folosirea unor medicamente naturale şi nu a medicamentelor chimice uzuale" şi despre cum homeopatia „oferă un mod de tratare a bolilor cu blândețe, fără suferință şi fără medicamente chimice"), precum şi asupra caracterului „natural" al acesteia[CXXXVII]. **Este evident, însă, faptul că nu „medicina" provine din minerale, plante şi animale, ci ingredientele folosite, medicina homeopată (metodele care fac uz de respectivele ingrediente) nefiind… procese naturale, ci rezultatul acțiunii persoanelor care o practică.**

[CXXXVII] *Homeopatia foloseşte medicina naturală ce provine din minerale, plante şi animale.* (*Ce este homeopatia?*, disponibil la http://www.promedica.ifastnet.com/index.php/medicina-complementara/39-homeopatia/47-ce-este-homeopatia, accesat la 1.06.2011).

„Naturale”, în sensul că se găsesc ca atare în natură (sensul propriu al termenului) sunt, în cel mai bun caz, ingredientele utilizate la prepararea remediilor. Aceasta nu înseamnă, însă, că metodele care fac uz de aceste ingrediente provenite din natură sunt, în mod automat, benefice. Focul se găseşte în natură, dar aceasta nu înseamnă că nu poate dăuna, odată întrebuințat prost. Nu putem afirma că a da cuiva în cap cu o piatră este un lucru bun, fiindcă s-a folosit piatra, care este „naturală”, şi nici că vrăjitoria este „naturală” şi benefică, fiindcă vrăjitorii folosesc elemente din natură. Ingredientele sunt una, iar acțiunea umană în cursul căreia se face uz de ele, alta. Or, acțiunile umane nu sunt „naturale” sau „chimice”, ci drepte sau păcătoase, făcându-ne părtaşi fie lui Dumnezeu, fie diavolului.

Aceasta trebuie să intereseze pe omul credincios, şi nu aspectul „natural” al unei metode de vindecare, despre care am văzut, oricum, că este proclamat printr-un artificiu, şi anume prin extinderea caracterului ingredientelor folosite asupra metodelor care le întrebuințează.

B. De ce homeopatia nu este compatibilă cu Ortodoxia

a. Boala ca urmare a „influențelor dinamice”

Reamintim faptul că homeopații, de la Hahnemann citire (excepție făcând o minoritate pozitivistă, incapabilă să demonstreze o bază materială a acțiunii remediilor, contestabilă, de altfel, la modul absolut) consideră că boala este o perturbare a „forței vitale” a organismului, produsă sub acțiunea aşa-numitelor „influențe dinamice”, de natură spirituală:

Boala naturală nu trebuie niciodată înțeleasă ca o substanță nocivă situată undeva înlăuntrul sau în afara

omului, ci mai degrabă ca rezultatul acțiunii unei puteri ostile spirit-like care, ca printr-un fel de infecție, afectează principiul vital spirit-like în controlul lui instinctiv asupra întregului organism, îl chinuie ca şi cum ar fi un spirit malefic şi îl forțează să producă suferințe şi tulburări particulare pe care le numim boală (simptome)[CXXXVIII].

În concepția ortodoxă, complet diferită de cea homeopată, boala este urmarea păcatului, scopul său fiind pocăința şi întoarcerea la Dumnezeu, fapt clar prezentat în Scriptură şi în scrierile sfinților[CXXXIX]:

Cel care păcătuieşte împotriva Ziditorului său, să cadă în mâinile doctorului (Ecclesiastul, 38, 15).

Înțelegerea duhovnicească ne învață că bolile şi celelalte necazuri pe care Dumnezeu le trimite oamenilor sunt trimise dintr-o deosebită milostivire dumnezeiască: precum doctoriile amare bolnavilor, şi ele dau mântuirii noastre, veşnicei noastre fericiri, un ajutor cu mult mai de

---

[CXXXVIII] S. Hahnemann, aforismul 148 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 127.

[CXXXIX] Există şi situații în care boala are rolul păstrării stării de smerenie şi sporirii persoanei bolnave în virtute, dar acestea sunt excepțiile, după cum excepții reprezintă şi sfinții printre oameni. Evanghelia menționează şi o altă excepție, cea a bolnavului ales ca mărturie vie a lui Dumnezeu: *Şi, trecând Iisus, a văzut un om orb din naştere. Şi ucenicii Lui L-au întrebat, zicând: Învățătorule, cine a păcătuit, acesta sau părinții lui, de s-a născut orb? Iisus a răspuns: Nici el n-a păcătuit, nici părinții lui, ci ca să se arate în el lucrările lui Dumnezeu. Trebuie să fac, până este ziuă, lucrările Celui ce M-a trimis pe Mine; că vine noaptea, când nimeni nu poate să lucreze. Atât cât sunt în lume, Lumină a lumii sunt. Acestea zicând, a scuipat jos şi a făcut tină din scuipat şi a uns cu tină ochii orbului. Şi i-a zis: Mergi de te spală în scăldătoarea Siloamului (care se tâlcuieşte: trimis). Deci, s-a dus şi s-a spălat şi a venit văzând* (Ioan, 9, 1-7).

nădejde decât vindecările minunate. Adeseori, foarte adeseori, boala este o binefacere mai mare decât tămăduirea, dacă aceasta ar veni; boala este o binefacere atât de vitală, încât îndepărtarea ei prin vindecare ar însemna îndepărtarea unui bine duhovnicesc cât se poate de mare, care nu suferă asemuire cu binele vremelnic adus de vindecarea bolii trupeşti[CXL]*.*

Şi, cu adevărat, boala dinainte de moarte are o mare însemnătate. Ea le-a adus multor păcătoşi veşnica mântuire. Mii de păcătoşi au luat cunoştinţă de Dumnezeu şi de sufletul lor de-abia în vremea bolii dinainte de moarte. Şi, luând cunoştinţă de aceste două mari realităţi, pe care le uitaseră toată viaţa, s-au pocăit cu amar, şi-au plâns viaţa cheltuită nebuneşte, s-au împărtăşit; şi, astfel, curăţiţi prin lacrimile lor şi prin sângele lui Hristos, s-au învrednicit să intre în luminatele curţi cereşti. Este limpede, aşadar, că boala dinainte de moarte vine din milostivirea lui Dumnezeu[CXLI]*.*

Dumnezeu a dat omului suferinţa din pricina păcatului; dar, prin suferinţă pune capăt păcatului. Fii cu mare luare-aminte!

[CXL] Sfântul Ignatie Briancianinov, *Despre vedenii, duhuri şi minuni*, trad. Adrian şi Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, 2011, pp. 48-49.

[CXLI] Sfântul Nicolae Velimirovici, *Scrisoarea a 57-a, Notarului Branislav N., care întreabă dacă este bună moartea năprasnică*, în *Răspunsuri la întrebări ale lumii de astăzi - Scrisori misionare*, vol. 1, trad. A. Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, Bucureşti, 2008, p. 117. Sfântul le răspunde şi celor care fug de boală sub pretextul că îşi vor chinui rudele şi prietenii, fiind bolnavi: *Nu face nimic dacă rudele şi prietenii noştri se chinuie în jurul nostru în vremea bolii noastre dinainte de moarte. Lucrul acesta e tot spre binele lor. Prin această slujbă, ei Îl îndatorează pe Făcătorul oamenilor, Care le va plăti însutit* (idem, pp. 117-118).

Când Dumnezeu a amenințat-o pe femeie şi a osândit-o pentru călcarea de poruncă, i-a spus: „în dureri vei naşte fii" (Facere 3, 16). A arătat că suferința este fructul păcatului. Dar, cât e de darnic Dumnezeu! Ceea ce dăduse ca pedeapsă, aceea Dumnezeu a prefăcut în mijloc de mântuire.

Păcatul a dat naştere suferinței, dar suferința şterge păcatul; şi, după cum cariul se naşte din lemn şi macină lemnul, tot aşa şi suferința se naşte din păcat, dar distruge păcatul când e însoțită de pocăință[CXLII].

Filosofia (credința) homeopată, respectiv învățătura ortodoxă despre boală sunt, aşadar, în mod evident diferite una de cealaltă.

b. Credința într-o forță vitală

Credința într-o forță vitală este o credință păgână, fie că întrebuințează termenul de „forță vitală" sau alți termeni, precum cel de *prana* (din credința hindusă) sau cel de *chi* (sau *qi*, din religiile chineze)[337]. Toate aceste perspective susțin existența unei forțe vitale asupra căreia se poate interveni, pentru „echilibrare":

În starea de sănătate, ***forța vitală spirit-like (dynamis) care animă organismul uman material*** *stăpâneşte într-o suveranitate deplină. Ea menține senzațiile şi funcțiile tuturor părților organismului viu într-o armonie care îndeamnă la uimire.*

[CXLII] Sfântul Ioan Hrisostom, *Omilii despre pocăință*, trad. pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1998, ed. electronică Apologeticum, 2005, p. 59.

Spiritul dotat cu judecată care sălăşluieşte în organism poate astfel să folosească liber acest instrument viu sănătos pentru a atinge idealul măreț al existenței umane[338].

Aşadar, în concepția lui Hahnemann[CXLIII], forța vitală este diferită de spirit (suflet), tot el atribuind presupusei forțe vitale funcții despre care Biserica învață că sunt ale sufletului:

În absența forței vitale, organismul material nu este capabil să simtă, să acționeze sau să se întrețină (a). Numai datorită acestei ***existențe imateriale (principiu vital, forță vitală)*** *care îl însuflețeşte în starea de sănătate şi de boală el poate să simtă şi să-şi mențină funcțiile vitale.*

a. (nota 6) În absența forței vitale, corpul moare; apoi, supus exclusiv forțelor din lumea materială exterioară, se descompune, revenind la constituenții săi chimici[339].

Sfânta Scriptură şi Sfinții Părinți arată că trupul primeşte prin intermediul sufletului, sub lucrarea dumnezeiască, viață şi capacitatea de a simți şi de a-şi menține funcțiile:

Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om şi a suflat în fața lui suflare de viață şi s-a făcut omul ființă vie (Facerea, 2, 7).

[CXLIII] Eretică până şi față de luteranismul de care aparținea, formal, ceea ce nu este de mirare, având în vedere că Hahnemann era, de fapt, deist: *În ceea ce priveşte religia, Hahnemann, care era de confesiune luterană, s-a ținut departe de toate credințele dogmatice. Era un deist pur, dar asta cu toată convingerea* (Bradford Th. L, *Viața şi scrisorile doctorului Samuel Hahnemann*, trad. D. Lică, Ed. Graphite, 2010, p. 113). Deismul susține existența unui dumnezeu impersonal, ca şi cauză primară a lumii, şi are pretenția de a transcede, prin rațiune, toate religiile.

Căci precum trupul fără de suflet mort este, astfel şi credința fără de fapte moartă este (Iacov, 2, 26).

Sufletul este o substanță vie, simplă, necorporală, prin natura sa, invizibilă ochilor trupeşti, nemuritoare, rațională, spirituală, fără de formă; se serveşte de un corp organic şi îi dă acestuia puterea de viață, de creştere, de simțire şi de naştere. Nu are un spirit deosebit de el, ci spiritul său este partea cea mai curată a lui[CXLIV]*.*

Sufletul este o ființă creată, dăruită cu viață şi înzestrată cu gândire, care de la sine insuflă trupului organic şi sensibil puterea de viață şi dă simțurilor puterea de a cunoaşte cât timp firea trupului admite aceste activități prin alcătuirea ei[CXLV]*.*

Sufletul fiecăruia dintre oameni este şi viața trupului însuflețit prin el şi are lucrare de viață făcătoare pentru altul, lucrare ce se arată adică în trupul însuflețit de el[CXLVI]*.*

Iar toate celelalte lucruri ale Lui, văzute şi nevăzute, de la şi prin harul Lui îşi au ființa, viața, mişcarea şi existența; iar El din nimeni nu Se trage şi de la nimeni nu Şi-a luat ființa, ci prin Sine Însuşi a existat dintotdeauna, există şi va exista în vecii vecilor, fiind, după fire, fără de început, nemuritor şi nesfârşit, viața a tot ce este viu şi ființa a tot ce există. Îngerii şi sufletele oamenilor sunt create de El prin

---

[CXLIV] Sfântul Ioan Damaschinul, Cap. XII, *Despre om*, în *Dogmatica*, trad. Pr. D. Fecioru, ed. a II-a, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2001, p. 83.
[CXLV] Sfântul Grigorie de Nyssa, *Dialogul despre suflet şi înviere*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, 1998, p. 354.
[CXLVI] Sfântul Grigorie Palama, *Capete despre cunoştința naturală*, 32, în Filocalia, VII, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 403.

har. Ele nu şi-au dobândit existenţa prin sine şi de la El au nemurirea[CXLVII]*.*

De la Hahnemann şi până în zilele noastre, păgânismul este cultivat de către practicanţi ai homeopatiei din diverse colţuri ale lumii, nu neapărat fiindcă aceştia ar aparţine nominal unor religii păgâne, ci în conexiune directă cu homeopatia. O simplă căutare pe internet scoate la iveală o multitudine de pagini în care homeopaţii pledează pentru forţa vitală (după cum s-a comentat şi mai sus), eventual arătând acordul dintre această concepţie şi ayurveda şi yoga, articolele despre homeopatie împărţind spaţiul virtual cu cele dedicate unor diverse (alte) idei şi practici păgâne[340].

Într-un raport de proving, spre exemplu, o homeopată asociază simptomele induse probanţilor de către remediu cu zeiţa păgână căreia îi era dedicată, odinioară, planta din care s-a obţinut remediul. Poate că alţi homeopaţi ar privi aceste asocieri ca exagerate. Ele reflectă, însă, în orice caz, perspectiva spirituală păgână a propunătoarei lor:

Mult preţuită de populaţiile din nordul Europei, Aquilegia vulgaris (în germană *Akelei, în suedeză Akileija) era dedicată zeiţei nordice a dragostei şi fertilităţii, Freya. În acord cu relatările mitologice, Freya trăia într-un palat frumos, în care se cântau permanent cântece de dragoste. [...] Visele probanţilor reflectă unele dintre atributele mitologice ale zeiţei Freya: vise despre ajutarea şi salvarea unor copii sau prunci; vise sexuale şi vise despre flori, grădini şi peisaje mistice*[341]*.*

CXLVII Sfântul Maxim Grecul, Cap. XV *Despre inscripţia de pe nimbul Mântuitorului şi despre numele Preasfintei Născătoare de Dumnezeu* în *Tâlcuiri şi sfaturi*, vol. I, trad. F. Cristea, Ed. Egumeniţa, Galaţi, 2004, ed. electronică Apologeticum, 2006, p. 39.

Hahnemann însuşi este lăudat, de către un confrate contemporan, pentru deismul, universalismul şi angajarea sa masonică şi pentru a fi fost, în această calitate, una dintre personalităţile care au contribuit la salvarea „înţelepciunii primordiale” (în fapt o colecţie de amăgiri păgâne, pe care autorul pledoariei le asamblează în mod artificial, agrementându-le cu adaosuri personale fascinante prin încărcătura pseudoştiinţifică[CXLVIII]), persecutate:

Străvechea înţelepciune a intrat iarăşi în declin pe când revoluţia industrială stătea la orizont, dar deiştii din Europa şi America s-au revoltat împotriva paradigmei ştiinţifice materialiste, deoarece doreau să integreze ceea ce era mai bun în înţelepciunea clasică străveche cu noile ştiinţe. Samuel Hahnemann s-a numărat printre aceste persoane, fiind deist, mason şi universalist. El stăpânea atât limbile vechi, cât şi pe cele moderne, şi a fost un mare discipol al istoriei, metafizicii, filosofiei, psihologiei şi medicinei. Studiile sale în toate aceste domenii au format baza pentru dezvoltarea homeopatiei[342].

Probabil că homeopaţii citaţi nu se percep pe ei înşişi ca păgâni, ci precum nişte persoane care vorbesc despre elemente faptice ale realităţii înconjurătoare, probate de către homeopatie.

[CXLVIII] *Cei vechi au numit aceste puteri cele 3 forţe vitale (+/0/-) iar cele cinci elemente eter, aer, foc, apă şi pământ. În macrocosmos aceste trei forţe se manifestă sub forma polilor neutru, pozitiv şi negativ, iar în organismele vii ca forţa psihică (0), forţa vitală (+) şi forţa naturală (-). Aceste trei forţe sunt perceptibile în atom sub forma neutronului, protonului şi neutronului* [probabil autorul a vrut să spună „electronului”, n. trad.] *iar în corpul omenesc sub forma adierii* [wind, „vânt”, în original] *vitale, căldurii şi răcelii* (Little D., *In Search of the Vital Force*, disponibil la http://hpathy.com/homeopathy-philosophy/in--search--of-the-vital-force/, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime).

Relativ la diversele elemente păgâne exprimate în homeopatie se va vedea, mai jos, şi care sunt conexiunile homeopatiei cu alchimia şi magia simpatică.

c. Perspectiva holistă păgână asupra vindecării

Hahnemann spune:

Vindecarea, care presupune eliminarea tuturor simptomelor şi semnelor perceptibile ale bolii, înseamnă, de asemenea, înlăturarea modificărilor lăuntrice ale forței vitale care stau la baza lor. Astfel, întreaga boală este distrusă.

Prin urmare, medicul trebuie doar să elimine totalitatea simptomelor pentru a înlătura în acelaşi timp transformarea internă, perturbarea patologică a principiului vital, prin aceasta înlăturând în totalitate şi anihilând boala însăşi (b)[343].

Iată şi conținutul notei b (coresp. notei 11 din original):

Dumnezeu, salvatorul omenirii, Îşi dezvăluie înțelepciunea şi bunătatea în vindecarea bolilor ce chinuie umanitatea, arătând clar medicului ceea ce trebuie să înlăture pentru a le anihila şi a restabili sănătatea[344]*.*

Aşadar, paragraful 17 al *Organon-ului* statuează convingerea autorului că homeopatul vindecă, prin intermediul remediilor, ansamblul organism - forță vitală. **Conform învățăturii ortodoxe, însă, vorbim despre suflet, ca animator al trupului, iar nu despre vreo forță vitală.** Prin urmare, **dacă discutăm perspectiva hahnemanniană *ad litteram*, aşa cum se vădeşte ea în *Organon*, vorbim despre**

vindecarea a ceva care, din perspectiva dreptei credințe, nu există („forța vitală”). Iar varianta în care Hahnemann, vorbind despre forța vitală, s-ar fi referit nu la suflet, ci, mai precis, la ceea ce ține omul în viață, prin intermediul sufletului, şi anume la energiile dumnezeieşti necreate, ar fi încă şi mai dezavantajoasă, pentru sistemul homeopat În această perspectivă, pretențiile luciferice ale homeopaților devin (şi mai) strigătoare la cer, fiindcă se ajunge, practic, la afirmația că lucrarea dumnezeiască poate fi alterată de cine ştie ce „factori perturbatori” şi că homeopații o „restabilesc”.

Dacă am concede că Hahnemann a întrebuințat o exprimare nefericită şi că prin forța vitală înțelegea, de fapt, sufletul, sau facultatea vitală a acestuia, incompatibilitatea crasă cu Ortodoxia rămâne, de asemenea, evidentă. Niciun „vindecător”, fie el homeopat sau de alt fel, nu poate vindeca latura nevăzută a omului. Vindecarea sufletului nu se poate realiza decât prin lucrarea dumnezeiască, în Biserica cea Una sfântă, sobornicească şi apostolească. Dumnezeu ne-a lăsat, spre vindecarea trupului şi a sufletului, Sfinte Taine, prin care omul dobândeşte harul. Biserica ştie şi învață despre folosul primirii Sfintelor Taine de către bolnavi (ca şi de către cei sănătoşi) - taina Sfântului Maslu, taina spovedaniei (mărturisirii păcatelor) şi împărtăşirea cu Trupul şi Sângele Domnului.

Pocăința îl împacă pe om cu Dumnezeu, atrăgând asupra creaturii harul Ziditorului său. Sfânta Scriptură îndeamnă adesea la pocăință şi prezintă numeroase exemple de pocăință, prin care păcătoşii s-au întors la Dumnezeu, scăpând de nimicirea pe care o atrăseseră asupra lor păcatele lor. Ninivitenii au fost cruțați ca urmare a pocăinței, iar tâlharul de pe cruce a ajuns în rai prin mărturisirea păcatelor sale înaintea lui Hristos.

Însă celor care se pocăiesc le-a dat întoarcerea, şi pe cei care slăbesc îi îndeamnă la răbdare. Întoarce-te la Domnul şi părăseşte păcatele, roagă-te înaintea feței Lui şi împuținează sminteala ta. Sârguieşte către Cel Preaînalt şi te întoarce de la nedreptate şi te scârbeşte foarte de lucrul urât. Pe Cel Preaînalt, cine-L va lăuda în șeol[345]*? În locul celor vii şi al celor ce dau mărturisire? De la cel mort, ca de la cel care nu este, a pierit mărturisirea. Cel viu şi sănătos va lăuda pe Domnul. Cât este de mare milostivirea Domnului şi mila spre cei care se întorc la El!* (Ecclesiastul, 17, 19-24)

Şi a fost cuvântul Domnului către Iona, pentru a doua oară, zicând: „Scoală şi porneşte către cetatea cea mare a Ninivei şi vesteşte-le ceea ce îți voi spune!" Şi s-a sculat Iona şi a mers în Ninive, după cuvântul Domnului. Şi Ninive era cetate mare înaintea lui Dumnezeu; îți trebuia trei zile ca s-o străbați. Şi a pătruns Iona în cetate, zicând: „Patruzeci de zile mai sunt, şi Ninive va fi distrusă!" Atunci ninivitenii au crezut în Dumnezeu, au ținut post şi s-au îmbrăcat cu sac, de la cei mai mari şi până la cei mai mici. Şi a ajuns vestea până la regele Ninivei. Acesta s-a sculat de pe tronul său, şi-a lepădat veşmântul lui cel scump, s-a acoperit cu sac şi s-a culcat în cenuşă. Apoi, din porunca regelui şi a dregătorilor săi, s-au strigat şi s-au zis acestea: „Oamenii şi animalele, vitele mari şi mici să nu mănânce nimic, să nu pască şi nici să bea apă; Iar oamenii să se îmbrace cu sac şi către Dumnezeu să strige din toată puterea şi fiecare să se întoarcă de pe calea lui cea rea şi de la nedreptatea pe care o săvârşesc mâinile lui; poate că Dumnezeu Se va întoarce şi Se va milostivi şi va ține în loc iuțimea mâniei Lui ca să nu pierim!" Atunci Dumnezeu a văzut faptele lor cele de pocăință, că s-au întors din căile lor cele rele. Şi i-a părut rău Domnului de prezicerile de rău pe care li le făcuse şi nu le-a împlinit (Iona, 3, 1-10).

Iar unul dintre făcătorii de rele răstigniți, Îl hulea zicând: Nu eşti Tu Hristosul? Mântuieşte-Te pe Tine Însuți şi pe noi. Şi celălalt, răspunzând, îl certa, zicând: Nu te temi tu de Dumnezeu, că eşti în aceeaşi osândă? Şi noi pe drept, căci noi primim cele cuvenite după faptele noastre; Acesta însă n-a făcut niciun rău. Şi zicea lui Iisus: Pomeneşte-mă, Doamne, când vei veni în împărăția Ta. Şi Iisus i-a zis: Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu Mine în rai. (Luca, 23, 39-43)

Rugăciunea regelui Manase arată încrederea acestuia în milostivirea lui Dumnezeu către păcătoşii care se pocăiesc:

Pentru că nimeni nu poate să stea înaintea strălucirii slavei Tale şi nesuferită este mânia urgiei Tale asupra celor păcătoşi! Însă nemăsurată şi neajunsă este şi mila făgăduinței Tale, căci Tu eşti Domnul cel preaînalt, bun, îndelung-răbdător şi mult-milostiv, căruia Îi pare rău de răutățile oamenilor. Tu, Doamne, după mulțimea bunătății Tale, ai făgăduit pocăință şi iertare celor care Ți-au greşit şi după mulțimea îndurărilor Tale ai hotărât pocăință păcătoşilor spre mântuire. Aşadar, Tu, Doamne, Dumnezeul celor drepți, n-ai pus pocăință pentru cei drepți: pentru Avraam şi Isaac şi Iacov, care nu Ți-au greşit Ție, ci ai pus pocăință mie, păcătosului, pentru că am păcătuit mai mult decât nisipul mării (Rugăciunea regelui Manase, 1, 5-8).

Sfântul Ioan Botezătorul pregătea poporul, prin mărturisirea păcatelor şi botezul pocăinței, pentru întâlnirea cu Dumnezeu întrupat:

Precum este scris în proorocie (la Maleahi) şi Isaia: „Iată Eu trimit îngerul Meu înaintea feței Tale, care va pre-

găti calea Ta. Glasul celui ce strigă în pustie: Gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui". Ioan boteza în pustie, propovăduind botezul pocăinței întru iertarea păcatelor. Şi ieşeau la el tot ținutul Iudeii şi toți cei din Ierusalim şi se botezau de către el, în râul Iordan, mărturisindu-şi păcatele (Marcu, 1, 2-5).

Sfântul Apostol Pavel propovăduia *mărturisind şi iudeilor şi elinilor întoarcerea la Dumnezeu prin pocăință şi credința în Domnul nostru Iisus Hristos* (F. Ap., 20, 21) şi se bucura de pocăința corintenilor, care îi aducea pe aceştia iarăşi la Viață:

Acum mă bucur, nu pentru că v-ați întristat, ci pentru că v-ați întristat spre pocăință. Căci v-ați întristat după Dumnezeu, ca să nu fiți întru nimic păgubiți de către noi. Căci întristarea cea după Dumnezeu aduce pocăință spre mântuire, fără părere de rău; iar întristarea lumii aduce moarte (II Cor. 7, 9-10).

Scriptura învață că, pentru vindecarea reală, în sens deplin, omul, odată atins de suferință, trebuie să se întoarcă spre Dumnezeu, cerând iertarea păcatelor:

Doamne, prin îndurarea Ta se bucură omul de viață, prin ea mai am şi eu suflare; Tu mă tămăduieşti şi-mi dai iarăşi viață! Iată că boala mea se schimbă în sănătate. Tu ai păzit viața mea de adâncul mistuitor! Tu ai aruncat înapoia Ta toate păcatele mele! (Isaia, 38, 16-17)

Fiule! În boala ta nu fi nebăgător de seamă; ci te roagă Domnului şi El te va tămădui. Depărtează păcatul şi întinde mâinile spre faptele drepte şi de tot păcatul curățeşte inima ta (Ecclesiastul, 38, 9-10).

Aşadar, prezenţa, după cum insinuează Hahnemann în nota la paragraful 17 din *Organon*, citată mai sus, a inspiraţiei divine în stabilirea de către homeopaţi a tratamentului, este exclusă, având în vedere contextul eretico-păgân al desfăşurării acţiunii. Nota citată mai sus relevă cel mult faptul că Hahnemann plătea tribut orgoliului şi înşelării, considerându-se un ales al divinităţii, homeopaţii fiind, în propria concepţie, salvatorii omenirii. În acest sens, Hahnemann îi scria unui coleg:

Îţi mulţumesc pentru urările dumitale frumoase şi bine intenţionate cu ocazia aniversării celor şaptezeci şi patru de ani ai mei şi, în acelaşi timp, simt o mare satisfacţie faţă de activitatea şi ajutorul plin de zel cu care entuziasmul dumitale neobosit a contribuit până în prezent la dezvoltarea şi întemeierea ***artei noastre benefice*** *care, spus drept,* ***mi-a fost revelată de Dumnezeu, ceea ce pot mărturisi cu emoţie şi recunoştinţă***[346].

d. Homeopatia şi alchimia

S-a spus că Hahnemann ar fi fost inspirat, în dezvoltarea homeopatiei, de alchimie, care oscilează între (pseudo)ştiinţă şi spiritualitate păgână. Într-adevăr, există anumite asemănări conceptuale şi/sau aplicative între homeopatie şi alchimie:

Alchimiştii considerau că substanţa alchemică numită *piatra filosofală* (care, amestecată în cantităţi infime cu metale comune, le-ar transforma în metal preţios) ar fi şi un elixir al vieţii (*pharmakon athanasias*). **Acest elixir**, un *arcanum* (leac secret), **se prepara extrăgând chintesenţa a diverse materii şi putea vindeca, dar şi îmbolnăvi, acţionând asupra oricărei condiţii afectând integritatea trupului sau a**

sufletului. *Arcanum*-ul ar fi avut şi o natură similară cu cea umană, **fiind viu şi posedând un spirit propriu** (deşi, pe de altă parte, se insista asupra faptului că natura sa ar fi fost fizică)[CXLIX].

Atributele *arcanum-ului* alchimic amintesc în mod flagrant de dualitatea producerii la probanți/vindecării la bolnavi a simptomelor, de către remedii, precum şi de calitatea acestora de a poseda o natură (un „caracter") corespunzând unei tipologii umane, precum şi un spirit propriu.

Totodată, în comentariul lui William Salmon la o frază din *Tratatul de Aur* al părintelui alchimiei, Hermes Trismegistul[CL]**, se regăseşte ideea homeopată a diluării şi „spiritualizării" substanței:**

Căci viața care se ascunde în Metale zace ca şi cum ar fi adormită, nu-şi poate exercita Puterea, nici nu se poate arăta decât odată ce Corpurile sunt Dizolvate, Amplificate şi transformate în Spirit (căci numai Spiritul dă viață) (...). [...] Şi, cu cât leacul este dizolvat, cu atât îşi sporeşte Virtutea şi

---

[CXLIX] Sinteza despre *arcanum* se găseşte, spre exemplu, în Whitmont E., 1996, *Alchemy, homeopathy and the treatment of borderline cases*, J Anal Psychol, 41, 369-386, articol în care, conform viziunii autorului, „homeopatia este descrisă ca o adaptare modernă, eficientă în clinică, a metodei alchimice".

[CL] *II Hermes. Atunci elementele moarte sunt resuscitate, iar Compositum-ul sau Corpurile compuse sunt alterate* [tinged, în engleză] *şi schimbate şi, prin procese minunate, devin permanente, sau fixate, după spusa Filosofului* (*Hermetis Trismegisti Tractatus Aureus*, *The Golden Work of Hermes Trismegistus*, 1692, trad. Salmon, Harris, Hawkings, disponibil la http://www.scribd.com/doc/38143187/-Hermes-Alchemi=, accesat la 5.07.2011, trad. cit. O. Iftime). Verbul *to tinge* este mai degrabă intraductibil, însemnând a adăuga o nuanță, mai ales una contrarie însuşirilor proprii ale obiectului care suferă adăugirea. În scrierile alchimiştilor, se referă la proprietatea pietrei filosofale de a transmuta metalele comune în metale prețioase.

Puterea, care altminteri, fără mai multele dizolvări ar rămâne în Starea sa simplă sau unică de imperfecțiune[347].

Numai inițiații pot înțelege unde, în scrierile alchimiştilor, este vorba despre o descriere de procedură de laborator şi unde despre o alegorie. Să fie asemănările evidențiate mai sus derivate dintr-o însuşire *ad litteram* a unor concepte proprii alchimiei ca spiritualitate, de către Hahnemann, care nu le-a înțeles/văzut latura alegorică? Până una, alta, a rezultat o practică în cadrul căreia apare diluarea substanțelor pentru „spiritualizarea” lor, în scopul obținerii a numeroase produse cu trăsături de *arcanum* (care, însă, nu mai au caracter secret). Lipseşte pretenția că remediile transformă metalele comune în metal prețios, dar în homeopatie absurdul (sau ocultul) s-au concentrat, în schimb, în alte direcții.

e. Teologia rațiunilor şi homeopatia

Împotriva ideii că acțiunea remediilor s-ar baza pe extragerea, prin sucusionare, a unei informații proprii materia medica (definitorie pentru trăsăturile acesteia) şi care se transmite solventului se ridică (pe lângă obiecția simplă că, dacă prin agitare se extrage, dintr-un substrat, informație care contaminează alte substrate, orice lucruri diferite care se agită împreună şi-ar amesteca trăsăturile) **teologia rațiunilor**. Astfel:

Cele create de Dumnezeu îşi au, fiecare, *rațiunea* proprie, neschimbabilă - apa, rațiunea de apă, focul, rațiunea de foc, fiecare specie vegetală şi animală rațiunea sa, omul pe a sa etc. Rațiunile sunt schițe ale celor ce sunt să

fie, cugetate de Dumnezeu ca atare şi, din acest motiv, neschimbabile[CLI]:

Căci nu e niciuna din existențe a cărei rațiune să nu preexiste în chip sigur la Dumnezeu. Iar cele care, subzistând, își au rațiunile preexistente la Dumnezeu, au facerea în chip sigur prin voia lui Dumnezeu. Iar cele a căror facere e prin voia lui Dumnezeu îşi păstrează subzistența după ființă nestrămutată de la existență la neființă. Iar cele a căror substanță a ființei stăruie, după facere, nestrămutată de la existență la neființă îşi au rațiunile stabile şi ferme, având ca singură obârşie a existenței înțelepciunea, din care şi pentru care există şi de la care au puterea de a exista în chip neclintit. Dar despre cele ale căror rațiuni există statornic la Dumnezeu se poate spune şi că voința a-toate-Făcătorului Dumnezeu cu privire la ele este neschimbătoare[CLII348]*.*

Spre exemplu, în cazul ființelor vii, rațiunea, „proiectul” cugetat de către Creator, face ca speciile să fie neschimbabile, indivizii având mereu şi mereu trăsăturile tipice pentru specia căreia îi aparțin. Fiecare individ din speciile

---

[CLI] Ideea neschimbabilității firii se găseşte şi la alți Sfinți Părinți: *În sinea ei, firea e neschimbabilă în mişcarea ei şi nu poate produce alterare sau nimicire* (Sfântul Grigorie de Nyssa, *Cap. I.*, în *Scrieri exegetice*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1998, p. 19). *Vedem la Făcător şi o a treia lucrare, în temeiul căreia fiecare fire (physis), făcând cele proprii sieşi, nu produce nimic neasemănător cu sineşi ori străin sineşi, ci diferențiind şi formând în direcția a ceea ce îi este propriu şi asemănător cu sineşi ceea ce odrăsleşte, prezintă o continuitate nealterabilă* (Sfântul Fotie cel Mare, *Amfilohia, întrebarea a doua*, EPE, vol. 30, pp. 98-99, trad. Adrian Tănăsescu Vlas, *apud* Iftime O., Iftime Al., *Evoluționismul şi Ortodoxia*, Ed. Egumenița - Ed. Cartea ortodoxă, 2009, pp. 42-43).

[CLII] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. D. Stăniloae, Ed. IBMBOR, 2006, pp. 421-423.

respective reprezintă o *actualizare a rațiunii* speciei sale, fiecare moleculă de apă o actualizare a rațiunii apei etc.

Din cele expuse decurg următoarele:

1) Actualizările (concretizările în creație) ale unei rațiuni au proprietățile tipice conferite de rațiunea proprie şi nu ies din hotarele ei, acestea fiind stabilite prin cugetarea dumnezeiască;

2) În creație exprimă proprietăți şi interacționează unele cu altele actualizările rațiunilor - apa, mineralele, vegetalele, animalele etc. Proprietățile speciilor[CLIII] sunt indisolubil legate de actualizarea, de concretizarea rațiunii, de materialitatea intrinsecă actualizării, neputându-se manifesta în absența a ceea ce le deține drept trăsături proprii. Unde lipseşte apa, nu se vor manifesta proprietățile apei, unde lipseşte aurul, nu se vor manifesta proprietățile aurului, unde nu este apă, nu este apă, unde nu este aur, nu este aur, trăsăturile nu au cum „pluti" prin univers, independent de lucrurile care le poartă.

3) Odată ce elementele se leagă pentru a concretiza o rațiune, acea concretizare (actualizare) va exprima numai şi numai trăsăturile cuprinse în respectiva rațiune - apa exprimă trăsăturile de Dumnezeu gândite în rațiunea apei, calul exprimă trăsăturile de Dumnezeu gândite în rațiunea calului etc.

Aşadar, de felul său, prin rațiunea sa, apa este apă, cu proprietățile sale tipice, definite ca atare de cugetarea dumnezeiască. Or, **dacă apa ar ajunge, în urma „dinamizării", să exprime calități ale altor materii, specii etc. (informație specifică, definitorie pentru acestea),** după cum susțin homeopații, **în absența fizică a acelor materii[CLIV],**

[CLIII] Folosim termenul în sensul său larg, de componentă distinctă a creației, nu în cel restrâns la specia biologică.

[CLIV] Reamintim că, în cursul preparării remediilor, apa ajunge să nu mai conțină nici măcar o moleculă din materia dizolvată inițial.

aceasta ar însemna că rațiunile îşi ies din hotare, sub acțiunea omului. Ar însemna că rațiunile se pot contamina între ele, d. ex. prin „dinamizarea” unei materii în apă, astfel încât actualizarea unei rațiuni (apa) să manifeste proprietăți tipice pentru o altă rațiune (şi anume, pentru rațiunea materiei dizolvate în apa supusă „dinamizării”), în absența actualizării acestei alte rațiuni (în absența fizică a materiei diluate şi dinamizate, după cum se întâmplă în homeopatie, la diluțiile înalte). Altfel spus, se ajunge la a afirma că acțiunea omului poate altera gândurile lui Dumnezeu, adăugând unei rațiuni (celei a apei) trăsăturile altei rațiuni. Iar o astfel de pretenție este, în mod evident, mincinoasă şi hulitoare. Totodată:

Manifestarea rațiunilor firii se poate face şi în moduri diferite de cel obişnuit pentru acestea (d. ex. „[Dumnezeu] a aprins *focul fără ardere* spre chemarea slujitorului (Ieşire 3, 2)“), dar faptul se petrece numai şi numai sub lucrarea lui Dumnezeu, care, fără să altereze rațiunea lucrului implicat, o conduce şi o îndrumă către un mod neobişnuit de manifestare. Astfel se petrec minunile[349]. **Apa ar putea, aşadar, manifesta proprietăți neobişnuite ei, dar aceasta s-ar putea întâmpla numai în chip miraculos. Însă, remediile homeopaților nu au cum fi rezultatul unor minuni, dat fiind contextul preparării lor, în afara Bisericii, într-un duh care nu are nimic de-a face cu credința adevărată. Nu doar că există homeopați eretici, păgâni, atei, şi că sistemul hahnemannian constituie *per se* un sistem păgân, dar aceste „miracole” se repetă la scară industrială şi se vând în chip profitabil.**

C. Homeopatia şi vrăjitoria

a. Homeopatia ca magie[CLV] simpatică

Atunci când se obţin vindecări fără vreo explicaţie cauzală accesibilă ştiinţific, ba, mai mult, imposibil de elaborat, din punct de vedere ştiinţific şi logic, aşadar în condiţii care contrazic ordinea firească a lucrurilor (cauzalităţile proprii lumii materiale), iar contextul arată că nu este vorba despre o minune, omul credincios este în drept să-l suspecteze pe vindecător de vrăjitorie (conlucrare, conştientă sau nu, cu demonii). Se poate spune, aşadar, şi despre homeopatie că ar fi vrăjitorie, iar această perspectivă este dificil de combătut, având în vedere o serie de elemente, dintre care vor fi examinate, pentru început, asemănările conceptuale şi/sau practice dintre homeopatie şi magia simpatică.

Frazer[CLVI] vorbea despre o lege a similarităţii în cadrul dizertaţiei sale despre magia simpatică, iar asemănarea dintre teoria şi practica homeopatiei şi principiul şi aplicaţiile magiei simpatice trec dincolo de cea terminologică, circumstanţială.

[CLV] Vom ignora deosebirea artificială dintre magician (cel care intră în contact cu supranaturalul pentru a obţine anumite efecte benefice) şi vrăjitor (care intră în contact cu supranaturalul în scopuri percepute ca antisociale), adoptată de către unii antropologi (vezi Stein Frankle R. L., Stein P. L., 2005, Cap. 6. *Magic and divination*, în *Anthropology of religion, magic, and witchcraft*, Allyn & Bacon, Boston, p. 136). Cei doi termeni vor fi consideraţi sinonimi, la fel ca şi *magie (*fie aceasta considerată, de către unii, ca separabilă în *„albă”* şi *„neagră”*) şi *vrăjitorie*, conform perspectivei ortodoxe, care nu separă lucrarea cu duhurile în benefică şi malefică, aceasta neavând cum fi decât dăunătoare, pe plan duhovnicesc.

[CLVI] Sir James George Frazer (1854-1941) antropolog scoţian, considerat părintele antropologiei moderne.

Dacă analizăm principiile reflexive pe care se bazează magia, probabil că acestea se vor reduce la două: primul - ceea ce este similar produce similarul [‘like produces like’, în original, identic formulării tezei fundamentale a homeopatiei, n. trad.], *sau că efectul se aseamănă cauzei şi al doilea, că lucrurile care au fost cândva în contact unele cu altele continuă să acţioneze unul asupra altuia la distanţă, după ce contactul fizic a fost întrerupt. Primul principiu poate fi numit Legea Similarităţii, ultimul Legea Contactului sau Contagiunii. Din primul principiu, şi anume* [din] *Legea Similarităţii magicianul deduce că poate produce efectul pe care îl doreşte prin simpla sa imitare, din cel de-al doilea deduce că orice acţiune ar desfăşura asupra unui obiect material va afecta, totodată, persoana cu care obiectul a fost, cândva, în contact, fie că a fost parte din corpul său, fie că nu*[350]*.*

Magia simpatică grupează practici diverse, despre care Frazer relatează abundent în opera sa - mimarea unui eveniment pentru a atrage petrecerea lui în realitate sau pentru a-l „combate” (vraciul va mima moartea cuiva, pentru a o alunga; femeia care doreşte copii mimează naşterea), evitarea contactului sau, din contră, stabilirea deliberată a acestuia cu diverse materii pentru a nu dobândi/a dobândi însuşiri similare celor „purtate” de acestea (consumul de carne de leu pentru a deveni curajos; evitarea consumului de carne de arici de către războinici pentru a nu deveni timizi) ş.a.m.d. **Aidoma unor forme de magie simpatică tradiţională, homeopatia se bazează pe îndepărtarea unor fenomene (simptome) prin utilizarea unor mijloace mimetice (remediile, capabile să inducă simptome similare cu cele pe care le vindecă).**

Reamintim că, pentru a propune un remediu pentru utilizarea lui în practica homeopată, se efectuează un

proving (o încercare, sau testare) pe voluntari. Aşa a procedat Hahnemann, aşa se procedează până în ziua de astăzi. Se administrează remediul (o soluție dinamizată a materiei testate) unor persoane sănătoase, şi se observă, consemnându-se cu acuratețe, ce manifestări (simptome) fizice şi psihice apar, în urma consumării remediului. Odată alcătuit tabloul acestor simptome s-a obținut descrierea *caracterului* remediului, adică pentru ce simptome poate fi administrat (şi anume, pentru unele similare cu cele pe care le-a provocat) şi pentru ce tip de persoană este el cel mai adecvat. Altfel spus, dacă întâlnim, într-o *Materia medica*, în dreptul unui remediu, anumite simptome, fizice sau psihice, înseamnă că acestea au apărut la testarea remediului şi, totodată, că remediul se poate administra persoanelor care prezintă acele simptome.

Rapoarte actuale privitoare la provinguri includ comentarii care reflectă în mod clar o gândire magică de tip simpatic (precum şi alte concepții păgâne), care asociază, în baza „legii similarității" (după Hahnemann, dar mai ales după Frazer...) trăsături ale animalelor, plantelor, mineralelor din care s-au preparat remediile cu simptome ale probanților şi potențiale utilizări ale respectivelor remedii. Astfel:

În raportul provingului remediului *Alligator mississippiensis* sunt evidențiate conexiuni între „caracterul" remediului şi „caracterul" aligatorului, animalul de la care a provenit materia sucusionată[CLVII].

[CLVII] Aparte de această interpretare păgână, este de reținut apariția, la probanți, a diferite „simptome" cunoscute, pentru ortodocşi, ca implicând influențe demonice, de la lăcomie, depresie, pulsiunea de a fura, mânie, panică şi teroare şi până la impresia de a fi vorbit cu morții (vezi mai jos). În secțiunea *Simptome ciudate* se va discuta din perspectiva ortodoxă despre propensiunea remediilor de a stârni astfel de manifestări.

Elementul central al [remediului] Alligator mississippiensis este legat de putere. Încrederea în sine şi afirmarea sinelui au fost unele dintre cele mai puternice teme în timpul provingului. […] A apărut şi un sentiment puternic de libertate, neînfricare, maiestuozitate şi frumuseţe asociată puterii. A existat şi sentimentul că nu există limite pentru acţiunile persoanei. Acesta a fost experiat de către unii probanţi sub formă maniacală, în timp ce alţii au experiat o depresie semnificativă, chiar până la a simţi că viaţa nu merită trăită. […] Latura negativă a acestei chestiuni a puterii s-a manifestat sub formă de lăcomie şi furie. Lăcomia a fost cel mai bine exemplificată prin teme legate de furt şi tâlhărie. Au apărut temeri puternice de tâlhari, vise cu tâlhari, vise despre spionaj, vise despre clanuri criminale, precum şi pulsiuni de a fura, cuplate cu lipsa remuşcărilor. În mitologie, crocodilienii au fost asociaţi cu lăcomia şi ipocrizia, fiind şi judecători ai vinovăţiei şi nevinovăţiei [...].

Energia remediului a fost adesea intensă, bruscă şi violentă. A fost descrisă de către mulţi [probanţi] *ca un sentiment de panică şi teroare intensă şi copleşitoare*[351]*.*

Mânia probanţilor a fost stârnită mai ales de sunete, ceea ce este explicat tot prin asocierea dintre trăsăturile remediului şi trăsăturile aligatorilor:

Când cineva prinde un pui de aligator acesta emite, de regulă, o chemare plângăcioasă de spaimă şi toţi aligatorii din regiune dezvoltă un comportament agresiv pregnant de apărare[352]*.*

Tot pe baza unei asocieri păgâne, de data aceasta între crocodilieni şi „lumea de dincolo" este explicată şi trăirea uneia dintre participante, care ar fi discutat, în timpul nopţii, în cursul unor experienţe care s-ar fi desfăşurat în vis,

fiind, însă, „mai reale decât orice a trăit fiind trează” cu fostul soț şi cu logodnicul ei, amândoi morți:

Crocodilienii sunt mitologic legați de lumea de dedesubt şi de moarte. Sobek era Zeul[353] *crocodil direct asociat cu Set, Zeul întunericului şi al morții. Ei erau descrişi ca şi călăuze ale sufletelor care au plecat şi ca judecători ai morții. Şi acest fapt s-a materializat în timpul provingului, prin restabilirea legăturii cu ceea ce a fost pierdut*[354].

Efectele remediului şi legătura dintre acestea şi „caracterul” aligatorului sunt rezumate astfel:

În remediu au fost prezente multe teme animaliere. Pe lângă temele atacului şi apărării, mulți probanti au experiat stimularea sexualității şi teme legate de competiție[355].

Raportul provingului remediului *Aristolochia clematis*[356] conține şi el exemple grăitoare de perspectivă magico-simpatică:

Acest proving confirmă caracterul traumatic al remediului, iar preponderența viselor despre naştere şi copii ne-a condus către utilizarea sa în domeniul suferințelor aparatului reproducător, mai ales [al celor] *de natură traumatică. Vindecarea în timpul provingului a unor simptome persistente datorate histerectomiei aduce dovezi suplimentare în acest sens. Este de asemenea interesant de remarcat nota tematică de DEZGUST/GUNOI prezentă în acest remediu, deoarece planta în sine se înmulțeşte atrăgând muştele către florile sale cu ajutorul mirosului* [său] *de gunoi*[357].

În raportul provingului remediului *Amethyst*, trăirile probanților sunt explicate prin credințe păgâne (ametistul

clarifică mintea şi fereşte de beție) şi prin legătura magică simpatică dintre „caracterul” pietrei şi simptome:

Este interesant faptul că provingul ametistului a fost marcat de o asemănare cu ceea ce se crede despre cristalele vindecătoare. Domeniiile mental şi emoțional au demonstrat cele mai semnificative simptome. Remediul afectează relaționarea, precum şi calmul şi claritatea mentală [...]. Unii probanți au experiat chiar şi tema intoxicației, din legendele greceşti - băutorii nu au resimțit efectele alcoolului, în timp ce alții s-au simțit amețiți, fără a fi băut. [...] Alte vise au purtat amintirea cristalului de ametist însuşi (camere mici, peşteri, subterane)[358].

Exemplele ar putea continua, ocupând noi şi noi pagini şi noi şi noi minute din viața cititorului. Ne vom opri, însă, din exemplificare, marcând faptul cu citarea unei formulări academice a ideii că homeopatia este o formă de magie simpatică. În paranteză fie spus, antropologia nu aplică niciodată astfel de încadrări ştiințelor veritabile, care operează cu elemente materiale, a căror existență este demonstrabilă, sau cel puțin posibilă teoretic:

Multe dintre practicile etichetate drept „medicină alternativă” sau „medicină homeopată” în societatea americană se bazează pe Legea Similarității [aşa cum a formulat-o Frazer, n. trad.] *[...] Medicina herbală tradițională se bazează adesea pe* ***doctrina semnăturilor****. Aceasta este credința conform căreia semnele care indică utilizările medicinale ale unei plante sunt cumva încorporate în înseşi structura şi natura plantei. Unii cred că Dumnezeu a pus aceste semne pentru ca oamenii să poată atribui fiecărei plante utilizarea sa în vindecare*[359].

Într-adevăr, după *principiul similitudinii*[CLVIII], concept fundamental la care aderă toți homeopații, indiferent de filosofia sau religia personală, remediile conțin şi ele „semnăturile” simptomelor pe care le pot vindeca. Rămâne doar să fie descoperite, prin provinguri, pentru ca remediului să i se atribuie utilizările adecvate. Altfel spus, în mod conştient sau nu, toți homeopații practică magia simpatică.

Această afirmație atrage după sine o discuție despre posibilitatea practicării uneia şi aceleiaşi forme de magie de către persoane inițiate şi neinițiate, aparținând unor culturi diferite.

Ideea că homeopatia este practicată de oameni de diferite religii nu este câtuşi de puțin incompatibilă cu perspectiva conform căreia homeopatia este o formă de magie. Împlinirea actului vrăjitoriei nu ține de voința omului decât în ceea ce priveşte îndeplinirea ritualului vrăjitoresc (persoana putând fi sau nu conştientă de faptul că ceea ce face este vrăjitorie), în rest antrenează voința şi lucrarea îngerilor căzuți şi are loc indiferent de raportarea subiectivă a persoanei la actul în cauză. Demonii de-abia aşteaptă să vină şi vin, odată chemați, indiferent ce crede despre ei şi despre toată povestea cel care a îndeplinit ritualul. Vom reda doar una dintre dovezile contemporane în acest sens:

În jurul anului 1960, Michael Harner, antropolog, cunoscut drept cel care a studiat cel mai intens şamanismul sub aspect ştiințific, dar şi drept cel care l-a introdus în Occident, a participat, cu titlu experimental, în cursul unui studiu de teren, la un ritual al indienilor Conibo (populație din Peru). În urma acestei experiențe, cucerit şi convins de realitatea nouă care i se deschisese[CLIX], a ales să persevereze

---

[CLVIII] După Hahnemann, nu după Frazer.

[CLIX] *Eram pe deplin conştient de faptul că mi se deschisese, întreagă, o altă realitate. Era o realitate care nu putea fi imaginară, dat fiind că*

în a deveni şaman. Actualmente, Harner este un şaman recunoscut ca atare de către şamani (vrăjitori tribali) din diferite culturi, de la diverse triburi din America de Sud şi până la tuvini (Rusia asiatică)[360]. La întrebarea dacă şamanismul este o religie, Harner dă un răspuns izbitor de asemănător cu „argumentul" homeopatului ortodox citat în capitolul 2 al prezentei lucrări[CLX]:

Practica şamanismului este o metodă, nu o religie. Ea coexistă cu religiile consacrate în multe culturi. În Siberia, veți găsi şamanismul coexistând cu budismul şi lamaismul, iar în Japonia cu budismul. Este adevărat că şamanii se întâlnesc adesea în culturile animiste. Animismul înseamnă că oamenii cred în existența spiritelor. Aşadar, în culturile şamanice, unde şamanii interacționează cu spiritele pentru a obține rezultate precum vindecarea, nu e nicio surpriză că oamenii cred că există spirite. Dar, şamanii nu cred în spirite. Şamanii discută cu ele, interacționează cu ele. Nu „cred" că există spirite mai mult decât „cred" că au o casă în care locuiesc sau o familie. Aceasta este o chestiune foarte importantă deoarece şamanismul nu este o religie organizată [„a system of faith", în original, n. trad.][361].

Există vrăjitori inițiați, implicați în colaborarea cu demonii în urma unei alegeri conştiente, dar există şi vrăjitoria practicată de către înşelați (persoane amăgite de către

---

experiențele pe care le-am avut le avuseseră, în mod independent, şi Conibo [indienii] (...). (vezi întreaga poveste în Harner M., *My path in shamanism*, articol de pe site-ul Fundației pentru studii şamanice, înființată de către Harner, disponibil la http://www.shamanism.org/-articles/article16.html, accesat la 22.06.2011, trad. cit. O. Iftime).

[CLX] Prof. Dr. Chirilă, invocând, în sprijinul ideii că homeopatia nu aminteşte de religiile orientale, după cum comenta unul dintre criticii acesteia, faptul că ea este practicată de către persoane de diferite religii.

demoni, care ajung să nutrească idei neortodoxe despre existenţă şi impresii false despre ei înşişi, adesea considerându-se posesori ai unor capacităţi spirituale „deosebite”), sau chiar de către persoane care habar nu au că practicile pe care le adoptă sunt vrăjitoreşti.

Practica vrăjitorească a mersului pe tăciuni aprinşi apare la ortodocşii înşelaţi din sudul Bulgariei şi nordul Greciei (care îi cinstesc pe Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, după care încep să danseze pe tăciuni[362], comportându-se ca nişte posedaţi, ceea ce probabil că şi sunt), dar şi la persoane de diferite alte religii, fiind îmbrăţişată inclusiv de către unii psihologi americani (în virtutea concepţiilor lor New Age)[363], constituind un bun exemplu de ritual păgân răspândit în diferite colţuri ale lumii, căruia i se atribuie efecte benefice şi căruia i se caută explicaţii ştiinţifice, oricât de forţate, de către cei care refuză ideea că există diavolul şi lucrările sale.

Exemplul banal al măsurilor de natură magică împotriva deochiului (lucrare demonică împotriva căreia Biserica are rugăciuni[364], dar pe care inclusiv unii ortodocşi înţeleg să o combată prin magie, adică tot printr-o lucrare necurată) arată cu prisosinţă că oamenii de diverse religii pot împărtăşi credinţe vrăjitoreşti similare şi practica vrăjitoria populară cu unul şi acelaşi înţeles, indiferent de religia lor nominală. Practicile magice împotriva deochiului sunt răspândite din Portugalia până în India.

Divinaţia (ghicitul), pe care antropologia o percepe ca separabilă în *inspiraţională* (implicând contactul direct al persoanei cu puteri supranaturale, într-o stare de conştiinţă alterată) şi *non-inspiraţională* (bazată pe interpretarea evenimentelor naturale sau manipularea obiectelor oraculare)[365] reuneşte magia şi superstiţia (horoscopul, spre exemplu, ilustrând mai degrabă superstiţia decât magia). Divinaţia non-inspiraţională în aspectul ei magic este practi-

cată, uneori, ca un joc social - vezi ghicitul în cafea, în palmă sau în cărți, de către persoane care nu sunt vrăjitori inițiați şi care resping, eventual, cu obstinație, ideea că ar interfera, astfel, cu duhurile necurate.

Caracterul de magie simpatică al homeopatiei a fost sesizat și de către folcloristul român I.-A. Candrea, încă în anul 1944[CLXI]:

***Magia imitativă e în strânsă legătură cu preceptul similia similibus curantur**, emis de medicii din Evul Mediu, şi a cărui aplicare o regăsim în medicina empirică a tuturor popoarelor de pe glob. [...] Formula similia similibus curantur, care înseamnă, vorbă cu vorbă, 'cele asemenea se vindecă prin cele asemenea', nu se poate traduce mai nimerit decât prin 'cui pe cui se scoate'. **Potrivit acestui percept, orice boală sau orice rană se tămăduieşte cu leacuri analoage**, adică cu acelea care prezintă o asemănare oarecare cu înfățişarea rănii sau bolii cuiva, cu sediul unde s-a localizat, cu cauza care a provocat-o **sau cu diferitele ei manifestări.** [...] **Această ciudată terapeutică, întemeiată pe un fel de simpatie între boală şi între cauzele care o produc, sau între aspectele similare ale lumii din afară,** animale sau părți din corpul lor, plante, minerale etc. ne-a fost transmisă din timpuri imemoriale, din primele veacuri de existență a omenirii. Toată lumea din vremile străvechi a crezut în ea, tot Evul Mediu a folosit-o, şi până în zilele noastre, în afară*

[CLXI] Fapt pe care l-am descoperit *ulterior* elaborării propriilor observații privind homeopatia și magia simpatică. Altfel spus, noi, autorii acestei cărți, și folcloristul A.-I. Candrea am ajuns la unele și aceleași concluzii în mod independent. Concluzii care, de altfel, nu sunt greu de tras, pentru oricine este familiarizat cu niște noțiuni minimale de antropologie culturală.

de babele doftoroaie, ***o mai recomandă pe alocuri*** [CLXII] ***câte un tămăduitor homeopat*** [366].

b. Simptome „ciudate”

A fost menționat, mai sus, faptul că unele dintre manifestările apărute în urma administrării remediilor țin de o simptomatologie duhovnicească.

Unul dintre efectele cunoscute ale anumitor alterări funcționale ale laturii corporale[CLXIII] a omului, alterări induse de către anumite substanțe, este sensibilizarea minții față de lumea duhurilor[CLXIV]. Este clar, însă, că în cazul remediilor nu poate fi vorba despre o acțiune de tipul celei a diverselor substanțe intoxicante (alcool, droguri ş.a.) care afectează trupul prin mecanisme materiale, de interacțiune moleculară. În remedii nu există altfel de molecule decât cele de apă/alcool[CLXV]/lactoză.

Parcurgând diverse *Materia medica* homeopate din întreaga lume, se poate constata că majoritatea zdrobitoare a remediilor au listate „simptome” reflectând influența duhurilor necurate în viața omului. Se pare că materia „dinamizată” stârneşte, în om, patimile şi îl face vulnerabil la atacuri demonice directe, rezultând manifestări pe care homeopatia pretinde că le tratează, cu ajutorul unora şi aceloraşi remedii.

[CLXII] La vremea respectivă, în România homeopatia nu era o practică răspândită.

[CLXIII] Alterare care repercutează asupra sufletului, în virtutea unității dintre acesta şi trup.

[CLXIV] Psihotropele sunt folosite în mod deliberat pentru inducerea acestei sensibilități în cadrul şedințelor de transă, în diverse culturi păgâne.

[CLXV] Consumat, sub formă de remediu, în cantitate prea mică pentru a putea afecta psihicul persoanei.

Astfel de „simptome” care au cauze duhovniceşti (patimi sau influențe demonice directe) sunt tratabile, însă, doar cu mijloacele pe care Biserica le pune la dispoziție şi nu cu remedii de un fel sau de altul[CLXVI]. Numai lucrarea dumnezeiască este cu adevărat benefică pentru omul ispitit de duhurile necurate.

Toate patimile (bolile spirituale) cunoscute Bisericii[CLXVII] ajung să fie legate de remedii, în urma „dinamizării” până şi a unor substanțe cât se poate de banale. Astfel, în lista simptomelor legate de psihic, la remediul *Natrium muriaticum* (obținut din clorură de sodiu, sare de bucătărie, de la consumul cotidian al căreia, în stare nedinamizată, nu se poate afirma că ajunge cineva să aibă probleme duhovniceşti) se regăseşte un amestec de elemente ținând de patologia spirituală - depresia, precum şi diferite manifestări ale patimilor fricii, trufiei, mâniei. Probantul remediului *Natrium muriaticum* (respectiv pacientul căruia „i se potriveşte” remediul) este „deprimat, mai ales în bolile cronice [frica], consolarea îi agravează starea [trufia]. Iritabil [trufia, mânia], pasionat de amănunte. Stângaci,

---

[CLXVI] Aici, homeopatia şi medicina „alopată” se întâlnesc, ambele având pretenția că vindecă manifestări psihice de etiologie (cu cauză) non-organică, duhovnicească.

[CLXVII] Pentru clasificarea acestora, etiologia lor duhovnicească şi cum se pot ele tămădui prin mijloacele adecvate, de asemenea duhovniceşti, vezi expunerea pe scurt din Larchet, J. C., *Terapeutica bolilor mintale*, *Cap. 4. Nebunia de origine spirituală,* trad. M. Bojin, Ed. Sophia, Bucureşti, 2008, precum şi cuprinzătorul tratat al lui Larchet, *Terapeutica bolilor spirituale,* trad. M. Bojin, Ed. Sophia, Bucureşti, 2001, mai ales *Partea a II-a: Descrierea, manifestările şi felul în care se produc bolile spirituale. Patimile*, în care tratează, în subcapitole dedicate: *filautia* (iubirea egoistă de sine), *gastrimarghia* (lăcomia), *desfrânarea, arghirofilia* (patima iubirii de avuții), *tristețea*, *akedia* (patimă complexă, având, printre trăsături, nemulțumirea nedefinită, amorțeala, îngreunarea sufletului ş.a.), *mânia, frica, chenodoxia* (slava deşartă, vanitatea), *mândria.*

repezit. Vrea să fie singur, pentru a plânge [depresia şi trufia]. Râde şi plânge."[367].

Iată şi tipologia umană corespunzătoare remediului *Natrium muriaticum*, despre care autorul (Kent) susține că „aparține fetelor isterice”*:*

Există un lung şir de simptome mentale; o condiție isterică a minții şi trupului; plânsul alternează cu râsul; râs irezistibil în momente nepotrivite; râs prelungit, spasmodic. Acesta va fi urmat de stare de plâns, de o mare tristețe, lipsă de bucurie. Indiferent cât de îmbucurătoare ar fi circumstanțele, nu se poate aduce pe sine în starea de a fi veselă. Este indiferentă impresiilor, preia uşor suferința, suferă din nimic. Îşi aminteşte întâmplările neplăcute, pentru a putea suferi din cauza lor. Consolarea îi agravează starea mentală - melancolia, plânsetul, uneori poate stârni mânia. Pare să râvnească simpatie şi când i se acordă este înnebunită...[368]

Şi câteva alte exemple[CLXVIII]:

Remediul *Acidum nitricum*[369] se asociază cu teama de boală şi de moarte, egoism, suspiciune, nefericire, nemulțumire, pesimism, depresie, iritabilitate, persoana este ranchiunoasă, răzbunătoare, încăpățânată, răuvoitoare, nu o mişcă scuzele altora, suferă de disperare cronică, sare din

---

[CLXVIII] Desigur, nu vom reproduce, aici, toate listele cu sute de remedii şi simptome asociate parcurse în timpul documentării. Câteva exemple relevante au fost considerate suficiente. În completarea acestora, cititorii pot oricând consulta diverse *materia medica* on-line sau cărți de homeopatie. De asemenea, la www.provings.com se găsesc documente conținând rezultate ale unor proving-uri efectuate de către homeopați, cu detalii privind manifestările pe care remediile testate le-au indus persoanelor care au participat la proving.

somn, înspăimântată, atunci când adoarme[CLXIX] (ca şi curiozităţi, se mai spune, despre remediu, că vindecă atât blonzii, cât şi bruneţii, dacă simptomele se potrivesc cel puţin după Kent, fiindcă Allen, celebrul homeopat care milita, de altfel, împotriva vitalismului şi pentru autodeterminarea homeopatului ca om de ştiinţă materialist susţine că remediul se adresează mai degrabă bruneţilor...) şi, de asemenea, că starea mentală a pacientului se ameliorează dacă acesta merge cu trăsura[CLXX].

Remediul *Alumina* se asociază cu impulsul de a răni sau omorî, apărut la vederea unui obiect care ar putea folosi la aşa ceva, pulsiuni sinucigaşe la vederea sângelui sau a cuţitelor[370]. Pulsiunile (sin)ucigaşe sunt asociate şi cu alte remedii (*Arsenicum album*[371], *Arsenicum iodatum*[372], *Aurum metallicum*[373], *Capsicum annum*[374], *Hepar sulphur*[375] etc.).

Remediul *Sepia* se asociază cu tristeţe profundă, plâns, indiferenţă faţă de cei dragi, manifestări de ciudă şi atitudini critice faţă de ceilalţi (efecte ale trufiei), lipsa bucuriei de viaţă, amorţeala emoţiilor şi a minţii (manifestări ale akediei, binecunoscută în patologia duhovnicească), aversiune faţă de familie şi prieteni, însoţită de teama de a fi singur(ă), mânie şi iritabilitate uşor de stârnit, teama de fantome, nebunie, sărăcie (adică, o serie întreagă de angoase de origine pătimaşă şi/sau demonică nemijlocită)[376]. Remediul este recomandat, printre altele, împotriva geloziei, o altă manifestare disfuncţională, spiritualiceşte[377].

Annacardium orientale este asociat cu impulsul irezistibil de a înjura şi blestema[378].

[CLXIX] Manifestări clare ale patimilor fricii şi trufiei, precum şi ale lucrării directe a demonilor. Se remarcă faptul că spaimele în somn apar şi în tabloul altor remedii homeopate (*Arsenicum album, Belladona, Borax*, *China officinalis* sau *Chincona* etc).

[CLXX] Astfel de detalii bizare, precum cel despre trăsură nu trebuie să ne mire - ele au fost, se vede, consemnate ca „simptome” ale persoanelor care au participat la proving-ul remediului *Acidum nitricum*.

Remediul *Lycopodium* se asociază cu manifestări precum teama de singurătate şi de a fi singur în casă, dar şi, paradoxal, oroare de oameni şi de orice interacţiune, epuizare sexuală datorată „viciilor secrete”[379], laşitate, teamă de responsabilitate, teamă de întuneric, de stafii, persoanele în cauză tind să aibă aventuri de o noapte[380]. Există şi alte remedii asociate cu patima desfrânării (împreună cu alte probleme duhovniceşti): *Ambra grisea* (nimfomanie[381]), *Apis mellifica* (manie sexuală[382], dar şi furie, teamă, vexare, precum şi opusul lor, apatia; spaime în somn) ş.a.

Apar şi alte elemente îngrijorătoare, din punct de vedere duhovnicesc: remediul *Bromium* (dar şi alte remedii) este asociat cu senzaţia că cineva se află în spatele persoanei şi că, dacă aceasta se întoarce, îl va vedea pe acel „cineva” acolo[383].

Un alt simptom curios conex unor remedii este insomnia cu oră fixă. Spre exemplu, pacientul nu poate dormi după ora trei dimineaţa. Se administrează remediul *Nux vomica*[384], după alţii merge şi *Kali carbonicum*, pentru aceeaşi categorie, a celor care se trezesc la trei dimineaţa[385], după alţii nu, fiindcă după aceştia din urmă *Kali carbonicum* se dă celor care se scoală în jurul orei două (nu trei) a.m. şi nu mai pot să doarmă[386]. O astfel de simptomatologie aminteşte cel mai bine de „apucatul la oră fixă”, din limbajul popular. Că oamenii pot fi sâcâiţi de demoni, mereu la aceeaşi oră nu este deloc implauzibil, din perspectiva ortodoxă[CLXXI]. Doar că aşa ceva nu se alungă cu remedii homeo-

---

[CLXXI] La nevoitori, atacurile demonului akediei se înteţesc la vremea amiezii. *Îndeosebi în jurul orei* şase - scrie Sfântul Ioan Casian -*, îl ia pe monah un soi de fierbinţeală, care vine iar şi iar, arzându-i sufletul bolnav. Unii bătrâni spun că aceasta este molima care bântuie întru amiază, pomenită în Psalmul 90, sau demonul amiezii* (Larchet, J. C., *Terapeutica bolilor mintale*, *Cap. 4. Nebunia de origine spirituală,* trad. M. Bojin, Ed. Sophia, Bucureşti, 2008, p. 142). Ora şase bizantină corespunde orei 10 dimineaţa. Akedia nu este o patimă tipică celor

pate. Iar dacă un atare simptom apare în urma administrării unui remediu, aceasta ar trebui să îi pună pe gânduri medicii şi pacienţii ortodocşi.

Tabloul „simptomelor" cel puţin ciudate asociate remediilor culminează cu accesele de furie însoţite de plâns, lătrat şi urlat (remediul *Cantharis vesicatoria*[387]), amintind în mod izbitor de manifestările persoanelor posedate.

Un alt fapt bizar care se petrece cu cei care urmează tratamente homeopate este, după cum au constatat homeopaţii înşişi, afectarea stării de conştienţă, parte, alături de apariţia unor boli acute, din ceea ce s-a numit „culoarea ameliorării homeopate". La pacienţi se pot sesiza:

(...) alterarea percepţiei temporale, sărăcia limbajului, amnezia selectivă, lipsa conştiinţei de sine, caracterul holist al ameliorării şi dezvoltarea de boli acute, toate în răspuns la un tratament homeopat de succes[388].

Spre deosebire de persoanele tratate „convenţional", pacienţii trataţi homeopat nu-şi amintesc precis când le-au dispărut simptomele, descriu cu greutate ceea ce experiază ca schimbare în organismul lor în timpul tratamentului, nu-şi amintesc să fi avut unele dintre simptomele pe care le-au raportat practicianului homeopat şi eventual protestează când li se citesc fişele în care s-au consemnat aceste simptome. Percep schimbarea stării lor generale, pe lângă dispariţia simptomelor, dar o pun pe seama unor modificări petrecute în mediul de viaţă. Homeopaţii se plâng de faptul că aceste elemente, coroborate, determină, la pacienţii lor, o ingratitudine caracteristică... Parcă nu au fost niciodată bolnavi, aşa că nu au de ce mulţumi practicianului pentru

---

care se nevoiesc în mod deosebit pentru mântuire, ea poate atinge pe oricine.

ajutor. Aceste ciudate alterări ale capacităților pacientului de observare a sinelui şi realității imediate şi de „luare la cunoştință” sunt puse pe seama faptului că remediile determină o restaurare a stării de sănătate corespunzătoare idealului descris în cel de al doilea aforism al lui Hahnemann - „rapidă, blândă şi permanentă”:

Extindem termenul „blând” către includerea uşurinței, subtilității şi imperceptibilității. Descrierile pe care le-am făcut despre pacienți raportându-se eronat la timp, fiind incapabili să ofere explicații [despre ceea ce li se întâmplă]*, uitând complet* [simptome] *sau atribuind schimbările mediului* [înconjurător] *ne lasă impresia că simptomele au fost „şterse de pe hard”. De fapt, lucrurile de care se plângea pacientul s-au transformat, simultan cu o schimbare petrecută în el însuşi. Din punctul său de vedere devenit superior*[389]*, sănătatea sa transfigurată pare naturală, la fel de puțin ieşită din comun precum soarele dimineții*[390]*.*

* * *

S-a văzut că sistemul homeopat constituie în sine o credință, şi anume una păgână, total incompatibilă cu Ortodoxia[CLXXII], aspectul ei aplicativ fiind o formă de magie

---

[CLXXII] Aici merită menționată şi o „curiozitate” clasică a domeniului - dinamizarea prin lovirea cu Scriptura. Iată ce se relatează într-un curs de homeopatie, disponibil la http://www.homeopathyworld.-com/coursemodule1.htm (accesat la 16.06.2011, trad. cit. O. Iftime): *Circulă o poveste (probabil apocrifă, dar nu mai puțin fermecătoare) despre cum Hahnemann, ținând în mână o eprubetă cu o substanță diluată, s-a simțit atât de frustrat, pe moment, încât a început să o izbească de o Biblie legată în piele şi a descoperit că procesul de agitare şi lovire imprima, cumva, energia substanței originare în lichid/diluant astfel încât continua să aibă efect curativ, dar din fericire efectele toxice dispărând pe parcursul procesului de diluție.* Lovirea

simpatică. Influența demonică se vădeşte, în practică, în anumite reacții ale probanților/pacienților, legate de toate patimile cunoscute Bisericii, precum şi de influențe demonice ocazionale, directe.

Pentru omul credincios şi care nu caută vindecare cu orice preț (adică alinarea trupului cu prețul pagubei sufleteşti) o minimă curiozitate relativă la o metodă de „vindecare” la care face apel s-ar putea dovedi salvatoare, odată însoțită de decizia fermă de a renunța la acea metodă, din momentul în care apar dubii legate de aspectele spirituale implicate. Pentru că:

Scripturii cu flaconul supus sucusionării, la originile homeopatiei, este menționată şi în alte referințe (Sharp J., 2010, *A complementary alternative? The non-sense of homeopathy*, Biologist, 57, 28-34; Chrysalis Yashpal Jayne, *Classical Homeopathy - As Bright as the Summer Solstice!*, disponibil la http://www.yashpal.com/writings/-articles/homeopathy/, accesate la 16.06.2011 ş.a.), „o Biblie de familie, legată în piele” corespunzând perfect descrierii de „obiect dur, dar elastic”, în contra căruia trebuie izbit remediul, pentru „dinamizare”, după Hahnemann. Un astfel de detaliu (apocrif?) ar arăta încă şi mai clar subsumarea homeopatiei la vrăjitorie, care include, adesea, batjocorirea celor sfinte. Pe un forum (http://forums.randi.org-/archive/index.php/t-26852.html, accesat la 16.06.2011), cineva întreba de ce trebuie ca Biblia să fie legată în piele, oare nu ar merge şi cu un CD conținând Biblia? (persoana explicând că se gândea că suferința animalului de la care se ia pielea pentru legarea cărții ar putea „încărca negativ” remediul). I s-a răspuns că sucusionarea trebuie făcută cu o carte legată în piele şi că probabil utilizarea tocmai a Bibliei de către Hahnemann a fost pură întâmplare, doar că toată povestea a fost ideea lui şi numai a lui, aşa că cine poate şti de ce a făcut tocmai aşa. Fără alte comentarii. Diverse referințe susțin că la ora actuală homeopații folosesc lovirea de propria palmă sau de anumite dispozitive îmbrăcate în piele. Se vede că batjocorirea Scripturii doar adaugă la plăcerea demonilor, fără a fi, însă, esențială, pentru „prepararea” remediilor homeopate.

Dacă se întâmplă şi ne îmbolnăvim, e mai bine să rămânem bolnavi, decât să fim tămăduiți de nişte demoni şi să ne lepădăm de Dumnezeul nostru.

Pentru că, deşi ne tămăduiesc, în fapt, mai mult ne vatămă decât ne sunt de folos.

Ei sunt de folos trupului, care oricum are să moară şi să putrezească nu peste mult timp, dar vatămă, în schimb, foarte tare sufletul, care este nemuritor*.*

Şi, aşa cum fac negustorii de sclavi, momind copiii cu bunătăți (dulciuri, năut prăjit, sau multe altele), răpindu-le libertatea şi chiar şi viața, tot aşa fac şi demonii, făgăduind vindecarea unui mădular al trupului, dar făcându-ne să pierdem mântuirea sufletului[CLXXIII]*.*

Chiar dacă metoda se bazează şi pe elemente din lumea materială care sunt eficiente împotriva bolii, dar include practici păgâne, creştinul trebuie să o respingă. Spre exemplu, dacă un vindecător îți oferă un ceai din nişte plante despre care ştii în mod clar că au efect în boala ta, dar ceaiul acesta este acompaniat de descântece, trebuie refuzat. **Şi dacă homeopatia ar fi acționat şi în baza unor cauzalități dovedite a ține de lumea materială, aspectele de magie simpatică sunt de ajuns pentru a o respinge, din perspectiva ortodoxă.**

Bolnavul trebuie să se îndrepte, în Biserică, spre Hristos, Doctorul sufletelor şi al trupurilor, căutând iertarea lui Dumnezeu pentru păcatele care i-au atras suferința. Poate apela la ştiința medicală pentru alinarea suferinței fizice şi, dacă medicina se dovedeşte neputincioasă, în niciun caz nu trebuie să recurgă la vrăjitorie, plata celui care

---

CLXXIII Sfântul Ioan Hrisostom, *Împotriva iudeilor I,* PGB, 34, 132-138. PG 48, 854-855, citat în *Diavolul si magia...*, p. 112. Sublinierile ne aparțin.

alege suferința, deşi vrăjitorii i-ar fi alinat-o, fiind similară cu cea a mucenicilor:

Ai căzut bolnav? Vin mulți să te vadă. Unii stăruie să chemi vraci, alții să porți talismane, spunându-ți că răul va fi mai mic.

Tu rabzi suferința, temându-te de Dumnezeu, cu curaj şi cu stăruință, alegând să pătimeşti orice, decât să alergi la leacurile idolatrilor. Aşteptând cu stăruință ajutor de la Domnul şi pătimind, vei primi cununa muceniciei. Şi să nu cumva să te îndoieşti. Cum şi în ce fel, îți voi arăta.

Aşa cum un martir al lui Hristos suferă cu vitejie toate chinurile năprasnice, dar nu primeşte să slujească idolilor, aşa şi tu rabzi durerile bolii tale, ca să nu te foloseşti de nimic din cele ce sunt ale diavolului şi să nu faci cele ce-ți porunceşte.

Patimile mucenicilor sunt mai grele? Da, dar şi suferințele tale sunt mai lungi, şi, prin urmare, biruința este la fel de mare. De multe ori, însă, şi o boală poate pricinui dureri cumplite. Când fierbințeala îl face pe unul să ardă şi tare îl mai supără, iar el nici nu vrea să audă de vrăjitori, gonindu-i pe toți care-l îndeamnă să-i cheme, nu şi-a împodobit el, oare, creştetul cu a mucenicilor cunună?[CLXXIV]

D. Homeopații ortodocşi

a. Posibilitatea înşelării

Există şi homeopați ortodocşi practicanți, care consideră că Dumnezeu vindecă, şi nu ei, şi care le recomandă

[CLXXIV] Sfântul Ioan Hrisostom, din *Cuvântul III la Epistola I către Tesaloniceni*, PGB 22, 416-423, PG 62, 413-414, citat în *Diavolul şi magia...*, pp. 123- 124. Sublinierile ne aparțin.

pacienților (uneori clerici), pe lângă remedii, postul, rugăciunea şi Sfintele Taine. Nicio mirare. Victime ale vicleniei diavolului au fost uneori şi sfinții, omul fiind, totuşi, om, şi nu Dumnezeu, Singurul fără de greşeală şi posibilitate de a Se înşela. Uneori, persoana ajunge să se ataşeze enorm, până la irațional, de ideea falsă pe care a îmbrățişat-o, astfel încât o apără până la sfidarea logicii şi chiar a adevărului de credință. În această condiție, omul poate ajunge să afirme orice, mergând până la erezie sau blasfemie.

Printre „argumentele" întâlnite în scrierile unor astfel de persoane se află şi apelul la autoritate, semn al instabilității poziției pe care o apără - neavând, în fapt, dovezi sănătoase din latura ştiinței sau teologiei în favoarea cauzei lor şi sesizându-şi (conştient sau nu) poziția amenințată, încearcă să „astupe gura" opoziției prin apelul la autoritatea calificărilor academice proprii sau la cea a altor persoane, percepute ca „personalități", „lideri de opinie", „autorități", uitând că Ortodoxia nu a avut niciodată o astfel de abordare, autoritatea supremă în Biserică nefiind niciodată individul, nici măcar cel în mod cert înduhovnicit:

*(...) un **tânăr** călugăr, **lipsit de studii medicale**, tuna şi fulgera împotriva homeopatiei, spunând că este magie curată*[391].

Eu însumi i-am tratat cu remedii homeopate pe părinții Dumitru Stăniloae, Ioanichie Bălan, Visarion de la Clocociov, Sofian de la Antim şi alții. Să fi fost toți aceştia rătăciți, necălăuziți bine de duhul lor? Ne îndoim[392].

Mulți duhovnici recomandă homeopatia...[393]

Aici sunt invocați şi Sfântul Teofan Zăvorâtul, ca şi comentând favorabil despre homeopatie, Sfântul Ignatie

Briancianinov, despre care se spune că ar fi practicat homeopatia (referința despre Sfântul Ignatie lipseşte), precum şi Sfântul Serafim de Virița.

Despre Sfântul Serafim autorul relatează, citând *Patericul Viriței*[394] că ar fi mustrat pe o doctoriță homeopată care orbise, cum că a orbit fiindcă nu a mai vrut să trateze pacienții („să vadă nenorocirea altor oameni"), de frica autorităților. Dumnezeu i-a redat vederea, prin Sfântul Serafim, iar doctorița a promis că de atunci încolo va ajuta pe oricine va avea nevoie de ea. Redăm, aici, istorisirea, pentru a nu fi acuzați că am fi dorit să o ascundem. Exprimăm, însă, îndoieli asupra autenticității ei. Duhul Sfânt nu Se contrazice. Odată ce omul nu trebuie să se amestece cu diavolul, o minune care să aibă urmarea de a amesteca pe om cu diavolul, prin recursul la păgânism, nu se va petrece în vecii vecilor.

Trebuie menționat, de asemenea, că viața Sfântului Serafim de Virița în limba rusă[395] nu menționează o asemenea minune. Este adevărat că, printre alți „vizitatori îndrăgiți" ai sfântului se număra şi profesorul S. S. Favorski, medic (şi) homeopat, dar în ce fel privea sfântul faptul că acesta practica homeopatia nu se menționează. Sursele pro-homeopate de limbă rusă[396] adaugă că Sfântul Serafim ar fi fost duhovnicul lui Favorski şi pomenesc vindecarea doctoriței homeopate oarbe, eveniment citat, însă, nu după vreo viață a sfântului, ci după S. N. Râbakova, 2003, *Gomeopatiia v Rosii* (Homeopatia în Rusia), articol publicat în revista *Russkii Mir* (şi republicat pe internet în numeroase locații), care nu dă referințe pentru această afirmație (şi care nu conține, de altfel, niciun fel de bibliografie). Totodată, în cuvântul înainte la *Patericul Viriței*[397] se menționează faptul că „Descrierea vieții starețului este alcătuită pe baza amintirilor fiilor săi duhovniceşti şi de asemenea, din povestirile orale ale celor ce au vorbit cu cei ce l-au cercetat pe stareț". Nu poate fi exclusă posibilitatea alterării, pe parcurs, a relatării minunii

petrecute cu doctorița oarbă, astfel încât ea să fi căpătat forma şi sensul citate în edițiile actuale ale *Patericului*.

De altfel, tot dintr-o confuzie (voită sau nu) se pune pe seama Sfântului Ignatie Briancianinov practicarea homeopatiei. Astfel, surse pro-homeopate ruseşti afirmă că Sfântul Ignatie le dădea leacuri homeopate bolnavilor, însă o altă referință rusească[398], vorbind despre istoria homeopatiei în Rusia şi citând din viața sfântului, menționează doar că acesta împărțea medicamente, cuvântul „homeopate” apărând într-o paranteză, ca o adăugire sau subînțelegere din partea autorului istoriei homeopatiei, şi nu ca parte din textul originar. Într-adevăr, viața Sfântului Ignatie, publicată la Moscova în anul 2000[399], menționează că îi îngrijea pe bolnavi cu rugăciuni şi cu plante medicinale, şi nu vorbeşte despre remedii homeopate. Aşadar, atribuirea de practici homeopate Sfântului Ignatie pare a proveni din confuzia, deja clasică, între fitoterapie[CLXXV] şi homeopatie.

Cât despre Sfinții Teofan Zăvorâtul şi Ioan de Kronstadt, ei au vorbit, ocazional, în mod favorabil, despre homeopatie, d. ex. la inaugurarea unor centre homeopate (poate fiindcă nu au aprofundat subiectul - şi sfinții sunt oameni şi au ocazionale scăderi omeneşti), dar nu au practicat homeopatia. În ceea ce priveşte atitudinea lor binevoitoare față de homeopatie, aceasta ar putea fi simplu explicată prin faptul că, probabil, nu au căutat să afle, în mod precis, ce concepții stau la baza homeopatiei, ci au avut, pur şi simplu, o firească încredere în medicii care pretindeau că homeopatia este doar o altă formă de medicină ştiințifică.

Profesorul Chirilă le face criticilor homeopatiei următoarele sugestii:

[CLXXV] Utilizarea terapeutică a plantelor medicinale.

(...) îmi permit să le dau un sfat călugărilor care continuă să atace homeopatia în predici şi în scris: să se înscrie la Facultatea de medicină (6 ani), să facă o specialitate (5 ani), să învețe homeopatia (3 ani), să aibă o practică clinică (10 ani), să se roage mult, şi după ce le-au împlinit pe toate acestea, să încerce să scrie un articolaş despre homeopatie[400].

1) „Tânărul călugăr lipsit de studii medicale" tuna şi fulgera împotriva vrăjitoriei, nu a unei metode medicale, combaterea vrăjitoriei fiind adecvată unui preot, ca şi oricărui creştin ortodox conştient de datoriile sale în Biserică. Biserica, pentru confirmarea părerilor teologice, nu a cerut niciodată studii şi diplome celor care au emis părerile, ci dovada conformității acelor păreri cu Revelația. De altfel:

Învățătura după literă, fiind lăsată de capul său, naşte fără de întârziere părere de sine şi trufie, şi înstrăinează prin mijlocirea lor pe om de Dumnezeu. Înfățişându-se la arătare drept cunoaştere a lui Dumnezeu, ea poate fi în fapt desăvârşită neştiință, lepădare a Lui. Propovăduind Credința, ne putem afunda întru necredință! Tainele ce se descoperă creştinilor necărturari rămân foarte ades ascunse bărbaților învățați, care se mulțumesc numai cu învățătura academică a Teologiei, ca şi cum aceasta ar fi una dintre ştiințele omeneşti[CLXXVI].

2) Celor care au îmbrățişat homeopatia, teologi şi/sau clerici fiind, nu li se mai reproşează lipsa studiilor medicale (vezi exemplele citate). Totodată, pe doctorul Pfeifer, care combate homeopatia, asemuind-o cu religiile orientale, s-a văzut, mai sus (în capitolul 2 al prezentei lucrări), că studiile

---

CLXXVI Sfântul Ignatie Briancianinov, *Despre vedenii, duhuri şi minuni*, trad. Adrian şi Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, 2011, pp. 70-71.

medicale nu l-au scăpat de dezaprobarea vehementă a prof. dr. Chirilă...

Cât despre îndemnul de a practica homeopatia, adresat „tânărului călugăr”, este complet deplasat, în context. Un ortodox convins că ceva este vrăjitorie nu s-ar apuca să practice acel ceva, pentru a-i demonstra caracterul de lucrare cu duhurile necurate. În plus, proba ar deveni neconcludentă. Odată ce persoana acceptă să lucreze cu „energiile”, n-ar fi de mirare să ajungă un fervent susținător al homeopatiei (vezi, mai sus, povestea lui Harner, antropologul devenit şaman în urma „studiilor” sale de teren). **Astfel de „experimente”, cu lucruri asupra cărora pluteşte suspiciunea că ar implica duhurile necurate, nu sunt recomandabile sub nicio formă şi nimeni nu trebuie să se lase ispitit, cumva, de o astfel de activitate, în ideea că ar face asta cu scopul lămuririi chestiunii şi că Dumnezeu ar fi dator să-l păzească, dacă se amestecă în aşa ceva:**

Să ne amintim următoare observație de mare însemnătate scoasă din cercările [experiențele] nevoitorilor făptuitori: toate fenomenele drăceşti au însuşirea că până şi cea mai măruntă luare-aminte care li se dă este primejdioasă; dintr-o asemenea luare-aminte, pe care omul şi-o îngăduie chiar fără nicio împreună-simțire față de respectivul fenomen, el poate primi o întipărire cât se poate de vătămătoare, să fie supus unei ispite grele[CLXXVII].

3) Ca observație generală, în Biserica Ortodoxă, argumentul autorității, aşa cum este pus de către prof. Chirilă, pur şi simplu nu ține. Au existat, de-a lungul istoriei, mase de clerici smintiți, dimpreună cu poporul care le-a

---

[CLXXVII] Sfântul Ignatie Briancianinov, *Despre vedenii, duhuri şi minuni*, trad. Adrian şi Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, 2011, p. 61.

urmat în erezie, iar înşelarea nu i-a ocolit, pe parcursul vieții, nici pe unii sfinți. Nu la un om sau chiar la mai mulți se raportează ortodoxia unei idei/fapte, ci la reperele veşnice ale Bisericii. Oricine poate greşi, fiindcă omul este om, nu Dumnezeu. Singura cale de a afla dacă ceva (o idee sau o practică) este conform cu învățătura de credință este confruntarea cu Scriptura şi cu Tradiția, cu moştenirea patristică asumată de către Biserică.

Adăugăm, în finalul secțiunii, observația că autorul homeopat citat invocă, în sprijinul homeopatiei, şi presupusa prezență a principiului similitudinii în Sfânta Scriptură (după ce anterior pusese enunțarea lui pe seama lui Hipocrate, atunci când chestiunea se discuta în raport cu cât de ştiințifice sunt metodele hahnemanniene), ceea ce impune inaugurarea secțiunii următoare.

b. Falsul teologic şi blasfemia ca „argumente” pentru homeopatie

Homeopatia este compatibilă cu învățătura creştină. Iată câteva argumente:

1. Principiul similitudinii îl găsim de două ori în Sfânta Scriptură:

- când cei muşcați de şarpe priveau şarpele de aramă înălțat în pustia Sinai, scăpau de la moarte;

- Noul Testament ne învață cântarea pascală: „Cu moartea pe moarte călcând...”

- Jean-Claude Larchet, medic francez ortodox, descrie astfel calitatea de tămăduitor a Mântuitorului: Hristos a vindecat asumându-Şi firea noastră în întregime, adică „pe cel asemenea printr-unul asemenea”, adică l-a vindecat pe om făcându-Se om”[401].

Dacă homeopatia ar fi fost, în mod clar, demonstrat mai presus de orice dubiu, o ştiinţă, nici autorul citat nu ar fi simţit, probabil, nevoia să recurgă la argumente despre compatibilitatea homeopatiei cu învăţătura ortodoxă, după cum nu se discută compatibilitea matematicii, fizicii, chimiei sau biologiei cu învăţătura de credinţă. **Apar astfel de discuţii atunci când nu despre ştiinţă este vorba, ci despre filosofii cu aparenţă de ştiinţă, care pot veni, într-adevăr, în contradicţie cu credinţa.**

În ceea ce priveşte (pseudo)argumentele aduse, ele gravitează între inexactitate (textul din troparul Învierii, „Hristos a înviat din morţi, **cu moartea pe moarte călcând**...” nu există ca atare în Scriptură) şi blasfemie.

1) Şarpele de aramă înălţat de Moise la porunca Domnului a fost semnul bunăvoinţei lui Dumnezeu către poporul care cârtise, a fost pedepsit cu înveninarea, ca aducere-aminte a condiţiei sale umane, păcătoase, dar s-a căit. De aceea, cei muşcaţi de şarpe nu mureau, odată ce priveau şarpele de aramă şi nu fiindcă şarpele de aramă ar fi fost... o aplicaţie a principiului homeopat al similitudinii.

Şi grăia poporul împotriva lui Dumnezeu şi împotriva lui Moise, zicând: „La ce ne-ai scos din pământul Egiptului, ca să ne omori în pustiu, că aici nu este nici pâine, nici apă şi sufletul nostru s-a scârbit de această hrană sărăcăcioasă". Atunci a trimis Domnul asupra poporului şerpi veninoşi, care muşcau poporul, şi a murit mulţime de popor din fiii lui Israel. A venit deci poporul la Moise şi a zis: „Am greşit, grăind împotriva Domnului şi împotriva ta; roagă-te Domnului, ca să depărteze şerpii de la noi". Şi s-a rugat Moise Domnului pentru popor. Iar Domnul a zis către Moise: „Fă-ţi un şarpe de aramă şi-l pune pe un stâlp; şi de va muşca şarpele pe vreun om, tot cel muşcat care se va uita la el va trăi. Şi a făcut Moise un şarpe de aramă şi l-a pus pe un stâlp; şi când

un şarpe muşca vreun om, acesta privea la şarpele cel de aramă şi trăia (Numerii, 21, 5-9).

Totodată, înălțarea şarpelui de aramă a preînchipuit înălțarea lui Hristos pe Sfânta Cruce, cea de viață dătătoare celor înveninați de păcate, care îşi ridică, însă, ochii şi sufletul către unealta mântuirii noastre:

Şi după cum Moise a înălțat şarpele în pustie, aşa trebuie să se înalțe Fiul Omului, ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veşnică. Căci Dumnezeu aşa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veşnică. (Ioan, 3, 14-16).

Perspectiva conform căreia israeliții scăpau de şerpi fiindcă priveau reprezentarea unui şarpe, nedublată de sensul profund, teologic, al chestiunii reduce problema şarpelui de aramă la magie simpatică. Iată, pentru a înlesni înțelegerea mutației de acest fel, detectabilă în cadrul „argumentului” homeopatului citat, un exemplu de magie simpatică împotriva şerpilor:

Printre triburile vestice din Noua Guinee britanică, cine ucide un şarpe îl va arde şi îşi va mânji picioarele cu cenuşa când merge în pădure; căci niciun şarpe nu-l va muşca, timp de câteva zile după [aceea][CLXXVIII]*.*

[CLXXVIII] Frazer, *The Golden Bough*, 1922, *III. Sympathetic Magic*, § 2. *Homoeopathic or Imitative Magic*, p. 32, (disponibil la http://www.bartleby.com/196/6.html, accesat la 5.07.2011, trad. cit. O. Iftime). În titlul capitolului lui Frazer, termenul „homeopată” este folosit în accepțiunea sa primară, „de acelaşi fel, similar”, desemnând categoria de magie simpatică în care scopul actului magic se consideră a fi atins pe baza similitudinilor între elemente ale actului magic (materii şi proprietăți ale lor, gesturi etc.) şi schimbările pe care ma-

2) Apogeul blasfemiei se atinge odată cu invocarea troparului Învierii. Blasfemia în cauză oricum nu slujeşte apologiei homeopatiei, dat fiind că cele două morți pomenite în tropar nu sunt câtuşi de puțin „similare”. În prima instanță este vorba despre moartea pe cruce a lui Hristos (despărțirea vremelnică a sfântului Său suflet de sfântul Său trup), nemeritată dar asumată, din dragoste de oameni. La cea de-a doua mențiune, este vorba despre moartea duhovnicească a neamului omenesc, consecință a păcatului protopărinților, şi pentru care, până la Pogorârea la iad, până şi drepții Vechiului Testament se găseau acolo.

Iarăşi, apare reducerea la magie simpatică, de parcă lucrarea mântuitoare a lui Hristos ar fi similară cu alungarea morții prin mimetism, de către vracii tribali:

În mod similar vraciul dayak la care s-a apelat în caz de boală se va întinde, prefăcându-se mort. El este, în consecință, tratat ca un mort, înfăşurat în pânzeturi, scos din casă şi aşezat pe pământ. După aproximativ o oră, celălalt vraci îl dezleagă pe pretinsul mort şi îl aduce la viață, iar după cum se vindecă acesta ar trebui să se vindece şi persoana bolnavă[CLXXIX].

3) Larchet nu vorbea (şi niciun ortodox nu ar fi vorbit) despre „calitatea de tămăduitor” a Mântuitorului, adică de medic, vraci sau alții dintre cei care se ocupă de „tămăduire”, şi cu atât mai puțin de cea de „tămăduitor” care să fi folosit principiul similitudinii. Larchet vorba, în esență, des-

---

gia se doreşte a le produce în realitate. Spre exemplu, femeia care doreşte un copil va mima naşterea, în cadrul unui ritual, războinicii vor consuma carnea animalelor agile şi curajoase etc. Despre trăsăturile de fond ale homeopatiei ca magie simpatică s-a discutat mai sus.

CLXXIX Frazer, *op. cit.*, p. 8.

pre acelaşi lucru ca şi troparul Învierii - despre eliberarea omului din robia păcatului şi a morții aduse de păcat, prin înomenirea Fiului lui Dumnezeu, Hristos cel răstignit şi înviat. În Hristos, firea umană s-a regăsit restaurată, curățită de urmările păcatului, cu adevărat Dumnezeu a tămăduit firea omenească, dar în acest sens duhovnicesc, şi nu în vreunul legat de medicină sau homeopatie. Iarăşi, avem de-a face cu un aspect al învățăturii de credință utilizat în mod abuziv, tendențios, şi, în consecință, hulitor, pentru aşa-zisa ilustrare a principiului similitudinii, aşa cum îl admit şi aplică homeopații.

Aceste deformări de sens apar, în lucrarea homeopatului citat, în condițiile în care preînchipuirea Răstignirii prin înălțarea şarpelui de aramă, înțelesul ortodox al troparului Învierii, ca şi cel al vindecării firii omeneşti de către Dumnezeu Întrupat nu sunt cine ştie ce locuri dificile din teologie.

Rezumatul capitolului al patrulea

Credința într-o „forță vitală", vindecabilă de către homeopat cu ajutorul remediilor preparate din minerale, plante şi animale diferă în totalitate de învățătura Bisericii, dat fiind că, din perspectiva ortodoxă:

- **nu vreo „forța vitală autoîntreținută", ci sufletul dă trupului puterea de simțire, de viață şi de creştere, sub lucrarea energiilor dumnezeieşti necreate;**

- **boala nu este rezultatul dezechilibrului „forței vitale", ci urmarea păcatului**[CLXXX]**;**

- **reîntregirea laturii spirituale a omului (vindecarea sufletului) nu o pot înfăptui „vindecătorii", ci doar harul**

[CLXXX] Cu excepțiile care s-au menționat mai sus, dar care nu confirmă, nici ele, în vreun fel, doctrina homeopată.

dumnezeiesc, pe care omul îl poate primi numai şi numai în Biserică.

Totodată, pretențiile homeopate privind „informarea” a diferite substrate cu caracteristicile materiei medica sucusionate contrazic teologia rațiunilor. A susține că apa poate manifesta (în urma sucusionării) proprietăți ale altor materii, în absența fizică a acestora, echivalează cu a afirma că rațiunile firii (gândurile lui Dumnezeu) pot fi alterate prin acțiunea omului.

Chiar dacă unii homeopați nu asumă perspectiva vitalistă, sau ideea de informare prin sucusionare, practica lor este contrară ortodoxiei, homeopatia având o abordare operațională tipică pentru magia simpatică. De asemenea, din studiul datelor pe care homeopații le-au colectat despre remedii se poate observa că **materia dinamizată stârneşte, în om, patimile, şi îl face vulnerabil la atacuri demonice directe, toate patimile (bolile spirituale) cunoscute Bisericii ajungând să fie legate de remedii**.

Reamintim, aici, şi faptul că reacțiile date de către „medicamentele homeopate” se petrec în absența vreunui element material propriu remediilor, pe seama căruia să poată fi puse. După cum s-a discutat, pe parcursul lucrării de față, ipotezele privind energii de natură materială şi/sau transferuri de informație care să intervină în interacțiunile homeopate suferă din lipsă de rigurozitate ştiințifică şi logică.

Tentația recursului la homeopatie, mai ales pentru bolnavii grav, este mare, dat fiind că nu suntem, cu toții, decât oameni. **A nu apela la astfel de practici, chiar dacă suferința cuiva este mare şi tentația alinării amăgitoare pe care o pot oferi vrăjitorii este pe măsură, atrage, însă, asupra bolnavului, conform învățăturii Bisericii, mângâierea şi răsplata dumnezeiască.**

Note:

[1] Este vorba despre nota a (coresp. notei 7 din ediția originală), care urmează aforismului (paragrafului) 11.
[2] S. Hahnemann, paragraful 11 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 23.
[3] S. Hahnemann, aforismul 72 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., pp. 77-78.
[4] S. Hahnemann, paragraful 78 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 83.
[5] S. Hahnemann, paragraful 79 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 84.
[6] S. Hahnemann, paragraful 80 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 84.
[7] S. Hahnemann, aforismul 204 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 152.
[8] S. Hahnemann, paragraful 204 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 152.
[9] S. Hahnemann, paragraful 80 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 85.
[10] S. Hahnemann, aforismul 205 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 152.
[11] S. Hahnemann, nota a - coresp. notei 7 din original - la aforismul 11 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 25.
[12] S. Hahnemann, paragraful 148 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 127. Sublinierile ne aparțin.
[13] S. Hahnemann, paragraful 269 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., pp. 192-193.
[14] S. Hahnemann, paragraful 270 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 195.
[15] S. Hahnemann, paragraful 270 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 196. Sublinierile ne aparțin.
[16] S. Hahnemann, nota g - coresp. notei 156 din original - la paragraful 270 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 200. Sublinierile ne aparțin.
[17] Vezi şi Teleianu, I., *Homeopatia şi iatrogenia*, disponibil la http://teleianuhomeopat.3x.ro/Iatrogenia.htm, unde remediul

x-ray (raze X) este recomandat în cazurile de mastectomie (extirpare chirurgicală a sânilor), iar remediul *sol* (remediu homeopat preparat din razele soarelui) în reacțiile adverse ulterioare iradierilor, http://www. Similima.com/materia-medica-notes-for-competitive-exams-in-homeopathy, unde sunt enumerate remedii obținute din surse imponderabile, împreună cu materia medica la care a fost expus lichidul diluat şi sucusionat, în vederea obținerii lor: *Magnetis polus australis (polul sud magnetic), Magnetis polus arcticus (polul nord magnetic), Magnetis poli umbo (ambii poli ai unui magnet), X-ray, Luna (lumina lunii), Sol (lumina soarelui), Electricitas (electricitatea).* Paginile de internet citate au fost accesate la 6.09.2012.

[18] Pavlovschi D. (coord.), 2009, *Homeopatie, Note de curs, Modulul 1 - Manual adresat medicilor cursanți înscrişi la Atestatul de Studii Complementare în domeniul Homeopatiei din Romania,* p. 103, disponibil la http://www.homeopatie-srh.ro/wp-content-/uploads/2010/10/ Caiet-Modul-1.pdf (accesat la 6.09.2012).

[19] Pavlovschi D., 2009, *op. cit*.

[20] Pavlovschi D., 2009, *op. cit*.

[21] S. Hahnemann, aforismul 16 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., pp. 28-29.

[22] Vezi, d. ex., Loudon I., 2006 *A brief history of homeopathy*, J R Soc Med, 99, 607-610.

[23] Hahnemann S., *Gesammelte kleine Schriften*. Herausgegeben von Josef M. Schmidt und Daniel Kaiser. Heidelberg: Haug, 2001, p. 493, *apud* Schmidt J. M., 2008, *Believing in order to understand: Hahnemann's hierarchisation of values*, Homeopathy, 97, 156-160.

[24] Schmidt J. M., 2008, *Believing in order to understand: Hahnemann's hierarchisation of values*, Homeopathy, 97, 156-160, trad. cit. O. Iftime.

[25] Schmidt J. M., 2008, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.

[26] Schmidt J. M., 2008, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.

[27] Hahnemann S., nota a - coresp. notei 7 din original - la paragraful 11 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 26. Sublinierile ne aparțin.

[28] Conferința 13, *Legea asemănărilor (similitudinii)*, în *Conferințele lui Kent, o sută de ani mai târziu, lucrare inițiată de Societatea Hahnemanniană din Normandia şi coordonată de Dr. Jacques Prat,* trad. dr. Ioan Teleianu, disponibil la http://www.teleianu-homeopat.3x. ro/kent_conf13.htm (accesat la 24.06.2011). Sublinierile ne aparțin.

[29] Disponibilă on-line în originalul latin (S. Pepys, Reg. Soc. Praeses, Julii 5, 1686, Londini) la http://www.gutenberg.org/files-/28233/ 28233-pdf.pdf, iar într-o primă versiune engleză modernizată (transl. A. Motte, D. Adee ed., New York, 1846) la http://www.scribd.com/ doc/19058378/English-Version-Philosophi-Naturalis-Principia-Mathematica (accesate la 8.06.2011).

[30] Disponibilă on-line în originalul latin (Petropoli Typis Academiae Scientiarum) la http://books.google.com/books?id=pYY_AAAAcAAJ&-printsec=frontcover&cd=1&source=gbs_ViewAPI#v=onepage&q&f=false (accesat la 8.06.2011).

[31] Fenner F. și colab., *Smallpox and its eradication, Chapter 6. Early efforts of control: variolation, vaccination, and isolation and quarantine*, WHO Geneva, 1988.

[32] S. Hahnemann, scrisoare către dr. Schreter, *Archiv* a lui Stapf, vol. 23, pt. 3, p. 103, *Brit. Jour. Of Hom*., 6, 415, *apud* Bradford Th. L., *Viața şi scrisorile doctorului Samuel Hahnemann*, trad. D. Lică, Ed. Graphite, 2010, pp. 172-173.

[33] Allen H. C., *The Vital Force*, disponibil la http://www.homeoint.-org/cazalet/allen/vitalforce.htm, accesat la 18.06.2012 (trad. cit. O. Iftime).

[34] Jütte R., Riley D., 2005, *A review of the use and role of low potencies in homeopathy*, Compl Ther Med, 13, 291-296. Medicina herbală utilizează produse din plante.

[35] Pentru o sinteză pe scurt, remarcabilă prin claritate, a unor argumente științifice și logice care descalifică pretențiile homeopaților vezi și Ștefan L. D., *Homeopatia între aparențe și realitate*, Constanța, 2011.

[36] Vezi și Ștefan L. D., *Homeopatia între aparențe și realitate*, Constanța, 2011.

---

[37] Stanley H. E. şi colab., 1998, *The puzzling statistical physics of liquid water*, Physica A, 257, 213-232; Cabane B., Vuilleumier R., 2005, *The physics of liquid water,* C. R. Geoscience, 337(1), 159-171.
[38] Cowan M. L. și colab., 2005, *Ultrafast memory loss and energy redistribution in the hydrogen bond network of liquid* H_2O, *Nature,* 434(7030), 199-202.
[39] Vezi și Ștefan L. D., *Homeopatia între aparențe și realitate*, Constanța, 2011.
[40] Vezi referința rapidă http://www.foodreactions.org/intolerance /lactose/absorption.html, dar şi Southgate D. A. T., 1995, *Digestion and metabolism of sugars*, Am. J. Clin. Nutr., 62(suppl), 203S-11S; Wright E. M., 1998, *Genetic Disorders of Membrane Transport I. Glucose Galactose Malabsorption*, Am J Physiol Gastrointest Liver Physiol, 275, G879-G882.
[41] Schmukler A. V., *An A to Z Home Handbook*, Llewellyn Publications, Woodbury, USA, 2006, p. 14 (trad. citat. O. Iftime).
[42] Vezi, spre exemplu, Anick D. J, Ives J. A., 2007, *The silica hypothesis for homeopathy: physical chemistry*, Homeopathy, 96, 189-195.
[43] Argumente comune, vezi şi Teixeira, J, 2007, *Can water possibly have a memory? A sceptical view*, Homeopathy, 96(3), 158-162 sau Sharp J., 2010, *A complementary alternative? The non-sense of homeopathy*, Biologist, 57, 28-34.
[44] Campbell C., 2008, *Medicine, rhetoric and undermining: managing credibility in homeopathic practice*, Homeopathy, 97, 76-82.
[45] Bauer J. L., 2005, *Homeopathy: A View from the Outside*, J Alt Complement Med, 11(1), 1-3.
[46] Reilly D., 2001, *The Puzzle of Homeopathy*, J Alt & Comp Med, 7, Suppl. 1, pp. S-103-S-109, trad. cit. O. Iftime.
[47] *'Ultra-molecular' vibrated serial microdilutions*, în original.
[48] Guedes J. R. P. şi colab., 2004, *Homeopathically prepared dilution of Rana catesbeiana thyroid glands modifies its rate of metamorphosis*, Homeopathy, 93, 132-137.
[49] Vezi FAO. © 2005-2011. *Cultured Aquatic Species Information Programme. Rana catesbeiana*. Cultured Aquatic Species Information Programme. Text by Flores Nava, A. In: *FAO Fisheries and*

Aquaculture Department [online]. Rome. Updated 9 February 2005, disponibil la http://www.fao.org/fishery/culturedspecies/-Rana_ catesbeiana/en, accesat la 30.09.2011. În sudul Americii de Nord (la „mai cald”) mormolocii de *Lithobates catesbeianus* (syn. *Rana catesbeiana*) metamorfozează în trei luni, în timp ce în nordul continentului (unde este mai frig) metamorfozează în până la trei ani - vezi *Global invasive species database, Lithobates catesbeianus (Rana catsbeiana) (amphibian)*, disponibil la http://www.issg.org/database/species/ecology.asp?si=80&fr-=1&sts=sss, accesat la 30. 09. 2011.

[50] Elia V. şi colab., 2007, *The 'Memory of Water': an almost deciphered enigma. Dissipative structures in extremely dilute aqueous solutions*, Homeopathy, 96(3), 163-169.

[51] Vezi referințele rapide: *Dow - The Caustic Soda Solution Handbook*, The Chlorine Institute, Washington, USA, p. 2 şi p. 8, disponibil la http://www.emt-india.net/Presentations2008/3L_2008-Sep11_ChlorAlkali/Material/06-NaOH.pdf, respectiv *OxyChem Caustic Soda Handbook*, Occidental Chemical Corporation, Dallas, TX, USA, 2009, p. 28, unde se prezintă inclusiv graficul variației temperaturii soluției cu procentul de hidroxid de sodiu dizolvat, disponibil la http://www.oxy.com/OurBusinesses/-Chemicals/Products/Documents/CausticSoda/caustic.pdf (accesate la 19.06.2012).

[52] Vezi Shalizi C., *Ilya Prigogine*, disponibil la http://cscs.umich.-edu/~crshalizi/notabene/prigogine.html; Bricmont J., *Science of Chaos or Chaos in Science?*, disponibil la http://xxx.lanl.gov/PS_-cache/chao-dyn/pdf/9603/9603009v1.pdf, accesate la 16.09.2011.

[53] Abelson M. B., Maffei C., 2008, *What's Driving Patients Toward Homeopathy?,* Rev Ophtal, 100-103; vezi şi Barnes J. şi colab., 1999, *Articles on Complementary Medicine in the Mainstream Medical Literature. An Investigation of MEDLINE, 1966 Through 1996*, Arch Intern Med, 159, 1721-1725, atestând creşterea abruptă a interesului pentru medicina complementară în literatura medicală, între 1972 şi 1986, respectiv în perioada 1987-1996 (aproape de anul relizării studiului lui Barnes şi colab.).

[54] Chirilă P., *Vindecarea,* Ed. Christiana, Bucureşti, 2009, p. 157.

[55] Vezi orice referință din domeniul anatomiei şi fiziologiei omului, de la manualele de şcoală generală până la tratatele academice.
[56] Vezi orice referință despre reacții imune, de la cele din categoria „medicina pentru toți" până la tratate specializate.
[57] Chirilă P., *op. cit.*, p. 159. Sublinierile ne aparțin.
[58] Sublinierea îi aparține prof. dr. Chirilă.
[59] Chirilă P., *op. cit.*, pp. 161-162.
[60] Teleianu I., 2000, *Homeopatia,* disponibil la http://www.homeopatia.ro/Note_de_curs.htm#H_O_M_E_O_P_A_T_I_A, accesat la 24.06.2011. Dr. Ioan Teleianu (decedat) a fost preşedintele Societății Române de Homeopatie.
[61] Chirilă P., *op. cit.,* pp. 162-163.
[62] Chirilă P., Chirilă M., Cap. 4. *Homeopatie*, în Chirilă P. şi colab. *Medicina naturistă*, Ed. Christiana, Bucureşti, 2008, p. 209.
[63] Pentru teoria spectroscopiei (spectrofotometriei) în UV vezi referințele rapide *Visible and Ultraviolet Spectroscopy*, disponibil la http://www2.chemistry.msu.edu/faculty/reusch/VirtTxtJml/Spectrpy/UV-Vis/spectrum.htm, *Ultraviolet and Visible Absorption Spectroscopy (uv-vis), disponibil la* http://www.chemistry.-adelaide.edu.au/external/soc-rel/content/uv-vis.htm, accesate la 2.07.2011.
[64] Vezi referința rapidă *Online edition for students of organic chemistry lab courses at the University of Colorado, Boulder, Dept of Chem and Biochem.*, 2002, Chapter 15. Infrared Spectroscopy: Theory, disponibilă la http://orgchem.colorado.edu/hndbksupport/irtutor/tutorial.html, accesat la 2.07.2011.
[65] Chirilă P., Chirilă M., 2008, *op. cit.,* p. 207.
[66] Adică, o analiză a mai multor studii realizate pe aceeași problemă. Becker-Witt C. și colab., 2003, *Quality Assessment of Physical Research in Homeopathy*, J Alt Complement Med, 9 (1), 113-132.
[67] Chirilă P., Chirilă M., 2008, *op. cit.*, p. 205.
[68] Vezi Pearse A.G.E., 1969, *The cytochemistry and ultrastructure of polypeptide hormone producing cells of the APUD series and the embryologic, physiologic, and pathologic implication of the concept*, J Histochem Cytochem, 17, 303-313.

[69] Vezi, d. ex., DeLellis R. A. și colab., 1984, *Multidirectional differentiation in neuroendocrine neoplasms*, J Histochem Cytochem, 32, 899-904; Andrew A. şi colab., 1998, *The origin of gut and pancreatic neuroendocrine (APUD) cells - the last word?* J Pathol, 186, 117-118.
[70] *A diffuse neuroendocrine system … the third branch of the nervous system acting within the second, the autonomic nervous system in the control of all the intestinal organs*, după Boyd C.A.R., 2001, *Amine uptake and peptide hormone secretion: APUD cells in a new landscape,* J Physiol, 15, 531(Pt 3), 581.
[71] *APUD cells*, disponibil la http://www.copewithcytokines.de-/cope.cgi?key=APUD%20cells, accesat la 2.07.2011.
[72] Cunoştințe elementare. Se poate utiliza, ca referință, orice carte de fiziologie umană şi orice carte de embriologie umană.
[73] Chirilă P., Chirilă M., 2008, *op. cit.*, p. 205.
[74] Boyd C. A. R., 2001, *op. cit.*
[75] Chirilă P., Chirilă M., 2008, *op. cit.*, pp. 205-206.
[76] Vezi și Ștefan L. D., *Homeopatia între aparențe și realitate*, Constanța, 2011.
[77] Ives G., 2000, The Blackie Memorial Lecture 1999. *Homeopathy versus Orthodoxy: The Current State of Play*, Br Homeopath J, 89, 17-25 (trad. cit. O. Iftime).
[78] "Pseudoscientific gobbledegook", în original.
[79] Halberstein R. A. și colab., 2010, *When Less Is Better: A Comparison of Bach®Flower Remedies and Homeopathy*, Ann Epidemiol, 20(4), 298-307 (trad. cit. O. Iftime).
[80] Idem.
[81] Ibidem.
[82] Rashid S., *Vital Force-Generation and Utilisation,* disponibilă la http://hpathy.com/homeopathy-papers/vital-force-generation-and-utilisation/, accesat la 6.07.2011.
[83] Nikam A. D., 2009 *Vital Force is Oxygen*, Narayana Publishers, 2009, citate din volum fiind disponibile la http://www.narayana--publishers.com/homeopathy/pdf/09138_2Oxygen.pdf (accesat la 6.07.2011).

---

[84] Montfort-Cabello H, 2004, *Chronic diseases: what are they? How are they inherited?* Homeopathy, 93, 88-93. Se va comenta pe larg mai jos.

[85] Hauser Homeopathy, *What is Homeopathic Medicine?*, disponibil la http://www.hauserhomeopathy.com/what-is-homeopathy.html, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[86] Pomposelli R. şi colab., 2006, *Opinions and self-reported health status of Italians seeking homeopathic treatment*, Homeopathy, 95, 81-87 (trad. cit. O. Iftime).

[87] Walach H., 2003, *Reinventing the Wheel Will Not Make It Rounder: Controlled Trials of Homeopathy Reconsidered*, J Alt Complement Med, 9, 7-13 (trad. cit. O. Iftime).

[88] Pentru explicații detaliate privind paradoxul Einstein-Rosen-Podolsky şi interpretarea Copenhaga, vezi, spre exemplu, *The Einstein-Podolsky-Rosen Argument in Quantum Theory,* disponibil la http://plato.stanford.edu/entries/qt-epr/ (accesat la 25.04.2012), *Copenhagen Interpretation of Quantum Mechanics*, disponibil la http://plato.stanford.edu/entries-/qm-copenhagen/ (accesat la 25.04.2012), *The Uncertainty Principle*, disponibil la http://plato.stanford.edu/entries/qt-uncertainty/ (accesat la 25.04.2012).

[89] Milgrom L. R., 2004, *Patient-practitioner-remedy (PPR) entanglement Part 4. Towards classification and unification of the different entanglement models for homeopathy*, Homeopathy, 93, 34-42.

[90] Milgrom L. R., 2005 *The sound of two hands clapping: Could homeopathy work locally and non-locally?*, Homeopathy, 94, 100-104, vezi p. 102 (trad. cit. O. Iftime).

[91] Milgrom L. R., 2007, *Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 209-219.

[92] Elia V, Niccoli M., 2004, *New physico-chemical properties of extremely diluted aqueous solutions*, J. Thermal Anal Calorimetry, 75, 815, după Milgrom L. R., 2007, *Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 209-219.

---

[93] Elia V. şi colab., 2007, *The 'Memory of Water': an almost deciphered enigma. Dissipative structures in extremely dilute aqueous solutions*, Homeopathy, 96(3), 163-169 (trad. cit. O. Iftime).

[94] Ceea ce a recomandat articolul pentru blog-ul Bad Science (o colecție on-line de exemple de pseudoştiință) vezi http://www.badscience.net/2000/01/journal-club-the-%e2%80%98memory-of-water%e2%80%99-an-almost-deciphered-enigma-dissipative-structures-in-extremely-dilute-aqueous-solutions/ (accesat la 25.05.2012).

[95] Milgrom L. R., 2007, *Toward a Unified Theory of Homeopathy and Conventional Medicine*, J Altern Complement Med, 13(7), 759-769.

[96] Leick P., 2008, *Comment on: "Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy" and "The nature of the active ingredient in ultramolecular dilutions"*, Homeopathy, 97(1), 50-51.

[97] Apropo de logica lui Milgrom, merită menționat şi acest paragraf din lucrările sale: *Cu ajutorul logicii inductive trecem de la particular la general, pornind de la premizele legate de obiecte pe care le-am examinat şi ajungând la concluzii privind obiecte pe care nu le-am examinat, încă. Aşadar: „Toate lebedele pe care le-am văzut erau albe ergo Următoarea lebădă pe care o voi vedea va fi albă"* (Milgrom L. R., 2007, *Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 209-219, trad. cit. O. Iftime). Probabil că, pentru Milgrom şi alți adepți ai aceluiaşi mod de gândire, a da ochi cu un pui de lebădă albă, care are penajul dominant maro, sau cu o lebădă neagră, ar reprezenta o adevărată întâlnire de gradul III. În fapt, exemplul pe care îl dă Milgrom este unul clasic de logică inductivă slabă („exemplul lui John Vickers"), respectiv de *inducție incompletă*, în care nu toate elementele unei clase (nu toate lebedele de pe lume) au fost examinate, astfel încât concluzia care se trage are un caracter strict probabilistic, trecându-se de la particularul cunoscut la generalul necunoscut. Unii ar putea considera grăitor pentru capacitatea de analiză a lui

Milgrom faptul că dă tocmai un astfel de exemplu pentru a ilustra ideea că gândirea umană se bazează şi pe logica inductivă.
[98] Milgrom L. R., 2008, *Treating Leick with like: response to criticisms of the use of entanglement to illustrate homeopathy*, Homeopathy, 97, 96-99 (trad. cit. O. Iftime).
[99] Milgrom L. R., 2009, *Falling Trees, Fractals, and Sophistry: Some Philosophical "Biohazards" En Route to Reconciling Biomedicine and Homeopathy*, J Altern Complement Med, 15(11), 1247-1254.
[100] Milgrom L. R., 2009, *op. cit*., (trad. cit. O. Iftime).
[101] Milgrom L. R., 2005, *Are Randomized Controlled Trials (RCTs) Redundant for Testing the Efficacy of Homeopathy? A Critique of RCT Methodology Based on Entanglement Theory*, J Altern Complement Med, 11, 831-838 (trad. cit. O. Iftime). Sublinierea ne aparține.
[102] Walach H., 2005, *Entangled - and tied in knots!* Homeopathy, 94, 96-99.
[103] Hyland M. E., 2005, *Entanglement and some heretical thoughts about homeopathy*, Homeopathy, 94, 105-106.
[104] Hyland, 2005, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[105] Hyland, 2005, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[106] Hyland, 2005, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[107] Guajardo G., Wilson J., 2005, *Models for explaining the homeopathic healing process: a historical and critical account of principles central to homeopathy*, Homeopathy, 94, 44-48.
[108] Tiller W. A., 2006, *On Chemical Medicine, Thermodynamics, and Homeopathy*, J Altern Complement Med, 12 (7), 685-693.
[109] Weingärtner O., 2007, *The nature of the active ingredient in ultramolecular dilutions*, Homeopathy, 96, 220-226, trad. cit. O. Iftime.
[110] Montfort-Cabello H., 2004, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[111] „Aici, termenul de «mod reactiv» este utilizat în locul unor termeni clasici precum «miasmă» (emanație care se răspândeşte pe calea aerului, exercitând o influență morbidă) sau «teren» (care include factori constituționali şi dobândiți, care există dinainte de boală şi condiționează prognosticul)" (Montfort-Cabello H., 2004, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime).

[112] Vezi Cap. 1, *Concepte fundamentale ale homeopatiei*, secțiunea B, *Miasmele*.
[113] Vezi, pentru istoricul teoriilor privitoare la miasme, sinteza lui Montfort-Cabello, 2004, *op. cit*.
[114] Montfort-Cabello, 2004, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[115] Montfort-Cabello, 2004, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.
[116] Montfort-Cabello, 2004, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime. Sublinierea aparține traducătoarei.
[117] Vezi, d. ex., Alimonti J. B. și colab., 2003, *Mechanisms of CD4+ T lymphocyte cell death in human immunodeficiency virus infection and AIDS*, J Gen Virol, 84, 1649-1661.
[118] Vezi Stern R. A. și colab., *Neuropsychiatric Manifestations of HIV-1 Infection and AIDS*, în *Psychopharmacology - 4th Generation of Progress*, Bloom F. E., Kupfer D. J., (ed.), Floyd E. Raven Press, New York, 1995, disponibil la http://www.acnp.org/g4/-GN401000149/Default.htm, accesat la 5.06.2012; Valcour V. și colab., 2011, *Screening for Cognitive Impairment in Human Immunodeficiency Virus*, Clin Infect Dis, 53(8), 836-842.
[119] McBride D. R., 2000, *Management of Aphthous Ulcers,* Am Fam Physician, 62(1), 149-154.
[120] Antman K.; Chang Y., 2000, *Kaposi's Sarcoma,* N Engl J Med, 342(14), 1027-1038; Cáceres W. și colab., 2010, *AIDS-related malignancies: Revisited*, P R Health Sci J, 29(1), 70-75.
[121] Whitmarsh T., 2004, *Clinical research in homeopathy: randomised, controlled or outcome studies?* Homeopathy, 93, 1-2.
[122] Fisher P. și colab., 2006, *Evaluation of specific and non-specific effects in homeopathy: Feasibility study for a randomised trial*, Homeopathy, 95, 215-222.
[123] Bell I. R., 2005, *All Evidence Is Equal, but Some Evidence Is More Equal than Others: Can Logic Prevail over Emotion in the Homeopathy Debate?*, J Alt Complement Med, 11, 763-769.
[124] Smith C. W., 2009, *Can Homeopathy Ameliorate Ongoing Sickness?*, J Alt Complement Med, 15(5), 465-467, trad. cit. O. Iftime.
[125] Reyburn R., 1890, *Curiosities of homeopathic pharmacy*, JAMA, 15, 500-501, citat în JAMA, 1990, 264, 1724.

[126] Smith C. W., 2009) *Can Homeopathy Ameliorate Ongoing Sickness?*, J Alt Complement Med, 15 (5), 465-467 (trad. cit. O. Iftime).

[127] Fisher P. și colab., 1989, *Effect of homoeopathic treatment on fibrositis (primary fibromyalgia)*, Br Med J, 299, 365-366; Bell I. R. și colab., 2004, *Improved clinical status in fibromyalgia patients treated with individualized homeopathic remedies versus placebo*, Rheumatology, 43, 577-582.

[128] Weiser M. și colab., 1998, *Homeopathic vs Conventional Treatment of Vertigo. A Randomized Double-blind Controlled Clinical Study*, Arch Otolaryngol Head Neck Surg., 124, 879-885; Klopp R. și colab., 2005, *Microcirculatory effects of a homeopathic preparation in patients with mild vertigo: an intravital microscopic study*, Microvasc Res, 69, 10-16.

[129] Taylor M. A. și colab., 2000, *Randomised controlled trial of homoeopathy versus placebo in perennial allergic rhinitis with overview of four trial series*, Br Med J, 321, 471-476.

[130] Jacobs J. și colab., 2000, *Homeopathic Treatment of Acute Childhood Diarrhea: Results from a Clinical Trial in Nepal*, J Alt Complement Med, 6(2), 131-139; vezi şi Jacobs J. și colab., 2003, *Homeopathy for childhood diarrhea: combined results and metaanalysis from three randomized, controlled clinical trials*, Pediatr Infect Dis J, 22 (3), 229-234.

[131] Schröder D și colab., 2003, *Efficacy of a homeopathic Crataegus preparation compared with usual therapy for mild (NYHA II) cardiac insufficiency: results of an observational cohort study*, Eur J Heart Fail, 5, 319-326. Studiu dur criticat de către Anker (Anker S. D., 2004, *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 515), care, pe lângă că reproşează autorilor faptul că s-ar fi grăbit cu concluziile favorabile homeopatiei, deşi numărul pacienților care au participat la studiu a fost mic (aproximativ o sută de persoane, față de peste o mie, cum se obişnuieşte în astfel de studii privind insuficiența cardiacă) afirmă că lipsa tratamentului alopat ar fi putut cauza decesul unora dintre participanți. Clark şi Morice (Clark A. L., Morice A., 2004, *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 511) observă, la rândul lor, o serie de erori metodologice (de abordare) privind: condiția inițială a pacienților, care nu ar fi fost

investigată corespunzător, încât să se ştie clar de la ce se porneşte şi să se poată, prin urmare, aprecia corect impactul tratamentului; tratamentul alopat, care nu a fost standardizat corespunzător, astfel încât grupul care l-a primit să servească, realmente, drept comparator cu cel tratat homeopat; nestandardizarea testelor de efort, unde nu s-au făcut măsurători obiective ale performanțelor pacienților, ci aceştia au fost întrebați după cât timp s-au simțit obosiți ş.a., ceea ce ar afecta serios credibilitatea studiului. O bună parte dintre criticile lor se regăsesc la Niebauer (Niebauer J., 2004, *Letter to the editor,* Eur J Heart Fail, 6, 513), precum şi la Zanolla (Zanolla L., 2004, *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 509).

[132] Van Haselen R. A., Fisher P. A. G., 2000, *A randomized controlled trial comparing topical piroxicam gel with a homeopathic gel in osteoartrithis of the knee,* Rheumatology, 39, 714-719; Pinto S., Rao A. V., Rao A., 2008, *Lipid peroxidation, erythrocyte antioxidants and plasma antioxidants in osteoarthritis before and after homeopathic treatment*, Homeopathy, 97, 185-189.

[133] Frass M. și colab., 2005, *Adjunctive homeopathic treatment in patients with severe sepsis: a randomized, double-blind, placebo-controlled trial in an intensive care unit*, Homeopathy, 94, 75-80, efectul pozitiv al terapiei adjuvante homeopate ar fi devenit vizibil statistic la şase luni după inițierea administrării, rata de supraviețuire a pacienților tratați, pe lângă antibiotice, cu remedii fiind cu 25% mai mare decât în cazul pacienților care primiseră placebo; Teixeira M. Z. și colab., 2008, *Homeopathic practice in Intensive Care Units: objective semiology, symptom selection and a series of sepsis cases*, Homeopathy, 97, 206-213 - care raportează numai trei cazuri.

[134] Jacobs J și colab., 2005, *Homeopathy for Menopausal Symptoms in Breast Cancer Survivors: A Preliminary Randomized Controlled Trial*, J Alt Complement Med, 11, 21-27. Pacientele care au luat un singur remediu s-au simțit mai bine. La persoanele care luau o combinație de remedii s-au înrăutățit simptomele, fiind acuzat un fenomen de proving (declanşare de simptome acute, precum la probanți), care ar fi apărut datorită faptului că remediul

a fost administrat de trei ori pe zi, timp de un an, şi nu după cum se recomanda de obicei, să se ia până ce simptomele slăbesc sau să se oprească după o săptămână, dacă simptomele se agravează. La alte paciente, care luau în acelaşi timp un medicament „alopat”, înrăutățirea simptomelor nu a apărut, medicamentele „antidotând”, zice-se, remediul, conform unei teorii homeopate. Se poate aduce observația că există şi homeopați care se vede că nu împărtăşesc această opinie, din moment ce recomandă administrarea simultană a medicamentelor şi remediilor.

[135] Dolce Filho R., 2005, *Homeopathic approach in the treatment of patients with mental disability*, Homeopathy, 95, 31-44.

[136] Frass M. și colab., 2005, *Influence of Potassium Dichromate on Tracheal Secretions in Critically Ill Patients*, Chest, 127, 936-941, studiu finalizat de numai 50 de participanți, câte 25 per grup (*verum*, respectiv *placebo*).

[137] Steinsbekk A. și colab., 2005, *Homeopathic care for the prevention of upper respiratory tract infections in children: A pragmatic, randomised, controlled trial comparing individualised homeopathic care and waiting-list controls*, Complement Ther Med, 13, 231-238; Ramchandani N. M., 2010, *Homoeopathic treatment of upper respiratory tract infections in children: Evaluation of thirty case series*, Complement Ther Clin Pract., 16(2), 101-108.

[138] Colin P., 2006, *Homeopathy and respiratory allergies: a series of 147 cases*, Homeopathy, 95, 68-72. Autorul insistă asupra faptului că a aplicat *tratamente homeopate*, incluzând, pe lângă remediile contra simptomelor curente, remedii contra tendințelor esențiale către boală ale pacienților (vezi teoriile despre miasme).

[139] Seeley B. M. și colab., 2006, *Effect of Homeopathic Arnica montana on Bruising in Face-lifts. Results of a Randomized, Double-blind, Placebo-Controlled Clinical Trial,* Arch Facial Plast Surg, 8, 54-59. La studiu au participat numai 29 de pacienți, dintre care trei s-au retras pe parcurs; 14 au primit remediul, ceilalți 12 placebo. Autorii relatează că s-au înregistrat diferențe semnificative statistic (privind suprafața zonelor cu echimoză) între grupul *verum* şi grupul *placebo* doar în prima şi în cea de a şaptea zi din intervalul post-operator observat.

[140] Birnesser H., Stolt P., 2007, *The homeopathic antiarthitic preparation Zeel comp. N: a review of molecular and clinical data*, Explore, 3, 16-22.

[141] Waisse-Priven S. şi colab., 2009, *Homeopathic treatment in resistant livedoid vasculopathy: case report*, Homeopathy, 98, 165-168. Vindecarea a survenit odată cu administrarea unei diluții cu mult mai înalte a remediului decât cea cu care se inițiase tratamentul - 100 cH față de 30 dH (pentru sistemul diluțiilor homeopate, vezi nota XXIV). Autorii insistă şi asupra cursului evenimentelor: dermatologul a refuzat, inițial, să trimită pacienta la homeopat, pacienta a vrut să nu mai ia medicamentele „alopate", văzând că remediul o ajută, însă homeopații au insistat să continue medicația, pentru ca decizia de întrerupere a tratamentului alopat să vină din partea dermatologului, ceea ce s-a şi întâmplat, după ce acesta a constatat că pacienta nu mai prezenta simptome de vasculopatie.

[142] Mousavi F. şi colab., 2009, *Homeopathic treatment of minor aphthous ulcer: a randomized, placebo-controlled clinical trial*, Homeopathy, 98, 137-141.

[143] Mousavi F. și colab., 2009, *Ignatia in the treatment of oral lichen planus,* Homeopathy, 98, 40-44.

[144] Cardigno P., 2009, *Homeopathy for the treatment of menstrual irregularities: a case series*, Homeopathy 98, 97-106.

[145] Pomposelli R. și colab., 2009, *Observational study of homeopathic and conventional therapies in patients with diabetic polyneuropathy*, Homeopathy, 98, 17-25.

[146] An Xue S. și colab., 2009, *Treatment of spasmodic dysphonia with homeopathic medicine: a clinical case report*, Homeopathy, 98, 56-59.

[147] Naudé D. F și colab., 2010, *Chronic primary insomnia: Efficacy of homeopathic simillimum*, Homeopathy, 99, 63-68.

[148] Mathie R. T., Robinson T. W., 2006, *Outcomes from homeopathic prescribing in medical practice: A prospective, research-targeted, pilot study*, Homeopathy, 95, 199-205, cu rezultate pozitive mai ales pentru anxietate, depresie şi sindromul colonului iritabil.

[149] Mathie R. T. și colab., 2007, *Outcomes from homeopathic prescribing in veterinary practice: a prospective, research-targeted, pilot study*, Homeopathy, 96, 27-34, cu rezultate pozitive mai ales pentru maladii uro-genitale, musculo-scheletale şi tulburări de comportament (în rândul tuturor animalelor tratate), respectiv în epilepsie şi artrită la câini şi în dermatita atopică (boală a pielii, cu inflamație şi mâncărimi), gingivită (gingii roşii şi inflamate, din pricina unei infecții) şi hipertiroidism (exces de secreție hormonală a glandei tiroide, cu efecte asupra întregului organism) la pisici.

[150] Burbano R. R. și colab., 2009, *Lymphocyte proliferation stimulated by activated human macrophages treated with Canova,* Homeopathy, 98, 45-48.

[151] Pugh N. D. și colab., 2008, *The majority of macrophage activation exhibited by extracts of some immune enhancing botanicals is due to bacterial lipoproteins*, Int Immunopharmacol, 8, 1023-1032. S-a înregistrat rolul stimulator pentru macrofage al extractelor obținute pornind de la micrograme de plantă.

[152] Fontaine P., Lawson K., 2009, *Classical Homeopathy Approach in the Treatment of Methicillin-Resistant Staphylococcus aureus,* Explore, 5(6), 347-351.

[153] Mojaver Y. N. și colab., 2007, *Individualized homeopathic treatment of trigeminal neuralgia: an observational study*, Homeopathy, 96, 82-86.

[154] Kistin S. J., Newman A. D., 2007, *Induction of Labor with Homeopathy: A Case Report,* J Midwifery Womens Health; 52, 303-307.

[155] Vezi Robertshawe P., 2009, *Effects of Homoeopathy on Lipid Peroxidation and Antioxidants in Osteoarthritis*, J Aust Tradit-Med Soc, 15(2), 89, recenzie la Pinto S. și colab., 2008, *Lipid peroxidation, erythrocyte antioxidants and plasma antioxidants in osteoarthritis before and after homeopathic treatment,* Homeopathy; 97, 185-189.

[156] Boylan M., 2006, *Is Homeopathy Cost Effective In Treating Rhinopharyngitis*?, J Aust Tradit Med Soc, 12 (2), 85.

[157] Plezbert J. A., Burke J. R., 2005, *Effects of the homeopathic remedy arnica on attenuating symptoms of exercise-induced muscle soreness*, J Chiropr Med, 4, 152-161.
[158] Chang E. Y. și colab., 2006, *Outcomes of breast cancer in patients who use alternative therapies as primary treatment*, Am J Surg, 192, 471-473.
[159] Almeida J. D. și colab., 2009, *Homeopathic treatment for bone regeneration: experimental study*, Homeopathy, 98, 92-96.
[160] Ray-Coquard I. L. şi colab., 2009, *Can adjuvant homeopathy improve the control of post-chemotherapy emesis in breast cancer patients? Results of a randomized placebo-controlled trial*, J Clin Oncol 27 (suppl; abstr e20566), 317-318.
[161] Paris A. și colab., 2008, *Effect of homeopathy on analgesic intake following knee ligament reconstruction: a phase III monocentre randomized placebo controlled study*, Br J Clin Pharmacol, 65(2), 180-187.
[162] Stevinson C. și colab., 2003, *Homeopathic arnica for prevention of pain and bruising: randomized placebo-controlled trial in hand surgery*, J R Soc Med, 96, 60-65, studiu contestat de J. Richardson, J. S. Hughes-Games, G. Lewith, R. A. J. Matthews, precum şi de P. Fisher, R. Mathie şi R. van Haselen, pentru slaba calitate metodologică, critici la care autorii răspund polemic şi nu tocmai convingător, după opinia noastră. Pentru întreaga dezbatere, vezi *Homeopathic arnica*, J R Soc Med, 2003, 96, 204-207.
[163] Fisher P., Scott L. D., 2001, *A randomized controlled trial of homeopathy in rheumatoid arthritis,* Rheumatology, 40, 1052-1055.
[164] Brien S. și colab., 2003, *Ultramolecular homeopathy has no observable clinical effects. A randomized, double-blind, placebo-controlled proving trial of Belladonna 30C*, Br J Clin Pharmacol, 56, 562-568.
[165] Linde K., Willich S. N., 2003, *How objective are systematic reviews? Differences between reviews on complementary medicine*, J R Soc Med, 96, 17-22.
[166] Dantas F. și colab., 2007, *A systematic review of the quality of homeopathic pathogenetic trials published from 1945 to 1995*, Homeopathy, 96, 4-16.

---

[167] Ernst E., 2002, *A systematic review of systematic reviews of homeopathy*, Br J Clin Pharmacol, 54, 577-582.
[168] Kleijnen J. și colab., 1991, *Clinical trials of homoeopathy*, Br Med J, 302, 316-323.
[169] Ernst E., Pittler M. H., 1998, *Efficacy of Homeopathic Arnica*, Arch Surg, 133, 1187-1190.
[170] Milazzo S. și colab., 2006, *Efficacy of homeopathic therapy in cancer treatment*, Eur J Cancer, 42, 282-289.
[171] Pilkington K. și colab., 2005, *Homeopathy for depression: a systematic review of the research evidence*, Homeopathy, 94, 153-163. Autorii consideră că studiile clinice disponibile până la acea dată erau de slabă calitate.
[172] Pilkington K. și colab., 2006, *Homeopathy for anxiety and anxiety disorders: A systematic review of the research*, Homeopathy, 95, 151-162.
[173] Ernst E., 1999, *Homeopathic Prophylaxis of Headaches and Migraine? A Systematic Review*, J Pain Symptom Manage, 18, 353-357.
[174] Owen J. M., Green B. N., 2004, *Homeopathic treatment of headaches: A systematic review of the literature*, J Chiropr Med, 3, 45-52.
[175] Vickers A. J., Smith C., 2006, *Homoeopathic Oscillococcinum for preventing and treating influenza and influenza-like syndromes*. Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 3. Art. No.: CD001957. DOI: 10.1002/14651858.CD001957.pub3.
[176] Altunç U. și colab., 2007, *Homeopathy for Childhood and Adolescence Ailments: Systematic Review of Randomized Clinical Trials*, Mayo Clin Proc., 82(1), 69-75.
[177] De Silva V. și colab., 2010, *Evidence for the efficacy of complementary and alternative medicines in the management of fibromyalgia: a systematic review*, Rheumatology, 49, 1063-1068.
[178] Thachil A. F. și colab., 2007, *The evidence base of complementary and alternative therapies in depression*, J Affect Disord, 97, 23-35.
[179] Urlea-Schön I. și colab., 2003, *Efficacy of a triple herbal preparation in mild depressive disorders: results of a randomised*

placebo-controlled trial, Focus Altern Complement Ther, 8, 551-552, după Thachil şi colab., 2007, *op. cit*.

[180] Almeida R. M. V. R., 2003, *A critical review of the possible benefits associated with homeopathic medicine*, Rev Hosp Clín Fac Med S. Paulo, 58(6), 324-331.

[181] Shang A. și colab., 2005, *Are the clinical effects of homoeopathy placebo effects? Comparative study of placebo-controlled trials of homoeopathy and allopathy*, Lancet, 366, 726-732.

[182] The Swiss Association of Homoeopathic Physicians, 2006, *Open letter in response to the article in The Lancet,* Explore, 2(1), 7.

[183] Rutten A. L. B., Stolper C. F., 2008, *The 2005 meta-analysis of homeopathy: the importance of post-publication data*, Homeopathy, 97, 169-177.

[184] Lüdtke R., Rutten A. L. B., 2008, *The conclusions on the effectiveness of homeopathy highly depend on the set of analyzed trials*, J Clin Epidemiol, 61, 1197-1204.

[185] Rutten L., Stolper E., 2006, *'Proof' against homeopathy in fact supports homeopathy*, Homeopathy, 95, 57-61.

[186] Bell I. R., 2005, *All Evidence Is Equal, but Some Evidence Is More Equal than Others: Can Logic Prevail over Emotion in the Homeopathy Debate?*, J Alt Complement Med, 11, 763-769.

[187] Linde K. și colab., 1997, *Are the effects of homoeopathy all placebo effects? A meta-analysis of randomized, placebo controlled trials*, Lancet, 350, 834-843.

[188] Ernst E., Barnes J., 1998, *Meta-analysis of homoeopathy trials* [letter]. Lancet, 351, 366.

[189] Dean M., 1998, *Out of Step with the Lancet Homeopathy Meta-Analysis: More Objections than Objectivity?*, J Alt Complement Med, 4, 389-398.

[190] Linde K. și colab., 2001, *The methodological quality of randomized controlled trials of homeopathy, herbal medicines and acupuncture*, Int J Epidemiol, 30(3), 526-531.

[191] Kirkby R., Herscu P., 2010, *Homeopathic trial design in influenza treatment*, Homeopathy, 99, 69-75.

[192] Satti J., 2005, *Homeopathic Drug Standardization*, Semin Integr Med, 3, 113-122.

[193] Buckman R., 1999, *Reproducibility of results with homeopathic remedies*, CMAJ, 160(8), 1128-1129.

[194] van Haselen R., Luedtke R., 2008, *Research in homeopathy: From confusion to disillusion or resolution?* Complement Ther Med, 16, 59-60. Van Haselen şi Luedtke îşi exprimă, însă, optimismul, considerând că acumularea atât de rezultate pozitive, cât şi de rezultate negative este parte firească din progresul în cunoaştere.

[195] *Medicina herbală cuprinde ierburi, materii derivate din acestea, preparate din ierburi şi produse finite obținute din ierburi care conțin drept ingredient activ părți din plante sau alte materii vegetale (*OMS, 2008, *Traditional medicine*, *Fact sheet N°134*, December 2008, disponibil la http://www.who.int/mediacentre/-factsheets/fs134/en/, accesat la 19.09.2011, trad. cit. O. Iftime).

[196] *Homeopatia este una dintre cele mai larg utilizate forme de medicină herbală (*OMS, 2009*, Safety issues in the preparation of homeopathic medicines*, ISBN 978 92 4 159884 2, p. IX, disponibilă în format electronic la http://apps.who.int/medicinedocs/-documents/s16769e/s16769e.pdf, accesată la 19.09.2011, trad. cit. O. Iftime). Câteva rânduri mai jos, textul devine autocontradictoriu, comentând despre originea variată (şi nu exclusiv vegetală) a materiei din care se prepară remediile.

[197] Aceasta din urmă fiind definită astfel de către OMS: *Medicina tradițională este ansamblul cunoştințelor, competențelor şi practicilor bazate pe teorii, credințe şi experiențe indigene* [proprii, n. trad.] *diferitor culturi, utilizate în menținerea sănătății, precum şi în prevenirea, diagnosticarea, ameliorarea sau tratarea bolilor fizice sau mintale*. De reținut şi precizarea conform căreia *Medicina tradițională care a fost adoptată de către alte populații (în afara culturii sale de origine) este adesea numită medicină alternativă sau complementară* (idem). A se observa faptul că în definiția citată se pomeneşte şi despre „credințe”, deci despre elemente care ies din sfera de competență a ştiinței.

[198] *Scopul său* [al documentului] *este de a oferi statelor membre o referință relativ la aspectele tehnice ale producerii şi manufacturării de medicamente homeopate care ar putea prezenta riscuri. Acest fapt este relevant pentru stabilirea de standarde naționale*

de calitate şi de specificații privind medicamentele homeopate. Documentul nu priveşte, însă, chestiuni legate de eficiența sau utilizarea clinică [a remediilor] *(*OMS, *Safety issues in the preparation of…*, p. 2, trad. cit. O. Iftime).

[199] Vezi OMS, *Safety issues in the preparation of…*, *Cuvânt înainte,* p. VII.

[200] OMS, *Safety issues in the preparation of…*, p. IX, trad. cit. O. Iftime.

[201] Ullman D, 1999, *Homeopathy and Managed Care: Manageable or Unmanageable*, J Alt Complement Med, 5(1), 65-73 (trad. cit. O. Iftime).

[202] Ullman, 1999, *op. cit*.

[203] Exemplul vaccinurilor este relevant (Ernst E., 2001, *Rise in popularity of complementary and alternative medicine: reasons and consequences for vaccination*, Vaccine, 20, S90-93; Schmidt, K., Ernst, E., 2003, *MMR vaccination advice over the Internet*, Vaccine, 21, 1044-1047, Zuzak T. J. și colab., 2008, *Attitudes towards vaccination: users of complementary and alternative medicine versus non-users*, Swiss Med Wkli, 138(47-48), 713-718). Mulți homeopați şi alți practicanți ai terapiilor alternative îndeamnă populația, cu toată iresponsabilitatea, să nu recurgă la vaccinuri, profitând de ignoranța publicului larg în materie de medicină, ca şi de tendințele paranoide acutizate în societățile contemporane. Din păcate, victime inocente ale acestor disruperi ale rațiunii umane pot deveni oricând copiii sustraşi programelor de vaccinare de către proprii părinți.

[204] Davidson T. M., Smith W. M., 2010, *The Bradford Hill Criteria and Zinc-Induced Anosmia. A Causality Analysis*, Arch Otolaryngol Head Neck Surg, 136(7), 673-676; Aviner S. și colab., 2010, *Use of a Homeopathic Preparation for "Infantile Colic" and an Apparent Life-Threatening Event,* Pediatrics, 125, e318-e323 - cu mențiunea că în trei din cele unsprezece cazuri de eveniment acut care amenință viața (manifestare de origine necunoscută, în cursul căreia sugarul are tulburări cardio-respiratorii, trebuind, eventual, reanimat şi se aflã la un pas de moartea subită) presupus asociate cu administrarea unui preparat homeopat la bebeluşi remediul fusese supradozat de către părinți.

[205] Garattini S., Bertelé V., 2009, *Homoeopathy: not a matter for drug-regulatory authorities*, Lancet, 374, 1578-1580.
[206] Dean M. E., 2000, *A homeopathic origin for placebo controls: 'an invaluable gift of God'*, Altern Ther Health Med, 6(2), 58-66.
[207] Vezi menţiunea privind criticile aduse de către Kaptchuk, 1998; 2000, în Lunstroth J., 2005, *Book review: Dean, M. E., The Trials of Homeopathy: Origins, Structure, and Development*, J Alt Complement Med, 11(5), 871-874.
[208] Iată un exemplu de formulare în acest sens, într-un context legat de homeopatie: *Prescrierea de placebo nu se află în acord cu alegerea informată a pacientului - despre care guvernul susţine că este foarte importantă - însemnând că pacienţii nu au la dispoziţie toate informaţiile necesare pentru ca alegerea lor să-şi aibă sensul. Dincolo de problemele etice şi de cea a integrităţii relaţiei medic - pacient, a prescrie placebo este o abordare medicală greşită. Efectul său este nesigur şi imprevizibil şi nu poate reprezenta baza unică a niciunui fel de tratament în cadrul sistemului naţional de sănătate.* Citatul este dintr-un comunicat al Comitetului de ştiinţă şi tehnologie al Camerei Comunelor a Parlamentului Marii Britanii (disponibil la http://www.parliament.-uk/business/committees/committees-archive/science-technology /s-t-homeopathy-inquiry/, accesat la 19.09.2011, trad. cit. O. Iftime), dat cu ocazia publicării raportului Comitetului privitor la homeopatie (House of Commons Science and Technology Committee, *Evidence Check 2: Homeopathy, Fourth Report of Session 2009-10*, disponibil la http://www.publications.-parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmsctech/45/45.pdf, accesat la 19.09.2011). În acest raport, Comitetul cere guvernului să sisteze finanţarea testelor clinice pentru produsele homeopate, ca şi licenţierea lor ca medicamente şi să nu mai permită enunţarea unor pretenţii de natură medicală pe etichetele acestor produse. Toate acestea, deoarece *Comitetul a căzut de acord cu Guvernul că dovezile arată că homeopatia nu este eficace (adică, nu trece de limitele efectului placebo) şi că explicaţiile legate de cauzele pentru care ea ar putea să funcţioneze sunt implauzibile din punct de vedere ştiinţific* (idem, trad. cit. O. Iftime). În paranteză fie spus, aprobarea, în 2009, de către autoritatea competentă brita-

nică (Medicines and Healthcare Products Regulatory Agency) a unui prim remediu, pentru comercializare, fusese acompaniată de bizara motivație: *Rezultatele studiilor clinice asupra efectelor* [remediului] *arnica nu au fost concludente, dar au indicat că ar putea exista o tendință către demonstrarea unor efecte benefice ale* [remediului] *arnica, în anumite situații (*MHRA. Arnicare Arnica 30c pillules, p. 9, disponibil la http://www.mhra.gov.uk/home/-groups/par/documents/websiteresources/con049307.pdf, accesat la 5.10.2011, trad. cit. O. Iftime).

[209] *World Medical Association Declaration Of Helsinki. Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects*, disponibil la http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b3/17c.pdf, accesat la 6.03.2012.

[210] *Guideline 11 - Choice of control in clinical trials, în International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects, Prepared by the Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) in collaboration with the World Health Organization (WHO)*, disponibil la http://www.cioms.ch/-publications/layout_guide2002.pdf; *Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research*, document al Uniunii Europene disponibil la http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/195.htm (documentele au fost accesate la 6.03.2012).

[211] *Memorandum submitted by Professor John C McLachlan (HO 06)*, disponibil la http://www.publications.parliament.uk/pa/-cm200910/cmselect/cmsctech/45/45we07.htm, accesat la 6.03.2011, trad. cit. O. Iftime.

[212] Cohen M. H., 2004, *Legal and ethical issues in complementary medicine: a United States perspective*, MJA, 181(3), 168-169; Gilmour J. și colab., 2011, *Treating Teens: Considerations When Adolescents Want to Use Complementary and Alternative Medicine*, Pediatrics, 128, S161-S166. Gilmour şi colab. imaginează un scenariu în care un pacient de 14 ani refuză tratamentul convențional pentru o maladie considerată gravă şi optează pentru homeopatie. Având în vedere că legea (se discută cazul SUA şi Canada) recunoaşte dreptul „minorilor maturi” (capabili de a face

alegeri informate privind sănătatea lor) de a accepta sau refuza un tratament, odată recunoscut legal acest statut pentru pacientul respectiv, medicului i se recomandă să-l informeze asupra inexistenței dovezilor ştiințifice în favoarea homeopatiei şi, dacă pacientul minor îşi menține opțiunea pentru homeopatie, să o onoreze, continuând să-i supravegheze starea de sănătate cu ajutorul unor mijloace convenționale de investigație.

[213] Weir M., 2005, *Complementary and alternative medicine - Legal issues*, National Legal Eagle, 11 (1), disponibil la: http://epublications.bond.edu.au/nle/vol11/iss1/4, accesat la 2.03.2012.

[214] Jonas W. B. și colab., 2003, *A Critical Overview of Homeopathy*, Ann Intern Med, 138, 393-399**.**

[215] David Colquhoun, citat în Samarasekera U., 2007, *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, Lancet, 370, 1677-1678.

[216] Kayne S., 2002, *Homeopathy and Infectious Disease: Controversies Raised by the Recent Foot-and-Mouth Disease and Anthrax Outbreaks*, J Alt Complement Med, 8(1), 3-4.

[217] Wilson K. și colab., 2005, *Characteristics of Pediatric and Adolescent Patients Attending a Naturopathic College Clinic in Canada*, Pediatrics, 115(3), e338-43.

[218] Lee A. C. C., Kemper K. J., 2000, *Homeopathy and Naturopathy Practice Characteristics and Pediatric Care,* Arch Pediatr Adolesc Med, 154, 75-80; Lehrke P. și colab., 2001, *Attitudes of homoeopathic physicians towards vaccination*, Vaccine, 19, 4859-4864. Lehrke şi colab. au depistat, în rândurile homeopaților, o atitudine favorizând vaccinarea antitetanică, antipoliomielitică şi antidifterică şi respingând vaccinarea împotriva bolilor copilăriei, respingere confirmată de Schmidt K., Ernst E., 2003, *MMR vaccination advice over the Internet*, Vaccine, 21, 1044-1047; Ernst E., 2011, *Complementary and alternative medicine's opposition to measles immunisation continues*, Focus Alternative Compl Ther, 16(2), 110-114.

[219] Henrich N., Holmes B., 2009, *The public's acceptance of novel vaccines during a pandemic: a focus group study and its application to influenza H1N1*, Emerg Health Threats J, 2, e8.

[220] Ernst E., 2010, *Homeopathy, a "helpful placebo" or an unethical intervention?* Trends Pharmacol Sci, 31(1), 1; vezi şi Michael Baum, citat în Samarasekera U., 2007, *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, Lancet, 370, 1677-1678.

[221] Walach H. și colab., 2004, *Homeopathic proving symptoms: result of a local, non-local, or placebo process? A blinded, placebo-controlled pilot study,* Homeopathy, 93, 179-185; Dominici G. și colab., 2006, *Double-blind, placebo-controlled homeopathic pathogenetic trials: Symptom collection and analysis*, Homeopathy, 95, 123-130.

[222] Fisher P. și colab., 2006, *Evaluation of specific and non-specific effects in homeopathy: Feasibility study for a randomised trial*, Homeopathy, 95, 215-222.

[223] Vezi, d. ex., Thompson E. A. și colab., 2005, *A Pilot, Randomized, Double-Blinded, Placebo-Controlled Trial of Individualized Homeopathy for Symptoms of Estrogen Withdrawal in Breast-Cancer Survivors*, J Alt Complement Med, 11(1), 13-20, unde autorii au observat o ameliorare a simptomelor la pacientele tratate homeopat pentru problemele hormonale înregistrate în urma unui cancer la sân, cu rezerva că nu se poate ignora posibilitatea ameliorării spontane, în absența unei colecții bogate de date despre evoluția pe termen lung a unor astfel de pacienți; Brien S. și colab., 2011, *Homeopathy has clinical benefits in rheumatoid arthritis patients that are attributable to the consultation process but not the homeopathic remedy: a randomized controlled clinical trial*, Rheumatology, 50, 1070-1082, cu concluzii exprimate categoric în favoarea existenței unui efect placebo al consultației homeopate, remediile în sine neavând niciun fel de efect, după Brien și colab.; Relton C. și colab., 2008, '*Homeopathy': Untangling the debate*, Homeopathy, 97, 152-155. Comentariul sintetic al lui Ernst (Ernst E., 2007, *Exploring homeopathy*, Prev Med, 45, 280-281) este mai nuanțat, remediul putând fi placebo, iar consultația homeopată terapeutică, prin atenția acordată pacientului.

[224] Rise M. B., Steinsbekk A., 2009, *How do parents of child patients compare consultations with homeopaths and physicians? A qualitative study*, Patient Educ Couns, 74, 91-96.

[225] Frass M. și colab., 2006, *Homeopathy: Fantasy or reality?*, JMHG, 3(2), 125-127.
[226] Nuhn T. și colab., 2010, *Placebo effect sizes in homeopathic compared to conventional drugs - a systematic review of randomised controlled trials*, Homeopathy, 99, 76-82. Comparația experimentelor homeopate cu cele alopate s-a bazat pe selectarea unor studii implicând grupuri de subiecți similare ca structură, efecte similare ale tratamentului şi durate comparabile de observație clinică ulterioară asupra subiecților.
[227] Robertson A. și colab., 2007, *Homeopathic Arnica montana for post-tonsillectomy analgesia: a randomised placebo control trial*, Homeopathy, 96, 17-21. Autorii citează şi articole cuprinzând rezultate care îi contrazic, indicând că în alte situații remediul studiat nu s-a dovedit a fi mai eficient decât placebo, precum şi un studiu care le susține afirmațiile, despre care admit, însă, că ar fi fost slab proiectat.
[228] Brinkhaus B. și colab., 2006, *Homeopathic arnica therapy in patients receiving knee surgery: Results of three randomised double-blind trials,* Complement Ther Medicine, 14, 237-246.
[229] Haila S. și colab., 2005, *Effects of homeopathic treatment on salivary flow rate and subjective symptoms in patients with oral dryness: a randomized trial*, Homeopathy, 94, 175-181. Numărul subiecților a fost mic şi diferențele între placebo şi verum asemenea. În baza acestor diferențe s-a decis, totuşi, ca ambele grupuri să urmeze, pe mai departe, tratamentul homeopat.
[230] Zabolotnyi D. I. și colab., 2007, *Efficacy of a complex homeopathic medication (Sinfrontal) in patients with acute maxillary sinusitis: a prospective, randomized, double-blind, placebo-controlled, multicenter clinical trial*, Explore, 3, 98-109.
[231] Halberstein R. A. și colab., 2010, *When Less Is Better: A Comparison of Bach®Flower Remedies and Homeopathy*, Ann Epidemiol, 20(4), 298-307.
[232] Lamont L., 1997, *Homoeopathic treatment for attention deficit hyperactivity disorder: a controlled study*, Br Homoeopathic J, 86, 196-200; Frei H., Everts R., Von Ammon K., Kaufmann F., Walther D., Hsu Schmitz S.-F., Collenberg M., Fuhrer K., Hassink R., Steinlin M., Thurneysen A., 2005, *Homeopathic treatment of children with*

attention deficit hyperactivity disorder, a randomised, double blind placebo-controlled cross-over trial, Eur J Ped, 164(12), 758-767, (aici) *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[233] Jacobs J., Jiménez L. M., Malthouse S., Chapman E., Crothers D., Masuk M., et al., 2000, *Homeopathic treatment of acute childhood diarrhea: Results from a clinical trial in Nepal*, J Altern Complement Med., 6, 131- 139, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[234] Smith S. A., Baker A., Williams J., 2002, *Effective treatment of seborrheic dermatitis using a low dose, oral homeopathic medication consisting of potassium bromide, sodium bromide, nickel sulfate, and sodium chloride in a double-blind, placebo-controlled study*, Alternative Med Rev, 7, 59-67, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[235] Bell I. R., Lewis D. A., Brooks A. J., Lewis S. E., Walsh B. T., Baldwin C. M., 2004, *Improved clinical status in fibromyalgia patients treated with individualized homeopathic remedies versus placebo*, Rheumatology, 43, 577-582, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[236] Kim L. S., Riedlinger J. E., Baldwin C. M., Hilli L., Khalsa S. V., Messer S. A., et al., 2005, *Treatment of seasonal allergic rhinitis using homeopathic preparation of common allergens in the southwest region of the USA: a randomized, controlled clinical trial*, Ann Pharmacother., 39, 617-624, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[237] Kainz J. T., Kozel G., Haidvogl M., Smolle J., 1996, *Homoeopathic versus placebo therapy of children with warts on the hands: A randomized, double-blind clinical trial*, Dermatology, 193, 318-320, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[238] Bonne O., Shemer Y., Gorali Y., Katz M., Shalev A.Y., 2003, *A randomized, double blind, placebo-controlled study of classical Homeopathy in generalized anxiety disorder*, J Clin Psychiatry., 64, 282-287, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[239] White A., Slade P., Hunt C., Hart A., Ernst E., 2003, *Individualized homeopathy as an adjunct in the treatment of childhood asthma: a randomized placebo controlled trial*, Thorax, 58, 317-322, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[240] Steinsbekk A., Bentzen N., Fonnebo V., Lewith G., 2005, *Self-treatment with one of three self-selected, ultramolecular*

homeopathic medicines for the prevention of upper respiratory tract infections in children. A double-blind randomized placebo controlled trial, Br J Clin Pharmacol, 59, 447-455 (*apud* Halberstein şi colab., 2010) în contradicție cu Steinsbekk A. și colab., 2005, *Homeopathic care for the prevention of upper respiratory tract infections in children: A pragmatic, randomised, controlled trial comparing individualised homeopathic care and waiting-list controls*, Complement Ther Med, 13, 231-238.

[241] Jacobs J., Guthrie B., Montes G., Jacobs L., Colman N., Wilson A., et al., 2006, *Homeopathic combination remedy in the treatment of acute childhood diarrhea in Honduras*, J Altern Complement Med., 12, 723-732 (*apud* Halberstein şi colab., 2010), în contradicție cu Jacobs J., Jiménez L. M., Malthouse S., Chapman E., Crothers D., Masuk M., et al., 2000, *Homeopathic treatment of acute childhood diarrhea: Results from a clinical trial in Nepal*, J Altern Complement Med., 6, 131-139 (aici, *apud* Halberstein şi colab., 2010), citat și mai sus, în capitolul de față.

[242] Jacobs J., Fernandez E. A., Merizalde B., Avila-Montes G., Crothers D., 2007, *The use of a homeopathic combination remedy for dengue fever symptoms: A pilot RCT in Honduras*, Homeopathy, 96, 22-26, *apud* Halberstein şi colab., 2010.

[243] Jacobs J. și colab., 2005, *Homeopathy for attention-deficit/hyperactivity disorder: a pilot randomized controlled trial*, J Altern Complem Med, 11, 799-806.

[244] Lamont J., 1997, *Homoeopathic treatment of attention deficit hyperactivity disorder: A controlled study*, Br Homoeopathic J, 86, 196-200; Frei H. și colab., 2005, *Homeopathic treatment of children with attention deficit hyperactivity disorder, a randomised, double blind placebo-controlled cross-over trial*, Eur J Ped, 164(12), 758-767.

[245] Frei H. și colab., 2007, *Randomised controlled trials of homeopathy in hyperactive children: treatment procedure leads to an unconventional study design Experience with open-label homeopathic treatment preceding the Swiss ADHD placebo controlled, randomised, double-blind, cross-over trial*, Homeopathy, 96, 35-41.

[246] Frei H. și colab., 2006, *Treatment of hyperactive children: Increased efficiency through modifications of homeopathic diagnostic procedure*, Homeopathy, 95, 163-170.

[247] Saxton J., 2007, *The diversity of veterinary homeopathy*, Homeopathy, 96, 3.

[248] Cităm, în acest sens, două exemple pe care le considerăm relevante: un hamster care a întors singur spre om ochiul bolnav, ca să-l trateze, pentru ca, odată vindecat, să îndepărteze, cu lăbuța anterioară, seringa cu ser fiziologic şi o țestoasă sălbatică venită singură la mâna omului, ca să fie scoasă dintr-un bazin din care nu putea ieşi singură şi unde ar fi murit, dat fiind că se apropia iarna.

[249] Walker K., *Homeopathic First Aid for Animals: Tales and Techniques from a Country Practitioner*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, USA, 1998, p. 6.

[250] Zacharias F. și colab., 2008, *Effect of homeopathic medicines on helminth parasitism and resistance of Haemonchus contortus infected sheep*, Homeopathy, 97, 145-151. Cu observația că loturile experimentale au cuprins numai câte şase-şapte animale.

[251] Camerlink I. și colab., 2010, *Homeopathy as replacement to antibiotics in the case of Escherichia coli diarrhoea in neonatal piglets*, Homeopathy, 99, 57-62.

[252] Aboutboul R., 2006, *Snake remedies and eosinophilic granuloma complex in cats*, Homeopathy, 95, 15-19.

[253] Özyurtlu N., Alaçam E., 2005, *Effectiveness of Homeopathy for the Treatment of Pseudopregnancy in Bitches*, Turk J Vet Anim Sci, 29, 903-907.

[254] Mathie R. T. și colab., 2007, *Outcomes from homeopathic prescribing in veterinary practice: a prospective, research-targeted, pilot study*, Homeopathy, 96, 27-34.

[255] Vezi, spre exemplu, Hektoen L. și colab., 2004, *Comparison of Homeopathy, Placebo and Antibiotic Treatment of Clinical Mastitis in Dairy Cows - Methodological Issues and Results from a Randomized-clinical Trial*, J Vet Med A, 51, 439-446. Autorii admit că loturile de tratament au fost prea mici pentru ca rezultatele obținute să fie semnificative statistic, element la care s-ar putea adăuga natura maladiei studiate (mastita - îmbolnăvirea ugerului la vaci), boală autolimitantă (care are tendința de a se vindeca spon-

tan), astfel încât eficiența netă a tratamentelor aplicate a fost dificil de observat; Holmes M. A. și colab., 2005, *Controlled clinical trial of the effect of a homoeopathic nosode on the somatic cell counts in the milk of clinically normal dairy cows*, Vet Rec, 156, 565-567; Velkers F. C. și colab., 2005, *Isopathic and pluralist homeopathic treatment of commercial broilers with experimentally induced colibacillosis*, Res Vet Sci, 78, 77-83. Interesant, relativ la această din urmă lucrare, este faptul că autorii îşi contestă singuri metodologia, pe clasicul motiv că abordarea homeopată ar trebui să fie individualizată, nepretându-se la tratamentul grupurilor de animale, epidemiilor şi epizoonozelor, după care revin asupra ideii, considerând că loturile de păsări tratate pot fi, totuşi, considerate „grupuri de pacienți de acelaşi fel", datorită uniformității genetice şi celei a condițiilor de expunere la agentul patogen.

[256] D. ex. Varshney J. P., Naresh R., 2004, *Evaluation of a homeopathic complex in the clinical management of udder diseases of riverine buffaloes*, Homeopathy, 93, 17-20, despre tratamentul homeopat al inflamațiilor ugerului la bubaline.

[257] Pedalino C. M. V. și colab., 2004, *Effect of Atropa belladonna and Echinacea angustifolia in homeopathic dilution on experimental peritonitis,* Homeopathy, 93, 193-198. Se urmăreşte efectul unor remedii preparate prin amestecul în părți egale a mai multe diluții homeopate, asupra răspunsului imun (privind leucocitele - celule albe cu rol în imunitate - din spațiul peritoneal) la şoareci cu peritonită indusă prin injectarea de lipopolizaharide de la *E. coli* (injectarea de fragmente din această bacterie). Se ajunge la concluzia că remediile ar avea un efect modulator al răspunsului imun, protejând leucocitele de degradare, cele conținând diluții mai mari având un efect mai pronunțat de a spori activitatea de fagocitoză a macrofagelor. Numărul animalelor utilizate este mic (18), puterea statistică a experimentului fiind, aşadar, dubitabilă; totodată, animalele au reacții diferite la tratamentul cu una şi aceeaşi substanță (PBS) folosită ca şi control negativ. Cu toate acestea, un fapt rămâne să intrige cititorul, şi anume că şoarecii tratați cu remedii prezintă întotdeauna o degradare redusă a leucocitelor, comparativ cu martorii.

[258] de Almeida L. R. și colab., 2008, *Effects of homeopathy in mice experimentally infected with Trypanosoma cruzi*, Homeopathy, 97, 65-69. Unii şoareci au fost tratați „bioterapeutic” (cu sânge de şoareci infectați cu *T. cruzi,* în diluție homeopată) înainte de a fi infectați, alții au fost tratați astfel după infectarea lor cu *T. cruzi*, iar alte animale au fost tratate cu remediul *Phosphorus*, după infectarea experimentală. Autorii observă că „bioterapia” aplicată înainte de infectare stimulează răspunsul imun în primele faze ale bolii, iar tratamentul cu *Phosphorus* scade mortalitatea, prin comparație cu lotul martor. Puterea statistică a experimentului pare mai bună decât la precedentul - s-a lucrat pe 80 de şoareci - însă autorii înşişi notează periodic că unele sau altele din date sunt statistic nesemnificative, în timp ce altele sunt semnificative. Cât despre potențarea răspunsului imun de către „bioterapie”, se poate datora persistenței unor antigeni (substanțe care induc răspunsul imun) de *T. cruzi* în diluția utilizată, antigeni care să fi stimulat dezvoltarea mai rapidă a răspunsului imun în primele faze ale bolii. Rămâne inexplicabilă scăderea mortalității în lotul tratat cu *Phosphorus*.

[259] Khuda-Bukhsh A. R., 2009, *Mice as a model for homeopathy research*, Homeopathy, 98, 267-279.

[260] Khuda-Bukhsh A. R., 2003, *Towards understanding molecular mechanisms of action of homeopathic drugs: an overview*, Mol Cell Biochem, 253, 339-345.

[261] Khuda-Bukhsh A. R. și colab., 2011, *Modulation of signal proteins: a plausible mechanism to explain how a potentized drug Secale Cor 30C diluted beyond Avogadro's limit combats skin papilloma in mice*, Evid Based Complement Alternat Med, 286320, doi:10.1093/ecam/nep084.

[262] Majewsky V. și colab., 2009, *Use of homeopathic preparations in experimental studies with healthy plants*, Homeopathy, 98, 228-243.

[263] Basold A., 1967, *Physiologischer und Physikalischer Nachweis der Wirksamkeit kleinster Entitäten*, Elemente der Naturwissenschaft, 7, 34-39; Chapman J. I., Chapman S. F., 2004, *A double blind, placebo controlled trial comparing the effect of LM1 potencies of sulphur and silicea on lettuce plants grown in*

loam or sandy soil, BAHVS Newsletter, 10-12; Rossi F., Melo P., Ambrosano E., Guiaaro N., Schaminass E., 2006, *Aplicaçao do Medicamento Homeopatico Carbo vegetabilis e Desenvolvimento das Mudas de Alface*, Cultura Homeopatica, 5(17); Marques R, Marques-Silva G, Bonato C., 2008, *Effects of high dilutions of Cymbopogon winterianus Jowitt (Citronella) on the germination and growth of seedlings of Sida rhombifolia*, Int J High Dilution Res, 7(22), 31-35 - toate referințele sunt citate după Majewsky şi colab., 2009.

[264] Pongratz W., Bermardinger E., Moser M., Varga F., 1990, *Die Wirkung von potenziertem Silbernitrat auf das Wachstum von Weizen*, Mitteilungen des Instituts für Strukturelle Medizinische Forschung, 2, pp. 3-7; Pongratz W., Endler P. C., 1994, *Reappraisal of a classical botanical experiment in ultra high dilution research. Energetic coupling in a wheat model*, in: Endler PC, Schulte J (eds). Ultra High Dilution. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 19-26 - toate referințele sunt citate după Majewsky şi colab., 2009.

[265] Endler P. C., Pongratz W., 1991, *Homeopathic effect of a plant hormone? A preliminary report*, Berlin J Res Homeop, 1, 148-150; Baumgartner S., Thurneysen A., Heusser P., 2004, *Growth stimulation of dwarf peas (Pisum sativum L.) through homeopathic potencies of plant growth substances*, Forsch Komplementarmed Klass Naturheilk, 11, 281-292; Scherr C., Simon M., Spranger J., Baumgartner S., 2007, *Duckweed (Lemna gibba L.) as a test organism for homeopathic potencies*, J Altern Complement Med, 13(9), 931-937; Baumgartner S., Shah D., Schaller J., Kämpfer U., Thurneysen A., Heusser P., 2008, *Reproducibility of dwarf pea shoot growth stimulation by homeopathic potencies of gibberellic acid*, Complement Ther Med, 16, 183-191; Scherr C., Simon M., Spranger J., Baumgartner S., 2009, *Effects of potentised substances on growth rate of the waterplant Lemna gibba L.*, Complement Ther Med, 17, 63-70 - toate referințele sunt citate după Majewsky şi colab., 2009.

[266] Betti L., Brizzi M., Nani D., Peruzzi M., 1994, *A pilot statistical study with homeopathic potencies of arsenicum album in wheat germination as a simple model*, Br Homeopath J, 83(4), 195-201;

Brizzi M., Nani D., Peruzzi M., Betti L., 2000, *Statistical analysis of the effect of high dilutions of arsenic in a large dataset of a wheat germination model*, Br Homeopath J, 89, 63-67 - toate referințele sunt citate după Majewsky şi colab., 2009.

[267] Baumgartner şi colab, 2004, *op. cit.*; Scherr şi colab, 2007, *op. cit.*; Baumgartner şi colab, 2008, *op. cit.*; Scherr şi colab., 2009, *op. cit.* - toate referințele sunt citate după Majewsky şi colab., 2009.

[268] Brizzi M., Nani D., Peruzzi M., Betti L., 2000, *Statistical analysis of the effect of high dilutions of arsenic in a large dataset of a wheat germination model*, Br Homeopath J, 89, 63-66, *apud* Majewsky şi colab., 2009.

[269] Chou J. Y., 1986, *A biological investigation of succussed serial microdilutions*, J Am Inst Homeopath, 79, 100-105, după Majewsky şi colab., 2009.

[270] Betti L. și colab., 2009, *Use of homeopathic preparations in phytopathological models and in field trials: a critical review*, Homeopathy, 98, 244-266.

[271] Kehri K. H., Chandra S., 1986, *Control of Botryodiplodia rot of guava with a homeopathic drug*, Natl Acad Sci Lett, 9, 301-302; Khanna R, Chandra S., 1990, *Homoeopathic drugs in the control of fruit rots of guava*, Proc Natl Acad Sci Lett, 60, 345-348; Aggarwal A., Kamlesh T., Mehrotra R S., 1992, *Control of taro blight and corm rot caused by Phytophtora colocasiae homeopathic drugs*, Plant Dis Rep, 8, 94-101; Boff P., Madruga E., Zanelato M., Boff M I. C., 2008, *Pest and disease management of potato crops with homeopathic preparations and germoplasm variability*, In: Proceeding of 16th IFOAM Organic World Congress, Modena, Italy, p. 544-547; Trebbi G., Fantino M. G., Dinelli G., et al., 2008, *Effects of homeopathic and mineral treatments on dark leaf spot caused by Alternaria brassicicola on cauliflower*, In: Proceeding of 16th IFOAM Organic World Congress, Modena, Italy, pp. 448-451 - toate referințele sunt citate după Betti şi colab., 2009.

[272] Moreno N. M., Alvarez L. R. G., 2003, *Acciòn de 4 fàrmacos homeopàthicos en el control de la contaminaciòn por bacteria*, La homeopatìa de México, 622, 11-12; Villegas A. D., Gonzales L. R., Rodriguez A. A., et al., 2008, *Utilizaciòn de la homeopathia en el saneamiento de la escaldadura foliar en caña de azùcar a través*

del cultivo de meristemo, In: Proceedings of “Nosodes 2008” Congress, 10-12 December 2008, La Habana (Cuba), p. 35; Shah-Rossi D., Heusser P., Baumgartner S., 2009, *Homeopathic treatment of Arabidopsis thaliana plants infected with Pseudomonas syringae*, SWJ, 9, 320-30 - toate referințele sunt citate după Betti şi colab., 2009.

[273] Verma H. N., Verma G. S., Verma V. K., Krishna R., Srivastava K. M., 1969, *Homeopathic and pharmacopoeial drugs as inhibitors of tobacco mosaic virus*, Indian Phytopathol, 22, 188-193; Khurana S. M. P., 1971, *Effect of homeopathic drugs on plant viruses*, Planta Med, 20, 142-146; Khatri H. L., Singh I., 1975, *Biochemic salts and homeopathic drugs as inhibitors of a TMV-isolate from tomato*, Ind J Mycol Pl Pathol, S, 29; Verma H. N., Awasthi L. P., 1978, *Effect of biochemic drugs on the infection of TMV*, Geobios, 5, 84-86; Singh B. P., Gupta G., Srivasta K. M., 1980, *Homeopathic drugs as inhibitors of tobacco mosaic virus*, Indian J Homeopath, 4, 301-303; Khurana S. M. P., 1980, *Chemotherapeutic potential of homeopathic drugs against plant viruses*, In: Proceedings of S. Hahnemanns birthday and annual function, HMAI, 11th April in Lucknow, pp. 29-35; Cheema S. S., Reddy R. S., Kapur S. P., Bansal R.D., 1986, *Comparative efficacy of homeopathic drugs against papaya mosaic virus (PapMV) as foliar spray*, Indian J Virol, 2, 132-135; Cheema S. S., Kapila S., Kumar A., 1992, *Efficacy of various bio-products and chemical against tobacco mosaic virus in tomato and cucumber mosaic virus in bottle gourd*, Plant Dis Res, 8, 110-114; Betti L., Lazzarato L., Trebbi G, Brizzi M., Calzoni G.L., Borghini F., Nani D, 2003, *Effects of homeopathic arsenic on tobacco plant resistance to tobacco mosaic virus. Theoretical suggestions about system variability, based on a large experimental data set*, Homeopathy, 92, 195-202 - toate referințele sunt citate după Betti şi colab., 2009.

[274] Sukul N. C., Sinhababu S. P., Datta S. C., Nandi B., Sukul A, 2001, *Nematotoxic effect of Acacia auriculiformis and Artemisia nilagirica against rootknot nematodes*, Allelopathy J, 8, 65-72; Sukul N. C., Ghosh S, Sukul A., Sinhababu S. P., 2006, *Amelioration of root-knot disease of Lady’s finger plants by potentized Cina and Santonin*, Homeopathy, 95, 144-147; Datta S. C., 2006, *Effects of*

Cina on root-knot disease of mulberry, Homeopathy, 95, 98-102 - toate referințele sunt citate *apud* Betti şi colab., 2009.

[275] Rossi F., Tavares Melo P. C., Ambrosano E. J., Guiraão N., Schaminass E. A., 2006, *Aplicação do medicamento homeopático Carbo vegetabilis e desenvolvimento das mudas de alface*, Int J High Dilution Res, 5, 4-7, *apud* Betti şi colab., 2009, citat şi de Majewsky şi colab., 2009, *op. cit*.

[276] Sukul N. C., Chattopadhyay S., Das C., Sukul A., Ghosh S., Sinha Babu S. P., 2007, *Enhancement of photosynthesis and plant growth by potentized drugs*, Environ Ecol, 25S, 520-524, *apud* Betti şi colab., 2009.

[277] Reilly, D., 1999, *Hospital consultants' views on homoeopathy,* J Roy Soc Med, 92, 112, după Furnham A., 2000, *Attitudes towards homoeopathy in particular and beliefs about complementary medicines in general*, Psychol Health Med, 5, 327-342.

[278] Furnham A., 2000, *Attitudes towards homoeopathy in particular and beliefs about complementary medicines in general*, Psychol Health Med, 5, 327-342.

[279] Furnham A., 1999, *Ignorance about homeopathy*, J Alt Complement Med, 5(5), 475-478, trad. cit. O. Iftime.

[280] În original, *CAM*, prescurtarea uzuală în limba engleză pentru *complementary and alternative medicine*, medicina alternativă și complementară.

[281] Ko J. și colab., 2006, *Use of Complementary and Alternative Medicine by Food-Allergic Patients*, Ann Allergy Asthma Immunol, 97, 365-369, prezentând rezultatele unui sondaj cu 442 de participanți, desfăşurat în New York (trad. cit. O. Iftime).

[282] Williams B. T., 1991, *Use of non-orthodox and conventional health care in Great Britain*, BMJ, 302, 207-210; Eisenberg D. M. și colab., 1998, *Trends in Alternative Medicine Use in the United States, 1990-1997. Results of a Follow-up National Survey*, JAMA, 280, 1569-1575; Thomas K. J. și colab., 2000, *Prevalence of use of complementary/alternative medicine: a systematic review*, B World Health Organ, 78(2), 252-257; Thomas K., Coleman P., 2004, *Use of complementary or alternative medicine in a general population in Great Britain. Results from the National Omnibus survey*, J Public Health, 26(2) 152-157; Hanssen B. și colab., 2005,

Use of complementary and alternative medicine in the Scandinavian countries, Scand J Prim Health Care, 23(1), 57-62; Loudon I., 2006, *A brief history of homeopathy*, J R Soc Med, 99, 607-610; Garrow D., Egede L. E., 2006, *Association Between Complementary and Alternative Medicine Use, Preventive Care Practices, and Use of Conventional Medical Services Among Adults With Diabetes*, Diabetes Care, 29, 15-19; Xue C. C. și colab., 2006, *The Use of Complementary and Alternative Medicine in Australia*, Health Issues, 88, 12-16; broșura informativă a European Information Centre for Complementary & Alternative Medicine, p. 6, Bruxelles, 2008, disponibil la http://www.eiccam.eu/pdfs/eiccambrochurecomplete.pdf, accesat la 4.09.2012; Steinsbekk A., 2010, *Families' visits to practitioners of complementary and alternative medicine in a total population (the HUNT studies)*, Scand J Public Health, 38, 96-104; Salomonsen L. J. și colab., 2011, *Use of complementary and alternative medicine at Norwegian and Danish* hospitals, Complement Alternat Med, 11(4); Horneber M. și colab., 2012, *How Many Cancer Patients Use Complementary and Alternative Medicine: A Systematic Review and Metaanalysis*, Integr Cancer Therapy, 11(3), 187-203; Weissenstein A. și colab., 2012, *High Frequency of CAM Use Among Children in Germany*, J Altern Complem Med, 18(8), 729-730. Asupra aspectelor socio-demografice vom reveni în capitolul al patrulea.

[283] Vezi, d.ex., Barnett M. C. și colab., 2003, *Use of CAM in local African-American communities: community-partnered research*, J Natl Med Assoc, 95(10), 943-950; Graham R. E. și colab., 2005, *Use of Complementary and Alternative Medical Therapies among Racial and Ethnic Minority Adults: Results from the 2002 National Health Interview Survey*, J Natl Med Assoc, 97(4), 535-545; Hsiao A. F. și colab., 2006, *Variation in Complementary and Alternative Medicine (CAM) Use Across Racial/Ethnic Groups and the Development of Ethnic-Specific Measures of CAM Use*, J Alt Complement Med, 12(3), 281-290.

[284] Furnham A., 2000, *Attitudes towards homoeopathy in particular and beliefs about complementary medicines in general*, Psychol, Health Med, 5, 327-342, citând numeroase studii.

[285] Molassiotis A. și colab., 2005, *Complementary and alternative medicine use in patients with haematological malignancies in Europe*, Complement Ther Clin Pract, 11, 105-110.

[286] Kelner M. și colab., 2004, *The role of the state in the social inclusion of complementary and alternative medical occupations*, Complement Ther Med, 12, 79-89**.**

[287] Kelner M. și colab., 2006, *How far can complementary and alternative medicine go? The case of chiropractic and homeopathy*, Soc Sci Med, 63, 2617-2627.

[288] Fisher P., Ward A., 1994, *Complementary medicine in Europe*, Br Med J, 309, 107-111; Astin J. A. și colab., 1998, *A Review of the Incorporation of Complementary and Alternative Medicine by Mainstream Physicians*, Arch Intern Med, 158, 2303-2310; Allaire A. D. și colab., 2000, *Complementary and Alternative Medicine in Pregnancy: A Survey of North Carolina Certified Nurse-Midwives*, Obstet Gynecol, 95, 19-23; Ekins-Daukes S. și colab., 2005, *Paediatric homoeopathy in general practice: where, when and why?*, Br J Clin Pharmacol, 59, 6, 743-749.

[289] Weir M., 2005, *Complementary and alternative medicine - Legal issues*, The National Legal Eagle, 11 (1), disponibil la: http://epublications.bond.edu.au/nle/vol11/iss1/4, accesat la 2.03.2012.

[290] Salkeld E. J., 2008, *Integrative Medicine and Clinical Practice: Diagnosis and Treatment Strategies*, Compl Health Pract Rev, 13(1), 21-33.

[291] Fries C. J., 2008, *Classification of complementary and alternative medical practices*. *Family physicians' ratings of effectiveness*, Can Fam Physician, 54, 1570-1571.

[292] Atitudine sintetizată în titlul unui articol - „Homeopatia, o unealtă în plus" (Johnson M. A., 1998, *Homeopathy: Another Tool in the Bag*, JAMA, 279, 9, 707).

[293] Ernst E., 2006, *Homoeopathy: the effective promotion of ineffective remedies?* Br J Clin Pharmacol, 62(6), 645-646 (trad. cit. O. Iftime).

[294] The Lancet, *The end of homoeopathy*, editorialul din 27 august 2005 (Lancet, 366, 690), trad. cit. O. Iftime.

[295] Shaw D. M, 2010, *Homeopathy is where the harm is: five unethical effects of funding unscientific 'remedies'*, J Med Ethics, 36(3), 130-131.

[296] Rossi E. și colab., 2008, *Homeopathy and complementary medicine in Tuscany, Italy: integration in the public health system*, Homeopathy, 97, 70-75.

[297] Lin J. H., 1998, *Evaluating the Alternatives*, JAMA, 279(9), 706.

[298] Molassiotis A. și colab., 2005, *Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: a European survey*, Ann Oncol, 16, 655-663.

[299] Blanc P. D. și colab., 2001, *Alternative Therapies Among Adults With a Reported Diagnosis of Asthma or Rhinosinusitis*, Chest, 120, 1461-1467.

[300] Jonas W., 1998, *Alternative Medicine and the Conventional Practitioner*, JAMA, 279(9), 708-709; Wetzel M. S. și colab., 1998, *Courses Involving Complementary and Alternative Medicine at US Medical Schools*, JAMA, 280, 784-787.

[301] Bodeker G., Kronenberg F., 2002, *A Public Health Agenda for Traditional, Complementary, and Alternative Medicine*, Am J Public Health, 92(10), 1582-1591.

[302] *What is Complementary and Alternative Medicine*, disponibil la http://nccam.nih.gov/health/whatiscam/, accesat la 15.02.2012, trad. cit. O. Iftime. Sublinierile aparțin traducătoarei.

[303] National Institutes of Health Office of Alternative Medicine, 1997, *Clinical Practice Guidelines in Complementary and Alternative Medicine. An Analysis of Opportunities and Obstacles Practice and Policy Guidelines Panel*, Arch Fam Med, 6, 149-154.

[304] World Health Organization, 2001, *Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review*, WHO, Geneva, Elveția, disponibil la http://apps.who.int/-medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf, accesat la 16.07.2012.

[305] Idem.

[306] Baum M., citat în Samarasekera U., 2007, *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, The Lancet, 370, 1677-1678.

[307] *Homeopatia în România*, disponibil la http://www.homeopatie.ro/homeopatia-in-romania-17.htm, accesat la 16.09.2012.

[308] *Societatea Română de Homeopatie*, *Învățământ*, disponibil la http://www.homeopatie-srh.ro/?page_id=12, accesat la 16.09.2012.

[309] Informații valabile la 16.09.2012. Vezi *Homeopatie, note de curs*, *modulul I, Manual adresat medicilor cursanți înscriși la Atestatul de Studii Complementare în domeniul Homeopatiei din România*, disponibil la http://www.homeopatie-srh.ro/wp-content/-uploads/2010/10/Caiet-Modul-1.pdf, accesat la 16.09.2012.

[310] Peter Fisher, directorul Royal London Homoeopathic Hospital, citat în Samarasekera U., 2007, *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, The Lancet, 370, 1677-1678, trad. cit. O. Iftime; vezi şi Swayne J., 2008, *Truth, proof and evidence. Homeopathy and the medical paradigm*, Homeopathy, 97, 89-95.

[311] Ives G., 2000, The Blackie Memorial Lecture 1999. *Homeopathy versus Orthodoxy: The Current State of Play*. Br Homeopath J, 89, 17-25.

[312] Walach H., 2003, *Reinventing the Wheel Will Not Make It Rounder: Controlled Trials of Homeopathy Reconsidered*, J Alt Complement Med, 9, 7-13, trad. cit. O. Iftime.

[313] Fraser A., 2008, *Homeopathy - all in the talking? A GP's experience*, J Holistic Healthcare, 5, 24-25, trad. cit. O. Iftime.

[314] Pomposelli R. și colab., 2006, *Opinions and self-reported health status of Italians seeking homeopathic treatment*, Homeopathy, 95, 81-87.

[315] Steinsbekk A., Lüdtke R., 2005, *Patients' assessments of the effectiveness of homeopathic care in Norway: A prospective observational multicentre outcome study*, Homeopathy, 94, 10-16.

[316] Robinson T., 2006, *Responses to homeopathic treatment in National Health Service general practice*, Homeopathy, 95, 9-14.

[317] Güthlin C. și colab., 2004, *Measuring the effects of acupuncture and homoeopathy in general practice: An uncontrolled prospective documentation approach*, BMC Public Health, 4, 13 pagini.

[318] Längler A. și colab., 2008, *Complementary and alternative treatment methods in children with cancer. A population based retrospective survey on the prevalence of use in Germany*, Eur J Cancer, 44(15), 2233-2240. 35% din cei 1063 de subiecți interogați au recurs la medicina alternativă, fapt corelat pozitiv cu antece-

dentele în utilizarea acestei categorii de metode, starea de sănătate a copilului şi situaţia economică bună a familiei.

[319] Milgrom (Milgrom L. R., 2008, *Homeopathy and the New Fundamentalism: A Critique of the Critics*, J Altern Complement Med, 14, 589-594) consemna că, la scurt timp după inițierea campaniei, se strânseseră mii de semnături din toată lumea şi că organizatorii sperau ca până la jumătatea lui 2008 să fi strâns un sfert de milion de semnături. Pe 24 februarie 2010, declarația *Homeopathy worked for me*, semnată de 28.112 persoane, a fost depusă la reşedința prim-ministrului britanic - http://www.homeopathyworkedforme.org/#/lobby/4538467068, accesat la 14.02.2012.

[320] Ruegg P. L., 2009, *Management of mastitis on organic and conventional dairy farms*, J Anim Sci, 87(Suppl. 1), 43-55, trad. cit. O. Iftime**.**

[321] Rossi E. și colab., 2009, *Homeopathy in the public health system: a seven-year observational study at Lucca Hospital (Italy)*, Homeopathy, 98, 142-148.

[322] Loudon I., 2006, *A brief history of homeopathy*, J R Soc Med, 99, 607-610 (trad. cit. O. Iftime).

[323] Ernst E., 2007, *The truth about homoeopathy*, Br J Clin Pharmacol, 65, 163-164.

[324] Furnham A., 2000, *Attitudes towards homoeopathy in particular and beliefs about complementary medicines in general*, Psychol Health Med, 5, 327-342 (trad. cit. O. Iftime).

[325] Jacobs J. şi colab., 1998, *Patient Characteristics and Practice Patterns of Physicians Using Homeopathy*, Arch Fam Med, 7, 537-540; Slade K. şi colab., 2004, *Evaluation of a GP practice based homeopathy service*, Homeopathy, 93, 67-70; Patriani Justo C. M., de Andrea Gomes M. H., 2008, *Conceptions of health, illness and treatment of patients who use homeopathy in Santos, Brazil*, Homeopathy, 97, 22-27; Rossi E. şi colab., 2009, *Cost-benefit evaluation of homeopathic versus conventional therapy in respiratory diseases*, Homeopathy, 98, 2-10; Fontaine P., Lawson K., 2009, *Classical Homeopathy Approach in the Treatment of Methicillin-Resistant Staphylococcus aureus,* Explore, 5, 6, 347-351.

---

[326] Losier A. şi colab., 2005, *Use of alternative therapies by patients presenting to a pediatric emergency department*, J Emerg Med, 28, 3, 267-271; Patriani şi colab., 2008, *op. cit.*; Hartog C. S., 2009, *Elements of effective communication - Rediscoveries from homeopathy,* Patient Educ Couns, 77, 172-178; Ernst E., 2011, *Homeopathy, non-specific effects and good medicine*, Rheumatology, 50, 1007-1008.

[327] Pomposelli R. şi colab., 2006, *Opinions and self-reported health status of Italians seeking homeopathic treatment*, Homeopathy, 95, 81-87; Längler A. şi colab., 2008, *Complementary and alternative treatment methods in children with cancer. A population based retrospective survey on the prevalence of use in Germany*, Eur J Cancer, 44(15), 2233-2240.

[328] Losier şi colab., 2005, *op. cit.*; Pomposelli şi colab., 2006, *op. cit*.

[329] Astin A. J., 1998, *Why Patients Use Alternative Medicine. Results of a National Study*, JAMA, 279(19), 1548-1553; Kessler R. C. şi colab., 2001, *The Use of Complementary and Alternative Therapies to Treat Anxiety and Depression in the United States*, Am J Psychiatry, 158, 289-294; Makich L., Hussain R., Harris Humphries J., 2007, *Management of depression by homeopathic practitioners in Sydney, Australia*, Complement Ther Med, 15, 199-206.

[330] Salkeld E. J., 2008, *Integrative Medicine and Clinical Practice: Diagnosis and Treatment Strategies*, Complement Health Pract Rev, 13 (1), 21-33.

[331] *Pare să existe, de asemenea, o neîncredere crescândă în autoritate, în general. Oamenii pun la îndoială integritatea guvernelor, motivațiile politicienilor, calitatea de element central a religiei, expertiza medicinei şi acuratețea testării produselor farmaceutice* (Kelner şi colab., 2006, *op. cit.*), vezi şi ipoteza conform căreia recursul la medicina complementară şi alternativă ar fi simptomatic pentru „o epocă a cultivării anxietății” (Clarke D. B., Doel M. A., Segrot J., 2004, *No alternative? The regulation and professionalization of complementary and alternative medicine in the United Kingdom*, Health & Place, 10, 329-338).

[332] Creşterea MCA în Europa a fost şi rămâne spectaculoasă. Ernst E., 2005, *Is homeopathy a clinically valuable approach?*, Trends Pharmacol Sci, 26(11), 547-548 consemna, citând diverse studii, că aproximativ 20% dintre medicii generalişti şi peste 90% dintre veterinarii germani recurgeau la homeopatie, 42% dintre generaliştii englezi îşi trimiteau pacienții la homeopat, 86% dintre colegii lor scoțieni se pronunțau în favoarea homeopatiei, în timp ce 45% dintre medicii de medicină generală din Olanda şi 85% dintre cei din Belgia utilizau homeopatia, aproximativ un sfert din populația Europei recurgând la homeopatie, conform unui studiu din 2004.
[333] Astin J. A., 1998, *Why Patients Use Alternative Medicine - Results of a National Study*, JAMA, 279, 1548-1553; vezi şi; Chao M. T. şi colab., 2006, *Women's Reasons for Complementary and Alternative Medicine Use: Racial/Ethnic Differences*, J Altern Complement Med, 12 (8), 719-720, ş. a.
[334] Ellison C. G. şi colab., 2012, *Spiritual and religious identities predict the use of complementary and alternative medicine among US adults*, Prev Med, 54(1), 9-12.
[335] Ernst E., 2000, *The role of complementary and alternative medicines*, Br Med J, 321, 1133-1135, *apud* Shakeel M. şi colab., 2010, *The use of complementary and alternative medicine by patients attending a general otolaryngology clinic: can we afford to ignore it?*, Am J Otolaryng, 31(4), 252-260.
[336] Ernst E., 2006, *Homoeopathy: the effective promotion of ineffective remedies?* Br J Clin Pharmacol, 62, 645-646.
[337] În confortabila atmosferă generată de postmodernism şi New Age, homeopații asimilează, fără reținere, conceptele de *prana* şi *qi* cu „forța vitală” a lui Hahnemann, promovând, eventual, şi alte tehnici de vindecare „energetică” (în sensul spiritual al termenului) - vezi, d. ex., *The Vital Force*, disponibil la http://homeopathyplus.com.au/tutorial-7-the-vital-force/, *How does homeopathy medicine work?,* disponibil la http://worldofhomeopathy.com/literature/pharma/medicine-how.html; Tyler G., *Homeopathy and Radiaesthesia*, disponibil la http://hpathy.com/homeopathy-papers/homeopathy-and-radiaesthesia/; Bello, L., *Homeopathic Approach to Chronic Ailments*, disponibil la http://homeopathicare.org/aa.phtml (toate paginile

au fost accesate la 16.06.2011), http://thevitalforce.net/-pages/about-homeopathy.html (accesat la 6.07.2011); Justice E. M., Bason B. J., 2008, *The Healthy Way of Homeopathy: Similia Similibus Curentur or „Let Like Cure Likes”*, Journal of Consumer Health on the Internet, 12 (3), 283-292.

[338] S. Hahnemann, paragraful 9 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 23. Sublinierile ne aparțin.

[339] S. Hahnemann, paragraful 10 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 23. Sublinierile ne aparțin.

[340] Vezi Bell I.R. şi colab., 2004, *Strength of vital force in classical homeopathy: bio-psycho-social-spiritual correlates within a complex systems context,* J Altern Complement Med, 10(1), 123-131; Krori, S. D., 2011, *Operation in Homeopathy,* Homeopathic Journal 4, 7, disponibil la *http://www.homeorizon.com/homeopathic-articles/ homeopathic-philosophy/operation-in-homeopathy*; *How do homeopathic remedies work?,* disponibil la http://www.holisticonline. com/homeopathy/homeo_how_it_works.htm; *Vital Self Homeopathy*, disponibil la http://vitalselfhomeopathy.com/?page_id=32; *Homeopathy info,* disponibil la http://www.wholehealthnow. com/homeopathy_info/; *The Vital Force. About Homeopathy*, disponibil la http://thevitalforce.net/pages/about-homeopathy.html; *Genuine Homeopathy*, disponibil la http://www.genuinehomoeopathy. com/principles.html; *The principle of vital force*, disponibil la http://www.homeotreatment.com/-vitalforce.htm*; Homeopathy Understanding The Vital Force Of This Holistic Treatment*, disponibil la *http://www.ecoholistic.com/-homeopathy-understanding-vital-force/* (accesate la 6.07.2011) ş.a.

[341] Seideneck B, *The Proving of Aquilegia vulgaris, the Common Columbine*, p. 3 şi 6, disponibil la -http://212.166.3.3/provingscom/c php/pages/frontController.-php?page=mainPage&action=search, sub denumirea *Aquilegia vulgaris proving*, trad. cit. O. Iftime.

[342] Little D., *In Search of the Vital Force*, disponibil la http://hpathy.com/homeopathy-philosophy/in-search-of-the-vital-force/, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[343] S. Hahnemann, aforismul 17 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 29.

[344] S. Hahnemann, nota b la paragraful 17 din *Organonul Medicinei,* ed. cit., p. 30.

[345] Iad.

[346] S. Hahnemann, fragment dintr-o scrisoare către elevul său, dr. Stapf, *Hom. World*, vol. 24, p. 500. „Annals Brit. Hom. Society", vol. 2, p. 249, *apud* Bradford, Th. L., *Viața şi scrisorile doctorului Samuel Hahnemann*, trad. D. Lică, Ed. Graphite, 2010, p. 176. Sublinierile îi aparțin lui Bradford.

[347] *Hermetis Trismegisti Tractatus Aureus*, *The Golden Work of Hermes Trismegistus*, trad. W. Salmon, Harris şi Hawkings, 1692, p. 51, disponibil la http://www.scribd.com/doc/38143187/-Hermes-Alchemi=, accesat la 5.07.2011.

[348] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. D. Stăniloae, Ed. IBMBOR, 2006, pp. 421-423.

[349] Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. D. Stăniloae, Ed. IBMBOR, 2006*, 114. Cum se face înnoirea lucrurilor ce se înnoiesc rămânând neschimbate după fire*.

[350] Frazer, *The Golden Bough*, 1922, *III. Sympathetic Magic, § 1. The Principles of Magic*, p. 1, disponibil la http://www.bartleby.com/ 196/6.html, accesat la 5.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[351] Rowe T., disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/php-/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, sub numele Alligator mississippiensis Rowe 2001.doc, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[352] Rowe T., disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/php-/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, sub numele Alligator mississippiensis Rowe 2001.doc, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[353] S-a păstrat grafia originară a textului, în care cuvântul „god", cu sensul de „zeu" apare cu literă mare.

[354] Rowe T., raport disponibil la http://212.166.3.3/provingscom-/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, sub numele Alligator mississippiensis Rowe 2001.doc, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[355] Rowe T., raport disponibil la http://212.166.3.3/provingscom-/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, sub numele Alligator mississippiensis Rowe 2001.doc, accesat la 6.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[356] Philip R., Aristolochia Clematis (s-a păstrat grafia incorectă din original, cu caractere drepte şi cu denumirea de specie scrisă cu literă mare), disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/-php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, documentele provingului 53, sub titlul aristolochia clematis Robbins Philip 1998 text.doc, accesat la 7.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[357] Philip R., Aristolochia Clematis, disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, documentele provingului 53, sub titlul aristolochia clematis Robbins Philip 1998 text.doc, accesat la 7.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[358] Seideneck B., 2005, *Clarity and Intoxication - The Proving of Amethyst*, disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/php/-pages/frontController.php?page=mainPage&action=search, documentele provingului 714, sub titlul amethyst Seideneck Barbara 2005 text.doc, accesat la 7.07.2011, trad. cit. O. Iftime.

[359] Stein Frankle R. L., Stein P. L., 2005, *Anthropology of religion, magic, and witchcraft*, Allyn & Bacon, Boston, p. 144, trad. cit. O. Iftime.

[360] Idem.

[361] M. Harner, într-un interviu luat de B. Horrigan şi publicat în *Shamanism*, Spring/Summer 1997, vol. 10, nr. 1, sub titlul *Shamanic Healing: We Are Not Alone* (disponibil la http://www.shamanism.org/articles/article01.html, accesat la 22.06.2011, trad. cit. O. Iftime). Iată şi originalul în limba engleză, pentru cazul în care unii cititori, contrariați de ilogicitatea spuselor lui Harner, vor suspecta o traducere proastă: *The practice of shamanism is a method, not a religion. It coexists with established religions in many cultures. In Siberia, you'll find shamanism coexisting with Buddhism and Lamaism, and in Japan with Buddhism. It's true that shamans are often in animistic cultures. Animism means that people believe there are spirits. So in*

shamanic cultures, where shamans interact with spirits to get results such as healing, it's no surprise that people believe there are spirits. But the shamans don't believe in spirits. Shamans talk with them, interact with them. They no more "believe" there are spirits than they "believe" they have a house to live in, or have a family. This is a very important issue, because shamanism is not a system of faith.

[362] Vezi Loring M., Danforth L. M., *Firewalking and Religious Healing. The Anastenaria of Greece and the American Firewalking Movement*, Princeton Univ. Press, 1989.

[363] Idem.

[364] *Stăpâne Dumnezeul nostru, Împăratul veacurilor, Cel atotputernic şi atotțiitor, Care faci toate şi Însuți le schimbi cu voia Ta; Cel ce cuptorul cel de şapte ori încins şi văpaia cea din Babilon ai prefăcut-o în rouă şi pe sfinții trei tineri neatinşi i-ai păzit; Doctorul şi tămăduitorul sufletelor noastre, mântuirea celor ce nădăjduiesc în Tine, Ție ne rugăm şi Ție cu umilință cerem: depărtează, înlătură, izgoneşte toată lucrarea diavolească, toată calea şi toată vrăjmăşia satanei, privirea cea rea, nesățioasă şi pizmaşă a ochilor celor făcători de rele a oamenilor pizmaşi, de la robul Tău (N)...* (*Rugăciune pentru dureri de cap (deochi),* în *Molitfelnic*, (capitolul *Rugăciuni și rânduieli la felurite trebuințe - Rugăciuni la felurite neputințe și boli*), Ed. IBMBOR, 1998, p. 320).

[365] Stein Frankle R. L., Stein P. L., 2005, *Anthropology of religion, magic, and witchcraft*, Allyn & Bacon, Boston, p. 151.

[366] Candrea, I.-A., *Folclorul medical român comparat*, partea a II-a, Medicina magică, Cap. I., Simbolismul în terapeutica populară, *Similia similibus curantur*, par. 171, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944, reeditare Polirom, Bucureşti, 1999, pp. 303-304. Sublinierea ne aparține.

[367] *Materia medica* a lui Boericke, *Natrium muriaticum,* disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/n/nat-m.htm, accesat la 30.06.2011, trad. cit. O. Iftime. Comentariile dintre parantezele drepte ne aparțin.

[368] *Materia Medica* a lui Kent*, Natrium muriaticum*, disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2713.html, accesat la 15.09.2012, trad. cit. O. Iftime.

---

369 *Materia Medica* a lui Boericke, *Acidum nitricum*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/n/nit-ac.htm, accesat la 30.06.2011; *Materia Medica* a lui Kent*, Nitric acid,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online--materia-medica/2723.html; *Materia medica* a lui Allen*, Nitric acid,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/-online-materia-medica/2798.html, accesate la 15.09.2012.

370 *Un instrument care ar putea fi folosit pentru a ucide face să apară astfel de pulsiuni; porniri sinucigaşe* (*Materia Medica* a lui Kent, *Alumina*, disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/-books-study/online-materia-medica/2494.html, accesat la 15.09.2012; vezi şi *Materia Medica* a lui Boericke, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/alum.htm, accesat la 1.07.2011, trad. cit. O. Iftime).

[371] *ANXIETATEA care se găseşte în Ars. este împletită cu teama, cu pulsiunile, cu tendinţele sinucigaşe, cu spaime subite şi manii. (...) TRISTEŢEA prevalează până la o extremă majoră. (...) Este un remediu plin de TENDINŢE SINUCIGAŞE (Materia Medica* a lui Kent, *Arsenicum album,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2534.html, accesat la 15.09.2012, trad. cit. O. Iftime (sublinierile cu majuscule sunt conforme sursei).

[372] *Materia Medica* a lui Kent, *Arsenicum iodatum,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2535.html, accesat la 15.09.2012.

[373] *Materia Medica* a lui Boericke, *Aurum metallicum*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/aur.htm, accesat la 1.07.2011; *Materia Medica* a lui Kent, *Aurum metallicum*, disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2543.html, accesat la 15.09.2012. Kent susţine că de acest remediu se leagă pervertirea întregii afectivităţi a persoanei.

[374] *Materia medica* a lui Boericke, *Capsicum annuum,* disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/c/caps.htm, accesat la 1.07.2011; *Materia Medica* a lui Kent, *Capsicum*, disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2585.html, accesat la 15.09.2012.

---

[375] *Materia Medica* a lui Boericke, *Hepar sulphur*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/h/hep.htm, accesat la 1.07.2011. *Persoana poate avea impulsul subit de a-şi înjunghia prietenul* (*Materia Medica* a lui Kent, *Hepar sulphur,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2647.html, accesat la 15.09.2012, trad. cit. O. Iftime).

[376] *Materia Medica* a lui Boericke, *Sepia,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/3802.html; *Materia Medica* a lui Kent, *Sepia,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2764.html, accesate la 15.09.2012.

[377] Vezi Vithoulkas G., *Classical Homeopathy for Anxiety and Jealousy,* cu citate disponibile on-line (http://www.vithoulkas.com/en/books-study/2056-classical-homeopathy-for-anxiety-and-jealousy.html, accesat la 15.09.2012).

[378] *Materia Medica* a lui Kent, *Annacardium orientale,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/index.php?option=com_content&task=view&id=194&Itemid=118, accesat la 15.09.2012.

[379] *Materia Medica* a lui Kent, *Lycopodium,* disponibil la http://www.vithoulkas.com/content/view/88/9/lang, en/; accesat la 15.09.2012.

[380] Vithoulkas G., *Classical homeopathy for anxiety and jealousy. Lycopodium*, disponibil la http://www.vithoulkas.com/en/books--study/2088.html, accesat la 15.09.2012.

[381] *Materia Medica* a lui Boericke, *Ambra grisea,* disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/ambr.htm, accesat la 1.07.2011.

[382] *Materia Medica* a lui Boericke, *Apis mellifica*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/apis.htm, accesat la 30.06.2011.

[383] *Materia Medica* a lui Boericke, *Bromium*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/b/brom.htm, accesat la 27.06.2011.

[384] *Materia Medica* a lui Boericke, *Nux vomica*, disponibil la http://homeoint.org/books/boericmm/n/nux-v.htm, accesat la 27.06.2011.

385 *Homeopathy and Health Forum,* disponibil la http://abchomeopathy.com/forum2.php/145626/; *Materia Medica* a lui Kent, *Kali carbonicum,* disponibil la - http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2656.html, accesate la 15.09.2012;

386 *Materia Medica* a lui Boericke, *Kali carbonicum,* disponibil la http://homeoint.org/books/boericmm/k/kali-c.htm, accesat la 27.06.2011.

387 *Materia Medica* a lui Boericke, *Cantharis vesicatoria*, disponibil la http://www.homeoint.org/books/boericmm/c/canth.htm, accesat la 1.07.2011.

388 Oberbaum M. și colab., 2005, *The colour of the homeopathic improvement: The multidimensional nature of the response to homeopathic therapy*, Homeopathy, 94, 196-199 (trad. cit. O. Iftime).

389 În original: *From his morphed vantage point...*

390 Oberbaum şi colab., 2005, *op. cit*., trad. cit. O. Iftime.

391 Chirilă P., *Vindecarea,* Ed. Christiana, Bucureşti, 2009, p. 160. Sublinierile ne aparțin.

392 Chirilă P., 2009, *op. cit.*, p. 166.

393 Chirilă P., 2009, *op. cit.*, vezi şi 168.

394 *Ed. Bunavestire*, Galați, 2003, p. 79.

395 *Житие преподобного Серафима Вырицкого,* disponibil la http://www.truechristianity.info/saints/st_seraphim_vyritsky.php#m3, accesat la 20.07.2012.

396 Vezi, d. ex., *Исцеление души и тела, Гомеопатия и православие*, disponibil la http: http://homeopatica.ru/ischelenie_dushi_i_tela.shtml, accesat la 20.07.2012.

397 S-a consultat ediția Ed. Cartea Ortodoxă-Egumenița, 2003, vezi p. 7.

398 *История гомеопатии*, disponibil la http://www.klassiki.net/index.php/about-homeoapathy.html, accesat la 20.07.2012.

399 *Житие Святителя Игнатия Брянчанинова*, disponibil la http://www.booksite.ru/lichnosty/index.php?action=getwork&id=252&pid=171&sub=workabout, accesat la 20.07.2012.

400 Chirilă P., 2009, *op. cit*., p. 169.

401 Chirilă P., 2009, *op. cit*., pp. 166-167.

BIBLIOGRAFIE

Cărți, articole

1) Abelson M. B., Maffei C. (2008) *What's Driving Patients Toward Homeopathy?,* Rev Ophtalmol, 100-103;
2) Aboutboul R. (2006) *Snake remedies and eosinophilic granuloma complex in cats*, Homeopathy, 95, 15-19;
3) Alimonti J. B., Ball T. B., Fowke K. R. (2003) *Mechanisms of CD4+ T lymphocyte cell death in human immunodeficiency virus infection and AIDS*, J Gen Virol, 84, 1649-1661;
4) Allaire A. D., Moos M., Wells S. R. (2000) *Complementary and Alternative Medicine in Pregnancy: A Survey of North Carolina Certified Nurse-Midwives*, Obstet Gynecol, 95, 19-23;
5) Almeida J. D., Arisawa E. A., Balducci I., da Rocha R. F., Rodarte Carvalho Y. (2009) *Homeopathic treatment for bone regeneration: experimental study*, Homeopathy, 98, 92-96;
6) Almeida R. M. V. R. (2003) *A critical review of the possible benefits associated with homeopathic medicine*, Rev Hosp Clín Fac Med S Paulo, 58(6), 324-331;
7) Altunç U., Pittler M. H., Ernst E. (2007) *Homeopathy for Childhood and Adolescence Ailments: Systematic Review of Randomized Clinical Trials*, Mayo Clin Proc., 82(1), 69-75;
8) An Xue S., de Schepper L., Hao G. J. (2009) *Treatment of spasmodic dysphonia with homeopathic medicine: a clinical case report*, Homeopathy, 98, 56-59;
9) Andrew A., Kramer B., Rawdon B. B. (1998) *The origin of gut and pancreatic neuroendocrine (APUD) cells - the last word? J Pathol,* 186, 117-118;
10) Anick D. J, Ives J. A. (2007) *The silica hypothesis for homeopathy: physical chemistry*, Homeopathy, 96, 189-195;
11) Anker S. D. (2004) *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 515;
12) Antman K.; Chang Y. (2000) *Kaposi's Sarcoma,* N Engl J Med, 342 (14), 1027-1038;

13) Astin A. J. (1998) *Why Patients Use Alternative Medicine. Results of a National Study*, JAMA, 279(19), 1548-1553;

14) Astin J. A., Marie A., Pelletier K. R., Hansen E., Haskell W. L. (1998) *A Review of the Incorporation of Complementary and Alternative Medicine by Mainstream Physicians*, Arch Intern Med, 158, 2303-2310;

15) Aviner S., Berkovitch M., Dalkian H., Braunstein R., Lomnicky Y., Schlesinger M. (2010) *Use of a Homeopathic Preparation for "Infantile Colic" and an Apparent Life-Threatening Event,* Pediatrics, 125, e318-e323;

16) Barnes J., Abbot N. C., Harkness E. F., Ernst. E (1999) *Articles on Complementary Medicine in the Mainstream Medical Literature. An Investigation of MEDLINE, 1966 Through 1996*, Arch Intern Med, 159, 1721-1725;

17) Barnett M. C., Cotroneo M., Purnell J., Martin D., Mackenzie E., Fishman A. (2003) *Use of CAM in local African-American communities: community-partnered research*, J Natl Med Assoc, 95(10), 943-950;

18) Bauer J. L. (2005) *Homeopathy: A View from the Outside*, J Alt Complement Med, 11(1), 1-3;

19) Becker-Witt C., Weißhuhn T. E. R., Lüdtke R., Willich S. N. (2003) *Quality Assessment of Physical Research in Homeopathy*, J Alt Complement Med, 9(1), 113-132;

20) Bell I. R. (2005) *All Evidence Is Equal, but Some Evidence Is More Equal than Others: Can Logic Prevail over Emotion in the Homeopathy Debate?*, J Alt Complement Med, 11, 763-769;

21) Bell I. R., Lewis D. A., Brooks A. J., Schwartz G. E., Lewis S. E., Walsh B. T., Baldwin C. M. (2004) *Improved clinical status in fibromyalgia patients treated with individualized homeopathic remedies versus placebo*, Rheumatology, 43, 577-582;

22) Bell I. R., Lewis D.A. 2nd, Lewis S.E., Brooks A.J., Schwartz G.E., Baldwin C.M. (2004) *Strength of vital force in classical homeopathy: bio-psycho-social-spiritual correlates within a complex systems context*. J Altern Complement Med, 10(1), 123-131;

23) Benedict Aghioritul, Ier., *Diavolul şi magia, Culegere de texte patristice*, trad. Z. A. Luca, Ed. Panaghia, 2002*;*

24) Betti L., Trebbi G., Majewsky V., Scherr C., Shah-Rossi D., Jäger T., Baumgartner S. (2009) *Use of homeopathic preparations in phytopathological models and in field trials: a critical review*, Homeopathy, 98, 244-266;

25) Birnesser H., Stolt P. (2007) *The homeopathic antiarthitic preparation Zeel comp. N: a review of molecular and clinical data*, Explore, 3, 16-22;

26) Blanc P. D., Trupin L., Earnest G., Katz P. P., Yelin E. H., Eisner M. D. (2001) *Alternative Therapies Among Adults With a Reported Diagnosis of Asthma or Rhinosinusitis*, Chest, 120, 1461-1467;

27) Bodeker G., Kronenberg F. (2002) *A Public Health Agenda for Traditional, Complementary, and Alternative Medicine*, Am J Public Health, 92(10), 1582-1591;

28) Boyd C. A. R. (2001) *Amine uptake and peptide hormone secretion: APUD cells in a new landscape,* J Physiol, 531(Pt 3), 581;

29) Boylan M. (2006) *Is Homeopathy Cost Effective In Treating Rhinopharyngitis*?, J Aust Tradit Med Soc, 12 (2), 85;

30) Bradford Th. L., *Viața şi scrisorile doctorului Samuel Hahnemann*, trad. D. Lică, Ed. Graphite, 2010;

31) Brien S., Lewith G., Bryant T. (2003) *Ultramolecular homeopathy has no observable clinical effects. A randomized, double-blind, placebo-controlled proving trial of Belladonna 30C*, Br J Clin Pharmacol, 56, 562-568;

32) Brien S., Lachance L., Prescott P., McDermott C., Lewith G. (2011) *Homeopathy has clinical benefits in rheumatoid arthritis patients that are attributable to the consultation process but not the homeopathic remedy: a randomized controlled clinical trial*, Rheumatology, 50, 1070-1082;

33) Brinkhaus B., Wilkens J. M., Lüdtke R., Hunger J., Witt C. M., Willich S. N. (2006) *Homeopathic arnica therapy in patients receiving knee surgery: Results of three randomised double-blind trials,* Complement Ther Medicine, 14, 237-246;

34) Buckman R. (1999) *Reproducibility of results with homeopathic remedies*, CMAJ, 160 (8), 1128-1129;

35) Burbano R. R., Leal M. F., da Costa J. B., de Freitas Buchi D., de Arruda Cardoso Smith M. (2009) *Lymphocyte proliferation*

stimulated by activated human macrophages treated with Canova, Homeopathy, 98, 45-48;

36) Cabane B., Vuilleumier R. (2005)*The physics of liquid water,* C. R. Geoscience, 337(1), 159-171;

37) Cáceres W., Cruz-Amy M., Díaz-Meléndez V. (2010) *AIDS-related malignancies: Revisited*, P R Health Sci J, 29 (1), 70-75;

38) Camerlink I., Ellinger L., Bakker E. J., Lantinga E. A. (2010) *Homeopathy as replacement to antibiotics in the case of Escherichia coli diarrhoea in neonatal piglets*, Homeopathy, 99, 57-62;

39) Campbell C. (2008) *Medicine, rhetoric and undermining: managing credibility in homeopathic practice*, Homeopathy, 97, 76-82;

40) Candrea, I.-A., *Folclorul medical român comparat*, Ed. Polirom, Bucureşti, 1999;

41) Cardigno P. (2009) *Homeopathy for the treatment of menstrual irregularities: a case series*, Homeopathy, 98, 97-106;

42) Chang E. Y., Glissmeyer M., Tonnes S., Hudson T., Johnson N. (2006) *Outcomes of breast cancer in patients who use alternative therapies as primary treatment*, Am J Surg, 192, 471-473;

43) Chao M. T., Wade C., Kronenberg F., Kalmuss D., Cushman L. F (2006) *Women's Reasons for Complementary and Alternative Medicine Use: Racial/Ethnic Differences*, J Altern Complement Med, 12(8), 719-720;

44) Chikramane P. S., Suresh A. K., Bellare J. R., Kane S. G. (2010) *Extreme homeopathic dilutions retain starting materials: A nanoparticulate perspective*, Homeopathy, 99, 231-242;

45) Chirilă P., *Vindecarea,* Ed. Christiana, Bucureşti, 2009;

46) Chirilă P., Constantin D., Chirilă M., Tămaş M., Macovei N., *Medicina naturistă*, Ed. Christiana, Bucureşti, 2008;

47) Chirilă P., Valică M., *Spitalul creştin,* Ed. Christiana, Bucureşti, 2009;

48) Clark A. L., Morice A., 2004, *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 511;

49) Clarke D. B., Doel M. A., Segrot J. (2004) *No alternative? The regulation and professionalization of complementary and*

alternative medicine in the United Kingdom, Health & Place, 10, 329-338;

50) Cohen M. H. (2004) *Legal and ethical issues in complementary medicine: a United States perspective*, MJA, 181(3), 168-169;

51) Colin P. (2006) *Homeopathy and respiratory allergies: a series of 147 cases,* Homeopathy, 95, 68-72;

52) Cowan M. L., Bruner B. D., Huse N., Dwyer J. R., Chugh B., Nibbering E. T. J., Elsaesser T., Miller R. J. D. (2005) *Ultrafast memory loss and energy redistribution in the hydrogen bond network of liquid H_2O*, Nature, 434(7030), 199-202;

53) Dantas F., Fisher P., Walach H., Wieland F., Rastogi D. P., Teixeira H., Koster D., Jansen J. P., Eizayaga J., Alvarez M. E. P., Marim M., Belon P., Weckx L. L. M. (2007) *A systematic review of the quality of homeopathic pathogenetic trials published from 1945 to 1995*, Homeopathy, 96, 4-16;

54) Davidson T. M., Smith W. M. (2010) *The Bradford Hill Criteria and Zinc-Induced Anosmia. A Causality Analysis*, Arch Otolaryngol Head Neck Surg, 136(7), 673-676;

55) de Almeida L. R., Campos M. C., Herrera H. M., Bonamin L. V., da Fonseca A. H. (2008) *Effects of homeopathy in mice experimentally infected with Trypanosoma cruzi*, Homeopathy, 97, 65-69;

56) Dean M. (1998) *Out of Step with the Lancet Homeopathy Meta-Analysis: More Objections than Objectivity?*, J Alt Complement Med, 4, 389- 398;

57) Dean M. E. (2000) *A homeopathic origin for placebo controls: 'an invaluable gift of God'*, Altern Ther Health Med, 6(2), 58-66;

58) Dean M. E. (2006) *‘An innocent deception’: placebo controls in the St Petersburg homeopathy trial, 1829-1830*, J R Soc Med, 99, 375-376;

59) DeLellis R. A., Tischler A. S., Wolfe H. J. (1984) *Multidirectional differentiation in neuroendocrine neoplasms*, J Histochem Cytochem, 32, 899-904;

60) De Silva V., El-Metwally A., Ernst E., Lewith G., Macfarlane G. J. (2010) *Evidence for the efficacy of complementary and*

alternative medicines in the management of fibromyalgia: a systematic review, Rheumatology, 49, 1063-1068;

61) Dolce Filho R. (2005) *Homeopathic approach in the treatment of patients with mental disability*, Homeopathy, 95, 31-44;

62) Dominici G., Bellavite P., di Stanislao C., Gulia P., Pitari G. (2006) *Double-blind, placebo-controlled homeopathic pathogenetic trials: Symptom collection and analysis*, Homeopathy, 95, 123-130;

63) Eisenberg D. M., Davis R. B., Ettner S. L., Appel S., Wilkey S., Van Rompay M., Kessler R. C. (1998) *Trends in Alternative Medicine Use in the United States, 1990-1997. Results of a Follow-up National Survey*, JAMA, 280, 1569-1575;

64) Ekins-Daukes S., Helms P. J., Taylor M. W., Simpson C. R., McLay J. S. (2005) *Paediatric homoeopathy in general practice: where, when and why?*, Br J Clin Pharmacol, 59, 6, 743-749;

65) Elia V., Napoli E., Germano R. (2007) *The 'Memory of Water': an almost deciphered enigma. Dissipative structures in extremely dilute aqueous solutions*, Homeopathy, 96(3), 163-169;

66) Ellison C. G., Bradshaw M., Roberts C. A. (2012) *Spiritual and religious identities predict the use of complementary and alternative medicine among US adults*, Prev Med, 54(1), 9-12;

67) Ernst E. (1999) *Homeopathic Prophylaxis of Headaches and Migraine? A Systematic Review*, J Pain Symptom Manage, 18, 353-357;

68) Ernst E. (2001) *Rise in popularity of complementary and alternative medicine: reasons and consequences for vaccination*, Vaccine, 20, S90-93;

69) Ernst E. (2002) *A systematic review of systematic reviews of homeopathy*, Br J Clin Pharmacol, 54, 577-582;

70) Ernst E. (2005) *Is homeopathy a clinically valuable approach?*, Trends Pharmacol Sci, 26(11), 547-548;

71) Ernst E. (2006) *Homoeopathy: the effective promotion of ineffective remedies?* Br J Clin Pharmacol, 62(6), 645-646;

72) Ernst E. (2007) *Exploring homeopathy*, Prev Med, 45, 280-281;

73) Ernst E. (2007) *The truth about homoeopathy*, Br J Clin Pharmacol, 65, 163-164;

74) Ernst E. (2010) *Homeopathy, a “helpful placebo” or an unethical intervention?* Trends Pharmacol Sci, 31(1), 1;

75) Ernst E. (2011) *Complementary and alternative medicine's opposition to measles immunisation continues*, Focus Alternative Compl Ther, 16 (2), 110-114;

76) Ernst E. (2011) *Homeopathy, non-specific effects and good medicine*, Rheumatology, 50, 1007-1008;

77) Ernst E., Barnes J. (1998) *Meta-analysis of homoeopathy trials* [letter], Lancet, 351, 366;

78) Ernst E., Pittler M. H. (1998) *Efficacy of Homeopathic Arnica*, Arch Surg, 133, 1187-1190;

79) Fenner F., Henderson D. A., Arita I., Ježek Y., Ladnyi I. D., *Smallpox and its eradication, Chapter 6. Early efforts of control: variolation, vaccination, and isolation and quarantine*, WHO Geneva, 1988;

80) Fisher P., Greenwood A., Huskisson E. C., Turner P., Belon P. (1989) *Effect of homoeopathic treatment on fibrositis (primary fibromyalgia)*, Br Med J, 299, 365-366;

81) Fisher P., McCarney R., Hasford C., Vickers A. (2006) *Evaluation of specific and non-specific effects in homeopathy: Feasibility study for a randomised trial*, Homeopathy, 95, 215-222;

82) Fisher P., Scott L. D. (2001) *A randomized controlled trial of homeopathy in rheumatoid arthritis,* Rheumatology, 40, 1052-1055;

83) Fisher P., Ward A. (1994) *Complementary medicine in Europe*, Brit Med J, 309, 107-111;

84) Flew A., coord., *Dicționar de filosofie şi logică*, trad. D. Stoianovici, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2006;

85) Fontaine P., Lawson K. (2009) *Classical Homeopathy Approach in the Treatment of Methicillin-Resistant Staphylococcus aureus,* Explore, 5(6), 347-351;

86) Frank R., Ecks S. (2004) *Towards an Ethnography of Indian Homeopathy*, Anthropol Med, 11, 307-326;

87) Fraser A. (2008) *Homeopathy - all in the talking? A GP’s experience*, J Holistic Healthcare, 5, 24-25;

88) Frass M., Dielacher C., Linkesch M., Endler C., Muchitsch I., Schuster E., Kaye A. (2005) *Influence of Potassium Dichromate*

on Tracheal Secretions in Critically Ill Patients, Chest, 127, 936-941;

89) Frass M., Linkesch M., Banyai S., Resch G., Dielacher C., Löbl T., Endler C., Haidvogl M., Muchitsch I., Schuster E. (2005) *Adjunctive homeopathic treatment in patients with severe sepsis: a randomized, double-blind, placebo-controlled trial in an intensive care unit*, Homeopathy, 94, 75-80;

90) Frass M., Schuster E., Muchitsch I., Wulkersdorfer B., Friehs H., Muellner M., Endler C., Oberbaum M. (2006) *Homeopathy: Fantasy or reality?*, JMHG, 3(2), 125-127;

91) Frei H., Everts R., Von Ammon K., Kaufmann F., Walther D., Hsu Schmitz S.-F., Collenberg M., Fuhrer K., Hassink R., Steinlin M., Thurneysen A. (2005*) Homeopathic treatment of children with attention deficit hyperactivity disorder, a randomised, double blind placebo-controlled cross-over trial*, Eur J Ped, 164(12), 758-767;

92) Frei H., Everts R., von Ammon K., Kaufmann F., Walther D., Hsu Schmitz S.-F., Collenberg M., Steinlin M., Lim C., Thurneysen A. (2007) *Randomised controlled trials of homeopathy in hyperactive children: treatment procedure leads to an unconventional study design Experience with open-label homeopathic treatment preceding the Swiss ADHD placebo controlled, randomised, double-blind, cross-over trial*, Homeopathy, 96, 35-41;

93) Frei H., von Ammon K., Thurneysen A. (2006) *Treatment of hyperactive children: Increased efficiency through modifications of homeopathic diagnostic procedure*, Homeopathy, 95, 163-170;

94) Fries C. J. (2008) *Classification of complementary and alternative medical practices*. *Family physicians' ratings of effectiveness*, Can Fam Physician, 54, 1570-1571;

95) Furnham A. (1999) *Ignorance about homeopathy*, J Alt Complement Med, 5(5), 475-478;

96) Furnham A. (2000) *Attitudes towards homoeopathy in particular and beliefs about complementary medicines in general*, Psychol Health Med, 5, 327-342;

97) Garattini S., Bertelé V. (2009) *Homoeopathy: not a matter for drug-regulatory authorities*, Lancet, 374, 1578-1580;

98) Garrow D., Egede L. E. (2006) *Association Between Complementary and Alternative Medicine Use, Preventive Care Practices, and Use of Conventional Medical Services Among Adults With Diabetes*, Diabetes Care, 29, 15-19;

99) Gilmour J., Harrison C., Asadi L., Cohen M. H., Vohra S. (2011) *Treating Teens: Considerations When Adolescents Want to Use Complementary and Alternative Medicine*, Pediatrics, 128, S161-S166;

100) Graham R. E., Ahn A. C., Davis R. B., O'Connor B. B., Eisenberg D. M., Phillips R. S. (2005) *Use of Complementary and Alternative Medical Therapies among Racial and Ethnic Minority Adults: Results from the 2002 National Health Interview Survey*, J Natl Med Assoc, 97(4), 535-545;

101) Guajardo G., Wilson J. (2005) *Models for explaining the homeopathic healing process: a historical and critical account of principles central to homeopathy*, Homeopathy, 94, 44-48;

102) Guedes J. R. P., Ferreira C. M., Guimaraes H. M. B., Saldiva P. H. N., Capelozzi V. L. (2004) *Homeopathically prepared dilution of Rana catesbeiana thyroid glands modifies its rate of metamorphosis*, Homeopathy, 93, 132-137;

103) Güthlin C., Lange O., Walach H. (2004) *Measuring the effects of acupuncture and homoeopathy in general practice: An uncontrolled prospective documentation approach*, BMC Public Health, 4 (4), 6;

104) Hahnemann S., *Organonul Medicinei,* ed. a şasea, trad. Radu M., Ed. Excalibur, Bucureşti, 2008;

105) Haila S., Koskinen A., J. Tenovuo (2005) *Effects of homeopathic treatment on salivary flow rate and subjective symptoms in patients with oral dryness: a randomized trial*, Homeopathy, 94, 175-181;

106) Halberstein R. A., Sirkin A., Ojeda-Vaz M. M. (2010) *When Less Is Better: A Comparison of Bach® Flower Remedies and Homeopathy*, Ann Epidemiol, 20(4), 298-307;

107) Hanssen B., Grimsgaard S., Launso L., Fonnebo V., Falkenberg T., Rasmussen N. K. (2005) *Use of complementary and alternative medicine in the Scandinavian countries,* Scand J Prim Health Care, 23(1), 57-62;

108) Hartog C. S. (2009) *Elements of effective communication - Rediscoveries from homeopathy,* Patient Educ Couns, 77, 172-178;
109) Hektoen L., Larsen S., Ødegaard S. A., Løken T. (2004) *Comparison of Homeopathy, Placebo and Antibiotic Treatment of Clinical Mastitis in Dairy Cows - Methodological Issues and Results from a Randomized-clinical Trial*, J Vet Med A, 51, 439-446;
110) Henrich N., Holmes B. (2009) *The public's acceptance of novel vaccines during a pandemic: a focus group study and its application to influenza H1N1*, Emerg Health Threats J, 2, e8;
111) Holmes M. A., Cockcroft P. D., Booth C. E., Heath M. F. (2005) *Controlled clinical trial of the effect of a homoeopathic nosode on the somatic cell counts in the milk of clinically normal dairy cows*, Vet Rec, 156, 565-567;
112) Horneber M., Bueschel G., Dennert G., Less D., Ritter E., Zwahlen M. (2012) *How Many Cancer Patients Use Complementary and Alternative Medicine: A Systematic Review and Metaanalysis*, Integr Cancer Therapy, 11(3), 187-203;
113) Hyland M. E. (2005) *Entanglement and some heretical thoughts about homeopathy*, Homeopathy, 94, 105-106;
114) Iftime O., Iftime Al., *Evoluționismul şi Ortodoxia*, Ed. Egumenița - Ed. Cartea ortodoxă, 2009;
115) Ives G. (2000) The Blackie Memorial Lecture 1999. *Homeopathy versus Orthodoxy: The Current State of Play*, Br Homeopath J, 89, 17-25;
116) Jacobs J., Chapman E. H., Crothers D. (1998) *Patient Characteristics and Practice Patterns of Physicians Using Homeopathy*, Arch Fam Med, 7, 537-540;
117) Jacobs J., Jimenez L. M., Malthouse S., Chapman E., Crothers D., Masuk M., Jonas W. B. (2000) *Homeopathic Treatment of Acute Childhood Diarrhea: Results from a Clinical Trial in Nepal*, J Alt Complement Med, 6 (2), 131-139;
118) Jacobs J., Jonas W. B., Jiménez-Pérez M., Crothers D. (2003) *Homeopathy for childhood diarrhea: combined results and metaanalysis from three randomized, controlled clinical trials*, Pediatr Infect Dis J, 22(3), 229-234;
119) Jacobs J., Herman P., Heron K., Olsen S., Vaughters L. (2005) *Homeopathy for Menopausal Symptoms in Breast Cancer*

Survivors: A Preliminary Randomized Controlled Trial, J Alt Complement Med, 11, 21-27;

120) Jacobs J., Williams A.-L., Girard C., Yanchou Njike V., Katz D. (2005) *Homeopathy for attention-deficit/hyperactivity disorder: a pilot randomized controlled trial*, J Altern Complem Med, 11, 799-806;

121) Johnson M. A. (1998) *Homeopathy: Another Tool in the Bag*, JAMA, 279, 9, 707;

122) Jonas W. (1998) *Alternative Medicine and the Conventional Practitioner*, JAMA, 279(9), 708-709;

123) Jonas W. B., Kaptchuk T. J., Linde K. (2003) *A Critical Overview of Homeopathy*, Ann Intern Med, 138, 393-399;

124) Justice E. M., Bason B. J. (2008) *The Healthy Way of Homeopathy: Similia Similibus Curentur or "Let Like Cure Likes"*, Journal of Consumer Health on the Internet, 12(3), 283-292.

125) Jütte R., Riley D. (2005) *A review of the use and role of low potencies in homeopathy*, Compl Ther Med, 13, 291-296;

126) Kayne S. (2002) *Homeopathy and Infectious Disease: Controversies Raised by the Recent Foot-and-Mouth Disease and Anthrax Outbreaks*, J Alt Complement Med, 8(1), 3-4;

127) Kelner M., Wellman B., Boon H., Welsh S. (2004) *The role of the state in the social inclusion of complementary and alternative medical occupations*, Complement Ther Med, 12, 79-89;

128) Kelner M., Wellman B., Welsh S., Boon H. (2006) *How far can complementary and alternative medicine go? The case of chiropractic and homeopathy*, Soc Sci Med, 63, 2617-2627;

129) Kessler R. C., Soukup J., Davis R. B., Foster D. F., Wilkey S. A., Van Rompay M. I., Eisenberg D. M. (2001) *The Use of Complementary and Alternative Therapies to Treat Anxiety and Depression in the United States*, Am J Psychiatry, 158, 289-294;

130) Khuda-Bukhsh A. R. (2003) *Towards understanding molecular mechanisms of action of homeopathic drugs: an overview*, Mol Cell Biochem, 253, 339-345;

131) Khuda-Bukhsh A. R. (2009) *Mice as a model for homeopathy research*, Homeopathy, 98, 267-279;

132) Khuda-Bukhsh A. R., Bhattacharyya S., Paul S., Dutta S., Boujedaini N., Belon P. (2011) *Modulation of signal proteins: a*

plausible mechanism to explain how a potentized drug Secale Cor 30C diluted beyond Avogadro's limit combats skin papilloma in mice, Evid Based Complement Alternat Med, 286320, #doi:10.1093/ecam/nep084;

133) Kirkby R., Herscu P. (2010) *Homeopathic trial design in influenza treatment*, Homeopathy, 99, 69-75;

134) Kistin S. J., Newman A. D. (2007) *Induction of Labor with Homeopathy: A Case Report,* J Midwifery Womens Health, 52, 303-307;

135) Kleijnen J., Knipschild P., ter Riet G. (1991) *Clinical trials of homoeopathy*, Br Med J, 302, 316-323;

136) Klopp R., Niemer W., Weiser M. (2005) *Microcirculatory effects of a homeopathic preparation in patients with mild vertigo: an intravital microscopic study*, Microvasc Res, 69, 10-16;

137) Ko J., Lee J. I., Muñoz-Furlong A., Li X. M., Sicherer S. H. (2006) *Use of Complementary and Alternative Medicine by Food-Allergic Patients*, Ann Allergy Asthma Immunol, 97, 365-369;

138) Lamont L. (1997) *Homoeopathic treatment for attention deficit hyperactivity disorder: a controlled study*, Br Homoeopathic J, 86, 196-200;

139) Längler A., Spix C., Seifert G., Gottschling S., Graf N., Kaatsch P. (2008) *Complementary and alternative treatment methods in children with cancer. A population based retrospective survey on the prevalence of use in Germany*, Eur J Cancer, 44(15), 2233-2240;

140) Larchet J. C., *Terapeutica bolilor spirituale,* trad. M. Bojin, Ed. Sophia, Bucureşti, 2001;

141) Larchet J. C., *Terapeutica bolilor mintale,* trad. M. Bojin, Ed. Sophia, Bucureşti, 2008;

142) Lee A. C. C., Kemper K. J. (2000) *Homeopathy and Naturopathy Practice Characteristics and Pediatric Care,* Arch Pediatr Adolesc Med, 154, 75-80;

143) Lee J. H., Goldstein M. S., Richard Brown E., Ballard-Barbash R., 2010, *How Does Acculturation Affect the Use of Complementary and Alternative Medicine Providers Among Mexican and Asian-Americans?* J Immigrant Minority Health, 12, 302-309;

144) Lehrke P., Nuebling M., Hofmann F., Stoessel U. (2001) *Attitudes of homoeopathic physicians towards vaccination*, Vaccine, 19, 4859-4864;

145) Leick, P. (2008) *Comment on: "Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy" and "The nature of the active ingredient in ultramolecular dilutions"*, Homeopathy, 97(1), 50-51;

146) Lin J. H. (1998) *Evaluating the Alternatives*, JAMA, 279(9), 706;

147) Linde K., Clausius N., Ramirez G., Melchart D., Eitel F., Hedges L. V., Jonas W. B. (1997) *Are the effects of homoeopathy all placebo effects? A meta-analysis of randomized, placebo controlled trials*, Lancet, 350, 834- 843;

148) Linde K., Jonas W. B., Melchart D., Willich S. (2001) *The methodological quality of randomized controlled trials of homeopathy, herbal medicines and acupuncture*, Int J Epidemiol, 30(3), 526-531;

149) Linde K., Willich S. N. (2003) *How objective are systematic reviews? Differences between reviews on complementary medicine*, J R Soc Med, 96, 17-22;

150) Loring M., Danforth L. M., *Firewalking and Religious Healing. The Anastenaria of Greece and the American Firewalking Movement*, Princeton Univ. Press, 1989;

151) Losier A., Taylor B., Fernandez C. V. (2005) *Use of alternative therapies by patients presenting to a pediatric emergency department*, J Emerg Med, 28, 3, 267-271;

152) Loudon I. (2006) *A brief history of homeopathy*, J R Soc Med, 99, 607-610;

153) Lunstroth J. (2005) *Book review: Dean, M. E., The Trials of Homeopathy: Origins, Structure, and Development*, J Alt Complement Med, 11(5), 871-874;

154) Lüdtke R., Rutten A. L. B. (2008) *The conclusions on the effectiveness of homeopathy highly depend on the set of analyzed trials*, J Clin Epidemiol, 61, 1197-1204;

155) Majewsky V., Arlt S., Shah D., Scherr C., Tim Jäger, Betti L., Trebbi G., Bonamin L., Klocke P., Baumgartner S. (2009) *Use of homeopathic preparations in experimental studies with healthy plants*, Homeopathy, 98, 228-243;

156) Makich L., Hussain R., Harris Humphries J. (2007) *Management of depression by homeopathic practitioners in Sydney, Australia*, Complement Ther Med, 15, 199-206;

157) Mathie R. T., Robinson T. W. (2006) *Outcomes from homeopathic prescribing in medical practice: A prospective, research-targeted, pilot study*, Homeopathy, 95, 199-205;

158) Mathie R. T., Hansen L., Elliott M. F., Hoare J. (2007) *Outcomes from homeopathic prescribing in veterinary practice: a prospective, research-targeted, pilot study*, Homeopathy, 96, 27-34;

159) McBride D. R. (2000) *Management of Aphthous Ulcers,* Am Fam Physician, 62(1), 149-154.

160) Milazzo S., Russell N., Ernst E. (2006) *Efficacy of homeopathic therapy in cancer treatment*, Eur J Cancer, 42, 282-289;

161) Milgrom L. R. (2004) *Patient-practitioner-remedy (PPR) entanglement Part 4. Towards classification and unification of the different entanglement models for homeopathy*, Homeopathy, 93, 34-42;

162) Milgrom L. R. (2005) *The sound of two hands clapping: Could homeopathy work locally and non-locally?*, Homeopathy, 94, 100-104;

163) Milgrom L. R. (2005) *Are Randomized Controlled Trials (RCTs) Redundant for Testing the Efficacy of Homeopathy? A Critique of RCT Methodology Based on Entanglement Theory*, J Altern Complement Med, 11, 831-838;

164) Milgrom L. R. (2007) *Conspicuous by its absence: the Memory of Water, macro-entanglement, and the possibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 209-219;

165) Milgrom L. R. (2007) *Toward a Unified Theory of Homeopathy and Conventional Medicine*, J Altern Complement Med, 13(7), 759-769;

166) Milgrom L. R. (2008) *Homeopathy and the New Fundamentalism: A Critique of the Critics*, J Alt Complement Med, 14, 589-594;

167) Milgrom L. R. (2008) *Treating Leick with like: response to criticisms of the use of entanglement to illustrate homeopathy*, Homeopathy, 97, 96-99;

168) Milgrom L. R. (2009) *Falling Trees, Fractals, and Sophistry: Some Philosophical "Biohazards" En Route to Reconciling Biomedicine and Homeopathy*, J Altern Complement Med, 15(11), 1247-1254;

169) Mojaver Y. N., Mosavi F., Mazaherinezhad A., Shahrdar A., Manshaee K. (2007) *Individualized homeopathic treatment of trigeminal neuralgia: an observational study*, Homeopathy, 96, 82-86;

170) Molassiotis A., Fernadez-Ortega P., Pud D., Ozden G., Scott J. A., Panteli V., Margulies A., Browall M., Magri M., Selvekerova S., Madsen E., Milovics L., Bruyns I., Gudmundsdottir G., Hummerston S., Ahmad A. M.-A., Platin N., Kearney N., Patiraki E. (2005) *Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: a European survey*, Ann Oncol, 16, 655-663;

171) Molassiotis A., Margulies A., Fernandez-Ortega P., Pud D., Panteli V., Bruyns I., Scott J. A., Dudmundsdottir G., Browall M., Madsen E., Ozden G., Magri M., Selvekerova S., Platin N., Kearney N., Patiraki E. (2005) *Complementary and alternative medicine use in patients with haematological malignancies in Europe*, Complement Ther Clin Pract, 11, 105-110;

172) Montfort-Cabello H. (2004) *Chronic diseases: what are they? How are they inherited?* Homeopathy, 93, 88-93;

173) Mousavi F., Mojaver Y. N., Asadzadeh M., Mirzazadeh M. (2009) *Homeopathic treatment of minor aphthous ulcer: a randomized, placebo-controlled clinical trial*, Homeopathy, 98, 137-141;

174) Mousavi F., Sherafati S., Mojaver Y. N. (2009) *Ignatia in the treatment of oral lichen planus,* Homeopathy, 98, 40-44;

175) National Institutes of Health Office of Alternative Medicine (1997) *Clinical Practice Guidelines in Complementary and Alternative Medicine. An Analysis of Opportunities and Obstacles Practice and Policy Guidelines Panel*, Arch Fam Med, 6, 149-154;

176) Naudé D. F., Couchman I. M. S., Maharaj A. (2010) *Chronic primary insomnia: Efficacy of homeopathic simillimum*, Homeopathy, 99, 63-68;

177) Niebauer J., 2004, *Letter to the editor,* Eur J Heart Fail, 6, 513;

178) Niggemann B., Grüber C., (2006) *Does unconventional medicine work through conventional modes of action?*, J Allergy Clin Immunol, 118, 569-573;

179) Nuhn T., Lüdtke R., Geraedts M. (2010) *Placebo effect sizes in homeopathic compared to conventional drugs - a systematic review of randomised controlled trials*, Homeopathy, 99, 76-82;

180) Nwusulor E. E. (2006) *Homeopathy: The Nigerian experience*, Homeopathy, 95, 105-107;

181) Oberbaum M., Singer S. R., Vithoulkas G. (2005) *The colour of the homeopathic improvement: The multidimensional nature of the response to homeopathic therapy*, Homeopathy, 94, 196-199;

182) Owen J. M., Green B. N. (2004) *Homeopathic treatment of headaches: A systematic review of the literature*, J Chiropr Med, 3, 45-52;

183) Oz M. C. (1998) *Complementary Medicine in the Surgical Wards*, JAMA, 279, 710-711;

184) Özyurtlu N., Alaçam E. (2005) *Effectiveness of Homeopathy for the Treatment of Pseudopregnancy in Bitches*, Turk J Vet Anim Sci, 29, 903-907;

185) Paris A., Gonnet N., Chaussard C., Belon P., Rocourt F., Saragaglia D., Cracowski J. L. (2008) *Effect of homeopathy on analgesic intake following knee ligament reconstruction: a phase III monocentre randomized placebo controlled study*, Br J Clin Pharmacol, 65(2), 180-187;

186) Patriani Justo C. M., de Andrea Gomes M. H. (2008) *Conceptions of health, illness and treatment of patients who use homeopathy in Santos, Brazil*, Homeopathy, 97, 22-27;

187) Pearse A. G. E. (1969) *The cytochemistry and ultrastructure of polypeptide hormone producing cells of the APUD series and the embryologic, physiologic and pathologic implication of the concept,* J Histochem Cytochem, 17, 303;

188) Pedalino C. M. V., Perazzo F. F., Carvalho J. C. T., Martinho K. S., de O Massoco C., Bonamin L. V. (2004) *Effect of Atropa belladonna and Echinaceea angustifolia in homeopathic dilution on experimental peritonitis,* Homeopathy, 93, 193-198;

189) Pilkington K., Kirkwood G., Rampes H., Fisher P., Richardson J. (2005) *Homeopathy for depression: a systematic review of the research evidence*, Homeopathy, 94, 153-163;

190) Pilkington K., Kirkwood G., Rampes H., Fisher P., Richardson J. (2006) *Homeopathy for anxiety and anxiety disorders: A systematic review of the research*, Homeopathy, 95, 151-162;

191) Pinto S., Rao A. V., Rao A. (2008) *Lipid peroxidation, erythrocyte antioxidants and plasma antioxidants in osteoarthritis before and after homeopathic treatment*, Homeopathy, 97, 185-189;

192) Plezbert J. A., Burke J. R. (2005) *Effects of the homeopathic remedy arnica onattenuating symptoms of exercise-induced muscle soreness*, J Chiropr Med, 4, 152-161;

193) Poitevin B. (2006) *The Relationship between allergy and homeopathy: a framework*, Homeopathy, 95, 65-67;

194) Pomposelli R., Andreoni C., Costini G., Dedor B., Mariani I., Castellini M., Tomaioli G. M., Tonini E. (2006) *Opinions and self-reported health status of Italians seeking homeopathic treatment*, Homeopathy, 95, 81-87;

195) Pomposelli R., Piasere V., Andreoni C., Costini G., Tonini E., Spalluzzi A., Rossi D., Quarenghi C., Zanolin M. E., Bellavite P. (2009) *Observational study of homeopathic and conventional therapies in patients with diabetic polyneuropathy*, Homeopathy, 98, 17-25;

196) Prasad R. (2007) *Homoeopathy booming in India*, Lancet, 370, 1679-1680;

197) Pugh N. D., Tamta H., Balachandran P., Wu X., Howell J., Dayan F. E., Pasco D. S. (2008) *The majority of macrophage activation exhibited by extracts of some immune enhancing botanicals is due to bacterial lipoproteins*, Int Immunopharmacol, 8, 1023-1032;

198) Ramchandani N. M. (2010) *Homoeopathic treatment of upper respiratory tract infections in children: Evaluation of thirty case series*, Complement Ther Clin Pract., 16(2), 101-108;

199) Rao M. L., Roy R., Bell I. R., Hoover R. (2007) *The defining role of structure (including epitaxy) in the plausibility of homeopathy*, Homeopathy, 96, 175-182;

200) Ray-Coquard I. L., Provençal J., Hardy-Bessard A. C., Bachelot T., Coeffic D., Jacquin J. P., Guastalla J. P., Agostini C., Bajard A., Pérol D. (2009) *Can adjuvant homeopathy improve the control of post-chemotherapy emesis in breast cancer patients? Results of a randomized placebo-controlled trial*, J Clin Oncol 27 (suppl; abstr e20566), 317-318;

201) Reilly D. (2001) *The Puzzle of Homeopathy*, J. Alt & Comp Med, 7, Suppl. 1, S-103-S-109;

202) Relton C., O'Cathain A., Thomas K. J. (2008) '*Homeopathy': Untangling the debate*, Homeopathy, 97, 152-155;

203) Reyburn R. (1890) *Curiosities of homeopathic pharmacy*, JAMA, 15, 500-501;

204) Rise M. B., Steinsbekk A. (2009) *How do parents of child patients compare consultations with homeopaths and physicians? A qualitative study*, Patient Educ Couns, 74, 91-96;

205) Robertshawe P. (2009) *Effects of Homoeopathy on Lipid Peroxidation and Antioxidants in Osteoarthritis*, J Aust Tradit-Med Soc, 15(2), 89;

206) Robertson A., Suryanarayanan R., Banerjee A. (2007) *Homeopathic Arnica montana for post-tonsillectomy analgesia: a randomised placebo control tria*l, Homeopathy, 96, 17-21;

207) Robinson T. (2006) *Responses to homeopathic treatment in National Health Service general practice*, Homeopathy, 95, 9-14;

208) Rossi E., Crudeli L., Endrizzi C., Garibaldi D. (2009) *Cost-benefit evaluation of homeopathic versus conventional therapy in respiratory diseases*, Homeopathy, 98, 2-10;

209) Rossi E., Baccetti S., Firenzuoli F., Belvedere K. (2008) *Homeopathy and complementary medicine in Tuscany, Italy: integration in the public health system*, Homeopathy, 97, 70-75;

210) Rossi E., Endrizzi C., Panozzo M. A., Bianchi A., Da Frè M. (2009) *Homeopathy in the public health system: a seven-year observational study at Lucca Hospital (Italy)*, Homeopathy, 98, 142-148;

211) Ruegg P. L. (2009) *Management of mastitis on organic and conventional dairy farms*, J Anim Sci, 87(Suppl. 1), 43-55;

212) Rutten A. L. B., Stolper C. F. (2008) *The 2005 meta-analysis of homeopathy: the importance of post-publication data*, Homeopathy, 97, 169-177;
213) Rutten L., Stolper E. (2006) *'Proof' against homeopathy in fact supports homeopathy*, Homeopathy, 95, 57-61;
214) Salkeld E. J. (2008) *Integrative Medicine and Clinical Practice: Diagnosis and Treatment Strategies*, Compl Health Pract Rev, 13(1), 21-33;
215) Salomonsen L. J., Skovgaard L., la Cour S., Nyborg L., Launsø L., Fønnebø V. (2011) *Use of complementary and alternative medicine at Norwegian and Danish* hospitals, Complement Alternat Med, 11(4);
216) Samarasekera U. (2007) *Pressure grows against homoeopathy in the UK*, Lancet, 370, 1677-1678;
217) Satti J. (2005) *Homeopathic Drug Standardization*, Semin Integr Med, 3, 113-122;
218) Saxton J. (2007) *The diversity of veterinary homeopathy*, Homeopathy, 96, 3;
219) Shang A., Huwiler-Müntener K., Nartey L., Jüni P., Dörig S., Sterne J. A. C., Pewsner D., Egger M. (2005) *Are the clinical effects of homoeopathy placebo effects? Comparative study of placebo-controlled trials of homoeopathy and allopathy*, Lancet, 366, 726-732;
220) Sharp J. (2010) *A complementary alternative? The non-sense of homeopathy*, Biologist, 57, 28-34;
221) Schmidt K., Ernst E. (2003) *MMR vaccination advice over the Internet*, Vaccine, 21, 1044-1047;
222) Schmidt J. M. (2008) *Believing in order to understand: Hahnemann's hierarchisation of values*, Homeopathy, 97, 156-160;
223) Schmukler A. V., *Homeopathy An A to Z Home Handbook*, Llewellyn Publications, Woodbury, USA, 2006;
224) Schröder D., Weiser M., Klein P. (2003) *Efficacy of a homeopathic Crataegus preparation compared with usual therapy for mild (NYHA II) cardiac insufficiency: results of an observational cohort study*, Eur J Heart Fail, 5, 319-326;
225) Seeley B. M., Denton A. B., Ahn M. S., Maas C. S. (2006) *Effect of Homeopathic Arnica montana on Bruising in Face-lifts.*

Results of a Randomized, Double-blind, Placebo-Controlled Clinical Trial, Arch Facial Plast Surg, 8, 54-59;
226) Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Despre rugăciunea domnească*, în PSB, 3, Apologeți de limbă latină, trad. N. Chițescu, E. Constantinescu, P. Papadopol, D. Popescu, Ed. IBMBOR, 1981;
227) Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri exegetice*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1998;
228) Sfântul Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, 1998;
229) Sfântul Grigorie de Nyssa, *Dialogul despre suflet şi înviere*, trad. T. Bodogae, PSB, 30, Ed. IBMBOR, 1998;
230) Sfântul Grigorie Palama, *Capete despre cunoştința naturală*, în Filocalia, VII, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2009;
231) Sfântul Ignatie Briancianinov, *Despre vedenii, duhuri şi minuni*, trad. Adrian şi Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, 2011;
232) Sfântul Ioan Damaschinul, *Dogmatica*, trad. Pr. D. Fecioru, ed. a II-a, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2001;
233) Sfântul Ioan Hrisostom, *Omilii despre pocăință*, trad. pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1998, ed. electronică Apologeticum, 2005;
234) Sfântul Maxim Grecul, *Tâlcuiri şi sfaturi*, vol. I, trad. F. Cristea, Ed. Egumenița, Galați, 2004, ed. electronică Apologeticum, 2006;
235) Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. D. Stăniloae, Ed. IBMBOR, 2006;
236) Sfântul Nicolae Velimirovici, *Răspunsuri la întrebări ale lumii de astăzi - scrisori misionare*, vol. 1, trad. A. Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, Bucureşti, 2002;
237) Shaw D. M. (2010) *Homeopathy is where the harm is: five unethical effects of funding unscientific 'remedies'*, J Med Ethics, 36(3), 130-131;
238) Shakeel M., Trinidade A., Jehan S. (2010) *The use of complementary and alternative medicine by patients attending a general otolaryngology clinic: can we afford to ignore it?*, Am J Otolaryng, 31(4), 252-260;
239) Signorini A., 2007, *Finally, some light on the 'Pillar of Homeopathy'*, Homeopathy, 96, 1-2;

240) Slade K., Chohan B. P. S., Barker P. J. (2004) *Evaluation of a GP practice based homeopathy service*, Homeopathy, 93, 67-70;
241) Smith C. W. (2009) *Can Homeopathy Ameliorate Ongoing Sickness?*, J Alt Complement Med, 15(5), 465-467;
242) Southgate D. A. T. (1995), *Digestion and metabolism of sugars*, Am J Clin Nutr, 62(suppl), 203S-11S;
243) Stanley H. E., Buldyrev S. V., Canpolat M., Meyer M., Mishima O., Sadr-Lahijany M. R., Scala A., Starr F.W. (1998) *The puzzling statistical physics of liquid water*, Physica A, 257, 213-232;
244) Stein Frankle R. L., Stein P. L., *Anthropology of religion, magic, and witchcraft*, Allyn & Bacon, Boston, 2005;
245) Steinsbekk A. (2010) *Families' visits to practitioners of complementary and alternative medicine in a total population (the HUNT studies)*, Scand J Public Health, 38, 96-104;
246) Steinsbekk A., Fřnnebř V., Lewith G., Bentzen N. (2005) *Homeopathic care for the prevention of upper respiratory tract infections in children: A pragmatic, randomised, controlled trial comparing individualised homeopathic care and waiting-list controls*, Complement Ther Med, 13, 231-238;
247) Steinsbekk A., Lüdtke R. (2005) *Patients' assessments of the effectiveness of homeopathic care in Norway: A prospective observational multicentre outcome study*, Homeopathy, 94, 10-16;
248) Stevinson C., Devaraj V. S., Fountain-Barber A., Hawkins S., Ernst E. (2003) *Homeopathic arnica for prevention of pain and bruising: randomized placebo-controlled trial in hand surgery*, J R Soc Med, 96, 60-65;
249) Swayne J. (2008) *Truth, proof and evidence. Homeopathy and the medical paradigm*, Homeopathy, 97, 89-95;
250) Ștefan L. D., *Homeopatia între aparențe și realitate*, Constanța, 2011;
251) Tang Y., Garg H., Geng Y.-J., Bryan N. S. (2009) *Nitric oxide bioactivity of traditional Chinese medicines used for cardiovascular indications*, Free Rad Biol Med, 47, 835-840;
252) Taylor M. A., Reilly D., Llewellyn-Jones R. H., McSharry Ch., Aitchison T. C. (2000) *Randomised controlled trial of homoeopathy versus placebo in perennial allergic rhinitis with overview of four trial series*, Br Med J, 321, 471-476;

253) Teixeira J. (2007) *Can water possibly have a memory? A sceptical view*, Homeopathy, 96(3), 158-162;
254) Teixeira M. Z., Leal S. M., Ceschin V. M. F. A. (2008) *Homeopathic practice in Intensive Care Units: objective semiology, symptom selection and a series of sepsis cases*, Homeopathy, 97, 206-213;
255) Thachil A. F., Mohan R., Bhugra D. (2007) *The evidence base of complementary and alternative therapies in depression*, J Affect Disord, 97, 23-35;
256) The Lancet, *The end of homoeopathy*, Lancet, 366, 690;
257) The Swiss Association of Homoeopathic Physicians (2006) *Open letter in response to the article in The Lancet,* Explore, 2(1), 7;
258) Thomas K., Coleman P. (2004) *Use of complementary or alternative medicine in a general population in Great Britain. Results from the National Omnibus survey*, J Public Health, 26(2), 152-157;
259) Thomas K. J., Carr J., Westlake L., Ernst E. (2000) *Prevalence of use of complementary/alternative medicine: a systematic review*, B World Health Organ, 78(2), 252-257;
260) Thompson E. A., Montgomery A., Douglas D., Reilly D. (2005) *A Pilot, Randomized, Double-Blinded, Placebo-Controlled Trial of Individualized Homeopathy for Symptoms of Estrogen Withdrawal in Breast-Cancer Survivors*, J Alt Complement Med, 11(1), 13-20;
261) Tiller W. A. (2006) *On Chemical Medicine, Thermodynamics, and Homeopathy*, J Altern Complement Med, 12(7), 685-693;
262) Ullman D (1999) *Homeopathy and Managed Care: Manageable or Unmanageable*, J Alt Complement Med, 5(1), 65-73;
263) Valcour V., Paul R., Chiao S., Wendelken L. A., Miller B. (2011) *Screening for Cognitive Impairment in Human Immunodeficiency Virus*, Clin Infect Dis, 53(8), 836-842;
264) Van Haselen R. A., Fisher P. A. G. (2000) *A randomized controlled trial comparing topical piroxicam gel with a homeopathic gel in osteoartrithis of the knee,* Rheumatology, 39, 714-719;

265) Van Haselen R., Luedtke R. (2008) *Research in homeopathy: From confusion to disillusion or resolution?* Complement Ther Med, 16, 59-60;

266) Varshney J. P., Naresh R. (2004) *Evaluation of a homeopathic complex in the clinical management of udder diseases of riverine buffaloes*, Homeopathy, 93, 17-20;

267) Velkers F. C., te Loo A. J. H., Madin F., van Eck J. H. H. (2005) *Isopathic and pluralist homeopathic treatment of commercial broilers with experimentally induced colibacillosis*, Res Vet Sci, 78, 77-83;

268) Vickers A. J., Smith C. (2006) *Homoeopathic Oscillococcinum for preventing and treating influenza and influenza-like syndromes*, Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 3. Art. No.: CD001957. DOI: 10.1002/14651858.CD001957.pub3;

269) Vithoulkas G. (2008) *British media attacks on homeopathy: Are they justified?*, Homeopathy, 97, 103-106;

270) Waisse-Priven S., Jurj Gh., Lima Thomaz L. C., Almeida Tierno S., Filho W. L., Sos A. B. (2009) *Homeopathic treatment in resistant livedoid vasculopathy: case report*, Homeopathy, 98, 165-168;

271) Walach H. (2003) *Reinventing the Wheel Will Not Make It Rounder: Controlled Trials of Homeopathy Reconsidered*, J Alt Complement Med, 9, 7-13;

272) Walach H. (2005) *Entangled-and tied in knots!* Homeopathy, 94, 96-99;

273) Walach H., Sherr J., Schneider R., Shabi R., Bond A., Rieberer G. (2004) *Homeopathic proving symptoms: result of a local, non-local, or placebo process? A blinded, placebo-controlled pilot study,* Homeopathy, 93, 179-185;

274) Walker K., *Homeopathic First Aid for Animals: Tales and Techniques from a Country Practitioner*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, USA, 1998;

275) Weingärtner O. (2007) *The nature of the active ingredient in ultramolecular dilutions*, Homeopathy, 96, 220-226;

276) Weiser M., Strösser W., Klein P. (1998) *Homeopathic vs Conventional Treatment of Vertigo. A Randomized Double-blind*

Controlled Clinical Study, Arch Otolaryngol Head Neck Surg, 124, 879-885;

277) Weissenstein A., Straeter A., Villalon G., Luchter E., Bittmann S. (2012) *High Frequency of CAM Use Among Children in Germany*, J Altern Complem Med, 18(8), 729-730;

278) Wetzel M. S., Eisenberg D. M., Kaptchuk T. J., (1998) *Courses Involving Complementary and Alternative Medicine at US Medical Schools*, JAMA, 280, 784-787;

279) Whitmarsh T. (2004) *Clinical research in homeopathy: randomised, controlled or outcome studies?* Homeopathy, 93, 1-2;

280) Williams B. T. (1991) *Use of non-orthodox and conventional health care in Great Britain*, Brit Med J, 302, 207-210;

281) Wilson K., Busse J. W., Gilchrist A., Vohra S., Boon H., Mills E. (2005) *Characteristics of Pediatric and Adolescent Patients Attending a Naturopathic College Clinic in Canada*, Pediatrics, 115(3), e338-43;

282) Whitmont E. (1996) *Alchemy, homeopathy and the treatment of borderline cases*, J Anal Psychol, 41, 369-386;

283) Wright E. M. (1998) *Genetic Disorders of Membrane Transport I. Glucose Galactose Malabsorption*, Am J Physiol Gastrointest Liver Physiol, 275, G879-G882;

284) Xue C. C., Zhang L., Lin V., F. Story D. F. (2006) *The Use of Complementary and Alternative Medicine in Australia*, Health Issues, 88, 12-16;

285) Zabolotnyi D. I., Kneis K. C., Richardson A., Rettenberger R., Heger M., Kaszkin-Bettag M., Heger P. W. (2007) *Efficacy of a complex homeopathic medication (Sinfrontal) in patients with acute maxillary sinusitis: a prospective, randomized, double-blind, placebo-controlled, multicenter clinical trial*, Explore, 3, 98-109;

286) Zacharias F., Guimarães J. E., Araújo R. R., Almeida M. A. O., Ayres M. C. C., Bavia M. E., Mendonça-Lima F. W. (2008) *Effect of homeopathic medicines on helminth parasitism and resistance of Haemonchus contortus infected sheep*, Homeopathy, 97, 145-151;

287) Zanolla L., 2004, *Letter to the editor*, Eur J Heart Fail, 6, 509;

288) Zuzak T. J., Zuzak-Siegrist I., Rist L., Staubli G., Simões-Wüst A. P. (2008) *Attitudes towards vaccination: users of complementary and alternative medicine versus non-users*, Swiss Med Wkli, 138(47-48), 713-718;
289) ** * * Biblia sau Sfânta Scriptură,* Ed. IBMBOR, 1999;
290) ** * * Molitfelnic* (capitolul *Rugăciuni și rânduieli la felurite trebuințe - Rugăciuni la felurite neputințe și boli*), Ed. IBMBOR, 1998;
291) * * * (2003) *Homeopathic arnica*, J R Soc Med, 96, 204-207.

Resurse internet

292) Allen H. C., *The Vital Force*, http://www.homeoint.org/cazalet/allen/vitalforce.htm
293) Allen H. C., *Materia medica, Nitric acid,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2798.html
294) Bello L., *Homeopathic Approach to Chronic Ailments*, http://homeopathicare.org/aa.phtml
295) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Alumina,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/alum.htm
296) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Ambra grisea,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/ambr.htm
297) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Apis mellifica,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/apis.htm
298) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Aurum metallicum,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/a/aur.htm
299) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Bromium,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/b/brom.htm
300) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Cantharis vesicatoria,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/c/-canth.htm
301) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Capsicum annuum,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/c/caps.htm

302) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Hepar sulphur,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/h/hep.htm
303) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Kalium carbonicum,* http://homeoint.org/books/boericmm/k/kali-c.htm
304) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Natrium muriaticum,* http://www.homeoint.org/books/boericmm/n/nat--m.htm
305) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Nitricum acidum*, http://www.homeoint.org/books/boericmm/n/nit-ac.htm
306) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Nux vomica,* http://homeoint.org/books/boericmm/n/nux-v.htm
307) Boericke W., *Homœopathic materia medica*, *Sepia,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/3802.html
308) Bricmont J., *Science of Chaos or Chaos in Science?*, http://xxx.lanl.gov/PS_cache/chao-dyn/pdf/9603/9603009v1.pdf
309) FAO. © 2005-2011. *Cultured Aquatic Species Information Programme. Rana catesbeiana. Cultured Aquatic Species Information Programme*. Text by Flores Nava, A. In: *FAO Fisheries and Aquaculture Department* [online]. Rome. Updated 9 February 2005, http://www.fao.org/fishery/culturedspecies/-Rana_catesbeiana/en
310) Fraser P., *Introduction*, în *Aqua Nova. The homeopathic proving of newly formed water,* http://212.166.3.3/provingscom-/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search
311) Frazer, Sir James George, *The Golden Bough*, 1922, *III. Sympathetic Magic, § 1. The Principles of Magic*, p. 1, disponibil la http://www.bartleby.com/196/6.html
312) Frazer, Sir James George, *The Golden Bough*, 1922, *III. Sympathetic Magic*, § 2. *Homoeopathic or Imitative Magic*, p. 32, http://www.bartleby.com/196/6.html
313) Harner M., *My path in shamanism*, http://www.shamanism.org/articles/article16.html
314) Harner M., *Shamanic Healing: We Are Not Alone,* http://www.shamanism.org/articles/article01.html
315) Hauser Homeopathy, *What is Homeopathic Medicine?*, http://www.hauserhomeopathy.com/what-is-homeopathy.html

316) *Hermetis Trismegisti Tractatus Aureus*, *The Golden Work of Hermes Trismegistus*, 1692, trad. Salmon, Harris, Hawkings, http://www.scribd.com/doc/38143187/Hermes-Alchemi=
317) Hutcheon L., *The Politics of Postmodernism*, 2nd ed., Routledge, London, 2002, http://www.questia.com/read/107450059-/the-politics-of-postmodernism
318) Kent J. T., *Conferința 13*, *Legea asemănărilor (similitudinii)*, în *Conferințele lui Kent, o sută de ani mai târziu, lucrare inițiată de Societatea Hahnemanniană din Normandia şi coordonată de Dr. Jacques Prat,* trad. dr. Ioan Teleianu, http://www.teleianuhomeopat.3x.ro/kent_conf13.htm
319) Kent, *Materia medica, Alumina,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2494.html
320) Kent, *Materia medica, Anacardium orientale,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2518.html
321) Kent, *Materia medica, Arsenicum album,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2534.html
322) Kent, *Materia medica, Arsenicum iodatum,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2535.html
323) Kent, *Materia medica, Aurum metallicum,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2543.html
324) Kent, *Materia medica, Capsicum,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2585.html
325) Kent, *Materia medica, Hepar sulphur,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2647.html
326) Kent, *Materia medica, Kali carbonicum,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2656.html

327) Kent, *Materia medica, Lycopodium,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2680.html

328) Kent, *Materia medica, Natrium muriaticum*, http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2713.html

329) Kent, *Materia medica, Nitric acid,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2723.html

330) Kent, *Materia medica, Sepia,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/online-materia-medica/2764.html

331) Krori S. D. (2011) *Operation in Homeopathy*, Homeopathic Journal 4, 7, http://www.homeorizon.com/homeopathic-articles/-homeopathicphilosophy/operation-in-homeopathy

332) Little D., *In Search of the Vital Force*, disponibil la http://hpathy.com/homeopathy-philosophy/in-search-of-the-vital force/

333) McLachlan J. C., *Memorandum (HO 06)*, http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmsctech/45/45we07.htm

334) Mesmer A., 1779, *Propositions Concerning Animal Magnetism*, http://web.archive.org/web/20040710162753/-http://www.unbf.ca/psychology/likely/readings/mesmer.htm

335) Nikam A. D., *Vital Force is Oxygen*, Narayana Publishers, 2009, http://www.narayana-publishers.com/homeopathy/pdf/09138_2Oxygen.pdf

336) Pavlovschi D. (coord.), 2009, *Homeopatie, Note de curs, Modulul 1 - Manual adresat medicilor cursanți înscrişi la Atestatul de Studii Complementare în domeniul Homeopatiei din Romania,* p. 103, http://www.homeopatie-srh.ro/wp-content/uploads/-2010/10/Caiet-Modul-1.pdf

337) Philip R., Aristolochia Clematis, http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.-php?page=mainPage&action=search

338) Rashid S., *Vital Force-Generation and Utilisation,* http://hpathy.com/homeopathy-papers/vital-force-generation-and-utilisation/
339) Rowe T., Alligator mississippiensis Rowe 2001.doc, http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search
340) Seideneck B. (2005), *Clarity and Intoxication - The Proving of Amethyst*, disponibil la http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.php?page=mainPage&action=search
341) Seideneck B., *The Proving of Aquilegia vulgaris, the Common Columbine*, http://212.166.3.3/provingscom/php/pages/frontController.-php?page=mainPage&action=search
342) Shalizi C., *Ilya Prigogine*, http://cscs.umich.edu/~crshalizi/notabene/prigogine.html
343) Stern R. A., Perkins D. O., Evans D. L. *Neuropsychiatric Manifestations of HIV-1 Infection and AIDS*, în *Psychopharmacology - 4th Generation of Progress*, Bloom F. E., Kupfer D. J., (ed.), Floyd E. Raven Press, New York, New York, 1995, http://www.acnp.org/g4/GN401000149/Default.htm
344) Teleianu I. (2000) *Homeopatia,* http://www.homeopatia.ro/Note_de_curs.htm#H_O_M_E_O_P_A_T_I_A
345) Teleianu I., *Note de curs, Tuberculinismul*, http://www.homeopatia.ro/Curs_04.htm.
346) Teleianu, I., *Homeopatia și iatrogenia*, http://teleianuhomeopat.3x.ro/Iatrogenia.htm,
347) Tyler G., *Homeopathy and Radiaesthesia*, http://hpathy.com/homeopathy-papers/homeopathy-and-radiaesthesia/
348) Vithoulkas G., *Classical homeopathy for anxiety and jealousy,* http://www.vithoulkas.com/en/books-study/2056-classical--homeopathy-for-anxiety-and-jealousy.html
349) Vithoulkas G., *Classical homeopathy for anxiety and jealousy. Lycopodium*, http://www.vithoulkas.com/en/books-study/2088.html

350) Weir M. (2005) *Complementary and alternative medicine - Legal issues*, National Legal Eagle, 11 (1), http://epublications.bond.edu.au/nle/vol11/iss1/4

351) World Health Organization (2001) *Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review*, WHO, Geneva, Elveția, http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf.

352) Yashpal Jayne C., *Classical Homeopathy - As Bright as the Summer Solstice!*, http://www.yashpal.com/writings/articles/homeopathy/,

353) ** * * A question regarding homeopathy*, http://forums.-randi.org/archive/index.php/t-26852.html

354) ** * * About Siddha system*, http://www.siddhainstitute.com/about-siddha

*355) * * * Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research, http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/195.htm*

356) ** * * APUD cells*, http://www.copewithcytokines.de/cope.cgi?key=APUD%20cells

357) ** * * Bad Science, Journal club, The "memory of water", an almost deciphered enigma. Dissipative structures in extremely dilute aqueous solutions*, http://www.badscience.net/2000/01/journal-club-the-%e2%80%98-memory-of-water%e2%80%99-an-almost-deciphered-enigma-dissipative-structures-in-extremely-dilute-aqueous-solutions/

358) * * * Broșura informativă a *European Information Centre for Complementary & Alternative Medicine*, p. 6, Bruxelles, 2008, http://www.eiccam.eu/pdfs/eiccambrochurecomplete.pdf

359) ** * * Ce este homeopatia?*, http://www.promedica.ifastnet.com/index.php/medicina-complementara/39-homeopatia/47-ce-este-homeopatia

360) * * * , *Ce este sincronicitatea*, http://www.carl-jung.info/sincronicitate.html

*361) * * ** CIOMS & WHO, *International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects, http://www.cioms.ch/publications/layout_guide2002.pdf*

362) ** * * Comunicat al Comitetului de ştiinţă şi tehnologie al Camerei Comunelor a Parlamentului Marii Britanii*, http://www.parliament.uk/business/committees/committees-archive/science-technology/s-t-homeopathy-inquiry/
363) ** * * Copenhagen Interpretation of Quantum Mechanics*, http://plato.stanford.edu/entries/qm-copenhagen/
364) ** * * Dow - The Caustic Soda Solution Handbook*, The Chlorine Institute, Washington, USA, http://www.emt-india.net/Presentations2008/3L_2008Sep11_ChlorAlkali/Material/06-NaOH.pdf
365) ** * ** Encyclopædia Britannica: *Acupuncture*, http://www.britannica.com/EBchecked/topic/4736/acupuncture
366) ** * ** Encyclopædia Britannica: *Ayurveda*, http://www.britannica.com/EBchecked/topic/46631/Ayurveda
367) ** * ** Encyclopædia Britannica: *Yoga*, http://www.britannica.com/EBchecked/topic/653408/Yoga
368) ** * * Exploring homeopathy*, http://www.homeopathyworld.com/coursemodule1.htm
369) ** * * FractArt*, http://www.fractart.ro/
370) ** * * Genuine Homeopathy*, http://www.genuinehomoeopathy.com/principles.html
371) ** * * Global invasive species database, Lithobates catesbeianus (=Rana catsbeiana) (amphibian)*, http://www.issg.org/database/-species/ecology.asp?si=80&fr=1&sts=sss
372) ** * * Homeopatia în România*, http://www.homeopatie.ro/homeopatia-in-romania-17.htm
373) ** * * Homeopathy and health forum*, http://abchomeopathy.com/forum2.php/145626/
374) ** * * Homeopathy info*, http://www.wholehealthnow.com/homeopathy_info/
375) ** * * Homeopathy understanding vital force*, http://www.ecoholistic.com/homeopathy-understanding-vital-force/
376) ** * * Homeopathy worked for me lobby*, http://www.homeopathyworkedforme.org/#/lobby/4538467068

377) * * * House of Commons Science and Technology Committee, *Evidence Check 2: Homeopathy, Fourth Report of Session 2009-10*
378) http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmsctech/45/45.pdf
379) ** * * How do homeopathic remedies work?*, http://www.holisti-conline.com/homeopathy/homeo_how_it_works.htm
380) ** * * How does homeopathy medicine work?,* http://worl-dofhomeopathy.com/literature/pharma/medicine-how.html
381) ** * * Infinite zoom, a fractal gallery*, http://infinitezoom.com/index.htm
382) ** * * История гомеопатии*, http://www.klassiki.net/index.php/about-homeoapathy.html
383) ** * * Исцеление души и тела, Гомеопатия и православие*, http://homeopatica.ru/ischelenie_dushi_i_tela.shtml,
384) ** * * Житие преподобного Серафима Вырицкого,* http://www.truechristianity.info/saints/st_seraphim_vyritsky.php#m3
385) ** * * Lactose & Lactase,* http://www.foodreactions.org/intolerance/lactose/absorption.html
386) ** * * Materia Medica notes for competitive exams in Homeopathy,* http://www.similima.com/materia-medica-notes--for-competitive-exams-in-homeopathy
387) ** * * Melodic fractal music*, http://www.youtube.com/watch?v=j9kCNabqyGg&feature=related,
388) ** * ** MHRA, *Arnicare Arnica 30c pillules*, http://www.mhra.gov.uk-/home/groups/par/documents/websiteresources/con049307.pdf
389) ** * ** OMS, 2008*, Traditional medicine, Fact sheet N°134*, December 2008, http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en/,
390) ** * ** OMS, 2009*, Safety issues in the preparation of homeopathic medicines*, ISBN 978 92 4 159884 2

391) http://apps.who.int/medicinedocs/documents/s16769e/s16769e.pdf

392) ** * * Online edition for students of organic chemistry lab courses at the University of Colorado, Boulder, Dept of Chem and Biochem.* (2002) Chapter 15*. Infrared Spectroscopy: Theory*, http://orgchem.colorado.edu/hndbksupport/irtutor/tutorial.html

393) ** * * Orientalia. Eastern philosophy, religion and culture*, http://www.orientalia.org/dic1.html

394) ** * * OxyChem Caustic Soda Handbook*, Occidental Chemical Corporation, Dallas, TX, USA, 2009, http://www.oxy.com/OurBusinesses/Chemicals/Products/Documents/CausticSoda/caustic.pdf

395) ** * * Postmodernism*, în *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, disponibil la http://plato.stanford.edu/entries/postmodernism/

396) ** * * Principiile homeopatiei*, http://www.homeopatie.ro/principiile-homeopatiei-15.htm

397) ** * * Promoting and structuring a multidisciplinary academic-industrial network through the heteropolytype growth, characterisation and applications of 3C-SiC on hexagonal substrates* http://www.mansic.eu/html/Mansic_for_all_ro.htm,

398) ** * * Real fractal music, chromatic scale*, http://www.youtube.com/watch?v=3RvwjgW3FfY&feature=related

399) ** * * The art of living: Ayurveda*, http://www.artofliving.org/ayurveda

400) ** * * The 1998 Ig ® Nobel Prize Ceremony*, http://improbable.com/ig/miscellaneous/ig-98.html

401) ** * * The Einstein-Podolsky-Rosen Argument in Quantum Theory,* http://plato.stanford.edu/entries/qt-epr/

402) ** * * The principle of vital force*, http://www.homeotreatment.com/vitalforce.htm

403) ** * * The Uncertainty Principle*, http://plato.stanford.edu/entries/qt-uncertainty/

404) ** * * The Vital Force*, http://homeopathyplus.com.au/tutorial-7-the-vital-force/

405) ** * * The Vital Force. About homeopathy*, http://thevitalforce.net/pages/about-homeopathy.html

406) ** * * Ultraviolet and Visible Absorption Spectroscopy (uv-vis)*, http://www.chemistry.adelaide.edu.au/external/soc-rel/content/uv-vis.htm
407) ** * * Visible and Ultraviolet Spectroscopy,* http://www2.chemistry.msu.-edu/faculty/reusch/VirtTxtJml/Spectrpy/UV-Vis/spectrum.htm
408) ** * * Vital Self Homeopathy*, http://vitalselfhomeopathy.com/?page_id=32
409) ** * * What is Complementary and Alternative Medicine?*, http://nccam.nih.gov/health/whatiscam/
410) ** * * World Medical Association Declaration Of Helsinki. Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects*, http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b3/17c.pdf

CUPRINS